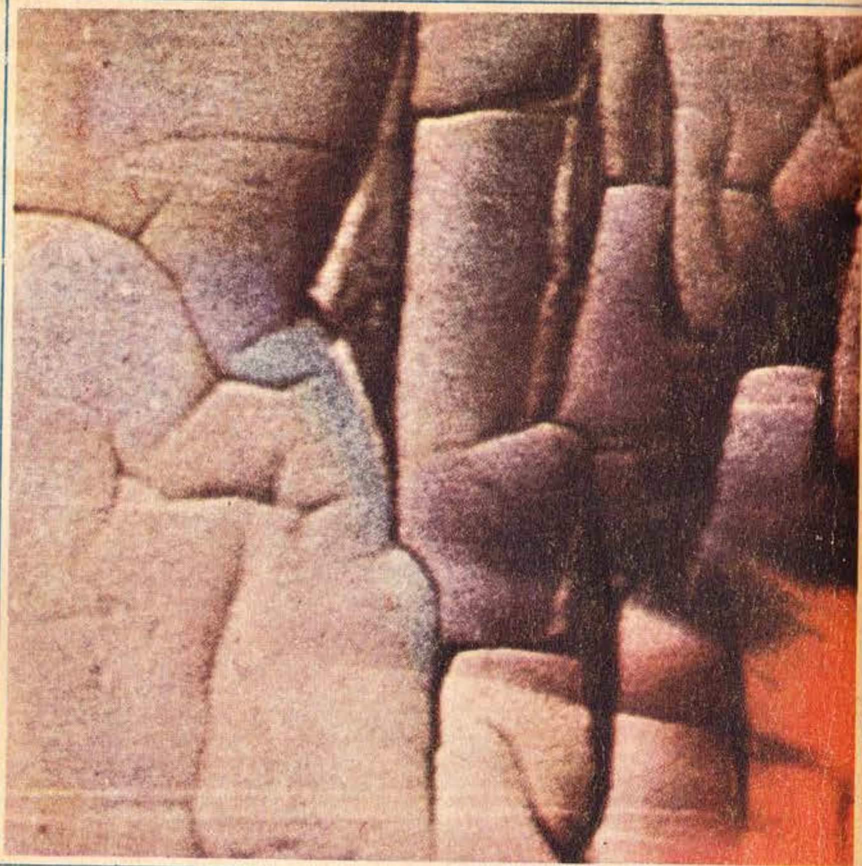

editura politică

Lei 8,75

george bianu

DIN DOSARELE MARILOR PROCESE POLITICE

ep

George Bianu

DIN DOSARELE MARILOR PROCESE POLITICE

Capitolele
„A. N. Radişcev" şi „Comunarzii" au fost scrise
în colaborare cu

George Navrot

ep Bucureşti-1972

Cuvînt înainte

Istoria zbuciumată a omenirii a cunoscut momente cînd anumite procese, o anume activitate jurisdicțională au răscolit profund conștiința contemporanilor și chiar a generațiilor de mai tîrziu.

Despre unele din aceste procese relatează lucrarea de față. Indiferent de numărul anilor care ne despart de data cînd au avut loc, ele suscită interes și astăzi prin rezonanța lor social-politică și, fără îndoială, vor rămîne consemnate în memoria omenirii.

Acuzații și judecătorii, depășind valențele lor individuale, reprezintă forțele social-politice antagoniste ale vremii, procesele judiciare fiind unele din manifestările conflictului care, în decursul întregii istorii a societății omenești împărțite în exploatați și exploatatori, a opus claselor retrograde și conservatoare forțele înnoitoare ale progresului.

Procesele nu sînt abordate numai sub aspect juridic. Faptul că diversele probleme judiciare ocupă uneori un loc relativ mai mare, că au fost reproduse mai larg unele rechizitorii, hotărîri judecătorești, declarații ale acuzaților sau ale martorilor se datorește convingerii mele că

citatele respective au o importantă valoare documentară, fiind adevărate cronici de epocă.

Filele îngălbenite ale dosarelor ne vorbesc în mod nemijlocit despre ideile și problemele care au frămîntat omenirea de-a lungul veacurilor, despre legi și norme morale, despre obiceiuri și tradiții.

Personajele principale ale proceselor sînt acuzații. Dar aceștia sînt, desigur, de factură cu totul diferită.

Ioana d'Arc, Horia, Cloșca și Crișan, Radișcev, John Brown și comunarzii din 1871 reprezentau ideile și forțele cele mai înaintate ale epocii lor ; ei s-au identificat cu aspirațiile de libertate națională și socială ale poporului, folosind pînă și dezbaterile judiciare pentru a-și afirma și apăra ideile ; ei n-au încetat pînă la sfîrșitul vieții să lupte pentru interesele fundamentale ale maselor populare.

Socrate și Galilei, savanți de mare renume, au ajuns în conflict cu deținătorii puterii, deoarece erau adepții unor idei care, dintr-un motiv sau altul, trezeau dezaprobare și teamă la aceștia. Deși au încercat să evite riscurile inerente unei angajări politice, ideile lor au devenit cauza judecării și a condamnării lor.

Procesul împotriva familiei Calas și cel contra lui Alfred Dreyfus au fost determinate de prejudecăți religioase și rasiale. Pentru triumful dreptății și adevărului în aceste procese s-au angajat în luptă cele mai înaintate spirite ale vremii.

Printre procesele prezentate în volum figurează și cel al lui Ludovic al XVI-lea, precum și procesul criminalului de război nazist Adolf Eichmann, în care acuzații reprezintă figuri condamnate de istorie, sfărîmate de voința implacabilă a omenirii însetate de dreptate, libertate și progres social.

In elaborarea lucrării am primit un sprijin prețios din partea Bibliotecii Academiei R. S. România și a Bibliotecii Centrale de Stat, cărora țin să le mulțumesc și pe această cale.

George Bianu

București, februarie 1971

Socrate

Procesul intentat filozofului grec Socrate în anul 399 î.e.n. la Atena are o multiplă însemnătate. El reflectă concepțiile politice-sociale, juridice și filozofice, ca și obiceiurile unei epoci istorice deosebit de frămîntate a Greciei antice, constituind în același timp un prețios izvor pentru cunoașterea ideilor socratiene, a personalității sale mult disputate.

De la Socrate n-a rămas nici o lucrare scrisă ; el își expunea ideile verbal, în discuțiile pe care le angaja oriunde se ivea ocazia. Ceea ce știm despre Socrate ne-a fost transmis prin operele numeroșilor săi prieteni și discipoli, filozofi de mare renume, ca Platon, Xenofon, Aristotel, Antistene, Euclide, Euripide.

Socrate s-a născut la Atena în anul 469 î.e.n. Tatăl său, Sofronisco, fusese sculptor, iar mama sa, Fainarete, moașă. În tinerețe Socrate se pregătea să urmeze profesiunea tatălui său, dar curînd abandonă cariera de sculptor și s-a dedicat făuririi unei opere de reînnoire spirituală a concetățenilor săi.

Atena era dominată pe vremea aceea de lupte politice înverșunate între cercurile aristocratice, oligarhice, ale

nobilimii tradiționale și reprezentanții democrației sclavagiste, meseriașii, comercianții și alte pături sociale opuse aristocrației. Pentru a-și întări pozițiile, cercurile oligarhice din Atena căutau sprijin și în afara cetății, îndeosebi la nobilimea aflată la putere în Sparta, care nu pregeta să intervină în treburile interne ale orașului rival.

După o epocă de înflorire deosebită a cetății Atena, marcată și prin democratizarea tuturor laturilor vieții politice și sociale sub conducerea democratului Pericle, perioadă despre care Marx scria că reprezintă „cel mai înalt grad al înfloririi ei pe plan intern“ [1], după terminarea războaielor cu perșii prin bătălia de la Salamina (449 î.e.n.), cîștigată de greci, în anul 431 î.e.n. izbucni războiul peloponeziac. În acest război deosebit de pustiitor, Atena, în fruntea cîtorva cetăți elene unite în Liga maritimă ateniană, s-a ciocnit timp de 27 de ani cu Sparta, care se afla la conducerea Confederației peloponeziace, ce reunea majoritatea cetăților din Peloponez.

Războiul acesta a pus în fața Greciei antice două alternative: ori predominarea Atenei, adică promovarea negoțului și a meșteșugurilor, hegemonia maritimă și un regim al democrației sclavagiste, ori conducerea de către Sparta, adică triumful aristocrației sclavagiste latifundiare, renunțarea la înfăptuirile care permiseseră grecilor să repurteze victoria asupra perșilor.

Sparta a reușit pînă la urmă să-i înfrîngă pe atenieni din punct de vedere militar. Dar, de fapt, războiul a provocat suferințe și pagube materiale și umane enorme tuturor beligeranților. Tucidide, contemporan al războiului peloponeziac, zugrăvește astfel urmările sale: „Războiul acesta... a fost foarte lung. Elada a suferit atîtea nenorociri în cursul lui, cum nu i s-au întîmplat altele într-un spațiu egal de timp. Căci niciodată atîtea cetăți n-au fost prefăcute în ruine... Unele, în urma cuceririi, și-au schimbat și locuitorii; niciodată atîția oameni exilați și atîta măcel“ [2].

Războiul a ascuțit și luptele politice interne din Atena. După moartea lui Pericle, în fruntea Atenei s-a ridicat Alcibiade, adversar al rînduielilor democratice, care deveni comandant al expediției militare a atenienilor în Sicilia. Acuzat, în absență, de complot împotriva ordinii de stat, Alcibiade s-a refugiat la Sparta. În 411 î.e.n. oligarhia ateniană a organizat o lovitură de stat, dar democrația a fost reinstaurată în anul următor. După înfrîngerea militară a atenienilor, în anii 404—403 î.e.n., Sparta impune din nou Atenei domnia oligarhilor sub conducerea lui Critias, cunoscută sub denumirea de „guvernul celor treizeci de tirani“. În scurta lor domnie, tiranii au exercitat o teroare sălbatică, omorînd mai multe mii de cetățeni. Ei au fost înlăturați după opt luni de guvernare, iar la conducere se instalară din nou democrații.

Viața și ideile lui Socrate

Socrate își petrecu viața în vîltoarea acestor ani furtunoși, de continue lupte și încordare, care în cele din urmă l-au împins la moarte pe inadaptabilul și intransigentul filozof.

Participarea sa directă la viața politică a vremii nu pare să fi fost diferită de aceea a oricărui cetățean de rînd. Și-a îndeplinit cu cinste îndatoririle patriotice, participînd la asediul cetății Potideia (432—430 î.e.n.), la bătălia de la Delium (424 î.e.n) și la cea de la Amfipolis (422 î.e.n.).

Atitudinea sa civică, oglindă a întregii sale personalități, este caracterizată, printre alții, și de filozoful grec Diogene Laerțiu, care scrie: „Tăria voinței lui și devotamentul său față de democrație reies limpede din următoarele fapte: a refuzat să asculte de ordinul lui Critias și al tovarășilor săi de a-l aduce pe bogătașul Leon din Salamis în fața lor spre a fi executat. Numai el singur a votat achitarea celor zece generali...“ [3]. Este vorba de generalii atenieni învingători în bătălia navală de la Arginuse (406 î.e.n.), acuzați de impietate, deoarece după terminarea luptei au lăsat morții neîngropați pentru a putea porni de îndată la urmărirea flotei spartaniene, pe care o și distruseră.

Tot Diogene Laerțiu scrie despre Socrate în însemnările sale: „Adesea cînd privea la mulțimea de mărfuri

expuse spre vînzare, își spunea singur: „Cîte lucruri de care eu nu am nevoie există... Era așa de ordonat în felul său de viață, încît de mai multe ori cînd a izbucnit ciuma în Atena el rămase singurul neatins de boală"[4].

„Știa să disprețuiască pe cei care rîdeau de dînsul. Se mîndrea cu viața lui cumpătată și nu cerea niciodată un ban nimănui.

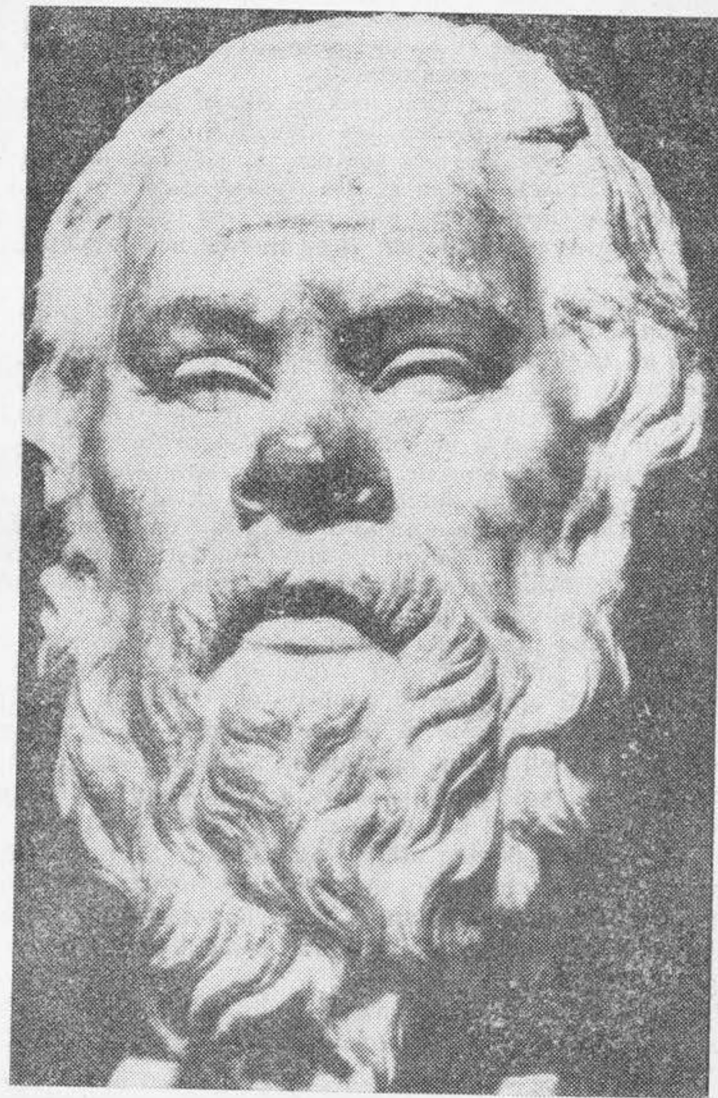
Există — spunea Socrate — o singură fericire: știința, și un singur rău: neștiința.

Lumea trăiește ca să mănînce, pe cînd el mănîncă ca să trăiască"[5].

Dacă reconstituim personalitatea lui Socrate pe baza descrierii discipolului său Platon, reiese că vorba lui fascina pe interlocutori nu cu arma măiestriei retorice reci, care trezea doar admirație, ci cu o putere sugestivă de neasemuit, influențînd și emoțional. Disprețuia frumusețea trupească, bogăția, înaltele funcții, socotindu-le toate lucruri fără de preț. Îndura fără murmur orice suferință fizică, asprimea iernii ca și vara toridă, iar în răbdare nu-l întrecea nimeni. Se spune că odată, intens preocupat de un gînd, rămase pironit locului în picioare din revărsatul zorilor și a continuat să stea astfel nemișcat pînă s-a făcut din nou ziuă și apăru soarele[6].

A fost Socrate un adept al democrației, așa cum îl descrie Diogene Laerțiu, ori, dimpotrivă, se găsea de partea oligarhiei, după cum l-au învinuit alții? Cert este că Socrate a ajuns în conflict atît cu reprezentanții oligarhiei, cît și cu democrația sclavagistă. Se pare că, în timp ce încuraja pe alții să participe la lupta politică, el personal era de părere că „un politician este imposibil să rămînă cinstit și drept" și își justifica propriul refuz de a face politică spunînd că o atare activitate l-ar costa viața[7], ceea ce, oricît s-a ferit, s-a și întîmplat. Dar nu această aparentă inconsecvență în aprecierea principială a luptelor politice caracterizează ținuta spirituală și chiar activitatea practică a lui Socrate.

Contemporanii săi care i-au imortalizat personalitatea și gîndirea, ca și discipolii săi de mai tîrziu, și-au făurit o imagine foarte personală asupra sa, creînd cîte o „legendă socratiană". Platon îl prezenta ca pe un filozof al eticii, un gînditor subtil; Antistene ca pe un cinic;

Socrate (Muzeul Capitoliului, Roma).

Aristotel îl credea conceptualist; Xenofon, proprietar de pămînt, a încercat chiar să-l prezinte pe Socrate drept un expert și in... probleme agricole.

Socrate a fost în acest sens un filozof pentru toate curentele filozofice, pentru toți filozofii [8].

În fapt, Socrate n-a adoptat un concept determinat de idei. Filozofia căreia el și-a dedicat viața n-a fost exclusiv nici metafizica, nici etica, nici retorica, ci un ansamblu de probleme ale vieții morale, ale înțelepciunii umane.

Discipolii lui Socrate, atît cei contemporani lui, ca Platon, Antistene, Aristip, Euclid și Xenofon, cît și cei care au trăit mai tîrziu, ca Aristotel, Piron și Timon, au pretins cu toții a fi adevărații continuatori ai maestrului. Platon își expune intreaga filozofie punînd-o în gura lui Socrate, personajul principal al „Dialogurilor" sale *.

Influența lui Socrate asupra unor curente atît de diferite ca esență se datorește faptului că el a fost considerat prin gîndirea și exemplul vieții sale ca întruchiparea celor mai nobile trăsături umane: modestia, cumpătarea, setea de cunoaștere a adevărului, cinstea, prietenia dezinteresată, iubirea de oameni, curajul.

Problema principală care-l preocupa pe Socrate era dobîndirea virtuții. Pentru a dobîndi virtutea, spunea el, trebuie să-ți aprofundezi cunoștințele. Obiectul principal al cunoașterii trebuie să fie omul insuși. Și în această ordine de idei, prima îndatorire: „Cunoaște-te pe tine insuți!", deveni deviza sa. Fără a fi un scop în sine, prin cunoaștere el viza un scop moral, dobîndirea virtuții.

Ca metodă pentru aflarea adevărului, Socrate preconiza discuția, capabilă „să moșească" adevărul, să-l extragă din conștiința omului, unde ar exista ca un dat imuabil. De aici denumirea de „maieutică", ceea ce în grecește înseamnă „moșire".

Filozofii pînă la Socrate își îndreptară atenția îndeosebi spre problemele de cosmogenie. Socrate a adus filo-

* Pînă și în viața religioasă s-au găsit adepți ai lui Socrate. La mănăstirea Moldovița din județul Suceava, de exemplu, există o frescă exterioară pe peretele de miazăzi al bisericii unde sînt înfățișați Socrate, Platon și Aristotel [9].

zofia din ceruri pe pămînt, cum spunea Cicero, cunoscutul orator și scriitor roman.

Moravurile, spunea Socrate, pot fi cunoscute teoretic, dar în afară de meditație este necesară și cunoașterea experienței vieții practice, care lămurește omul cu privire la justețea gîndirii și activității sale. El susținea că este călăuzit în întreaga sa activitate de glasul conștiinței, de așa-numitul „daimon", care nu l-a părăsit niciodată, împiedicîndu-l să facă vreodată un pas greșit.

Socrate avea obiceiul să colinde străzile și piețele Atenei urmat de elevii săi, printre care se aflau mulți tineri aristocrați. Cu persoanele pe care le întîlnea iniția convorbiri pe cele mai diverse teme, în cursul cărora căuta să afle adevărul și să propage conceptele sale morale. Nu arareori Socrate demonstra interlocutorilor săi că sînt lipsiți de înțelepciune și în aprecierile sale critice nu ținea seama de poziția socială sau de rangul lor. Persifla viciile fruntașilor politici, fie că erau oligarhi, fie că erau din tabăra democrației sclavagiste.

Nu este de mirare deci că mulți contemporani nu l-au înțeles, ba l-au și dușmănit. Printre aceștia se numără, spre exemplu, scriitorul Aristofan. În piesa sa dramatică „Norii", scrisă în anul 423 î.e.n., acesta îl ironizează pe Socrate, prezentîndu-l drept un filozof cercetător al stelelor și al norilor, care îi răstoarnă pe zei de pe tronurile lor și pune în locul lor natura. El este caracterizat totodată drept propovăduitorul unei înțelepciuni care face să triumfe nedreptatea asupra dreptății și răstoarnă dreptul și morala *.

Aristofan zugrăvește de altfel un tablou foarte ambiguu asupra lui Socrate, atribuindu-i, pe de o parte, îndeletnicirile lui Diogene din Apolonia, care trăia pe vremea aceea la Atena și se ocupa cu cercetarea fenomenelor naturii, iar pe de altă parte îl punea pe același plan cu sofiștii. Contradicția e flagrantă, deoarece modestul cercetător al naturii nu putea fi una și aceeași persoană cu

* Și în alte lucrări literare ale vremii, în „Konnos" de Ameipsias și în „Lingușitorii" de Eupolis, Socrate este prezentat ca un sărman palavragiu, care se interesează de binele altora și-și neglijează interesele proprii, colindînd străzile și piețele pentru a propovădui viața morală.

un sofist, om de lume, bogat și ahtiat după bani și plăcerile lumești. De altfel, „Norii" lui Aristofan au suferit un eșec, ceea ce denotă că la Atena n-a fost prea mare numărul celor dispuși să-l vadă pe Socrate ridiculizat.

Dar și alții l-au învinuit pe Socrate de a fi un adept al sofiștilor. Cînd tiranul Critias, în timpul domniei celor treizeci de oligarhi, a interzis activitatea de predare a retoricii de către sofiști, interdicția se referea și la Socrate. Sofiștii erau considerați de Critias și de adepții săi ca indivizi care-și vînd înțelepciunea oricui pentru bani, asemuiți fiind chiar cu prostituatele.

Xenofon descrie în „Memorabile" întîlnirea lui Socrate cu Critias și Charicle, care-i interziseseră să-și propovăduiască concepțiile.

Socrate a spus: „Sînt hotărît să respect legile, dar pentru a nu comite o infracțiune din necunoaștere aș vrea să aflu de la voi următoarele: credeți că interzicînd predarea oratoriei ați vizat adevărul ori ați vizat neadevărul? Dacă ați vizat adevărul, ar însemna că trebuie să încetăm să spunem adevărul; în caz contrar, dacă oratoria ține de neadevăr, trebuie, firește, să ne străduim să spunem adevărul" [10].

Este oare întemeiată afirmația că Socrate ar fi fost sofist? Socrate n-a fost sofist, deși în aparență activitatea sa avea unele trăsături comune cu aceea a sofiștilor. Ca și sofiștii, Socrate avea discipoli, pe care îi pregătea pentru funcții politice și publice. Socrate credea în atotputernicia rațiunii, principiu propovăduit și de sofiști. Dar, în timp ce sofiștii predau contra plată cunoștințele de politică, retorică și filozofie, devenind cu timpul simpli retori venali, gata să demonstreze orice, Socrate propovăduia adevărul dezinteresat, fără bani, mulțumit să împărtășească semenilor săi concepția sa despre bine, dreptate, cinste și bărbăție.

La început curentul sofist a avut, fără îndoială, un rol pozitiv în înflorirea civilizației și a culturii ateniene. Tăgăduind existența adevărurilor universal-valabile, sofiștii subliniau însemnătatea metodei de selecționare și de organizare a cunoștințelor, ceea ce marca un pas înainte în progresul științific. Dar învățătura sofiștilor nu avea caracter unitar, filozofii adepți ai sofismului avînd concepții

diferite în cele mai importante probleme. Propovăduind atotputernicia rațiunii, sofiștii au ajuns să afirme mai tîrziu că ea te ferește în fața judecătorilor să cazi victima unor acuzații fără scrupule, te învață chiar cum să faci ca o cauză nedreaptă să triumfe asupra celei drepte. În fața adunării poporului, „logosul", „cuvîntul care face să triumfe cauza pe care o susții", îți asigură gloria, fericirea, bogăția...

În acest stadiu, sofiștii au fost atacați de o seamă de politicieni, scriitori satirici și alți tradiționaliști, care considerau activitatea acestora dăunătoare, îndeosebi în rîndurile tineretului. Fără să fi fost sofist, Socrate a fost acuzat și de sofism, iar în anul 399 î.e.n. a fost tradus în fața judecătorilor.

Chemarea în judecată

În perioada cînd Socrate era judecat la Atena, procesele, atît cele civile, cît și cele penale, erau deferite tribunalului heliaștilor, denumit astfel după piața Heliaia din Atena, unde ședințele se țineau în aer liber *.

Judecător putea fi orice cetățean al Atenei care a împlinit vîrsta de 30 ani. În fiecare an, arhonții, magistrații supremi ai Atenei, trăgeau la sorți 6 000 de heliaști, care judecau prin rotație. Tribunalul care l-a judecat pe Socrate era constituit din 501 judecători. După legile în vigoare la Atena, fiecare parte din proces trebuia să-și susțină apărarea personal. Avocații puteau cel mult să redacteze cuvîntarea de apărare, pe care cel împricinat o învăța pe dinafară pentru a o rosti în fața judecătorilor.

Pe vremea aceea, la Atena nu exista o instituție oficială cu menirea de a susține acuzarea publică. Plîngerea

* Recent, un grup de arheologi a descoperit și a identificat la Atena, în colțul nord-vestic al anticei agora (piață publică), vestigiile unei clădiri în care s-ar fi desfășurat procesul împotriva lui Socrate. Este vorba de o „stoa" (sală cu coloane), clădită în secolul al VI-lea î.e.n.

penală trebuia introdusă și susținută de cetățeanul vătămat ori de acela care se considera ca atare.

Acuzatorul era în cursul procesului pe același plan cu acuzatul. El pierdea procesul dacă acuzatul era achitat. Mai mult chiar, dacă nu obținea cel puțin a cincea parte din voturile judecătorilor pentru condamnarea acuzatului, acuzatorul era pedepsit cu o amendă de 1 000 de drahme, cu pierderea dreptului de a mai fi acuzator și cu interdicția de a aduce sacrificii zeilor în temple.

Din cauza numărului mare de judecători, tribunalul heliaștilor nu putea delibera asupra hotărîrii pe care urma s-o dea, ci doar să voteze asupra anumitor propuneri formulate de părțile din proces, acceptînd ori respingînd propunerea respectivă. De aceea, în procesele penale, tribunalul heliaștilor nu putea grada pedeapsa în funcție de vinovăția acuzatului și nici să aplice circumstanțe atenuante.

Judecătorii trebuiau să se pronunțe mai întîi asupra vinovăției acuzatului, și numai dacă verdictul lor era afirmativ procedau în continuare la vot în privința pedepsei, după ce însă ascultau în prealabil propunerile părților cu privire la pedeapsa ce urma să se aplice *.

Despre procesul lui Socrate au scris Platon, Xenofon și alții. În lucrarea sa „Apărarea lui Socrate", denumită și „Apologia lui Socrate", Platon reproduce cuvîntarea lui Socrate pronunțată în fața judecătorilor. Opera lui Platon oferă indicații și cu privire la procedura care a fost urmată, cele trei părți ale sale fiind axate pe cele trei

* Trimiterea în judecată a constituit și în acea perioadă istorică la Atena un mijloc al luptei politice. Și Pericle a fost atacat pe această cale de adversarii săi din tabăra oligarhică, însă nu direct, ci prin trimiterea în judecată a cîtorva din persoanele cele mai apropiate lui: Prietenul său Fidias, creatorul celebrei statui a zeiței Palas-Atena, a fost acuzat de delapidarea unei cantități de aur primite pentru executarea operei. Aspasia, soția lui Pericle, a fost învinuită că strică moravurile cetățenilor. Deși Aspasia a fost pînă la urmă achitată, datorită și „șiroaielor de lacrimi" vărsate de soțul ei în fața judecătorilor, după cum consemnează Plutarh, procesul a subminat totuși în bună măsură autoritatea lui Pericle.

Filozoful materialist Anaxagora din Clazomene a fost și el învinuit de necredință în zei și a fost nevoit să fugă din Atena, fiind condamnat la moarte.

faze ale procesului: apărarea lui Socrate, Socrate propune o pedeapsă, Socrate — osîndit la moarte — răspunde. „Apărarea lui Socrate" a fost scrisă de Platon la cîțiva ani după desfășurarea procesului, fiind socotită o relatare veridică a celor petrecute, deoarece autorul asistase la proces. Apărarea lui Socrate, așa cum este redată, este de altfel în deplină concordanță cu întreaga sa concepție și viață, așa încît ar fi greu de închipuit cum ar fi putut Socrate să se apere altfel împotriva învinuirilor ce i s-au adus. Desfășurarea procesului este redată deci în cele ce urmează după datele din lucrarea lui Platon.

Apărarea lui Socrate

Din cuvîntarea lui Socrate aflăm că împotriva sa existau două categorii de învinuiri. Unele erau mai vechi: „Socrate săvîrșește nelegiuiri și iscodește atît cele de sub pămînt cît și cele cerești, precum preface prin vorbire cauza rea într-una bună — el învață și pe alții același lucru" [11] și — ceea ce Socrate a numit „învinuirea adusă de Meletos" — că ar săvîrși nelegiuiri stricînd tineretul, nesocotind zeii în care crede cetatea și închinîndu-se la alte zeități noi [12].

Acuzatorii care au depus plîngerea, declanșînd astfel procesul penal și care au susținut apoi învinuirea în fața judecătorilor, au fost: Meletos, un poet fără importanță, Anytos, om cu stare și influență, tăbăcar și comerciant, precum și Lycon, orator de profesie.

Meletos apare în proces ca acuzator principal. Dar inițiatorul procesului și acuzatorul cel mai important a fost, de fapt, Anytos. Dușmănia lui Anytos față de Socrate era de dată mai veche. Filozoful îi reproșase lui Anytos că vrea să facă din fiul său doar un simplu tăbăcar.

„Într-adevăr, Anytos, neputînd suporta să fie luat în derîdere de Socrate, a ațîțat împotriva lui pe Aristofan și pe prietenii acestuia; apoi a contribuit să-l convingă pe Meletos să-l cheme în judecată pe Socrate pentru vina de impietate și corupere a tineretului" [13].

În capetele de acuzare prezentate arhontelui și susținute apoi în fața judecătorilor, Socrate nu este acuzat de infracțiuni politice, ceea ce a determinat pe mulți autori să susțină că procesul n-a avut un caracter politic. Realitatea este însă alta.

Meletos, Lycon și îndeosebi Anytos au fost exponenții tendinței conservatoare a democrației sclavagiste. Speriați de influența lui Socrate mai ales în rîndurile tineretului, ei voiau să împiedice răspîndirea în continuare a acestor idei și să creeze în același timp un exemplu pentru toți cei care, după părerea lor, subminau credința strămoșească.

Fără îndoială, concepțiile și activitatea lui Socrate, necontenind să critice viciile conducătorilor politici, constituiau în perioada respectivă un pericol pentru regimul democrației sclavagiste, foarte slăbit în urma războiului epuizant cu spartanii și mereu amenințat de noi lovituri de stat din partea oligarhiei ateniene.

De ce în aceste împrejurări Socrate n-a fost învinuit direct de infracțiuni politice ? Acest lucru n-a fost posibil, deoarece, o dată cu terminarea războiului peloponeziac, la Atena a fost adoptat un decret care a amnistiat toate infracțiunile politice. În aceste condiții, sub imperiul amnistiei politice generale, Socrate nu putea fi învinuit de infracțiuni politice. Cu atît mai puțin putea să formuleze o asemenea învinuire Anytos, care era unul din inițiatorii decretului de amnistie.

De altfel, se pare că Anytos urmărea, în esență, compromiterea lui Socrate. Anytos credea și spera că Socrate nu se va prezenta la judecată, ci va fugi din Atena, caz în care dezbaterea judiciară ar fi fost o simplă formalitate, deoarece pedeapsa, chiar pronunțată, nu mai putea fi executată [14].

Socrate și prietenii lui sperau, dimpotrivă, că vor ieși ei învingători în proces. Socrate era hotărît să folosească procesul pentru apărarea și propovăduirea ideilor sale. Achitarea nu trebuia să însemne pur și simplu doar scăparea de pedeapsă, ci mai cu seamă triumful ideilor socratiene. De aceea Socrate nu s-a recunoscut vinovat în fața judecătorilor.

În apărare, Socrate a combătut mai întîi ceea ce considera învinuiri mai vechi. El a arătat că cei ce îl învinuiesc de cercetarea sferelor cerești și a adîncurilor pămîntului și susțin că prin vorbe ticluite înfățișează fapte rele drept bune vor să facă să se creadă că un om care cercetează asemenea lucruri nu poate crede în zei [15]. Asemenea învinuiri, releva Socrate, i se aduc de mai multă vreme, pînă și de unii autori de comedie, ca Aristofan, care-l înfățișează plutind în aer și flecărind îndelung asupra unor lucruri pentru care nu are, de fapt, nici o pricepere. Subliniind că fără a disprețui o asemenea știință, el n-a avut pur și simplu asemenea preocupări, Socrate spune că nici nu predase nimănui nici un fel de învățături pentru a face avere.

În această parte a apărării sale, Socrate relevă că nu dezaprobă activitatea sofiștilor, fiindcă „se pare lucru frumos să fie cineva în stare să dea învățături altor oameni" [16]. El nu cunoaște însă această artă.

De ce, totuși, i se întîmplă lui necazul de a fi chemat în judecată, se întreba Socrate. Fiindcă posedă un anumit fel de înțelepciune. Un prieten al său din tinerețe s-a dus o dată la Delfi și a întrebat oracolul dacă este cineva mai înțelept decît Socrate. Pythia i-a răspuns că nimeni nu este mai înțelept. El nu se știe însă înțelept, nici mare, nici mic. Și de aceea a rămas nedumerit, neînțelegînd sensul celor spuse de Pythia.

„În sfîrșit — a spus Socrate în continuare —, m-am întors cu luare-aminte să cercetez lucrul în chipul următor : m-am dus la unul dintre cei ce se cred înțelepți, ca să dovedesc, de mi-ar fi fost cu putință, neadevărul oracolului și să-i întorc vorba astfel : «Ai spus că sînt cel mai înțelept și iată unul care e mai înțelept decît mine». Am cercetat deci pe acest om — nu-i nevoie să-i dau numele în vileag, era un om politic — și vă voi spune doar ce părere mi-am făcut cercetîndu-l : m-am încredințat din convorbirea cu dînsul că acest bărbat pare multor oameni, dar mai ales sieși, a fi înțelept, însă de fapt nu este. Am încercat după aceea să-i arăt că el credea numai că este înțelept, însă că în realitate nu era. Prin aceasta mi-am atras ura lui și totodată pe a multora dintre cei de față...

Mai pe urmă m-am dus rînd pe rînd și pe la alții, dîndu-mi seama — cu întristare și cu teamă în suflet — că am să mi-i fac vrăjmași... Mă jur... că am dobîndit următoarea încredințare: tocmai cei cu renume mai bun se dovedeau aproape cu totul lipsiți de înțelepciune cînd îi cercetam după spusele zeului; pe cînd alții, părînd mai de rînd, erau oameni mai deplini și mai aproape de înțelepciune..." [17].

În continuare Socrate spune că aceeași experiență a făcut-o și atunci cînd i-a cercetat pe poeți și pe meseriași.

Socrate subliniază de asemenea esența metodei sale de cercetare, exclamînd: „Oamenilor, cel mai înțelept dintre voi este acela care, ca și Socrate, și-a dat seama că el nu prețuiește nimic în ce privește iscusința de a cunoaște adevărul" [18]. Cu alte cuvinte, omul nu se poate declara niciodată mulțumit de ceea ce cunoaște, ci trebuie să cerceteze mereu pentru a afla adevărul.

Apărîndu-se împotriva „învinuirilor mai vechi", Socrate a afirmat, în esență, că a fost chemat în judecată fiindcă a criticat viciile și greșelile fruntașilor politici din Atena.

În ce privește învinuirea că Socrate i-ar corupe pe tineri, ar nesocoti zeii în care crede cetatea și s-ar închina la alte zeități noi, în cuvîntarea de apărare se arată că toate aceste învinuiri sînt de asemenea lipsite de temei.

Expunîndu-și apărarea cu privire la învinuirile susținute în fața judecătorilor de Meletos, Socrate îi adresează acestuia numeroase întrebări, punîndu-l în mare încurcătură.

Socrate demonstrează în fața judecătorilor că niciodată n-a avut intenția să corupă tineretul; dacă, totuși, a influențat neintenționat tineretul, atunci nu este lege după care ar putea să fie judecat pentru asemenea greșeli fără voie, ci cel mult trebuia să fie luminat de cineva în particular și făcut să înțeleagă.

Adresîndu-se lui Meletos, Socrate spune: „Într-adevăr, e limpede că, dacă mi se arată greșeala, voi înceta a mai face ceea ce făceam fără de voie. Tu însă ai fugit de întîlnirea cu mine, n-ai vrut să mă luminezi cu învățăturile tale; în schimb, mă duci la judecată, unde legea poruncește să fie tîriți cei ce au nevoie de pedeapsă, nu de învățătură" [19].

Socrate respinge și învinuirea că n-ar crede în zei, spunînd lui Meletos în fața judecătorilor: „Tu susții că eu... învăț tineretul să creadă în anumite divinități, fie că sînt noi, fie că sînt cele de pînă acum; susții că, totuși, eu cred în ceva daimonic, după spusele tale, așa cum ai întărit-o prin jurămînt. Însă, dacă eu cred în ceva daimonic, cred, desigur, și că există daimoni. Nu-i așa? Presupun că o recunoști, de vreme ce nu-mi răspunzi. Iar daimonii sînt, după voi, fie zei, fie odrasle ale zeilor... Vezi dar, Meletos, că nu e cu putință ca tu să fi făcut această pîră cu alt gînd decît a ne ispiti sau neștiind ce învinuire pentru vreo adevărată călcare de lege să-mi aduci. Altfel cum îți închipui că ai putea convinge pe cineva, oricît de slab la cuget, că același om crede în cele spirituale și divine, dar nu crede că există spirite și zei?" [20].

Socrate nu se mulțumește însă cu respingerea învinuirilor care i s-au adus. El expune în fața judecătorilor săi o adevărată profesiune de credință.

Arătînd că nu va renunța la ideile și la activitatea sa de frica dușmanilor săi, el spune: „Iată un adevăr statornic, cetățeni atenieni: oricum ar crede cineva că-și poate bine rîndui viața — fie dintr-un imbold propriu socotit bun, fie din porunca stăpînului său —, el trebuie, după părerea mea, să rămînă pe loc, să înfrunte orice primejdie, să nu pregete față de nimic, nici chiar față de moarte, afară numai de necinste...

Aș săvîrși, bărbați ai Atenei, ceva groaznic dacă m-aș teme de moarte sau de alte primejdii..., să mă tem de moarte tocmai acum cînd, după credința și înțelesul meu, zeul însuși mi-a poruncit să nu trăiesc altfel decît ca iubitor al înțelepciunii, ca necurmat cercetător al sufletului meu și al celorlalți. Ar fi din parte-mi ceva într-adevăr groaznic și atunci pe drept m-ar putea chema cineva în judecată fiindcă nu cred în zei, nu mă supun poruncilor divine, fiindcă m-aș fi temut de moarte și aș fi crezut că sînt înțelept fără să fiu...

Dacă acum mi-ați da drumul și n-ați da crezare lui Anytos, care a spus că sau nu trebuia din capul locului

să fiu adus aci, sau, odată adus, n-am altă soartă decît moartea, deoarece, dacă scap, copiii voştri care au urmat învăţăturile lui Socrate se vor strica de tot, dacă deci mi-aţi spune acestea : Socrate, nu ascultăm de Anytos, îţi dăm drumul, dar să nu te mai îndeletniceşti de azi înainte cu cercetările tale, să nu mai filozofezi, iar dacă te apuci iarăşi de aceasta te vom osîndi la moarte ; dacă, precum spuneam, m-aţi elibera cu această condiţie, eu v-aş răspunde : Cetăţeni ai Atenei, îmi sînteţi dragi şi vă iubesc, însă mă voi supune zeului mai degrabă decît vouă. Cîtă vreme mai am suflare şi sînt în putere, nu voi înceta să filozofez, să vă dau îndemnuri şi să predic oricui mi-ar ieşi în cale, spunîndu-i după obiceiul meu : O, cel mai bun dintre oameni, tu eşti atenian ; eşti cetăţeanul celui mai mare stat, al celui mai renumit în înţelepciune şi putere. Nu-ţi este ruşine să te îngrijeşti aşa mult de averi, căutînd să le tot sporeşti, ca şi de numele şi de vaza ta, iar pe de altă parte de cugetul tău, de adevăr, de suflet şi de felul cum să le faci mai desăvîrşite să nu te sinchiseşti la fel ?..." [21].

Socrate explică apoi în faţa tribunalului de ce s-a abţinut de la politică : dacă s-ar fi apucat să participe la viaţa politică, de mult era pierdut şi n-ar mai fi fost de folos nici comunităţii ateniene, nici sieşi.

Dar, după cum am mai arătat, Socrate nu era indiferent faţă de viaţa politică. El şi-a exprimat convingerea că, luptînd pentru dreptate şi vrînd să rămînă teafăr, era necesar să lucreze ca simplu particular, nu ca om politic.

În sprijinul acestei afirmaţii, Socrate aminteşte că n-a avut niciodată vreo dregătorie, dar a funcţionat odată ca judecător în procesul intentat celor zece strategi care nu înmormîntaseră ostaşii căzuţi în lupta pe mare. Şi, deşi a fost supus la presiuni puternice din partea oamenilor politici, ameninţat cu închisoare şi chiar cu moartea, el a rămas nestrămutat la părerea că mai degrabă trebuie să înfrunte orice primejdie, împreună cu legea şi cu dreptatea, decît să accepte hotărîri nedrepte de teama lanţurilor sau a morţii. Aceasta s-a întîmplat pe vremea stăpînirii democratice.

Dar şi oligarhii l-au supus pe Socrate la presiuni şi

la ameninţări pe cînd îşi îndeplinea mandatul de judecător, prin aceea că au vrut să-l constrîngă de a-l condamna la moarte pe Leon din Salamina. Şi în acest caz grija de căpetenie a lui Socrate a fost să nu săvîrşească ceva nedrept sau nelegiuit, deşi era convins că ar fi fost osîndit la moarte dacă nu se întîmpla să cadă în scurtă vreme stăpînirea oligarhică.

În încheierea primei părţi a cuvîntării sale, Socrate a explicat dece nu face rugăminţi umilitoare judecătorilor săi, contrar obiceiului potrivit căruia acuzaţii aduceau în faţa judecătorilor, pentru a le stîrni mila, copiii lor, rude şi prieteni care vărsau şiroaie de lacrimi.

Socrate, deşi avea trei copii, pe Lamprocles, Sofronixos şi Menexenos, n-a adus pe nici unul pentru a-i impresiona pe judecători.

„Nu fiindcă sînt trufaş, bărbaţi ai Atenei — exclamă Socrate —, nici fiindcă vă dispreţuiesc ; nu este vorba nici dacă întîmpin moartea cu vitejie sau cu frică. Pentru cinstea mea, a voastră şi a întregului stat, eu nu găsesc de cuviinţă să fac asta la vîrsta mea, cu trecutul şi numele meu...

Lăsînd deoparte însă cele ce privesc faima, eu nu găsesc, atenieni, că-i drept să te rogi de judecător şi să scapi prin rugăminţi, ci să-l lămureşti şi să-l convingi ; că doar nu de aceea şade judecătorul acolo ca să jertfească dreptatea pentru hatîruri, ci ca să judece după ea ; el a jurat nu că va face pe placul cui i se va părea, ci că va judeca după legi. De aceea, nici noi nu trebuie să vă îmbiem la călcarea jurămîntului, nici voi să nu vă lăsaţi tîrîţi într-acolo ; căci nici unii, nici ceilalţi n-am respecta astfel pietatea..." [22].

Cuvinte înţelepte, care definesc concis, într-o formă desăvîrşită, principala îndatorire a oricărui judecător din toate timpurile !

După încheierea acestei prime cuvîntări de apărare, judecătorii efectuează votarea. Din unele indicaţii cuprinse în partea a doua a „Apologiei" reiese că la începutul votării nici a cincea parte din judecători nu l-au găsit vinovat pe Socrate, care va spune mai tîrziu : „...Tot mă simt achitat, măcar faţă de Meletos. Mai mult : după cît îmi pare, nu numai că sînt achitat faţă de el, dar e lă-

murit pentru fiecare că, de n-ar fi avut alături pe Anytos și Lycon, el ar fi trebuit să plătească amenda de o mie de drahme, căci n-ar fi dobîndit nici a cincea parte din voturi"[23].

Dar, în urma stăruințelor depuse de acuzatori, Socrate este pînă la urmă declarat vinovat cu 281 voturi contra 220.

Socrate își propune o pedeapsă

Socrate, osîndit, ia din nou cuvîntul pentru a-și propune o pedeapsă.

După cum s-a mai arătat, judecătorii nu aveau posibilitatea să delibereze cu privire la pedeapsa ce urma a fi pronunțată. Ei puteau doar vota, alegînd între pedeapsa propusă de acuzare și cea propusă de cel declarat vinovat.

Pentru a scăpa de pedeapsa cu moartea cerută de acuzatorii săi, Socrate ar fi trebuit să-și propună o altă pedeapsă gravă, ca, de pildă, exilul, pentru a oferi și judecătorilor care l-au găsit vinovat o alternativă la pedeapsa propusă de acuzare.

Dar și acum, ca și pînă atunci, Socrate sfidează tribunalul. El se întreabă ce pedeapsă ar putea cere după viața pe care a dus-o și ajunge la concluzia că nu i se cuvine nici o pedeapsă, ci, dimpotrivă, o răsplată. „O bună răsplată, bărbați ai Atenei, dacă trebuie să fiu prețuit după merit. Iar o astfel de răsplată poate fi bine venită pentru mine numai dacă este potrivită trebuințelor mele. Ce-i trebuie însă unui om sărac care săvîrșește binele și are nevoie să trăiască în liniște pentru a vă putea da îndemnuri? Nimic mai nimerit, bărbați atenieni, decît ca pe un astfel de om să-l hrăniți în pritaneu, mai degrabă decît pe acela dintre voi care ar fi cîștigat premiul la Jocurile olimpice..." *.

Socrate era conștient că propunerea sa va fi considerată de judecători ca o sfidare, după cum astfel a fost

* Cinstea de a fi întreținut în pritaneu se acorda numai pentru merite deosebite față de patrie.

apreciat și refuzul său de a cere îndurare. Dar și acum, după ce judecătorii se pronunțaseră cu privire la vinovăția sa, Socrate își afirmă nevinovăția, regretînd că nu are suficient timp pentru a-i convinge pe judecători, ținînd seama de împrejurarea că procesul trebuia să se termine în cursul unei singure zile.

Cel osîndit se întreabă: ce altceva ar putea cere? O pedeapsă cu închisoare, ca să-și petreacă viața ca rob osîndit? Amenda, ca să stea închis pînă cînd va putea plăti, știind că n-are de unde plăti? Sau exilul, ca la vîrsta de șaptezeci de ani să fie constrîns să iasă din orașul său, cel care n-a părăsit Atena niciodată, schimbînd cît va trăi orașele și gonit fiind din fiecare?

În final, Socrate a propus să plătească o mină de argint *. Apoi, îndemnat de prieteni și de discipolii săi prezenți, care se oferiră să achite amenda pentru el, Socrate cere o amendă de treizeci de mine.

În continuare judecătorii votează pentru aplicarea unei pedepse. Socrate este condamnat la moarte cu 361 voturi.

Răspunsul celui osîndit la moarte

După pronunțarea pedepsei cu moartea, Socrate ia din nou cuvîntul. Adresîndu-se acelora dintre judecători care l-au condamnat, el spune printre altele: „Eu plec spre moarte, osîndit de voi. Ei (adică judecătorii. — *n.a.*) se duc spre păcat și nedreptate, osîndiți de adevăr; fiecare rămîne la osînda sa. Poate că așa și trebuia să se întîmple și cred că în lucrurile acestea a fost o măsură... Dacă credeți cumva că ucigînd oameni veți înlătura pe cei ce vă mustră că nu duceți o viață cinstită, nu judecați bine...".

Vorbind apoi judecătorilor care n-au votat contra sa, Socrate le explică concepția sa despre moarte, despre viața de apoi. Moartea este pentru Socrate ori un vis

* Monedă din Grecia.

adînc şi plăcut care durează veşnic, ori o călătorie la locul de întîlnire al tuturor celor care au murit. Lui Socrate îi surîd ambele ipoteze : el va fi fericit şi într-un caz, şi într-altul.

Cuvîntarea se încheie cu rugămintea lui Socrate către cetăţenii Atenei de a-i educa copiii în spiritul concepţiilor sale.

Este neîndoielnic că Socrate a fost condamnat la moarte nu numai pentru concepţiile şi activitatea sa, ci şi din cauza comportării sale în faţa judecătorilor. Este însă de neînchipuit ca Socrate să se fi comportat altfel. Căci ceea ce aşteptau judecătorii ar fi însemnat o renegare a întregii sale vieţi şi opere.

După pronunţarea condamnării la moarte, sentinţa nu putea fi executată de îndată, deoarece nici o executare capitală nu se putea efectua pînă la întoarcerea vasului plecat tocmai atunci cu pelerinii la serbările din Delfi. Au urmat săptămîni de detenţiune, animate de discuţii filozofice purtate cu prietenii cărora li s-a îngăduit să-l viziteze.

În aşteptarea executării sentinţei, prietenii, dar şi autorităţile, i-au oferit lui Socrate posibilitatea să evadeze şi să se adăpostească undeva departe de Atena. Supunerea faţă de legile în vigoare i se părea însă o importantă îndatorire morală. El a refuzat să-şi salveze viaţa în acest fel şi a băut cupa cu otravă în prezenţa numeroşilor săi prieteni şi adepţi, zguduiţi de plîns şi pe care tot el căuta să-i liniştească. Era anul 399 î.e.n.

Moartea filozofului n-a însemnat însă sfîrşitul disputei în jurul problemei socratiene.

De pildă, Policrate, din însărcinarea conducerii democraţiei ateniene, a publicat la scurt timp după moartea lui Socrate o lucrare în care căuta să justifice sentinţa de condamnare.

Această lucrare reflectă tendinţele politice ale democraţiei ateniene în perioada cînd, după înfrîngerea suferită în războiul peloponeziac, se încercă nu numai să se restabilească Imperiul atenian, dar şi unitatea internă a cetăţii, încrederea deplină în conducătorii statului. Organizatorii procesului n-au urmărit numai condamnarea lui

Moartea lui Socrate, de David.

Socrate, ci şi a tuturor tendinţelor de subminare a orînduirii existente[24].

Este însă îndoielnic dacă moartea lui Socrate a adus un avantaj real organizatorilor procesului. Mînia poporului nu i-a cruţat de loc. Diogene Laerţiu consemnează că după moartea lui Socrate „atenienii s-au căit..., incît închiseră terenurile de exerciţii şi gimnaziile, exilară pe acuzatori, iar pe Meletos îl osîndiră la moarte. În cinstea lui Socrate ridicară o statuie de bronz, operă a lui Lysip, şi o aşezară în sala de procesiuni. Iar Anytos, ajuns la Heracleea, a fost alungat de locuitorii oraşului în aceeaşi zi..." [25].

Socrate a fost condamnat la moarte; el a pierdut procesul intentat împotriva sa, dar a cîştigat stima contemporanilor săi şi a generaţiilor următoare.

NOTE

1. *K. Marx* şi *F. Engels*, „Opere", vol. I, Editura de stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1957, p. 100.
2. Citat după *V. V. Struve* şi *D. P. Kallistov*, „Grecia antică", Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, p. 328.
3. *Diogenes Laertios*, „Despre vieţile şi doctrinele filozofilor", trad. din l. greacă de C. I. Balmuş, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963, p. 162—163.
4. *Diogenes Laertios*, op. cit., p. 163.
5. *Ibidem*, p. 165—166.
6. *Platon*, „Dialoguri", Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1968, p. 301 şi urm.
7. *Chroust Anton Hermann*, „Socrates. Man and Mith., The two Socratic Apologies of Xenophon", Routledge and Kegan Paul, Londra, 1957, p. 166.
8. *Chroust A. H.*, op. cit., p. 196.
9. *Al. Bocăneţu*, „Mănăstirea Moldoviţa", Cernăuţi, 1933, p. 23.
10. „Xenophon Erihnerungen an Sokrates" übertragen von Johannes Irmscher, Akademie Verlag, Berlin, 1955, p. 31.

11. *Platon*, op. cit., p. 6.
12. *Ibidem*, p. 12.
13. *Diogenes Laertios*, op. cit., p. 167.
14. *Maier Heinrich*, „Sokrates, Sein Werk und seine geschichtliche Stellung", Verlag I. C. B. Mohr, Tübingen, 1913, p. 474.
15. *Platon*, op. cit., p. 4.
16. *Ibidem*, p. 6.
17. *Ibidem*, p. 9.
18. *Ibidem*, p. 11.
19. *Ibidem*, p. 15.
20. *Ibidem*, p. 17.
21. *Ibidem*, p. 20.
22. *Ibidem*, p. 27.
23. *Ibidem*, p. 29.
24. *Chroust A. H.*, op. cit., p. 192—193.
25. *Diogenes Laertios*, op. cit., p. 168.

Ioana d'Arc

Procesul condamnării și procesul reabilitării Ioanei d'Arc, fecioara din Orléans

„Noi, Pierre, prin mizericordie divină episcop de Beauvais, și călugărul Jean Le Maistre, din ordinul călugărilor predicatori, însărcinați de magistrul Jean Graverent, inchizitor de credință și al perversității eretice pentru Regatul Franței...

Providența a voit ca o femeie, Ioana, numită obișnuit Fecioara, să fie prinsă și făcută prizonieră de ostași renumiți pe raza diocezei și a jurisdicției noastre. În numeroase locuri se răspîndise deja zvonul că această femeie, uitînd de demnitatea cuvenită sexului ei, de toată rușinea, ca și de toată pudoarea feminină, purta, printr-o deformare unică și monstruoasă, îmbrăcăminte nepotrivită, convenabilă doar bărbaților ; se spune că înfumurarea ei merge pînă într-acolo, încît îndrăznește să susțină afirmații contrare mai multor teze ale credinței catolice. Aceste crime, se spune, le-a comis nu numai în cadrul diocezei noastre, ci și în multe alte părți ale regatului. Cînd ele au ajuns la cunoștința magistrului universității și călugărului Martin Billotin, vicar general al monseniorului inchizitor, aceste înalte persoane au obligat pe domnii conte de Bourgogne și conte Jean de Luxembourg, care o dețineau, de

a o preda nouă ca suspectă de erezie. Iar în ce ne privește pe noi, credincioși datoriei noastre pastorale și din grija de a întări cu orice preț credința creștină, am considerat că trebuie să cercetăm aceste fapte și să procedăm cu chibzuință în conformitate cu dreptul și cu rațiunea.

În consecință, am cerut din partea noastră domnilor conte de Bourgogne și conte Jean de Luxembourg să predea pe această femeie jurisdicției noastre spirituale spre a fi judecată ; și preaserenissimul și preacreștinul prinț, stăpînul nostru, regele Henric al Franței și Angliei, le-a cerut și el, la rîndul său, același lucru. În intenția de a contribui la întărirea credinței catolice, domnii conți acceptară cu bunăvoință de a preda prizoniera lor monseniorului regelui nostru, iar providența-sa regală, arzînd de dorința de a sprijini credința adevărată, ne-o predă la rîndul său. După care venerabilul consiliu de canonici din Rouen, exercitînd administrația spirituală, a binevoit să ne acorde dreptul de a rezida în acest oraș în vederea instruirii procesului ; chiar înainte de a intenta procedura contra acestei femei, am considerat ca oportun de a ne consfătui în modul cel mai serios și gîndit, cu savanți și experți în drept canonic și laic, care în această cetate Rouen, prin grația domnului, se găseau pe atunci în abundență..." [1].

Această ordonanță, prin care s-a deschis la începutul anului 1431 procesul inchizitorial intentat Ioanei d'Arc, numită și Fecioara din Orléans, o învinuiește numai pentru faptul că obișnuia să poarte îmbrăcăminte bărbătească și că a făcut afirmații contrare credinței catolice, fără a preciza ce anume afirmații au stîrnit dezaprobarea „păzitorilor credinței adevărate".

De ce asemenea fapte au provocat pînă și intervenția personală a regelui Henric al VI-lea al Angliei, în numele căruia pe vremea aceea englezii stăpîneau teritorii întinse ale pămîntului francez ? Doar simplul fapt că numita femeie Ioana obișnuia să poarte haine bărbătești ?

Firește, realitatea era cu totul alta. Pentru a o înțelege, să facem o succintă incursiune în istoria acelor timpuri.

Franța în timpul războiului de o sută de ani

În cursul războiului început în anul 1337 de regele Eduard al III-lea al Angliei pentru cucerirea Franței și care nu s-a terminat decît peste 116 ani, au fost 55 de ani de osilități efective. Paralel cu războiul dintre englezi și francezi, în Franța a izbucnit și un război civil în urma asasinării în 1407 a ducelui de Orléans, fratele regelui Carol al VI-lea al Franței, de către ducele de Bourgogne, partizan al englezilor.

La începutul secolului al XV-lea, situația francezilor devenea din ce în ce mai gravă. În 1415 ei au suferit o înfrîngere cumplită în bătălia de la Azincourt. În 1419 englezii cuceresc orașul Rouen și cotropesc toată Normandia. Parisul a fost mistuit de flăcările incendiului provocat de luptele civile dintre cele două tabere franceze : partizanii englezilor, în frunte cu ducele de Bourgogne, și sprijinitorii regelui Franței, în frunte cu familia Armagnac.

Regele Franței, Carol al VI-lea, a fost lovit de o boală mintală ; în consecință, regatul era condus de fiul său, moștenitorul tronului, Carol al VII-lea. Soția lui Carol al VI-lea, Isabeau de Bavaria, semnează atunci cu englezii tratatul de la Troyes, care preda Franța în mîinile englezilor. Dezmoștenindu-și fiul, pe Carol al VII-lea, în favoarea fiicei sale Caterina, căsătorită cu regele Henric al V-lea al Angliei, învingătorul de la Azincourt, regina Isabeau l-a recunoscut pe Henric al V-lea ca regent al Franței. La 1 decembrie 1420, regele Carol al VI-lea, bolnav mintal, Isabeau, Henric al V-lea al Angliei și ducele de Bourgogne își fac intrarea la Paris cu toată pompa.

Dauphinul Carol, moștenitorul legitim al tronului Franței, fu constrîns să se retragă în provinciile de dincolo de fluviul Loire și să continue acolo lupta împotriva englezilor și bourguignonilor. În 1422 moare regele Henric al V-lea, iar fiul său, un copil de 10 luni, sub numele de Henric al VI-lea, este declarat de englezi și bourguignoni moștenitor al celor două regate. Unchiul său, ducele de Bedford, și cardinalul de Winchester au devenit tutori și regenți pe timpul minorității sale.

După moartea lui Carol al VI-lea, prințul moștenitor, Carol al VII-lea, a fost proclamat rege al Franței, dar n-a

putut fi încoronat nici la Paris și nici la Reims, orașe ocupate de englezi.

Războiul îndelungat a pustiit teritorii întinse din Franța. Pături largi ale populației trăiau sub teroarea incendiilor, jafurilor și asasinatelor. Orașele și satele Franței erau bîntuite de foamete, de holeră și de ciumă, țăranii n-aveau ce recolta ; haitele de lupi au pătruns pînă la Paris.

În acești ani de grele încercări a apărut Ioana d'Arc, al cărei nume va deveni în Franța simbolul luptei de eliberare națională.

Ioana s-a născut la 6 ianuarie 1412 într-o familie de țărani din Domrémy. Tatăl ei, Jacques d'Arc, era unul din gospodarii de vază ai comunei. Tînăra Ioana a primit de la mama sa, Isabelle, născută Romée, o educație profund religioasă, dar n-a învățat să scrie și nici să citească.

Marile frămîntări care sfîșiau Franța au găsit un ecou puternic în sufletul tinerei fete. Fire sensibilă și exaltată, ea susținea de la vîrsta de 16 ani că avea vedenii cu caracter religios, afirmînd că sfînta Margareta și alți sfinți o îndemnau să lupte împotriva englezilor pentru eliberarea și unificarea patriei sale, a Franței, sub cîrmuirea regelui legitim, Carol al VII-lea.

Figura Ioanei d'Arc nu este un caz izolat în acea perioadă a istoriei poporului francez. Uriașele suferințe ale maselor populare au dus la apariția unor fenomene asemănătoare mai în toate provinciile Franței. Regiunea de baștină a Ioanei, care a avut de îndurat nenorociri deosebit de grele de pe urma războiului, a cunoscut numeroase cazuri de eroism popular, de oameni simpli care s-au ridicat la luptă împotriva cotropitorilor englezi și a susținătorilor lor francezi.

În fruntea partizanilor, recrutați din rîndul țăranilor, cărbunarilor, pietrarilor, tîmplarilor, tăbăcarilor și clericilor inferiori, se găseau adesea nobili, care aveau mai multă experiență militară. În lupta împotriva cotropitorilor se cimenta solidaritatea maselor populare.

Lîngă localitatea Neaufchâteau se afla un stejar, denumit „stejarul partizanilor", unde au fost spînzurați mulți luptători din rîndurile poporului [2]. Cronicile vremii au consemnat faptele eroice ale țăranului cunoscut sub nu-

mele de Grand Ferré, precum și rezistența dîrză a locuitorilor orașului La Rochelle.

Din acele vremuri se relatează și numeroase întîmplări asemănătoare celei petrecute în pădurea de lîngă Ryons an Vexin, unde călugărul Laurent Anquetil a întîlnit cîțiva partizani în retragere, transportînd pe șeful lor rănit, Jeannequin de Villers, care părea a fi pe moarte. Partizanii îl încredințară pe rănit călugărului, care îl ascunse și îl vindecă [3].

Sînt consemnate și cazuri de eroism feminin. În luptele de la Amiens au fost rănite treizeci de femei. Din acele vremuri ne sînt transmise și faptele de arme ale unei oarecare Jeanne Hachette.

În această atmosferă de largă rezistență populară împotriva englezilor s-a maturizat și personalitatea tinerei Ioana d'Arc.

La începutul anului 1429, Ioana d'Arc a reușit să convingă pe unul din căpeteniile armatei franceze, căpitanul Vaucouleurs, senior de Baudricourts, să-i mijlocească o întîlnire cu regele. Ea veni la rege în orașul Chinon în secret, îmbrăcată în haine bărbătești, la 6 martie 1429, iar suveranul, impresionat de personalitatea tinerei fete, i-a încredințat comanda unor trupe. Cu acest prilej, Ioana a dovedit că știe să se orienteze în culisele încîlcite ale curții regale, unde se ciocneau numeroase interese contradictorii.

Conduși de Ioana d'Arc, ostașii francezi au reușit la 29 aprilie 1429 să pătrundă în orașul Orléans, silind pe englezi la începutul lunii mai să se retragă de sub zidurile orașului, care fusese supus unui asediu de șase luni.

Ioana d'Arc se dovedi a fi un conducător militar capabil și tenace, avînd o influență însuflețitoare asupra ostașilor. Sub comanda ei, trupele franceze au învins armata engleză în cîteva lupte importante, inclusiv în bătălia de la Patay la 18 iunie 1429. După eliberarea orașului Reims, locul de încoronare al regilor Franței, Ioana d'Arc îl însoți pe Carol al VII-lea la catedrală, unde acesta a fost încoronat în ziua de 17 iulie.

Ioana d'Arc continua să lupte împotriva englezilor, deși cercurile feudale de la curtea regelui, care urmăreau un compromis cu englezii, cîștigau o tot mai mare influență.

În anul următor, la 28 martie 1430, din cauza intrigilor anglofililor, Ioana d'Arc părăsi curtea regală, dar n-a încetat să lupte împotriva englezilor. Încercînd să despresureze orașul Compiègne, asediat de englezi, Ioana d'Arc a căzut prizonieră în mîinile unui partizan al englezilor, cavalerul Jean de Luxembourg : acesta, după ce a ținut-o întemnițată timp de 6 luni, a vîndut-o englezilor pentru suma de 10 000 de scuzi de aur.

Englezii, la rîndul lor, au predat-o unui francez, partizanul lor, episcopului Pierre Cauchon, în vederea organizării procesului inchizitorial împotriva Ioanei d'Arc. Pierre Cauchon era o creație a cardinalului englez de Winchester, tutore al regelui Henric al VI-lea. Cardinalul a intervenit la Roma pentru numirea ca episcop a lui Cauchon ; acesta se folosi împotriva Ioanei d'Arc și de sprijinul Universității din Paris, de asemenea adeptă credincioasă a regelui Angliei.

Procesul împotriva Ioanei d'Arc

La 21 februarie 1431, în capela regală a castelului din Rouen, a început prima fază a procesului, așa-numitul proces preparatoriu.

Tribunalul era compus din : monseniorul Pierre Cauchon, episcop de Beauvais, doctor în teologie, licențiat în drept canonic, consilier al preasereníssimului și preacreștinului rege al Angliei, președintele completului de judecată ; venerabilul magistru Jean d'Estivier, canonic de Beauvais și de Bayeux, promotor sau procuror general al procesului ; magistrul Jean de la Fontaine, licențiat în drept canonic, consilier, comisar și examinator al procesului. Membrii tribunalului erau asistați de numeroși specialiști în teologie și drept canonic.

Invitată de președintele tribunalului să depună jurămînt pe evanghelie că va spune adevărul la toate întrebările ce i se vor pune, Ioana d'Arc răspunse :

— Nu știu în ce privință vreți să mă interogați. Poate vor fi întrebări la care nu vă voi răspunde [4].

Președintele i-a adus la cunoștință că întrebările se vor referi la probleme de credință religioasă și i-a atras atenția că îi este interzis să părăsească fără permisiunea instanței închisoarea castelului din Rouen.

Iată răspunsul Ioanei :

— Nu accept nici o interdicție. Dacă voi evada, nimeni nu va putea să mă învinovățească de a-mi fi trădat credința, fiindcă nu mi-am părăsit credința niciodată. Și protestez împotriva cătușelor și lanțurilor care mi-au fost puse.

Episcopul Cauchon : Ai încercat să evadezi de mai multe ori din alte închisori unde ai fost deținută, Ioana ! De aceea te-am încătușat în fiare pentru ca să fii mai bine păzită.

Ioana : E foarte adevărat, am vrut să evadez și acum aș vrea s-o fac...

Interogatoriul acuzatei a continuat și în zilele următoare. Ioana a fost obligată să răspundă la nenumărate întrebări în legătură cu educația, credința ei religioasă, vedeniile pe care le avea, legăturile sale cu regele Carol al VII-lea, atitudinea ei față de diverse grupări politice din Franța, faptul de a purta îmbrăcăminte bărbătească. Acuzata a răspuns de asemenea la întrebările referitoare la activitatea sa militară.

Unul din judecători a întrebat-o dacă militarii care luptaseră sub comanda ei și-au făcut însemne după insigna ei. Ioana răspunse că unii dintre ei și-au făcut asemenea însemne pe satin alb, cu flori de crin.

Judecătorul o întrebă apoi dacă a afirmat că însemnele copiate după ale ei aduceau noroc ?

Ioana răspunse :

— Le spuneam (ostașilor) : „Năpustiți-vă cu curaj asupra englezilor“ și mă aruncam și eu însămi în lupta împotriva lor.

Judecătorul : Le-ați spus să poarte însemnele cu curaj pentru a avea noroc ?

Ioana : Le-am spus, ceea ce s-a întîmplat și se va mai întîmpla.

Prin întrebările privind însemnele, judecătorul a încercat să obțină din partea acuzatei o mărturisire care s-o învinovățească de vrăjitorie. Același scop îl urmăreau și unele întrebări puse în cursul următorului interogatoriu :

Judecătorul : Ai stat cîteva zile la Reims ?

Ioana : Cred că am fost acolo trei sau patru zile.

Judecătorul : Ai ținut un copil peste cristelniță ?

Ioana : La Troyes, da. Dar la Reims nu-mi amintesc, nici la Chateau-Thierry. La Saint-Denis am botezat doi. Și dădeam cu plăcere băieților nume de „Charles“ în onoarea regelui și fetelor cel de „Ioana“, iar altă dată după dorința mamelor.

Judecătorul : Oare femeile onorabile ale orașelor nu atingeau cu inelele lor inelul pe care îl purtai ?

Ioana : Multe femei au atins mîinile și inelele mele, dar nu știu care le-au fost ideile ori intențiile...

Duminică 4 martie și în zilele următoare, episcopul Cauchon întruni la reședința sa din Rouen mai mulți experți în drept canonic și laic pentru a examina toate răspunsurile și declarațiile făcute de acuzată în cursul procesului și au extras cele care puteau fi apreciate ca insuficiente. La 9 martie s-a luat hotărîrea de a se proceda la noi interogatorii.

Cele șase interogatorii complementare au avut loc între 10 și 17 martie la închisoarea din castelul de la Rouen.

Primul interogatoriu s-a referit îndeosebi la împrejurările în care Ioana a fost făcută prizonieră. Apoi ea a fost interogată din nou cu privire la viziunile ei religioase și la faptul de a fi renegat și blestemat pe dumnezeu : a fost întrebată și despre încercarea de evadare din temniță și îmbrăcămintea bărbătească pe care o purta.

Sensul întrebărilor puse în cursul interogatoriului complementar au relevat că judecătorii Ioanei considerau ca insuficiente elementele de vinovăție stabilite în cursul primului interogatoriu.

Deși inițial Ioana nu fusese pusă sub acuzare pentru atitudine dușmănoasă față de englezi, în cursul ultimului interogatoriu complementar judecătorul o întrebă :

— Ai crezut vreodată pînă azi că zînele sînt rău intenționale ?

Ioana : N-am știut de așa ceva.

Ioana d'Arc, de Ingres.

Judecătorul : De unde ai știut că sfînta Ecaterina și sfînta Margareta îi urăsc pe englezi ?

Ioana : Ele iubesc ceea ce domnul nostru iubește și urăsc ceea ce dumnezeu urăște.

Judecătorul : Și dumnezeu îi urăște pe englezi ?

Ioana : Nu știu nimic cu privire la iubirea ori ura lui dumnezeu față de englezi sau ce va face cu sufletele lor ; dar știu bine că vor fi scoși din Franța cu excepția acelora care vor fi omorîți și că dumnezeu va acorda victoria francezilor împotriva englezilor [5].

Aceste răspunsuri, ca și numeroase alte declarații ale Ioanei, pun în lumină curajul și patriotismul tinerei fete, care nu s-a temut să-i înfrunte pe adepții inveterați ai englezilor.

A doua zi după încheierea interogatoriului complementar, la 18 martie 1431, membrii și asistenții tribunalului s-au adunat la reședința președintelui Cauchon. Acesta a făcut o scurtă expunere asupra conținutului interogatoriilor și a dat citire anumitor pasaje din răspunsurile acuzatei, extrase la cererea sa de către experți. El a invitat apoi pe cei prezenți să studieze materialul și să-și formeze o părere pînă joia următoare, cînd trebuia să li se comunice un anumit număr de articole în privința cărora aveau să se pronunțe.

La 26 martie, la reședința președintelui tribunalului, membrii instanței au început să determine articolele pe baza cărora promotorul procesului urma să formuleze rechizitoriul împotriva acuzatei.

Procedura preparatorie fiind încheiată, putea să înceapă procesul propriu zis în materie de credință.

Tribunalul a apreciat că articolele prezentate de promotor erau bine alcătuite. Acuzata urma să fie interogată la proces în temeiul lor ; dacă, după ce i se adresa un avertisment, ea refuza să răspundă, articolul respectiv urma să fie considerat ca recunoscut și admis.

Ședința din ziua următoare a avut loc în prezența acuzatei. Membrii tribunalului au citit rechizitoriul promotorului, care formulase învinuirea în șaizeci și două de articole, constituind fiecare cîte un cap de acuzare.

Miercuri 28 martie au fost citite acuzatei cele șaizeci

și două de puncte ale rechizitoriului, precedate de un preambul în care se arăta printre altele :

„...Acest act urmărește ca femeia Ioana, numită în mod obișnuit Fecioara, să fie prin voi, judecători, declarată vrăjitoare-ghicitoare, pseudoprofetă, invocatoare de spirite rele și descîntătoare, propăvăduitoare de superstiții, practicantă de acte magice, rău gînditoare în credința catolică, schismatică..., rătăcită, sacrilegă, idolatră, apostată, bîrfitoare și cu influența nefastă, blasfematoare a lui dumnezeu și a sfinților săi, scandaloasă, răzvrătitoare, tulburătoare a păcii, belicoasă, însetată de sînge omenesc și lipsită de rușine pentru a nu avea decența cuvenită sexului ei și a folosi în mod ireverențios o îmbrăcăminte insolită și a adopta calitatea de războinic, vinovată de atîtea crime în fața lui dumnezeu și a oamenilor, încălcătoare a legilor divine și naturale, ca și a disciplinei ecleziastice, înșelătoare de suverani și de popoare, acceptînd ca, în disprețul lui dumnezeu, să fie venerată și adorată, expunînd mîinile și îmbrăcămintea sa pentru a fi sărutate ; uzurpatoare a onorurilor și a cultului divin, eretică (sau cel puțin foarte suspectă de erezie) ; și ca să fie pentru aceste crime pedepsită potrivit canoanelor și legilor“ [6].

Capetele de acuzare formulate împotriva Ioanei în cadrul rechizitoriului erau mai precise decît întrebările ce i-au fost puse prin interogatoriu.

După citirea fiecărui cap de acuzare, Ioana d'Arc trebuia să răspundă la învinuirea respectivă. Răspunsurile ei, consemnate în documentele procesului, sînt demne și pline de încredere în cauza pentru care lupta.

Primul articol din rechizitoriu se referea la competența tribunalului.

La acest articol Ioana a declarat :

— Cred că părintele nostru sfînt, papa de la Roma, episcopii și ceilalți slujitori ai bisericii au misiunea de a păzi credința catolică și de a pedepsi pe cei ce greșesc. Dar în ce mă privește și în ce privește actele mele, eu nu mă voi supune decît bisericii cerului, adică lui dumnezeu, fecioarei Maria, sfinților și sfintelor paradisului.

Cred cu fermitate că n-am greșit împotriva credinței noastre creștine și nici n-aș voi să greșesc împotriva ei [7].

Acest răspuns demonstrează că Ioana d'Arc n-a recu-

noscut de fapt competența și dreptul judecătorilor ei de a o judeca.

În ce privește învinuirea de „vrăjitorie, superstiții și divinizări“, acuzata răspunse :

— Neg ! Dacă unii mi-au sărutat mîinile și îmbrăcămintea, acest lucru nu l-am provocat eu și nu s-a făcut cu voia mea. M-am ferit pe cît am putut.

Prin articolul al șaptesprezecelea din rechizitoriu, Ioana d'Arc era învinuită că, atunci cînd a venit în fața regelui Franței îmbrăcată în haine bărbătești și înarmată, i-a făcut acestuia, printre altele, trei promisiuni : de a despresura orașul Orléans asediat, de a-l conduce pe rege la Reims pentru a fi încoronat și de a-l face să se răzbune pe dușmanii săi, a-i ucide ori a-i alunga din regatul său atît pe englezi, cît și pe bourguignoni.

La acest cap de acuzare Ioana răspunse :

— Am spus că am adus aceste vești regelui din partea lui dumnezeu : acesta îi va reda regatul, îl va face să fie încoronat la Reims și-i va alunga pe dușmani. I-am spus regelui să mă pună cu încredere la încercare și voi despresura Orléansul. Am vorbit despre întregul regat și, dacă domnii de Bourgogne și ceilalți supuși ai regatului nu-i vor da ascultare, regele va trebui să-i supună cu forța.

În ce privește acuzarea cu privire la încălcarea păcii, Ioana declară :

— În ce-l privește pe contele de Bourgogne, da, l-am somat prin scrisoare și prin ambasadori să încheie pace. În ce-i privește pe englezi, pacea de care avem nevoie este aceea ca ei să plece în țara lor, în Anglia !

La al douăzeci și cincilea capăt de acuzare, inculpata a declarat :

— Am cerut să se încheie pace ; în cazul cînd nu voiau să facă pace, eram hotărîtă să lupt.

După terminarea rechizitoriului, membrii tribunalului, la care s-au alăturat și alți experți în drept canonic și laic, s-au adunat la 2 aprilie pentru a examina și a hotărî asupra răspunsurilor date de acuzată la cele șasezeci și două de articole ale rechizitoriului. Ei au ales din materialul examinat douăsprezece articole rezumate, considerate ca fiind esențiale pentru învinuirea acuzatei.

La 18 aprilie 1431, membrii tribunalului, asistați de

cîțiva experți în teologie, s-au deplasat la închisoarea Ioanei, care era bolnavă, și i-au adresat o „admonestare caritabilă", recomandîndu-i să se supună bisericii.

Întrucît această admonestare n-a produs efectul scontat asupra acuzatei, la 2 mai tribunalul i-a adresat un al doilea avertisment.

Nici acesta n-a avut vreo influență asupra acuzatei, deși unul din judecători a amenințat-o, spunîndu-i :

— Ioana, dacă biserica te abandonează, corpul și sufletul tău vor fi în mare pericol : focul etern îți amenință sufletul și focul temporar corpul prin sentința altor judecători [8].

La 9 mai, Ioana a fost adusă în fața tribunalului, adunat în marele turn al castelului din Rouen, unde fuseseră pregătite instrumentele de tortură.

Unul din ecleziasticii tribunalului se adresă acuzatei :

— Toți acești oficiali prezenți sînt dispuși ca din ordinul monseniorului președinte să te supună la tortură pentru a te readuce pe calea și la recunoașterea adevărului și ca astfel să poți obține salvarea sufletului și a corpului, pe care invențiile tale mincinoase le-au amenințat grav.

Ioana răspunse :

— Nici dacă îmi veți rupe membrele și îmi veți scoate sufletul din corp nu vă voi spune nimic mai mult. Și dacă mă veți constrînge să vorbesc, voi afirma tot timpul că m-ați constrîns prin forță să vorbesc [9].

Procesul-verbal de ședință menționează că, „avînd în vedere sufletul împietrit al acuzatei și caracterul răspunsurilor sale, noi, sus-numiții judecători, temîndu-ne ca supliciile torturii să nu-i fie decît de un slab profit, am decis de a amîna aplicarea lor pînă vom studia problema mai amplu".

La 12 mai tribunalul, apreciind că ar fi o greșeală să vicieze printr-o procedură de acest gen „un proces atît de bine pus la punct", a hotărît că nu era cazul s-o supună pe Ioana la torturi și că trebuia procedat în continuare ca și pînă atunci.

În ședința următoare a tribunalului, la 19 mai, președintele a dispus să se citească avizul pe care profesorii

de la Facultatea de teologie și de la Facultatea de drept canonic din cadrul Universității din Paris l-au redactat cu privire la cele douăsprezece articole rezumate extrase din interogatorii, care le fuseseră transmise în acest scop.

Membrii tribunalului au examinat acest aviz și l-au acceptat fără rezerve, hotărînd pe baza lui desfășurarea în continuare a procesului, și anume să se adreseze un ultim îndemn acuzatei să revină pe calea adevărului și a salvării spirituale și corporale, iar apoi, după deliberări mature, procesul să se încheie, fixîndu-se o zi pentru pronunțarea sentinței.

Acest ultim îndemn, care figurează în actele procesului sub denumirea de „ultimă admonestare caritabilă înaintea pronunțării sentinței", purtînd data de miercuri 23 mai 1431, cuprinde cele douăsprezece articole rezumate, redactate de grupul de specialiști din însărcinarea tribunalului, reiterîndu-se, în esență, învinuirile înșirate în rechizitoriu.

Admonestarea a fost citită de magistrul Pierre Maurice, canonic al bisericii din Rouen.

După ce a terminat citirea documentului, magistrul a invitat-o pe acuzată să mediteze asupra faptelor și susținerilor sale, subliniind încăpățînarea ei de a nu se supune de loc, în pofida avertismentelor ce i-au fost adresate cu prisosință de tribunal, căruia el, magistrul, înțelege să-i prezinte omagii pentru imparțialitatea sa, manifestată prin zelul depus pentru salvarea sufletului acuzatei, ca și a corpului său. Datorită acestui zel, tribunalul a ținut să consulte și Universitatea din Paris, „flacără a tuturor științelor și extirpatoare de erori".

Ioana d'Arc i-a răspuns că ceea ce a spus totdeauna și a susținut și la proces vrea să susțină și acum. „Dacă în cursul judecății aș vedea focul arzînd — spuse acuzata — și călăul pregătit pentru a înteți focul și chiar dacă m-aș afla în mijlocul focului..., n-aș putea spune nimic altceva ; aș susține pînă la moarte ceea ce am spus la proces" [10].

Sentința a fost pronunțată în ziua de 24 mai la cimitirul mănăstirii Saint-Ouen.

Acuzata se afla pe un eșafod.

Magistrul Guillaume Erard, doctor în teologie, i-a adresat Ioanei încă o admonestare solemnă.

După ce acuzata a refuzat din nou să-şi recunoască fapta şi să-şi retracteze susţinerile, preşedintele Cauchon a dat citire sentinţei definitive. El a citit deja o mare parte din ea, cînd deodată, pe neaşteptate, Ioana îl întrerupse, strigînd cu desperare :

— Vreau să respect tot ceea ce judecătorii şi biserica vor zice şi vor hotărî ! Voi asculta întru totul de ordinul şi de voinţa lor ! Întrucît reprezentanţii bisericii afirmă că revelaţiile mele nu trebuie susţinute şi nici crezute, nu vreau să le susţin ! Mă supun judecătorilor şi mamei noastre, sfînta biserică !

Apoi, în prezenţa membrilor tribunalului şi a unei mari mulţimi de clerici şi populaţie, acuzata a pronunţat abjuraţia sa, repetînd formula ce i s-a citit.

În continuare, preşedintele a dat citire la altă sentinţă, prin care tribunalul ecleziastic condamnă acuzata la temniţă pe viaţă, la pîinea durerii şi apa tristeţii, „pentru ca ea să deplîngă crimele sale şi să nu mai săvîrşească fapte care să fie de deplîns..." [11].

Astfel s-a încheiat procesul propriu-zis în materie de credinţă împotriva Ioanei d'Arc. Procesul s-a bazat doar pe interogatoriul acuzatei ; n-a fost ascultat nici un martor.

Dar nu trecură decît patru zile de la terminarea procesului propriu-zis, cînd la 28 mai tribunalul era din nou adunat la închisoarea Ioanei din Rouen.

Preşedintele Cauchon a supus-o unui scurt interogatoriu. Ioana era îmbrăcată în haine bărbăteşti. La întrebările ce i-au adresat, ea a declarat, după cum s-a consemnat în documentele oficiale, că pronunţase cu patru zile în urmă formula de abjurare numai de teama eşafodului, pentru a-şi salva viaţa, şi consideră că şi-a trădat prin aceasta credinţa, adevărul. Ea spuse, de asemenea, că n-a făcut nimic contra lui dumnezeu ori a credinţei, că a fost constrînsă să retracteze şi că de fapt nici n-a înţeles ceea ce i s-a citit din formula de abjurare [12].

A doua zi, la 29 mai, tribunalul s-a întrunit din nou în capela palatului arhiepiscopal din Rouen.

Preşedintele a referit despre îndemnurile care fuseseră adresate Ioanei d'Arc şi retractarea publică pe care a făcut-o. „Dar — spuse el în continuare — ea a revenit asupra lor în nopţile şi zilele care au urmat, la instigarea diavolului, pentru a reafirma că aceste spirite şi aceste voci i s-au înfăţişat şi i-au ţinut mai multe cuvîntări. Aruncînd îmbrăcămintea feminină, ea a reluat îmbrăcămintea bărbătească. Ei, seniorii judecători, la auzul acestor ştiri, au revenit la ea şi au găsit-o în ţinută bărbătească ; i s-a citit de către notari înscrisul de abjurare".

După cuvîntul preşedintelui, membrii tribunalului şi asistenţii au decis că Ioana d'Arc s-a făcut vinovată de recidivă, recăzînd în erezie, şi, ca atare, potrivit dreptului şi raţiunii, urmează să fie deferită judecătorului laic *.

Miercuri 30 mai 1431, în piaţa Vieux — Marché din Rouen, lîngă biserica Saint-Sauveur, la ora nouă dimineaţa erau adunaţi judecătorii, asesorii, trupele garnizoanei engleze şi o mare mulţime de cetăţeni.

Ioana d'Arc se afla pe o estradă.

Magistrul Nicolas Midi, doctor în teologie, expuse o predică pe tema primei scrisori a apostolului Pavel către corinteni, capitolul XII : „Dacă un membru suferă, toţi membrii suferă cu el".

Apoi preşedintele Cauchon citi în mod solemn sentinţa :

„...De cîte ori erezia infectează cu otrava sa pestilenţială un membru al bisericii şi îl transformă într-un adept al satanei, este necesar să se împiedice cu zel arzător contagiunea pernicioasă care se răspîndeşte asupra celorlalte părţi din corpul sfînt al lui Hristos. Învăţăturile sfinţilor părinţi au prescris să fie extirpate din mijlocul celor credincioşi ereticii inveteraţi decît să se lase să se încălzească acest venin de viperă la sînul pioasei noastre maici, biserica, pentru marele pericol al celor credincioşi.

Din acest motiv, noi, Pierre, prin mizericordie divină episcop de Beauvais, şi călugăr Jean le Maistre, vicar al insignei, doctor Jean Graverent, inchizitor al perversi-

* Tribunalul ecleziastic nu putea pronunţa o sentinţă de condamnare la moarte.

tăţii eretice şi în mod special delegat pentru acest proces, te declarăm Ioana, numită în mod obişnuit Fecioara, schismatică, idolatră, invocatoare de diavol etc...

Cu toate acestea, ţinînd seama că biserica nu se închide niciodată în faţa celor care doresc să se întoarcă la sînul ei, noi am crezut că ai revenit în mod sincer asupra erorilor şi crimelor tale, retractate de tine într-o zi în mod public; avînd în vedere că tu ai promis de a nu mai cădea niciodată în păcat; avînd în vedere totuşi că la instigarea autorului tuturor schismelor şi ereziei, năpustindu-se în inima ta pentru a te seduce, tu ai revenit..., noi te declarăm din nou pasibilă de excomunicare, pe care ai atras-o asupra ta, recidivistă în erorile tale şi eretică; prin această sentinţă, noi, constituiţi în tribunal, declarăm că tu trebuie să fii scoasă din rîndul credincioşilor bisericii ca un membru infectat, pentru ca să nu infectezi în nici un fel pe ceilalţi membri, trebuie să fii despărţită de biserică şi abandonată în numele judecătorului laic.

Noi cerem acestuia să nu aplice faţă de tine judecata prin mutilarea membrelor; şi dacă semnele adevăratei penitenţe ar apărea în tine, să-ţi fie administrat sacramentul penitenţei"[13].

Acţiunea represivă a judecătorului laic urma să completeze pe aceea a tribunalelor ecleziastice, care nu puteau impune o pedeapsă corporală mergînd pînă la vărsare de sînge.

În procesul Ioanei d'Arc însă, judecătorul laic n-a mai pronunţat nici o sentinţă.

Englezii erau atît de grăbiţi să încheie răfuiala cu Ioana, încît n-au mai respectat procedura prescrisă. Deşi judecătorul laic, Jehan Salvaing, era prezent şi Ioana a fost condusă în faţa lui, temîndu-se de englezi, judecătorul n-a îndrăznit să întîrzie execuţia prin pronunţarea unei sentinţe. Astfel, englezii au predat-o călăului fără o condamnare formală la moarte.

Prin uciderea Ioanei d'Arc, adversarii lui Carol al VII-lea voiau să-l compromită şi pe acesta, ca unul care a acordat atît de multă încredere unei vrăjitoare eretice, unei şarlatane.

Ioana a fost arsă de vie pe rug.

Procesul de reabilitare

Istoria îşi urma cursul. Francezii au continuat să lupte împotriva ocupanţilor englezi.

La 18 ani după arderea pe rug a Ioanei d'Arc, în ziua de 10 noiembrie 1449, regele Carol al VII-lea şi-a făcut intrarea solemnă în oraşul Rouen, pe care armatele franceze îl eliberaseră de sub dominaţia de treizeci de ani a englezilor.

Eliberarea Rouenului oferi lui Carol al VII-lea posibilitatea cercetării nemijlocite a documentelor procesului condamnării Ioanei d'Arc.

Regele, fire nehotărîtă şi molatică, în timpul procesului împotriva Ioanei d'Arc n-a încercat nici s-o salveze, nici s-o ajute în vreun fel. Acum însă, sub presiunea opiniei populare, el îşi manifesta bunăvoinţa faţă de memoria eroinei.

La 15 februarie 1450 regele a delegat pe consilierul său, Guillaume Bouillé, să efectueze o anchetă cu privire la procesul Ioanei d'Arc.

Bouillé i-a ascultat pe asesorii procesului care mai erau în viaţă, notarii, uşierii şi mai mulţi martori; rezultatul anchetei sale a fost transmis consiliului regal.

Doi ani mai tîrziu, o nouă cercetare s-a iniţiat de cardinalul Guillaume d'Estouteville. Această cercetare a descoperit multe vicii juridice, încît a devenit posibilă începerea unei proceduri de revizuire şi de anulare a condamnării pronunţate contra Ioanei d'Arc.

În consecinţă, mama Ioanei d'Arc, Isabelle, care trăia retrasă la Orléans, a fost sfătuită să adreseze papii Calixt al III-lea o cerere de reabilitare, care a fost primită favorabil.

Astfel, la 7 noiembrie 1455, a început la catedrala Notre-Dame din Paris procesul de reabilitare a Ioanei d'Arc.

În faţa arhiepiscopului de Reims, Jean Jouvenel, a episcopului de Paris Guillaume, a magistrului Jean Bréhal, inchizitor al credinţei, înconjuraţi de o asistenţă numeroasă, s-a prezentat Isabelle d'Arc, văduva defunctului Jacques d'Arc şi mama Ioanei, şi şi-a susţinut cererea.

În rîndul asistenţei se aflau numeroşi literaţi şi în-

vățați laici și ai bisericii, care, după Isabelle, au vorbit în favoarea ei și au denunțat caracterul nelegal al procesului, ale cărui documente autentice le citiseră în întregime și care relevau: violență, abuz de putere și pasiune tendențioasă a judecătorilor; rigorile temniței, ale lanțurilor și ale cătușelor impuse acuzatei, mîrșăviile și răutățile pazei; caracterul viclean și abuziv al interogatoriilor, pline de întreruperi și digresiuni neobișnuite; amenințări împotriva anumitor asesori, inserțiuni false; abjurație obținută prin forță; așa-zisa recidivă.

Vorbitorii au subliniat în schimb simplitatea Ioanei, sinceritatea recunoscută chiar de către dușmanii ei, faptele sale mărețe pentru binele regatului Franței.

La 12 decembrie, la palatul arhiepiscopului din Rouen, s-a întrunit tribunalul. Familia d'Arc era reprezentată prin magistrul Jacques Foucques, canonic de Rouen; partea adversă, adică episcopul de Beauvais, absentă, a fost citată din nou pentru a se înfățișa la 15 decembrie.

În această zi s-a prezentat magistrul Guillaume Prévosteau, ca mandatar al familiei d'Arc, asistat de magistrul Pierre Maugier.

El a expus în douăsprezece puncte viciile procesului de condamnare, și anume:

1) acuzata nu și-a avut domiciliul și nici n-a comis infracțiuni pe teritoriul diocezei de Beauvais;

2) vicarul inchizitorului a fost supus la presiuni pentru a socoti ca întemeiată acuzația în materie de credință;

3) Ioana a recuzat de mai multe ori pe episcop ca fiind dușmanul ei de moarte;

4) acuzata a făcut apel în mod expres la papă și la consiliul general, cărora trebuia să fie deferită;

5) o cauză privind revelații secrete este de competența exclusivă a scaunului apostolic;

6) un regim de temniță atît de groaznic, ca și violențele, echivalează cu tortura cînd sînt aplicate unei persoane tinere și în materie de credință; ele au ca urmare anularea sentinței;

7) acuzatei trebuia să i se acorde dreptul de a fi apărată de un avocat;

8) acuzata era minoră; or, nu se poate pronunța o sentință împotriva unor minori lipsiți de apărător;

9) tinerețea, lipsa de experiență, slăbiciunea sexului trebuia să-i îndemne pe judecători la moderație; prima sentință nu trebuia să comporte nici abjurare, nici temniță pe viață; sentința pentru recidivă nu era valabilă, acuzata nefiind recidivistă în erezie; ea nici n-a înțeles formula de abjurare în limba latină;

10) președintele tribunalului a falsificat acte din proces, care erau în favoarea acuzatei;

11) cele douăsprezece articole prezentate judecătorilor erau un șir de minciuni;

12) în celula acuzatei au fost introduși fără știrea ei spioni, care au incitat-o să nu se supună bisericii, spunîndu-i că sînt trimiși de către adepții ei din Franța; în sfîrșit, i s-a sustras acuzatei îmbrăcămintea de femeie, pentru ca ea să fie constrînsă să îmbrace din nou pe cea bărbătească, care-i era interzisă [14].

Următorul termen a fost fixat pentru 20 decembrie.

Înaintea deschiderii ședinței s-a înfățișat tribunalului magistrul Jean de Gouys, canonic de Rouen, în numele moștenitorilor defunctului Pierre Cauchon, fost episcop de Beauvais, apoi episcop de Lisieux, și a prezentat un înscris în care se spunea printre altele: „Am primit informații privind cererea de anulare a procesului intentat de magistrul Pierre Cauchon, în timpul războiului dus împotriva englezilor, Ioanei Fecioara, care pe atunci era de partea regelui nostru, cu toate că ea era considerată de către mai-marii regatului pioasă, integră și catolică.

În numele meu, ca și al moștenitorilor sus-numitului episcop, aduc la cunoștință, afirm și declar că nu sînt interesat în această afacere și că nu am intenția să apăr validitatea procesului, nici sentințele la care a dat loc, potrivit celor auzite și înțelese de mine (fiindcă pe vremea aceea aveam patru sau cinci ani, frații mei erau mici, alții nici nu se născuseră încă), Ioana a fost trimisă în judecată ecleziastică datorită urii pe care o nutreau împotriva ei dușmanii regelui nostru și la instigarea acestora...

Declar în mod expres că procesul nu ne poate fi imputat mie ori coerezilor defunctului episcop în virtutea amnistiei generoase decretată de regele nostru cu prilejul eliberării Normandiei, de protecția căreia ne bucurăm cu toții ; cer, domnilor, ca să nu ne mai citați, fiindcă cu toții avem intenția să nu ne înfățișăm...".

Tribunalul a aprobat această cerere, după care s-a deschis ședința solemnă în marea sală a palatului arhiepiscopal.

Reclamanții, adică familia d'Arc, au prezentat o sută unu de articole, care analizau viciile primului proces atît în ce privește forma, cît și fondul.

Promotorul a cerut tribunalului ca o anchetă aprofundată să facă dreptate ; ar fi util, arăta el, să se culeagă informații asupra vieții și obiceiurilor Ioanei, ca și asupra genezei misiunii sale, să fie ascultați martori potrivit procedurii.

Tribunalul a admis această cerere și a însărcinat doi clerici din dioceza Toul să audieze martorii din dioceza respectivă pe baza unui chestionar. Ancheta ordonată de tribunal a fost efectuată la locul de domiciliu al Ioanei, apoi la Orléans, Paris și Rouen.

Tribunalul a examinat de asemenea materialul informării prealabile, ca rezultat al anchetei efectuate de cardinalul Guillaume d'Estouteville în 1452 la Rouen. În cursul acestei anchete prealabile, martorii interogați au confirmat toate viciile procesului de condamnare.

Printre martori se afla și magistrul Guillaume Manchon, notar al curții arhiepiscopale din Rouen, unul din grefierii procesului de condamnare, care a dat informații relevante cu privire la desfășurarea procesului de condamnare, declarînd printre altele : „...După părerea mea, dacă Ioana era de partea englezilor, nu s-ar fi procedat împotriva ei cu atîta severitate...

Episcopul de Beauvais ținea partea englezilor ; am putut constata că, chiar înainte de a cunoaște cauza, Ioana fusese pusă în fiare ; după deschiderea procesului, mereu încătușată, ea a fost încredințată pazei a patru englezi, pe care episcopul și inchizitorul credinței i-a însărcinat s-o păzească cu strășnicie. Ea a fost tratată cu cruzime ; la sfîrșitul procesului i s-au arătat instrumentele de tor-

Moartea Ioanei d'Arc (Biblioteca Națională, Paris).

tură. Purta atunci o îmbrăcăminte bărbătească și se plîngea că nu îndrăznește s-o dezbrace, de teamă ca în timpul nopții oamenii de pază să n-o violeze. O dată ori chiar de două ori ea s-a plîns episcopului de Beauvais, subinchizitorului și magistrului Nicolas Loiseleur că unul din paznici a vrut s-o violeze... În timpul procesului, în săptămîna sfîntă ori aproximativ pe atunci, magistrul Jean de la Fontaine, care îl înlocuia pe episcopul de Beauvais și frații dominicani Isambard de la Pierre și Martin Ladvenu, care asistau în fiecare zi la proces pe călugărul Jean le Maistre, subinchizitor, au vizitat-o pe Ioana la închisoare; mișcați de compasiune, ei au convins-o să se supună bisericii, fiindcă altfel era în pericol de moarte. Episcopul de Beauvais și seniorul de Warwick (general și politician englez. — *n.a.*) aflînd despre această vizită s-au supărat; ca urmare, magistrul de la Fontaine a trebuit să fugă; altfel ar fi fost în primejdie de moarte; cei doi călugări ar fi fost și ei în pericol de moarte dacă călugărul Jean le Maistre, care instrumenta procesul, nu i-ar fi luat sub protecția sa" [15].

Un alt martor, Isambard de la Pierre, care participase și el la procesul de condamnare, mărturisi printre altele: „...Unii dintre judecători, ca episcopul de Beauvais, au procedat astfel din complezență față de englezi; alții, ca anumiți doctori englezi, din spirit de răzbunare; alții, ca parizienii, din spirit de cîștig; iar alții de teamă față de subinchizitor și de alte persoane, pe care nu mi le mai amintesc. Totul fusese dirijat de regele Angliei, de cardinalul de Winchester, de contele de Warwick, care au plătit cheltuielile procesului..." [16].

Martorul Martin Ladvenu, călugăr și fost lector de teologie în mai multe mănăstiri, a arătat printre altele: „...Englezii au procedat astfel împotriva numitei Ioana în disprețul oricărui drept, fiindcă aveau față de numita Ioana o teamă teribilă, datorită faptului că ea ținea partea regelui foarte creștin (regele Franței. — *n.a.*) și au urmărit-o cu o ură de moarte; văzînd în acest fel pe regele foarte creștin în persoană pentru a se fi încredințat astfel unei femei blestemate..." [17].

Preotul Dom Thomas Marie a spus în depoziția sa de martor: „...Am impresia că, dacă englezii ar fi avut o asemenea femeie în mijlocul lor, ei ar fi onorat-o în mod deosebit și n-ar fi tratat-o astfel...".

Ancheta a continuat la Orléans, unde au fost ascultați alți aproape patruzeci de martori, îndeosebi cu privire la faptele de arme ale Ioanei d'Arc. Unii relevau teama superstițioasă de care erau cuprinși ostașii armatei engleze în fața Fecioarei din Orléans.

Ca martor a depus și Louis de Coutes, care la vîrsta de cincisprezece ani fusese pajul Ioanei d'Arc și a participat la acțiunile ei militare: „...La Tours am aflat că voi fi pajul Ioanei, ca și un anume Raymond; din acest moment am însoțit-o, în calitatea mea de paj, de la Blois pînă la Orléans și pînă la Paris... A doua zi după ce intrasem la Orléans, Ioana s-a dus să-l vadă pe seniorul Batard d'Orléans și se întreținu cu el; la întoarcerea sa ea era foarte iritată de hotărîrea luată, spunea ea, de a nu se întreprinde asaltul în acea zi. Ea totuși s-a dus într-un punct al orașului pe care îl dețineau soldații regelui, în fața unei străzi ce era în mîinile englezilor; și acolo a avut un schimb de cuvinte cu englezii, strigîndu-le să se întoarcă la ei în numele lui dumnezeu, că altfel ea îi va alunga... După care Ioana a revenit la locuința gazdei sale și s-a urcat în camera ei; credeam că va dormi. Aproape imediat după aceea a coborît din nou și mi-a spus să-i aduc calul, s-a echipat cu ajutorul doamnei casei și al fiicei acesteia și, cînd am revenit, am găsit-o pregătită; mi-a spus să-i aduc stindardul, care se afla sus; i l-am dat prin fereastră. Ea se grăbi deîndată spre poarta de Bourgogne; gazda mi-a recomandat s-o urmez, ceea ce am și făcut.

A avut loc atunci o încăierare spre Saint-Loup, unde a fost cucerită strada; Ioana întîlni francezi răniți și a fost tulburată și supărată. Englezii, la rîndul lor, se pregătiră pentru apărare; după sosirea Ioanei, cînd francezii o văzură, începură s-o aclame și turnul Saint-Loup a fost luat...

În ziua următoare, către ora trei, oamenii regelui noștri trecură rîul în bărci pentru a ataca fortul Saint-Jean-le-blanc; francezii îl cuceriră, ca și fortul des Célestins. Ioana trecu fluviul Loire cu ostașii și eu o însoțeam... A doua zi, Ioana, în ciuda opoziției mai multor seniori

care se temeau ca ea să nu pună în mare pericol pe oamenii regelui, a poruncit să se deschidă poarta de Bourgogne, ca și o mică poartă alături de turnul cel mare, și a trecut apa cu ostașii pentru a ataca fortul Du Pont, pe care englezii îl dețineau pe atunci. Ostașii regelui au susținut atacul de la prima oră pînă la miezul nopții și Ioana a fost rănită ; a fost nevoie să i se dea la o parte armura pentru a-i îngriji rana ; după ce a fost pansată, se reechipă și se duse la asalt, care nu conteni de la zorii zilei. În sfîrșit, strada a fost cucerită ; Ioana se afla mereu în mijlocul ostașilor, îndemnîndu-i să aibă curaj și să nu dea înapoi...

S-a lăsat seara și oamenii regelui nu reușiră să facă ceva, iar noaptea era de-acum foarte aproape ; ei pierdură speranța să cucerească fortul. Ioana, cu toate acestea, continua să le promită că vor avea fortul în ziua aceea. Ostașii regelui s-au pregătit pentru un nou asalt ; văzînd aceasta, englezii, înspăimîntați, n-au mai încercat să reziste ; au fost înecați aproape cu toții ; din partea engleză n-a existat nici o apărare în fața atacului. A doua zi toate forțele engleze de asediu se retrăgeau spre Beaugenay și Meung...

În continuare, însoțită de ostașii regelui, Ioana a sosit în fața localității Jargeau, care a fost luată prin asalt ; mulți englezi au căzut prizonieri și printre ei contele de Suffolk și Pole. Apoi, după despresurarea Orléansului și victoriile sale, Ioana a mers cu ostașii în fața regelui, care se afla pe atunci la Tours și s-a luat hotărîrea ca regele să meargă la Reims pentru a fi încoronat. În fruntea armatei și în tovărășia Ioanei, regele se apropie de Troyes, care s-a predat, și de acolo la Chalons, care de asemenea s-a predat în mîinile regelui, în sfîrșit la Reims, unde regele nostru a fost încoronat în prezența mea ; fiindcă eram pajul Ioanei, după cum v-am spus, stăteam mereu cu ea..." [18].

La 12 mai 1456 a fost reinterogat magistrul Guillaume Manchon, grefier în primul proces împotriva Ioanei d'Arc, asupra unor probleme procedurale, care au pus în lumină aspecte esențiale ale pocesului de condamnare.

Printre altele, martorul a arătat că procesul-verbal al primului proces a fost redactat de el în trei exemplare,

dintre care unul a fost remis inchizitorului, un altul regelui Angliei și al treilea episcopului de Beauvais. Aceste exemplare au fost întocmite după o minută în limba franceză, redactată de asemenea de el, pe care o predase judecătorilor.

I s-a arătat martorului versiunea franceză și a fost întrebat ce înseamnă cuvintele „Nota" care se vedeau în fruntea cîtorva înscrisuri.

Manchon a răspuns că încă de la primele interogatorii ale Ioanei a fost adesea tumult în sala de dezbateri ; în prima zi, în capela castelului de Rouen, aproape fiecare cuvînt al Ioanei a fost întrerupt. Se găseau acolo, de fapt, secretari ai regelui Angliei, doi sau trei, care înregistrau ori aveau pretenția de a înregistra depozițiile Ioanei, omițînd ceea ce era important pentru apărarea și justificarea ei.

„Eu m-am plîns deîndată — mărturisi Manchon în continuare —, spunînd că, dacă nu se va face ordine, voi refuza să-mi asum oficiul de grefier ; a doua zi, în consecință, instanța a schimbat localul și s-a întrunit într-o cameră a castelului lîngă sala mare, intrarea fiind păzită de doi englezi. Întrucît existau cîteodată dificultăți rezultînd din răspunsurile Ioanei și pentru că unii pretindeau că ea nu răspunsese după cum am consemnat eu, acolo unde îmi apărea o dificultate scriam „Nota" în frunte, pentru ca ea să fie reinterogată și ca ambiguitatea să dispară...

Ea a fost adusă la Rouen și nu la Paris, cred, deoarece regele Angliei se afla la Rouen cu principalii săi consilieri... Englezii erau cei care dirijau procesul pe cheltuiala lor... Toată lumea se temea să displacă englezilor sau episcopului...

În timpul procesului, Ioana a fost copleșită de o mulțime de interogatorii de diverse feluri ; aproape în fiecare dimineață era o ședință cu interogatorii și ea dura aproape trei sau patru ore ; cîteodată se extrăgeau din declarațiile Ioanei anumite chestiuni delicate și discutabile, asupra cărora, după prînz, era din nou interogată timp de două sau trei ore. Adeseori se trecea de la un interogatoriu la altul, schimbîndu-se subiectul ; ea răs-

punse cu nu mai puțină înțelepciune și avea o memorie excelentă; adesea spunea: „V-am răspuns la această întrebare în alt loc"; ori spunea: „Mă refer la cele notate de grefier", adică la mine...

Duminica următoare, în ziua Sfintei Trinități, am fost chemat cu colegii mei la castelul din Rouen de către episcop și contele de Warwick; se spunea că Ioana recidivase în erezie și că a îmbrăcat din nou haine bărbătești; cînd ajunserăm în curte, englezii, în număr de peste cincizeci și înarmați, ne-au asaltat, numindu-ne trădători și strigînd că ne-am purtat nemulțumitor la proces. Nu am putut scăpa din mîinile lor decît cu greu și tremurînd din tot corpul; erau furioși, cred, fiindcă ea n-a fost arsă după prima sentință.

A doua zi, din ordinul episcopului și al contelui, am venit la castel, unde n-aș mai fi îndrăznit să intru fără protecția contelui de Warwick după emoțiile din ajun; el mă conduse pînă la închisoare, unde i-am găsit pe judecători și cîteva alte persoane. Ioana a fost întrebată în prezența mea de ce a reluat această ținută bărbătească. Ea răspunse că a procedat astfel pentru a-și apăra puritatea; în haine de femeie nu era în siguranță printre paznicii săi, care voiau să atenteze la pudoarea ei; de acest lucru se plînsese de mai multe ori episcopului și contelui; judecătorii, aminti ea, îi promiseseră să o predea în mîinile și într-o închisoare a bisericii și să lase o femeie cu dînsa; ea adăugă că, dacă domnii judecători ar binevoi s-o plaseze într-un loc sigur unde nu trebuia să se teamă, ea era gata să reia îmbrăcămintea de femeie... În ce privește restul... ea spunea că nu înțelesese nimic din formula de abjurare; tot ce a făcut a fost de frica focului, văzîndu-l pe călău pregătit cu căruța sa..." [19].

După încheierea ascultării martorilor, tribunalul a ținut cîteva ședințe în cursul lunii iunie 1456 pentru a examina materialele adunate la Domremy, Vaucouleurs, Orléans, Paris și Rouen și a consultat cîțiva prelați cu privire la aspectele juridice ale procesului de condamnare.

Rezumînd opiniile exprimate de acești prelați, magistrul Jean Bréhal a formulat nouă capitole privind fondul procesului și douăsprezece privind probleme de formă.

Acestea din urmă au dovedit incompetența juridică a episcopului de Beauvais, severitatea și subiectivismul său, regimul sinistru al temniței, refuzul de a ține seama de invocarea competenței scaunului papal de către acuzată și de recuzarea de către ea a judecătorilor, amenințările și presiunile exercitate asupra subinchizitorului, ticluirea mincinoasă a articolelor acuzării, ca și defecțiunile abjurării și ale pretinsei recidive, dificultățile mult prea mari ale interogatoriilor, analizînd în final și sentința.

Actul redactat de Jean Bréhal, inchizitorul Franței, conchide că din procesul de condamnare reiese că atît în fond, cît și formal sentința pronunțată împotriva acestei Fecioare dovedește o nedreptate vădită.

La 7 iulie 1456 tribunalul reunit în sala mare a palatului arhiepiscopului de Rouen, compus din arhiepiscopul de Reims, Jean, episcopul de Paris, Guillaume, episcopul de Coutances, Richard și inchizitorul Jean Bréhal, a pronunțat sentința prin care au fost declarate nule, nevalabile, inexistente și neavenite sentințele primului proces, ca și abjurarea și toate celelalte acte de executare ca viciate, fiind vorba de dol, calomnie judiciară, minciună, eroare manifestă de drept și de fapt.

Tribunalul a declarat de asemenea că numita Ioana, părinții ei și celelalte rude nu sînt atinse de nici o infamie, ci trebuie considerați curați și nevătămați.

Prin sentința tribunalului se mai hotărî ca în piața Vieux-Marché, pe locul unde fusese arsă Ioana, să fie ridicată o cruce pentru a eterniza memoria ei.

Epilog

Ioana d'Arc este eroina națională a Franței. În 1894 biserica catolică a declarat-o venerată, în 1909 preafericită și în 1920 sfîntă.

Dar ce atitudine a avut Sfîntul Scaun în timpul procesului de condamnare, care a durat mai bine de trei luni ?

Papa Martin al V-lea a fost informat despre tot ce se întîmpla cu Ioana d'Arc ; el n-a intervenit însă în nici un fel, deși acuzata a contestat competența judecătorilor săi, cerînd să fie judecată de Sfîntul Scaun.

Ioana d'Arc, care încă în timpul scurtei sale vieți a devenit legendară, a fost reabilitată curînd după moartea ei glorioasă atît de către autoritățile laice, cît și cele ecleziastice, deoarece imaginea acestei țărance, atît de simplă în grandoarea ei, a continuat să trăiască mereu în conștiința maselor populare.

Chiar și în cătușele dușmanilor patriei sale, supusă îndelung unor grele presiuni morale și fizice, ea n-a renunțat să lupte pentru libertatea poporului său și a rămas de-a lungul veacurilor expresia dragostei de patrie, a curajului și a eroismului popular.

NOTE

1. „Le procés de condamnation et le procés de réhabilitation de Jeanne d'Arc", traducere, prezentare și adnotare de Raymond Oursel, Editions Denöel, Paris, 1959, p. 23—24.
2. *Michelet Jules.* „Jeanne d'Arc", Librairie Gründ, Paris, 1937, p. 131.
3. *Bouissounouse Janine.* „Jeanne et ses juges", Les Editeurs Français Réunis, Paris, 1955, p. 22—28.
4. *Raymond Oursel*, op. cit., p. 27.
5. *Ibidem*, p. 83.
6. *Ibidem*, p. 91—92.
7. *Ibidem*, p. 93.
8. *Ibidem*, p. 103.
9. *Ibidem*, p. 108.
10. *Ibidem*, p. 117—118.
11. *Ibidem*, p. 120.
12. *Ibidem*, p. 123.
13. *Ibidem*, p. 128.

14. *Ibidem*, p. 144.
15. *Ibidem*, p. 155—157.
16. *Ibidem*, p. 185—188.
17. *Ibidem*, p. 195—197.
18. *Ibidem*, p. 273—276.
19. *Ibidem*, p. 308—317.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :

Hanotaux Gabriel. „Jeanne d'Arc", „Hachette", Paris, 1923.

Brasillach Robert. „Le procés de Jeanne d'Arc", Gallimard, Paris, 1949.

Galileo Galilei

Matematician, fizician, astronom, filozof și literat, Galileo Galilei apare ca un titan al gîndirii, care a adus un aport uriaș la progresul științei și culturii.

Spirit scrutător, el și-a dedicat întreaga viață cercetărilor științifice. Presiunile grele exercitate asupra sa pînă la sfîrșitul vieții de către cercurile cele mai reacționare ale clerului nu l-au putut împiedica să inițieze cercetări matematice care vor duce la calculul infinitezimal și la calculul probabilităților. El a înlocuit în fizică dinamica lui Aristotel cu dinamica modernă, a enunțat principiul inerției și al relativității, a descoperit legile căderii libere a corpurilor și pe plan înclinat, legile corpurilor aruncate, a fundamentat știința rezistenței materialelor și a făcut descoperiri în optică și acustică. În astronomie a dezvoltat concepția heliocentrică a lui Copernic, a descoperit sateliții lui Iupiter, fazele planetei Venus, petele solare și rotația Soarelui în jurul axei sale, pentru a nu aminti decît principalele aspecte ale activității sale multilaterale.

Născut în orașul Pisa din nordul Italiei în 1564 în familia unui eminent muzician și matematician, Vincenzo

Galilei, tînărul Galileo s-a remarcat încă din tinerețe printr-o capacitate intelectuală deosebită. Tatăl său s-a gîndit inițial să-l îndrumeze spre meseria de comerciant, dar a renunțat la acest proiect și i-a oferit posibilitatea de a se înscrie la Universitatea din Pisa pentru a studia medicina.

Tînărul Galileo se simțea însă atras de matematică și de fizică ; nu împlinise douăzeci de ani cînd, în 1583, și-a formulat tezele cu privire la oscilațiile pendulei.

Încă în această primă perioadă a șederii sale la Pisa, Galileo Galilei audia la universitate și cursul de filozofie aristotelică, considerată pe atunci de cercurile oficiale ca bază a oricărei științe. Dar în locul însușirii dogmatice a citatelor din Aristotel, expuse de la catedră de peripateticianul * Francesco Buonamici, tînărul Galileo se orienta spre observație și experiență, dîndu-și seama că misiunea omului de știință nu este să stabilească teorii apriorice, ci să le deducă din experiență. Încă de atunci el a cunoscut teoria heliocentrică a lui Copernic.

În 1585 s-a mutat la Firenze, unde și-a continuat studiile și cercetările de matematică și fizică. Pierzîndu-și tatăl și avînd de ajutat o familie numeroasă, Galilei s-a luptat cu mari greutăți financiare, cu toată munca intesă pe care o desfășura zi de zi. Științele naturii nu se bucurau de prestigiu, cu excepția medicinii, a cărei valoare practică a fost sesizată mai devreme. Cînd în 1589 a reușit să fie numit profesor de matematică la Universitatea din Pisa, Galilei primea o remunerație de numai 60 de scuzi pe an, în timp ce un profesor de medicină avea la aceeași universitate 2 000 de scuzi anual. De aceea Galileo își completa veniturile prin meditații cu studenții, precum și prin lecții de matematică și de tehnică militară, ceea ce se cerea în acea vreme de la un matematician [1].

Peste cîțiva ani, Galilei a fost numit profesor la Universitatea din Padova, unde a predat un curs de mecanică. În această perioadă, atenția lui Galilei se îndreaptă spre astronomie. În 1604 se descoperă o nouă stea, foarte strălucitoare. Peste un an, Galileo Galilei

* Discipol al lui Aristotel.

Casa unde s-a născut Galilei la Pisa.

demonstrează că noua stea nu aparține lumii sublunare, ci regiunilor cerului, considerînd acest fapt ca o dovadă în favoarea sistemului copernician. Prin această afirmație Galileo a intrat în conflict cu peripateticienii, cu adepții sistemului cosmogonic al lui Aristotel și Ptolemeu, acceptat ca singur valabil de biserica catolică ; deoarece, potrivit Sfintei Scripturi, centrul lumii era considerat Pămîntul, imobil, Soarele și stelele învîrtindu-se în jurul Pămîntului.

În 1609 Galilei a aflat la Veneția de inventarea lunetei în Flandria. Sesizînd însemnătatea descoperirii, Galileo o aprofundează și reușește să construiască o lunetă perfecționată, pe care a oferit-o Republicii Veneția. Apoi a construit o lunetă care mărea de 400 de ori, cu ajutorul căreia a constatat că stelele erau mai multe decît se credea. Continuîndu-și munca, în 1610 a reușit să creeze o lunetă care mărea aproape de 1 000 de ori, dîndu-i posibilitatea dezvoltării cercetărilor sale astronomice.

Dar atmosfera din Italia nu era propice pentru asemenea cercetări. Declinul Renașterii și tensiunea religioasă în continuă creștere au exercitat o influență negativă asupra vieții culturale și asupra învățămîntului oficial. Spiritul de la Universitatea din Padova îl înăbușea pe Galilei. Senatul venețian s-a oferit să-l angajeze și Galileo s-ar fi simțit mai la largul său în mediul laic și cosmopolit al Veneției. Dar Galilei avea alte planuri. El voia să se angajeze în serviciul ducelui de Firenze, Cosimo al II-lea de Medici.

Într-o scrisoare adresată prietenului său Belisario Vinta, secretar de stat al marelui ducat Firenze, el i-a împărtășit că ar realiza mult mai mult în știință dacă ar fi scutit de îndatoririle catedrei de la Padova și și-a exprimat dorința de a servi pe ducele de Firenze în calitate nu numai de matematician, ci și de filozof : „Sînt hotărît... să-mi asigur o situație în viitor și năzuiesc din toate puterile să duc la bun sfîrșit fructele eforturilor și studiilor mele din trecut, de la care aș putea spera o oarecare glorie... Operele pe care va trebui să le realizez sînt în principal două cărți : «De sistemata seu constitutione universi» (Despre sistemul ori alcătuirea universului), concept imens și complet de filozofie, astronomie și geo-

metrie, și «De motu locali» (Despre mișcarea locală), știință pe de-a-ntregul nouă și descoperită de mine de la primele ei principii..." [2].

În această scrisoare, savantul schițează ce-l preocupa: o operă de filozofie a naturii în vederea demonstrării sistemului lui Copernic în lumina noilor descoperiri ale astronomiei și fizicii, după ani lungi de cercetare și de meditație.

În 1610 Galilei a renunțat la postul de profesor la Padova și a fost numit prim-matematician și filozof al marelui duce de Toscana, Cosimo al II-lea, stabilindu-se în orașul Firenze, capitala ducatului. Aici el își aprofundează cercetările astronomice, descoperă sateliții lui Iupiter, pe care-i dedică familiei Medici, casa domnitoare a ducatului Toscana, denumindu-i „Stelele medicee", și-i prezintă apoi într-o lucrare intitulată „Sidereus Nuncius".

Concomitent începe fabricarea lunetelor în serie și trimite o sută de lunete, însoțite de cîte un exemplar din „Sidereus Nuncius", principilor și oamenilor de știință din toată Europa. În cursul anului 1610 el a descoperit inelul lui Saturn, petele solare, fazele lui Venus și a demonstrat că planetele se învîrtesc în jurul Soarelui.

Activitatea astronomului a stîrnit însă opoziția cercurilor conservatoare, clericale și laice.

Galilei nu era preocupat prea mult de pericolul pe care-l reprezenta puterea ordinului iezuiților, care la Firenze, ca și în întreaga lume întinsă a catolicismului, își țesea păienjenișul influenței în continuă creștere. Ținîndu-se mereu departe de problemele politice, Galilei nu intenționa să se amestece în vreun fel nici în marile controverse dintre Republica Veneția și Sfîntul Scaun.

Cei care îi provocau griji erau mai degrabă profesorii. Galileo se gîndea să-și înfrunte adversarii uniți în clanul universitarilor de pe poziția de filozof și de matematician primar al alteței-sale serenissime, prieten și protejat al unui monarh, ducele de Toscana.

Proiectul enunțat de Galileo în martie 1610 trebuia dezvoltat și susținut, fiindcă reacția învățaților împotriva telescopului său fusese deosebit de puternică; s-a format un bloc de adversari la Pisa, unde își desăvîrșise el studiile universitare, și pînă și la Bologna și Padova, iar Magini, profesorul de astronomie de la Bologna, țesea un complot împotriva lui împreună cu alți adepți ai doctrinei aristotelice.

Dacă n-ar fi reușit să-și asigure sprijinitori puternici, Galilei se putea aștepta să fie împins în negura uitării și să-și vadă noile planete „extirpate de pe cer", după cum amenința Magini [3].

„Dragul meu Kepler — scria Galilei marelui astronom de la Praga, care l-a susținut totdeauna —, ce părere aveți despre învățații care cu o încăpățînare de viperă au refuzat în mod constant să arunce o privire prin ocheanul meu? Ce trebuie să gîndim despre asemenea lucruri? Trebuie să plîngem ori să rîdem?" [4].

Galilei s-a bucurat însă de simpatia și de sprijinul cercurilor largi ale opiniei publice.

Despre ocheanul său se vorbea pretutindeni, i se dedicau ode, epigrame, sonete și alte lucrări literare. Societatea nobililor discuta despre descoperirile sale la reuniunile ei mondene, iar poporul de rînd pe străzi. Vestea despre noul miracol se răspîndise în lumea întreagă. „Stelele casei Medici" (sateliții lui Iupiter), din moment ce erau sprijinite prin prestigiul acestei familii, aveau de acum o existență aproape obligatorie.

Pe lîngă aceasta, oricine observa planeta Iupiter prin ocheanul lui Galilei constata existența unui sistem solar în miniatură. Suprafața Lunii, văzută prin ochean, era poate și mai impresionantă; văile și înălțimile, similare celor de pe globul pămîntesc, văzute pe un corp ceresc dovedeau că nu există o diferență substanțială între constituția fizică a Lunii și a Pămîntului. Deosebirea, oficial stabilită de cosmologia tradițională, între lumea cerească și lumea pămîntească dispărea cu totul.

Galilei scria lui Giuliano de Medici, ambasadorul florentin la Praga, la 1 ianuarie 1611: „Am demonstrat în mod cert două lucruri mari, asupra cărora au existat pînă acum dubii în concepțiile marilor genii ale lumii. Una este aceea că planetele sînt toate întunecoase; cealaltă că Venus se rotește în mod necesar în jurul Soarelui, ca și toate celelalte planete, lucru presupus de pitagorieni, Copernic, Kepler și de mine, dar nu suficient de dove-

dit..." [5]. Ambasadorul a transmis scrisoarea lui Kepler, care i-a expediat lui Galileo un răspuns entuziast.

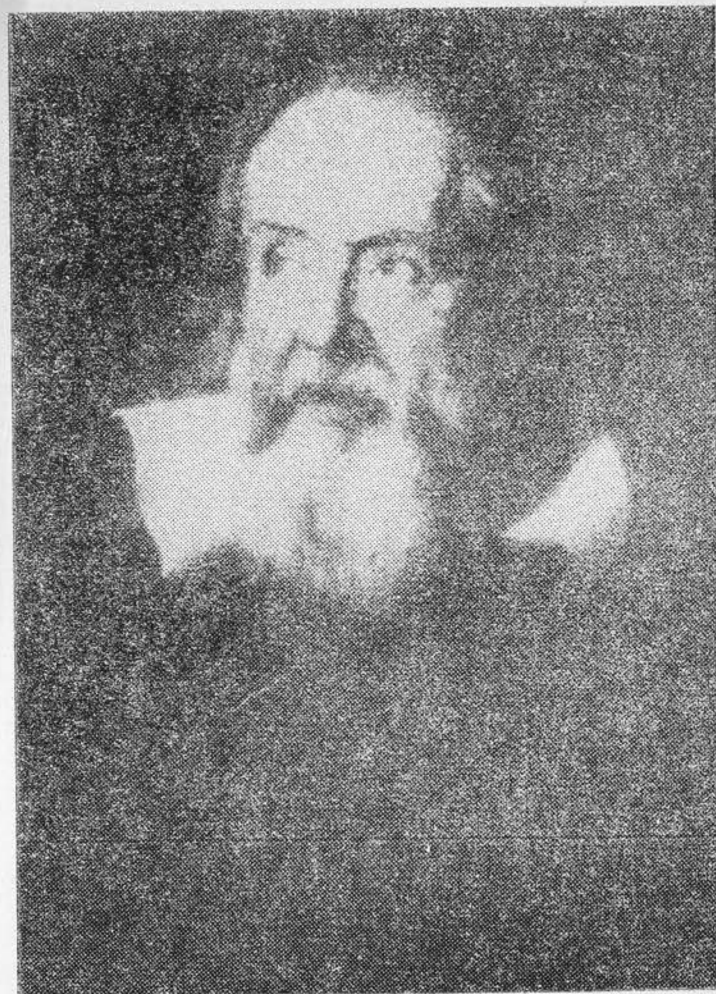
Dar pontifii științei continuau să trateze pe copernicieni drept ignoranți și ura lor creștea o dată cu succesul adversarului lor. Galilei a prevăzut de la început o asemenea evoluție ; el îi scria lui Kepler încă în 1597 : „Cu cîțiva ani în urmă, am acceptat, ca și domnia-voastră, doctrina lui Copernic, care mi-a permis apoi să descopăr cauzele a numeroase fenomene naturale rămase neexplicate prin teoriile actuale..., dar pînă la urmă n-am îndrăznit să le public, fiind pus în gardă chiar de soarta marelui nostru maestru Copernic... Aș avea curajul să prezint în scris ideile mele dacă ar exista suficiente persoane care să gîndească ca domnia-voastră, dar pentru că nu este așa prefer să aștept" [6].

Și Galilei a avut dreptate, chiar și după perfecționările aduse ocheanului. Unii dintre învățați refuzau ostentativ să se servească de el ; alții, deși priviseră prin el, susțineau că nu văd nimic ; alții preferau să nu vorbească nimic despre ochean, afirmînd aprioric că el nu poate oferi nimic valabil din punct de vedere filozofic.

Atitudinea adversarilor lui Galilei a fost înăsprită de succesul „tubului optic", care amenința să le surpe prestigiul.

Pentru a evita un asemenea „dezastru", învățații erau gata să facă orice, să recurgă chiar la Sfînta Scriptură. În cercurile intelectuale ale epocii, un asemenea procedeu era considerat necinstit, nu numai pentru că putea provoca intervenția autorităților ecleziastice într-o dispută filozofică, ci și fiindcă oferea prilejul pentru călugări de a ațîța poporul împotriva oamenilor de cultură. Dar „învățații" hotărîră să alimenteze confuzia opiniei publice pentru a putea mai bine disimula propria lor confuzie. Pentru marele public era dificil să se orienteze în această controversă, deși curiozitatea sa fusese stîrnită în cel mai înalt grad.

Se putea prevedea că tezele lui Galilei nu vor fi bine primite de atotputernica biserică catolică, a cărei tăcere temporară nu însemna aprobare. În sufletele pioase a început să se nască, în fața îndepărtării subite a limitelor lumii, acel sentiment pe care Pascal îl va exprima mai

Galileo Galilei, de Sustermans.

tîrziu prin cuvintele : „Tăcerea eternă a spațiilor infinite mă înspăimîntă“ [7].

Biserica catolică susținea constant ideea că nu depinde de nici un sistem filozofic ori al științei și nu are intenția să sprijine vreunul prin autoritatea ei. Dar, cu toate acestea, era îndeobște cunoscut pe vremea lui Galilei că biserica catolică și-a acordat favorurile unui anumit sistem filozofic, scolasticii. Iar premisele și concluziile acesteia erau legate de la bun început de o serie de prejudecăți și de exigențele dominației clericale. Problemele privind componența universului erau considerate ca filozofice, de aceeași importanță ca cele statale. Dimpotrivă, științele naturii, inclusiv matematica și fizica, erau considerate ca simple procedee tehnice utilitare. Matematica îndeosebi nu putea pretinde dreptul la o adevărată considerație. În documentele clericale ale timpului se pomenește de „cei ce se distrează cu matematica și cu alte lucruri curioase“ [8].

Adversarii lui Galileo pornesc la atac

În cele din urmă, datorită interesului opiniei publice pentru noile descoperiri, adversarii lui Galilei s-au decis să pornească la atac. Asaltul a fost declanșat de un cleric tînăr, Francesco Sizi, care în lucrarea sa „Dianoia astronomica“ (Meditație astronomică) încerca să ia în derîdere tezele lui Galileo. Acesta însă nu s-a angajat în polemică cu Sizi și nu a reacționat în nici un fel.

Puțin mai tîrziu, un anume Lodovico delle Colombe, publică un „Discorso contro il moto della Terra“ (Discurs împotriva mișcării Pămîntului), în care, făcînd numeroase citări din Sfînta Scriptură, a încercat să creeze o situație dificilă pentru adepții lui Copernic.

În următorii douăzeci de ani de grele frămîntări, Galileo și-a exprimat ideile și printr-o vastă corespondență, în care a folosit diverse forme de expunere, de la lucrări ample, sistematizate pînă la scrisori ocazionale. El a stîrnit furia cercurilor ecleziastice și pentru faptul că își redacta scrierile în limba italiană, în limba poporului, adre-

sîndu-se îndeosebi acestuia, și nu în limba latină, academică, înțeleasă numai de un cerc restrîns de oameni cu înalte studii. El respingea ideea unei caste spirituale care să aibă dreptul de a monopoliza ideile.

Galileo își dădea seama că descoperirile sale ating îndeaproape problemele credinței religioase. Dar astronomii din cadrul ordinului iezuiților nu se pronunțaseră încă deschis. Cristoforo Clavio, superiorul lor, avea șaptezeci-șidoi de ani și nu se putea spera din partea sa în nici un caz o trecere pe față de partea ideilor lui Copernic ; dar succesorul pe care și-l desemna, Grienberger, putea să accepte, treptat, noile teze.

Abia stabilit la Firenze, Galilei se grăbi să-și asigure bunăvoința Romei. În martie 1611 a făcut o călătorie în cetatea eternă și a fost primit cu înțelegere de autorități. Ambasadorul florentin la Roma a mijlocit și o audiență la papă. Galileo a primit asigurări din partea ambasadorului cu privire la sentimentele papii, favorabile lui.

Una din personalitățile influente în cercurile papale, cardinalul Bellarmino, a cerut informații de la iezuiți cu privire la tezele lui Galilei și a primit răspunsul că noutățile demonstrate de ocheanul lui trebuie considerate adevărate.

Unii astronomi iezuiți își dădeau seama de situația precară a compromisului spiritual în care erau constrînși să trăiască. Calculele lor se bazau pe un sistem al cerurilor pur figurativ și convențional. Pămîntul trebuia considerat imobil în centrul acestui sistem, iar cerul ca fiind în mișcare. Acesta era „adevărul“ experienței și al bunului-simț, confirmat în Sfînta Scriptură.

În acest timp, Galilei a primit un sprijin puternic : Academia dei Lincei din Roma l-a cooptat ca membru cu mari onoruri, oferindu-i nu numai un cerc de prieteni de încredere, ci și o tribună pentru propagarea ideilor sale. Frederico Cesi, marchiz de Monticelli, fondatorul acestei academii, a devenit unul din cei mai buni prieteni și sfetnici ai lui Galilei. Membrii academiei erau pătrunși de romantism științific și promovau cercetările bazate pe experiență, pe studiul naturii.

Evitînd controversele zadarnice cu privire la principii, Galileo punea accentul pe demonstrații.

După observații minuțioase inițiate în 1610, Galileo a reușit să demonstreze că petele solare se găsesc pe suprafața acestui glob și nu erau nicidecum, după cum afirmase un iezuit german, preotul Schneider, corpuri opace care gravitează în jurul acestuia. Astfel a fost dovedită rotirea Soarelui și totodată se deroga de la canoanele prestabilite ale perfecțiunii și imutabilității ; Galilei considera că aceasta ar putea însemna „funeraliile celei mai dure și mai extreme și ultimei judecăți a pseudofilozofiei, întrucît se văzuseră de acum semne pe stele, pe Lună și pe Soare“ [9].

Galilei întrevăzuse de acum proba heliocentrismului : „Istoria e dimonstrazioni intorno alle macchie solari e loro accidenti“ despre petele solare, publicată în martie 1613 sub patronajul Academiei dei Lincei, îl dezvăluie pe Galilei ca adept fățiș al lui Copernic. În această lucrare se afirmă pentru prima dată că noua teorie e singura care se poate concilia cu descoperirile datorate telescopului.

La sfîrșitul anului 1612, clerul a trecut la un nou atac. Preotul Niccolo Lorini, profesor de istorie ecleziastică la Firenze, a avut inițiativa cu prilejul zilei morților să apostrofeze de pe amvon noile teze. De altfel și maestrul teologilor bisericii catolice, cardinalul Bellarmino, a început personal să-l suspecteze pe Galilei. Cu șaisprezece ani în urmă, cardinalului i-a revenit sarcina motivării sentinței prin care filozoful Giordano Bruno fusese condamnat la arderea pe rug. Bellarmino și-a dat seama că exaltarea „pitagorică“, cum denumea el activitatea lui Galilei, putea să ducă la o situație asemănătoare.

Între timp, Galilei continua să-și dezvolte ideile. Într-o scrisoare adresată la 30 iunie 1612 lui Cesi, el arăta : „Nu trebuie să dorim ca natura să se adapteze la ceea ce pare mai bine aranjat și ordonat de noi, ci este necesar să acomodăm intelectul nostru la ceea ce ea a creat, convinși că așa va fi mai bine și nu altfel...“.

Adepții lui Galilei se înmulțeau. La Firenze, de pildă, a sporit numărul celor care începuseră să studieze matematica. În timp ce unele universități, ca cea de la Bologna, n-aveau catedră de matematică, iar Universitatea de la Padova nu numise pe nimeni în locul lui Galilei, la Pisa numărul studenților de matematică creștea pe zi ce trece.

Atacul următor din partea clerului s-a declanșat la 20 decembrie 1614. Tommaso Caccini, un preot ambițios care încerca mereu să atragă atenția asupra sa, a apostrofat de pe amvonul bisericii Santa Maria Novelle noile idei în domeniul astronomiei. Teza Soarelui imobil, tuna el cu voce puternică, este, fără îndoială, eretică, ceea ce de altfel atestau diferiți autori cu renume. Apoi, afirma el, matematica este o artă diabolică, iar matematicienii, ca autori ai tuturor ereziilor, vor fi expulzați din toate statele creștine.

Galilei intenționa să întreprindă demersuri oficiale împotriva calomniatorilor săi. Dar prietenul său Cesi, fondatorul Academiei dei Lincei, l-a sfătuit să fie prudent. Într-o discuție pe care a avut-o cu cardinalul Bellarmino, acesta îi comunicase lui Cesi că tezele lui Copernic sînt considerate eretice și că ideea despre mișcarea Pămîntului este fără dubiu contrară preceptelor Sfintei Scripturi. Cesi își sfătuia prietenul să lase ca lucrurile să se liniștească.

Între timp însă lupta împotriva lui Galilei lua amploare. La 7 februarie 1615 preotul Lorini a trimis un denunț împotriva copernicienilor la Sfîntul oficiu, organul Inchiziției, făcînd să parvină acolo și o copie a scrisorii lui Galilei către prietenul său Castelli. Lorini a falsificat chiar cîteva cuvinte în această copie pentru a-l compromite pe autorul scrisorii.

În scrisoarea adresată lui Castelli la 21 decembrie 1613, Galilei se angajează pentru prima dată în discuții religioase care aveau să devină un punct de acuzare în procesul său, arătînd că „Scriptura nu poate greși, dar pot greși interpretările ei. Deoarece Scriptura este scrisă pentru mulțime, multe expresii din ea sînt în aparență departe de adevăr... Avînd în vedere că două adevăruri nu se pot contrazice, trebuie ca interpretatorii înțelepți să găsească sensul adevărat al textelor sfinte și să le pună de acord cu fenomenele naturii... Autoritatea Scripturii se extinde numai asupra articolelor privind credința, nu și la pro-

blemele de ştiinţă, pentru rezolvarea cărora sîntem dotaţi cu simţuri şi inteligenţă" [10].

Castelli a difuzat scrisoarea lui Galileo, convins că nu conţine nimic primejdios din punct de vedere religios.

Ideea din scrisoarea către Castelli este reluată de Galilei în „Lettera a madama Cristina di Lorena" în primăvara 1615 : „...Mi se pare că în discuţiile asupra problemelor naturii nu ar trebui să se înceapă cu autoritatea textelor Scripturii, ci cu experienţe şi demonstraţii evidente... Intenţia sfîntului spirit este să se înveţe cum se merge în cer şi nu cum merg cerurile" [11].

Inchiziţia intervine

Sfîntul oficiu l-a însărcinat pe arhiepiscopul de Pisa să-l asculte ca martor pe Castelli în legătură cu învinuirea ce i se aducea lui Galilei.

Arhiepiscopul a admonestat pe Castelli pentru faptul că emisese unele opinii extravagante şi îndeosebi despre mişcarea Pămîntului. Aceste opinii erau, a spus arhiepiscopul, periculoase, scandaloase şi temerare, fiind îndreptate împotriva Sfintei Scripturi. Castelli i-a răspuns că este dispus să-şi adapteze intelectul la argumentele expuse de preasfinţia-sa. Este clar pentru orice fiinţă umană, a declarat el în continuare, că Pămîntul nu se poate mişca ca stelele.

Arhiepiscopul, la rîndul său, era foarte mulţumit de tactul de care dăduse dovadă în tratarea acestei sarcini delicate.

Între timp însă preotul Caccini a plecat la Roma, unde a cerut să fie primit la Sfîntul oficiu. Cererea i-a fost admisă, iar el fu interogat de faţă cu comisarul general al Inchiziţiei Michelangelo Segizi, făcînd o amplă expunere cu privire la cele ce cunoştea în legătură cu tezele lui Galileo.

Caccini a vorbit şi despre un preot Ximenes, care i-ar fi împrumutat scrieri ale lui Galileo. Ximenes a fost căutat cîteva luni de zile, întrucît s-a aflat într-o

călătorie, iar la 13 noiembrie a apărut în faţa inchizitorului din Firenze. Şi el a destăinuit inchizitorului de a fi auzit atît pe Galilei, cît şi elevi ai acestuia, susţinînd că Pămîntul se mişcă, iar cerul este imobil, ceea ce, evident, era o doctrină diametral opusă adevăratei teologii şi filozofii.

În ziua următoare, la 14 noiembrie, a fost interogat de inchizitor şi Giannozzo Attavanti, paroh al castelului princiar florentin, care auzise şi el de la Galileo că, potrivit doctrinei lui Copernic, Pămîntul se mişcă şi Soarele este imobil. Parohul a adăugat că îl consideră pe Galileo un bun catolic, altfel nu s-ar afla în serviciul serenissimului principe al Firenzei.

Mărturiile culese de arhiepiscopul din Firenze au fost trimise la Roma. Inchizitorul, care le examină în primele zile ale lunii decembrie, a făcut diverse sublinieri şi însemnări pe marginea lor. Pe pagina următoare din dosarul lui Galilei se află convocatorul experţilor pentru data de 23 februarie 1616.

Deşi toată procedura se desfăşura în cadrul secretului inchiziţional, Galilei aflase cîte ceva. El a trimis o copie a scrisorii sale către Castelli la Roma pentru a fi remisă cardinalului Bellarmino ca să-l depună la dosar. Dar această scrisoare, înmînată lui Bellarmino de Cesi, nu ajunse la dosarul Inchiziţiei, unde a rămas numai copia falsificată de Lorini *.

* Cardinalul Bellarmino avea pe atunci şaptezeci şi patru de ani. Marea operă a vieţii sale a fost lupta condusă de la Roma împotriva protestanţilor, precum şi aceea, dusă în numele papii, împotriva senatului din Veneţia, contra galicanilor (francezi), teoreticienilor monarhiei absolute şi împotriva a tot felul de „inovatori" şi „deviaţionişti". Ca „maestru al controversei" în Colegiul roman, el înarma din punct de vedere spiritual pe iezuiţi în toate domeniile. Tocmai de aceea era considerat de către protestanţi ca principalul „trimis al diavolului", îndeosebi de supuşii credincioşi ai regelui Angliei. În tavernele Londrei se reciteau şi se cîntau tot felul de versuri satirice pe seama sa.

Bellarmino se interesa şi de muzică şi belle-arte, precum şi de matematică. Dar în privinţa matematicienilor se pare ca n-a avut o părere deosebită de cea a contemporanilor săi din rîndul clerului ; matematicienii erau, desigur, oameni utili, dar în esenţă simplişti, tehnicieni de talie prea modestă ca să li se atribuie capacitatea de a înţelege şi soluţiona probleme cu adevărat complexe.

La 5 decembrie 1615, Galilei, înarmat cu recomandări din partea principelui de Firenze, a plecat din nou la Roma.

În şedinţa Congregaţiei din 18 februarie 1616, cardinalul Bellarmino a propus la ordinea de zi chestiunea copernicană şi a cerut experţilor calificarea doctrinală a problemei. La 19 februarie 1616 au fost convocaţi calificatorii Sfîntului oficiu pentru a se pronunţa cu privire la tezele lui Galilei.

Textul supus cenzurii calificatorilor era următorul :

1. Soarele este centrul lumii şi, în consecinţă, imobil de mişcare locală.

2. Pămîntul nu este centrul lumii, nici imobil, ci se mişcă ca un întreg cu mişcare diurnă.

Teologii se adunară după patru zile la ora 9 dimineaţa. Prima propoziţie a fost declarată în unanimitate din punct de vedere filozofic absurdă şi formal eretică, deoarece contrazicea în mod expres în multe puncte Sfînta Scriptură, atît în sensul ei literal, cît şi în interpretarea dată de preoţi şi de învăţaţi.

A doua frază a fost declarată, de asemenea în unanimitate, ca meritînd aceeaşi cenzură din punct de vedere filozofic şi în ce priveşte adevărul teologic, fiind de asemenea eronată şi sub aspectul credinţei.

Opinia calificatorilor este supusă în continuare Congregaţiei generale a Inchiziţiei la 25 februarie, dar nu a obţinut ratificarea executivă a papii. Bellarmino a primit instrucţiuni să-l convoace pe Galilei într-o audienţă privată, în care să-l admonesteze paternal şi să-i sugereze să abandoneze opinia ce fusese calificată eronată şi contrară credinţei.

La 3 martie, în şedinţa săptămînală a Congregaţiei, cardinalul Bellarmino a referit că totul era clarificat şi, în consecinţă, s-a luat hotărîrea de publicare a decretului emis de Congregaţia „Indexului", privind interzicerea unor cărţi contrare credinţei catolice, printre care şi operele lui Copernic. Numele lui Galileo nu este însă menţionat în acest decret, în schimb a fost prohibită lucrarea preotului Foscarini din Neapole despre teoria lui Copernic, publicată în anul precedent.

Decretul a fost publicat la 5 martie şi trimis inchizitorilor în toate părţile, cu ordinul de a-l pune în aplicare cu toată stricteţea. Cărţile interzise au fost confiscate din librării şi din biblioteci.

În ce-l priveşte pe Galilei, cardinalul Bellarmino îl citase la 26 februarie la palatul său, unde, în prezenţa comisarului general al Inchiziţiei, Segizi, l-a avertizat cu privire la erorile opiniilor sale, punîndu-i în vedere că trebuie să le abandoneze. Galilei a consimţit şi a promis să se supună, obţinînd de la Bellarmino o adeverinţă că n-a abjurat şi n-a primit penitenţe, ci i s-a comunicat doar hotărîrea Congregaţiei „Indexului" potrivit căreia doctrina lui Copernic cu privire la mişcarea Pămîntului este contrară Sfintei Scripturi şi de aceea nu poate fi susţinută.

Viaţa îşi urmează cursul

Trecură ani, timp în care viaţa îşi urma cursul... Marea operă a lui Galilei, abia întrevăzută, părea să rămînă pentru totdeauna doar un proiect.

În aceşti ani Galilei a fost adeseori bolnav ; starea sa sufletească deprimată se resimţea asupra întregului organism. N-a încetat totuşi să lucreze, continuîndu-şi studiile cu privire la principiile mecanicii şi la problema infinitezimalelor. El îşi găsea consolare şi în viaţa rurală, în vila sa din Bellosguardo.

Fiul său Vincenzio, un pierde-vară, îi provoca neplăceri : Galileo îşi manifesta toată afecţiunea paternă faţă de fiica sa mai mare, călugăriţa Maria Celeste, care, deşi nu împlinise decît şaptesprezece ani, devenise pentru el un sprijin deosebit de important în această fază a vieţii sale. Dragostea ei faţă de tată, vizitele sale şi lumea mănăstirii ei din Arcetri inspiraseră o corespondenţă vie între Galilei şi fiica sa. Pentru a fi mai aproape de ea, Galilei îşi mută mai tîrziu ultimul domiciliu lîngă Arcetri.

Galilei încerca să se adapteze treptat unei lumi absurde. „Port o mască, dar prin constrîngere", scrise el

în această perioadă unui prieten, „fiindcă fără aceasta nu se poate trăi în Italia“ [12].

Dar abia trecuseră doi ani de cînd fusese admonestat atît de sever și Galilei începu să sondeze din nou terenul cu multă circumspecție.

În 1618 arhiducele Leopold de Austria îi ceru „ceva din scrierile sale“ și Galileo n-a ezitat să-i trimită pe cea mai îndrăzneață dintre acestea, memoriul despre fluxul și refluxul mării, redactat în apărarea teoriei lui Copernic.

În același an, atenția opiniei publice din Italia a fost atrasă de apariția unei comete, interpretată îndeobește ca o manifestare a supărării divine. Un învățat iezuit, Grassi, a publicat cu acest prilej o lucrare despre comete, în care a încercat să combată încă o dată copernicismul. Galilei nu voia să răspundă direct, deși avea un punct de vedere bine conturat, dar în 1619 a apărut la Firenze o lucrare semnată de Mario Guiducci, „Discorso delle comete“ (Discurs despre cometă), în care adevăratul autor era ușor de recunoscut în persoana lui Galileo.

Lucrarea a fost primită favorabil la Roma, fiindcă se dovedea că Galilei este dispus să-și limiteze preocupările la subiecte admisibile.

În august 1623, cardinalul Maffeo Barberini a fost ales papă, sub numele de Urban al VIII-lea. Galilei și prietenii săi erau fericiți. Noul papă era membru al Academiei dei Lincei și considerat ca adept al noii științe. În aprilie 1624 Galileo a sosit din nou la Roma, aducînd cu el o nouă creație, un mic ochean, cu ajutorul căruia „lucrurile mici se puteau vedea de aproape“. El a fost primit de papă, dar și-a dat în curînd seama că nu mai avea de-a face cu fostul cardinal Barberini, ci cu papa Urban al VIII-lea.

Noul papă nu făcea parte din vechea nobilime feudală; el aparținea unei familii de principi mercantili, ca și Medici, care intraseră în rîndul nobilimii doar de cîteva generații. Setea de putere și orgoliul său latent se manifestară curînd după alegerea sa, ca și caracterul său impetuos, coleric și suspicios.

În această perioadă a început pustiitorul război de treizeci de ani, care a adus atîtea nenorociri multor țări

din Europa, dar Urban al VIII-lea era preocupat mai mult de aspectul teatral al funcției sale.

Cînd unul din cardinalii săi i-a pus lui Urban al VIII-lea, în mod diplomatic și indirect, problema anulării decretului de interdicție a copernicismului, papa a dat un răspuns evaziv.

În mintea lui Galileo se maturiza între timp ideea unei lucrări importante, pe care o concepuse încă prin 1610, cînd intenționa să-i dea titlul „De sistemata seu constitutione universi“ (Despre sistemul ori alcătuirea universului). După emiterea decretului din 1616, Galilei n-a îndrăznit să reia ideea acestei lucrări decît prin 1630, cînd a denumit-o „Dialogul despre cele două sisteme principale ale lumii“, după ce într-o fază anterioară o intitulase „Dialogul despre fluxuri și refluxuri“.

Galilei considera această lucrare ca opera principală a vieții sale, în care punea față în față cele două sisteme principale de a concepe lumea : sistemul ptolemeic și cel copernician.

La 3 mai 1630 Galileo sosi iarăși la Roma, aducîndu-și noua lucrare spre a o supune aprobării supreme. La scurt timp după sosirea sa primi comunicări plăcute. Urban al VIII-lea a aprobat proiectul „dialogului“ său, cu condiția ca tezele să fie prezentate într-o formă strict nedefinită, să i se schimbe titlul și să se termine cu un argument în favoarea atotputerniciei lui dumnezeu ; restul a fost lăsat pe seama cenzorilor.

La sfîrșitul lunii iunie, Galilei se întoarce la Firenze, știind că în timpul căldurilor mari de vară la Roma nu se putea aranja nimic. El intenționa să revină la Roma toamna, după ce ar fi dat o altă redactare prefeței și concluziilor lucrării sale, potrivit indicațiilor primite.

La scurt timp după întoarcerea sa la Firenze a aflat vestea dureroasă a morții principelui Cesi, bunul său prieten și sfetnic.

În perioada următoare, în calea publicării noii lucrări a lui Galilei, datorită îndeosebi intrigilor iezuiților, se ridicară numeroase dificultăți. Lucrarea a fost totuși tipărită la Florența în februarie 1632, sub titlul „Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo“ (Dialog despre cele două sisteme principale ale lumii). Deși își dăduse aprobarea

pentru lucrarea lui Galilei sub rezervele amintite, într-o convorbire cu ambasadorul florentin la Roma după apariția cărții, papa și-a exprimat dezacordul față de scrierea lui Galilei și trecu chiar la amenințări cu Inchiziția.

Iezuiții, singurii din cadrul Vaticanului care au putut să citească și să înțeleagă lucrarea lui Galilei, demonstrară papii că întregul raționament al lui Galilei, aparent conformist, nu era decît o susținere a sistemului copernician. În consecință, iezuiții își mobilizară toate forțele în această luptă contra ideilor noi, care periclitau bazele influenței lor în educarea spiritelor.

Intrigile iezuiților erau favorizate și de împrejurarea că lucrarea lui Galileo era scrisă sub forma unor convorbiri între trei persoane : Salviati, adept al învățăturii lui Copernic, Sagredo, omul dornic să cunoască adevărurile lumii și care vrea să obțină explicații, și Simplicio, adeptul filozofiei tradiționale scolastice.

Adversarii lui Galileo au reușit să-l convingă pe Urban al VIII-lea că, de fapt, Simplicio al lui Galilei reprezintă sfînta sa persoană, ceea ce lovea în mod deosebit în vanitatea papii. La aceasta se mai adăugară și o serie de insuccese ale politicii lui Urban al VIII-lea în relațiile Vaticanului cu Austria, Franța și alte state, ceea ce a accentuat proasta sa dispoziție. Papa considera apariția lucrării lui Galilei ca o nouă lovitură îndreptată împotriva persoanei sale sfinte.

Galilei ignora de fapt caracterul real, concret, de for politic al bisericii catolice, pe care o considera ca o instituție supranaturală și mistică. El nu înțelesese că interpretarea Sfintei Scripturi devenise o problemă politică, foarte periculoasă pentru cei neinițiați.

Inchiziția declanșează un nou proces

La 1 octombrie 1632 inchizitorul din Firenze l-a vizitat pe Galilei și l-a invitat în mod formal în numele Sfîntului oficiu să se prezinte la Roma în termen de o

lună. Din acest moment Galilei înțelese cu groază toată gravitatea situației sale.

Într-o scrisoare adresată cardinalului Francesco Barberini, nepotul papii, el a cerut sprijinul acestuia, invocînd, printre altele, și vîrsta sa de 70 de ani, datorită cărui fapt îi era foarte greu să mai suporte rigorile procedurii inchizitoriale. De altfel, Galilei a arătat că în nici una din lucrările sale n-a atacat în nici un fel biserica catolică. El a solicitat de asemenea să fie anchetat la Firenze, pentru a nu fi supus oboselii călătoriei la Roma.

Dar papa, căruia cardinalul Francesco Barberini îi remisese scrisoarea lui Galilei, a făcut pe ea următoarea adnotare : „În cazul cînd este vorba de problema discutată în ultima congregație a Sfîntului oficiu, nu este nevoie de alt răspuns decît să fie întrebat asesorul dacă a executat ordinul dat în acea Congregație“ [13].

Convocarea lui Galilei la Roma fusese precedată de cercetări dispuse de Urban al VIII-lea, și anume de către o comisie preliminară. Aceasta, după ce a dezbătut problema în cinci ședințe timp de o lună, supuse papii un lung raport despre afacerea Galileo. În acest raport, comisia preliminară îi reproșa lui Galilei că a scris cartea fără să fi avut aprobarea cuvenită. El era învinuit de a fi pus în gura unui neghiob argumentele în favoarea ideilor oficiale pentru a demonstra astfel imobilitatea Soarelui și mobilitatea Pămîntului și de asemenea de a fi explicat greșit fluxul și refluxul mării. Comisia a conchis totodată că lucrarea putea fi îndreptată dacă s-ar fi apreciat că prezintă vreo utilitate.

Singurul fapt în jurul căruia se contura vinovăția lui Galilei ar fi fost încălcarea somației din 1616. S-a ajuns la această concluzie, deși majoritatea membrilor comisiei erau adversari înverșunați ai lui Galileo. Din punct de vedere juridic, învinuirea împotriva lui Galilei nu li se părea întemeiată.

Dificultatea majoră pentru acuzatorii lui Galilei a constat în aceea că, de fapt, cartea obținuse autorizația de tipar. Totuși, la 15 septembrie, Urban al VIII-lea l-a informat pe ambasadorul florentin la Vatican că nu poate să nu trimită Inchiziției cauza lui Galilei, dat fiind că

acesta şi-a călcat legămîntul din anul 1616, fiind pasibil să fie arestat imediat.

În convorbirea cu ambasadorul florentin, papa a subliniat că tot ce spusese cu privire la Galilei constituia deocamdată un secret al Inchiziţiei şi l-a informat doar din respect faţă de principele de Firenze. Procedeul lui Urban al VIII-lea constituia în realitate un mod de a sugera principelui să se descotorosească de Galilei înainte de a fi sancţionat printr-o condamnare dezonorantă.

La 23 septembrie Congregaţia generală a stabilit că Galilei şi-a încălcat angajamentul din 1616. La 19 noiembrie Galilei a primit cea de-a doua convocare. De astă dată el a trimis un certificat semnat de trei medici, care atesta că suferă de ameţeli frecvente, de melancolie ipohondrică, de stomac, de dureri în tot corpul şi că orice influenţă de ordin extern poate constitui o primejdie evidentă pentru viaţa sa.

Sfîntul oficiu a răspuns printr-o nouă chemare, cu arătarea că acest fel de scuze nu putea fi acceptat, şi în cazul unei noi neprezentări un comisar însoţit de medic va fi trimis pentru a-l aduce pe Galilei la Roma în cătuşe. Dacă viaţa îi era în pericol şi dacă o nouă amînare va fi considerată necesară, el va trebui transportat la Roma îndată ce se va afla în situaţia de a putea suporta călătoria. Dar, în orice caz, în stare de arest şi cu cătuşe.

În aceste condiţii însuşi principele de Firenze, neîndrăznind să-l înfrunte pe papă, l-a sfătuit pe Galilei să plece.

Totuşi el nu s-a dezis de bătrînul său filozof, cum îi sugerase papa. I-a oferit lui Galilei propria sa trăsură pentru călătorie şi ca reşedinţă palatul ambasadei sale din Roma ; de asemenea a dat instrucţiuni ambasadorului său de la Roma să-l apere pe Galilei pînă „in extremis".

Papa era convins că învăţatul din Firenze, travestit în veşmîntul de supus credincios, mobilizase împotriva bisericii catolice forţele gîndirii laice şi provocase tulburări în spirite. Cel puţin sub acest aspect spera Urban al VIII-lea să-şi restabilească prestigiul grav atins de insuccesele multiple ale acţiunilor sale pe toate fronturile. Era decis să-l înfrîngă pe Galilei şi să-l umilească în mod public.

Bătrînul Galilei şi-a început călătoria de la Firenze la Roma, iar după douăzeci şi trei de zile de drum a sosit la destinaţie, la 13 februarie 1633. Acolo a obţinut autorizaţia Inchiziţiei de a rămîne la ambasada toscană, unde a primit vizitele unor prelaţi din cercurile apropiate Vaticanului.

Ambasadorul florentin a întreprins noi intervenţii pe lîngă papă. Dar tot ce a putut obţine era promisiunea că inculpatul va sta în condiţii de comoditate şi va putea dispune de un servitor al ambasadei, în loc să stea izolat în celulă, potrivit procedurii inchizitoriale.

Cînd, la 8 aprilie, a aflat ce-l aşteaptă, Galilei a primit vestea cu calm şi curaj. Speranţa sa era de o grandoare tragică, de a convinge spirite pe care le ştia imobile şi de neconvins.

Interogatoriul lui Galilei a început la 12 aprilie 1633 în palatul Sfîntului oficiu, de faţă cu comisarul general al Inchiziţiei, preotul Vincenzo Macolani da Firenzuola, care făcea parte din ordinul dominicanilor.

În prima zi, Galilei s-a înfăţişat în mod oficial la Sfîntul oficiu, unde, potrivit regulamentului, acuzaţii erau întemniţaţi şi izolaţi pînă la sfîrşitul procesului.

Din pricina stării fizice a bătrînului savant şi a prestigiului principelui de Firenze, lui Galileo i s-a permis în mod cu totul excepţional să locuiască într-un apartament situat în aceeaşi clădire cu Inchiziţia, în apropierea Vaticanului.

Fiind întrebat la începutul interogatoriului dacă îşi poate imagina pentru ce a fost chemat la Roma, Galilei a răspuns că presupune că a fost chemat ca să dea socoteală de ultima sa carte tipărită, scrisă sub formă de dialog, care tratează despre constituirea lumii, adică despre cele două sisteme principale, despre aşezarea cerurilor şi a elementelor acestora.

Inchizitorul l-a întrebat apoi dacă este gata să recunoască că-i aparţine cartea în cazul cînd îi va fi pusă în faţă. Galilei răspunse afirmativ. În continuare i s-a înfăţişat cunoscuta carte, tipărită la Firenze în 1632. Galilei a recunoscut lucrarea ca fiind scrisă de el. Apoi a precizat

că a conceput cartea la Firenze, timp de zece-doisprezece ani.

Întrebat dacă a mai fost la Roma și îndeosebi în 1616 și cu ce prilej, inculpatul a relevat că a fost atunci acolo în legătură cu părerile lui Copernic privind mișcarea Pămîntului și stabilitatea Soarelui și orînduirea sferelor cerești. Cu această ocazie i s-a comunicat hotărîrea Congregației „Indexului", potrivit căreia opiniile lui Copernic erau contrare preceptelor Sfintei Scripturi. Această hotărîre i-a fost notificată de cardinalul Bellarmino, cu specificarea că tezele lui Copernic nu trebuie nici menținute și nici apărate.

În continuare Galileo a declarat că nu a contravenit la acest ordin. La întrebarea inchizitorului dacă, după ce i s-a comunicat ordinul sus-arătat, a obținut aprobarea să scrie cartea, pe care apoi a și tipărit-o, Galileo a arătat că pentru tipărirea cărții la Roma a obținut o licență din partea primului cenzor, adică din partea maestrului palatului sacru, dar din pricina căldurilor a plecat la Firenze după ce ceruse aprobarea ca această carte să fie tipărită acolo. A obținut aprobarea cu condiția să trimită manuscrisul încă o dată pentru a fi văzut la Roma. Însă, din cauza epidemiei de holeră care izbucnise între timp, n-a mai putut trimite lucrarea la Roma, dar a obținut ca ea să fie revăzută în mod scrupulos de o persoană de cea mai deplină încredere la Firenze, și anume de preotul dominican Giacinto Stefani, lector al Sfintei Scripturi la Școala superioară din Firenze, predicator al alteței-sale principiare și consultant al Sfîntului oficiu, avînd și aprobarea inchizitorului din Firenze.

Astfel a ajuns cartea la imprimatorul Landini, care a dus tratative nemijlocite cu inchizitorul în legătură cu tipărirea lucrării, respectînd cu conștiinciozitate toate dispozițiile date de maestrul palatului sacru.

La trei zile după acest interogatoriu, trei consultanți ai Inchiziției — Agostino Oregio, teologul papii, Melchiore Inchofer și Zaccaria Pasqualigo — au depus trei rapoarte similare, în care arătau că autorul cărții nu numai că a discutat tezele interzise, dar le-a și susținut, propovăduit și apărat. El a fost declarat deosebit de suspect de a fi

crezut totdeauna în aceste teze. Consultanții reproduceau în raportul lor citate din textul incriminat.

Între timp zilele treceau și Galilei aștepta în palatul Inchiziției, chinuit nu numai de teamă, dar și de mari dureri fizice, de sciatică și de dureri abdominale.

La 30 aprilie Galilei a fost convocat din nou în fața inchizitorilor și întrebat dacă mai are ceva de declarat.

El a răspuns printr-o lungă declarație în care se recunoștea vinovat de încălcările ce i se reproșau. După aceea inculpatului i s-a spus să plece, dar el s-a întors din drum și a făcut o declarație suplimentară, în care cerea concursul sfîntului tribunal pentru a se debarasa de părerile eronate de care era învinovățit. Astfel inchizitorii au obținut confesiunea pe care o doreau.

După acest interogatoriu, inchizitorul Firenzuola l-a restituit pe acuzat ambasadei florentine.

La 10 mai Galilei a fost convocat din nou în fața Inchiziției, unde Firenzuola i-a adus la cunoștință că, potrivit procedurii, i s-au acordat opt zile pentru a-și pregăti apărarea.

Acuzațiile împotriva lui Galilei cuprindeau trei puncte :

— încălcarea ordinului de a trata mișcarea Pămîntului doar ca o ipoteză ;

— în mod greșit a atribuit fenomenul mareelor stabilității Soarelui și mișcării Pămîntului ;

— nu a respectat ordinul ce i s-a dat în 1616 de a nu susține, propovădui ori apăra în nici un fel, prin viu grai ori în scris, opinia că Soarele imobil este centrul lumii, pe cînd Pămîntul se învîrtește în jurul său.

Acest din urmă punct trebuia să constituie principalul temei juridic al acuzării ; or, decretul din 1616 nu condamnase formal lucrările lui Copernic și Galilei putea să presupună că discutarea învățăturii coperniciene nu este o crimă. De altfel, și Inchiziția își dădea seama că decretul din 1616 constituia numai o măsură administrativă și nici papa, nici conciliul nu luaseră vreo hotărîre în această problemă.

Acuzatorii lui Galilei voiau să dovedească în consecință că el a încălcat un ordin formal al Sfîntului Scaun și în acest scop au recurs la un fals.

Se știe că la 26 februarie 1616 Galilei a fost admonestat din ordinul papei de către cardinalul Bellarmino în prezența lui Segizi, comisarul general al Inchiziției. Despre îndeplinirea acestui ordin papal, Bellarmino a raportat la 3 martie 1616, arătînd că Galilei s-a declarat de acord cu comunicarea ce i se făcuse.

În această situație nu mai era nevoie ca Segizi să adreseze lui Galilei un avertisment formal din partea Inchiziției. Totuși, în 1633, pentru a fundamenta învinuirile, acuzatorii au susținut că Segizi a adresat un asemenea avertisment lui Galilei de față cu Bellarmino la 26 februarie 1616. Și pentru a-și dovedi afirmația au recurs la un fals. La ordinul papii din 25 februarie 1616 privind admonestarea lui Galileo, au atașat ulterior un raport din care reieșea că și Segizi a adresat lui Galileo un avertisment formal. Iar consultanții Inchiziției pentru fundamentarea vinovăției lui Galileo s-au referit în 1633 și la acest „document". Acest raport falsificat n-a fost prezentat lui Galilei în cursul procesului.

Este cazul să amintim aici că actele procesului lui Galileo Galilei s-au aflat secole de-a rîndul în arhiva secretă a Vaticanului și n-au putut fi consultate de biografii lui Galilei. Abia în ultimele decenii au fost cercetate aceste acte. Istorici cu renume, ca Emil Wohlwills, Rudolf Lämmel, Giorgio de Santillana și C. Jauch au elaborat diverse ipoteze cu privire la geneza acestui „raport", dar toți sînt de acord că este vorba de un document falsificat [14]. Învinuirea principală împotriva lui Galileo se baza deci pe un document falsificat.

Procedura instrucțională era încheiată și dosarul a fost transmis Congregației.

În temeiul raportului Inchiziției, Sfînta Congregație, prezidată de papă la Quirinal, urma să pronunțe hotărîrea în procesul lui Galilei.

La 22 iunie dimineața, Galilei a fost condus călare pe catîrul Inchiziției în sala mare a mănăstirii dominicane Santa Maria, situată în centrul Romei, unde erau adunați cardinalii Sfîntului oficiu în Congregație plenară. Îmbră-

cat în cămașa albă a penitenților, el era îngenuncheat în fața judecătorilor în timp ce i se citea sentința.

Judecătorii relevau în cuprinsul sentinței că el fusese admonestat în 1616 pentru că a susținut și a propovăduit doctrina falsă potrivit căreia Soarele constituie centrul lumii și este imobil, iar Pămîntul se mișcă zilnic și că tot atunci a fost adoptat decretul Congregației „Indexului", care prohibea cărțile referitoare la această doctrină, contrară învățăturilor Sfintei Scripturi. Cu toate acestea, Galilei a publicat recent cartea intitulată „ Dialogul lui Galileo Galilei asupra celor două sisteme principale ale lumii, ptolemeic și copernician", în care în mod conștient a susținut aceeași doctrină falsă și contrară Sfintei Scripturi și, cu toată apărarea prezentată în cursul procesului, judecătorii au rămas convinși de vinovăția sa.

De aceea, se spune în sentință, „declarăm că tu, zisul Galilei, pentru motivele arătate la proces și mărturisite de tine ca mai sus, te-ai făcut vinovat în fața acestui Sfînt oficiu de erezie, anume de a fi susținut și crezut în doctrina falsă și contrară celei din sfintele scripturi, după care Soarele ar fi centrul Pămîntului și nu se mișcă de la răsărit spre apus, iar Pămîntul se mișcă și nu e centrul lumii și că se mai poate susține și apăra ca probabilă o părere după ce a fost declarată și definită drept contrară Sfintei Scripturi, și, în consecință, ai căzut în toate cenzurile și pedepsele sfintelor canoane și ale altor legi generale și speciale promulgate contra unor asemenea delincvenți. Sîntem mulțumiți dacă, cu inima și credința sinceră, abjuri în fața noastră, blestemi și disprețuiești erorile și ereziile de mai sus și orice altă eroare și erezie contrară bisericii catolice și apostolice în felul pe care ți-l vom indica noi.

Și, pentru ca această gravă și primejdioasă eroare să nu rămînă nepedepsită și să fie un exemplu pentru alții în viitor, odronăm să fie interzisă publicarea cărții dialogurilor lui Galileo Galilei.

Acest Sfînt oficiu te condamnă la închisoare și impune drept pocăință ca timp de trei ani să spui o dată pe săptămînă cei șapte psalmi de pocăință, rezervîndu-ne drep-

tul de a micșora, schimba sau înlătura total ori parțial pedepsele și pocăințele de mai sus.

Spunem, ne pronunțăm, dăm sentință, declarăm, ordonăm și ne rezervăm orice alt mod și formă mai bune pe care le-ar cere rațiunea.

Noi, cardinalii de mai jos..." [15] (urmează semnătura a șapte cardinali).

De menționat că, din cei zece cardinali care compuneau Sfîntul oficiu, trei au refuzat să subscrie sentința și nici papa, care a provocat această judecată și a acceptat ca sentința să fie pusă în execuție, n-a ratificat sentința prin semnătura proprie.

După citirea sentinței lui Galilei i s-a prezentat formula de renegare, iar el, îngenunchind, rosti : „Eu, Galileo, fiul răposatului Vincenzio Galilei din Firenze, în etate de 70 de ani, chemat personal în judecată și îngenuncheat înaintea voastră, eminentissimi și reverendissimi cardinali ai bisericii creștine universale, inchizitori generali contra nerușinatei erezii, avînd în fața ochilor mei sfintele evanghelii, pe care le ating cu miinile mele proprii, jur că am crezut mereu, cred acum și cu ajutorul lui dumnezeu voi crede și în viitor în tot ceea ce respectă, predică și învață sfînta biserică catolică și apostolică. Pentru că de acest Sfînt oficiu am fost judecat că trebuie să părăsesc părerea falsă că Soarele ar fi centrul lumii și nu se mișcă și Pămîntul nu e centrul lumii și se mișcă și nu mai pot să susțin, să apăr și să învăț în nici un mod, nici verbal, nici în scris, această falsă doctrină și, după ce m-am convins că sus-zisa doctrină este contrară Sfintei Scripturi, totuși am scris și am dat la tipar o carte în care am tratat această doctrină deja condamnată și am susținut-o, am fost judecat și bănuit de erezie, datorită faptului că am susținut și am crezut că Soarele e centrul lumii și e imobil, iar Pămîntul nu este centrul și se mișcă.

De aceea, dorind să șterg din mințile eminențelor-voastre și a oricărui creștin dreptcredincios această bănuială pe drept existentă asupra mea, cu inimă sinceră și credință neprefăcută abjur, blestem și detest erorile și ereziile de mai sus și, în general, orice altă eroare, erezie și părere contrară sfintei biserici și jur că în viitor nu voi mai expune nici verbal, nici în scris astfel de lucruri pentru care

aș putea fi suspectat, iar dacă voi cunoaște vreun eretic sau suspectat de erezie îl voi denunța acestui Sfînt oficiu sau altui ordin local unde mă voi găsi.

De asemenea jur și promit să indeplinesc pe de-a-ntregul toate pedepsele care mi s-au impus și mi se vor impune de acest Sfînt oficiu și, dacă voi contraveni vreuneia din promisiunile și jurămintele mele sau la ceea ce stăpînul nu dorește, mă voi supune la toate pedepsele și chinurile promulgate de sfintele canoane și de alte dispoziții generale și particulare împotriva unor asemenea delincvenți.

Așa să-mi ajute dumnezeu și aceste sfinte evanghelii ale sale, pe care le ating cu propriile mele miini.

Eu, Galileo Galilei am abjurat, am jurat, am promis și m-am obligat mai sus și, cu adevărat cu propria mea mînă, am semnat această abjurație și am spus-o cuvînt cu cuvînt în Roma, la mănăstirea „Minerva" în ziua de 22 iunie 1633.

Eu, Galileo Galilei, am abjurat ca mai sus, semnînd cu mîna proprie" [16].

Și totuși se mișcă...

Firește, abjurația impusă lui Galileo la venerabila vîrstă de 70 de ani nu putea să-i schimbe ideile asupra epocalelor descoperiri pe care le făcuse în domeniul astronomiei.

Replica „Și totuși se mișcă", chiar dacă nu a fost rostită de Galilei, ci de discipolii săi, constituie un răspuns, simbolizînd adevărul, care nu poate fi ascuns în fața oamenilor.

De altfel însuși Galileo a scris mai tirziu pe marginea unui exemplar al „Dialogului" : „...Băgați de seamă, teologi, că, voind să faceți probleme de credință din chestiuni referitoare la mișcarea ori nemișcarea Soarelui și Pămîntului, vă expuneți pericolului de a trebui, poate, cu timpul să condamnați pentru erezie pe acei care afirmă acum că Pămîntul stă fix, iar Soarele se mișcă în jurul lui, cu

timpul zic, cînd, în mod rațional sau impus, vă va fi demonstrat că Pămîntul se mişcă, iar Soarele stă nemişcat"[17].

După condamnare, Galilei s-a aflat sub supravegherea permanentă a Inchiziției. În decembrie 1633 i s-a îngăduit să se mute la Arcetri, unde a locuit pînă la moartea sa.

Deşi aproape orb, Galileo continua să muncească. Îşi puse la punct una din cele mai importante lucrări, „Dialoguri asupra ştiinţelor noi", în care fundamenta principiile mecanicii clasice. Manuscrisul acestei lucrări a fost trimis în 1636 în Olanda, ţară protestantă, unde nu avea influenţă cenzura Inchiziţiei, editorului Elzevier, care o publică în 1638.

La Arcetri, Galilei continua să lucreze cu discipolii săi, fizicienii Toricelli şi Viviani, şi primea vizitele a numeroase personalităţi ale epocii, printre care filozoful englez Thomas Hobbes şi poetul englez John Milton.

Galilei a murit în 1642 ; clerul catolic n-a permis atunci să fie înmormîntat în biserica Santa Croce din Firenze, după cum dorise Galilei. Osemintele sale au fost depuse în această biserică abia în 1737, după un secol de la moartea sa.

Abjurarea impusă lui Galilei n-a avut efectul scontat de scaunul papal. Toate spiritele înaintate ale vremii s-au solidarizat cu marele savant, al cărui nume a devenit simbolul omului de ştiinţă înaintat, care croieşte calea progresului în ciuda tuturor piedicilor impuse de forţele retrograde.

Reprezentanţii clerului catolic se simt în zilele noastre obligaţi să caute explicaţii în legătură cu cazul Galileo Galilei, care formal nu este nici azi reabilitat, deşi cărţile sale au fost scoase din „Index" în 1835, iar în 1964 papa Paul al VI-lea a iniţiat chiar publicarea unei biografii oficiale a marelui savant.

La a şasea conferinţă a fizicienilor laureaţi ai Premiului Nobel, care a avut loc la Lindau (Austria) în vara anului 1968, cardinalul catolic al Vienei, König a făcut următoarea declaraţie în faţa iluştrilor savanţi : „După ultimele mele discuţii cu papa Paul al VI-lea sînt în măsură să declar în faţa acestui for că se va lua o iniţiativă corespunzătoare pentru a da cazului Galilei o soluţie clară şi deschisă"[18].

Aceasta a provocat mai întîi stupoare în rîndul participanţilor, apoi aplauze pentru încercarea bisericii catolice de a-şi înlătura una din cele mai dramatice şi mai grave erori săvîrşite în cursul existenţei sale.

NOTE

1. *Giorgio de Santillana.* „Processo a Galileo", Arnoldo Mondadori, Milano, 1960, p. 33.
2. *Giorgio de Santillana.* Op. cit., p. 32.
3. *Ibidem*, p. 38.
4. *Ibidem.*
5. *Ibidem*, p. 40.
6. *Ibidem.*
7. *Ibidem*, p. 45.
8. *Ibidem.*
9. *Ibidem*, p. 71.
10. *Galileo Galilei.* „Dialoguri asupra ştiinţelor noi", Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 47.
11. *Ibidem.*
12. *Giorgio de Santillana*, op. cit., p. 293 şi urm.
13. *Ibidem*, p. 424—425.
14. *Schumacher Ernst.* „Der Fall Galilei. Das Drama der Wissenschaft", VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1964, p. 150—151.
15. *Giorgio de Santillana*, op. cit., p. 559—567.
16. *Ibidem*, p. 569—571.
17. Citat după *Ştefan Bălan.* „Galileo Galilei", Editura tehnică, Bucureşti, 1957, p. 140.
18. „Der Spiegel", Hamburg, nr. 28 din 8 iulie 1968, p. 88—89.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :

Alexandre Koyré. „Etudes galiléennes, Hermann, Paris, 1966.

Erich Schönebeck. „Galileo Galilei", Rütten und Loening, Berlin, 1958.

Familia Calas

La 13 octombrie 1761, oraşul Toulouse din sudul Franţei, capitala provinciei Languedoc, a fost scena unui eveniment care a stîrnit ecouri prelungite pînă în zilele noastre nu numai în Franţa, ci şi în alte ţări din Europa.

Era o seară de toamnă călduroasă, cînd pe Rue des Filatiers (strada Aurarilor), în plin centru comercial al oraşului, cu puţin înainte de ora zece se auziră strigăte din casa familiei Calas.

Lumea de pe stradă s-a adunat în faţa casei. Clădirea era una din cele mai vechi, cu o faţadă frumos ornamentată şi cu cîte două ferestre la fiecare din cele două etaje. La parter, lîngă poartă, se afla prăvălia lui Jean Calas, comerciant de textile, iar alături prăvălia croitorului Bon.

Cineva din cei adunaţi în faţa casei şi-a luat inima în dinţi şi bătu la uşă. După un timp, uşa se deschise şi în faţa mulţimii a apărut Pierre Calas, fiul mai mic al comerciantului, care strigă cu desperare : „Veniţi să-l vedeţi pe sărmanul meu frate mort“ [1].

Mulţimea a dat năvală în casă printr-un culoar şi în prăvălie zări la lumina candelelor, întins pe podea, pe Marc-Antoine Calas, fiul mai mare al comerciantului, îmbrăcat doar în cămaşă şi pantaloni, încălţat cu ciorapi

şi pantofi. Corpul era întins peste pragul unei uşi deschise cu două canate, care asigura legătura dintre prăvălie şi o magazie din spatele prăvăliei.

Unul din cei prezenţi plecă în grabă să cheme un medic. Pierre Calas l-a urmat. Ei dădură de chirurgul Gorsse, pe care l-au adus la faţa locului.

Chirurgul, examinînd corpul lui Marc-Antoine, constată că nici pulsul, nici inima nu-i mai bat ; corpul era neînsufleţit.

În timpul examinării medicale şi-a făcut apariţia, desperată, doamna Calas cu un flacon în mînă ; a îngenuncheat lîngă fiul ei mort şi a început să-l frece cu lichidul din flacon. A încercat chiar să-i toarne lichid în gură, dar maxilarele se închiseseră ca un resort. Bătrîna Calas, ceru chirurgului să-i ia sînge lui Marc-Antoine, după cum era obiceiul. Gorsse i-a răspuns că e prea tîrziu : morţilor nu li se mai ia sînge.

Întrucît nu găsise pe trupul examinat nici o rană sau urme de violenţă, Gorsse a descheiat gulerul cămăşii şi a detaşat o cravată de matase neagră cu o cataramă de metal, care înconjura gîtul. De sub cravată apăru amprenta unei funii. Gorsse declară că nu mai este nimic de făcut, deoarece Marc-Antoine a fost strangulat ori spînzurat. Mai tîrziu s-a afirmat că chirurgul spusese doar că „Marc-Antoine a fost strangulat“. Dar însuşi Gorsse a declarat ulterior că pusese de la început şi ipoteza spînzurării [2].

Între timp, fiul mai mic, Pierre Calas, adusese în casă un prieten al familiei, Clausade, care sfătui familia Calas să anunţe fără întîrziere autorităţile.

Chiar în cazul cînd Marc-Antoine ar fi decedat de moarte naturală, familia era obligată să anunţe de urgenţă primăria, deoarece Calasii, fiind protestanţi — deci treneputîndu-se bucura de o înmormîntare catolică —, buiau, în temeiul unei legi din 1736, să obţină un permis de inhumare din partea judecătorului de poliţie, funcţie pe care în oraşul Toulouse o exercitau magistraţii municipali, numiţi „capitouli“.

La Toulouse capitoulii, în număr de opt, erau învestiţi cu funcţii de poliţie, de anchetă şi de jurisdicţie. Ca in-

Familia găsind corpul lui Marc-Antoine Calas întins pe spate. Vignetă de Ch. Eisen.

stanţă de judecată reuniunea lor se numea „consistoriu", care era prezidată de unul dintre ei. Fiecare capitoul avea pe lîngă el, ca asistent, un ofiţer de justiţie şi poliţie.

Clausade se angajă să anunţe autorităţile. El a fost însoţit de Lavaysse, fiul unui avocat cunoscut din oraş, prieten al tinerilor Calas, care în acea seară fusese invitatul lor la cină.

Cei doi l-au întîlnit pe stradă pe grefierul Savenié şi împreună cu acesta au plecat la asesorul Monyer. Monyer era asistentul capitoulului David de Beaudrigue, şeful consistoriului în absenţa avocatului Faget.

David de Beaudrigue, aflînd între timp că în casa lui Calas de pe Rue des Filatiers s-a descoperit un cadavru, s-a îmbrăcat în grabă, s-a dus la primărie şi, luînd cu el cîţiva soldaţi din poliţia municipală, s-a deplasat la faţa locului, unde începu ancheta.

Constatînd că Marc-Antoine e mort, el a convocat de îndată trei medici pentru a efectua o expertiză. Aceştia au făcut după scurt timp un raport verbal, în care au arătat că pe cadavru nu exista nici o urmă de luptă, nici răni, nici contuziuni aparente, cămaşa era neşifonată, coafura nederanjată. Vesta şi haina mortului erau împăturite cu grijă şi aşezate la loc vizibil pe o tejghea.

David de Beaudrigue a avut impresia că trupul mortului fusese aranjat înainte de sosirea persoanelor străine, ceea ce îi trezi suspiciunea faţă de membrii familiei Calas. Bănuiala lui David nu putea să nu fie influenţată de zvonul care circula în oraş că între Marc-Antoine şi restul familiei Calas ar exista un dezacord în probleme religioase. Familia Calas era protestantă, iar Marc-Antoine se pregătea să treacă la catolicism.

De la bun început desfăşurarea anchetei a fost influenţată de pasiunile politice-religioase, de conflictul dintre catolici şi protestanţi, care luase forme deosebit de violente în oraşul Toulouse.

Prejudecăţile religioase au avut o profundă înrîurire nu numai asupra atitudinii judecătorilor, dar s-au resimţit şi mai tîrziu în numeroasele lucrări istorice, literare şi dramaturgice, scrise despre tragedia familiei Calas, chiar pînă în zilele noastre [3].

Conflictul religios și-a găsit ecoul și în comentariile mulțimii adunate în acea seară în fața casei de pe Rue des Filatiers, de unde se auziră strigăte ca: „Acești hughenoți și-au omorît fiul pentru a-l împiedica să treacă la catolicism“ [4].

Un conflict religios îndelungat

Provincia Languedoc și îndeosebi orașul Toulouse au fost în decursul secolelor scena unor sîngeroase încăierări religioase.

În regiunile meridionale ale Franței, clerul catolic se lovi de o opoziție mai vie decît în alte părți, cu multe secole înainte de apariția calvinismului. Astfel, spre pildă, cardinalul catolic Henri, episcop de Albano, a proclamat în 1181 o primă cruciadă nu spre pămînturile sfinte, împotriva sarazinilor necredincioși, ci în interiorul Franței, împotriva „ereticilor“ din Toulouse. În măsura în care toulousienii își manifestau opoziția față de clerul catolic, creștea și agresivitatea acestuia. În timpul cruciadelor s-a înființat la Toulouse Confreria catolică a penitenților, care avea să joace un rol funest sute de ani mai tîrziu, cu prilejul anchetării cauzei morții lui Marc-Antoine Calas. În 1212 la Toulouse au fost puse bazele Ordinului fraților predicatori, care au primit din partea papii Grigore al IX-lea sarcina de a îndeplini funcțiile inchiziției și care au asasinat în anii următori mii de oameni declarați eretici [5].

În 1562, cu zece ani înaintea nopții sfîntului Bartolomeu de la Paris, cînd au fost uciși în masă locuitori de religie protestantă, la Toulouse a avut loc un eveniment tot atît de sîngeros. Catolicii au atacat un cortegiu funebru protestant, afirmînd că defuncta fusese catolică. Ei înșfăcară cadavrul, ceea ce a provocat o încăierare. Populația catolică, instigată de preoți, s-a aruncat asupra protestanților, care se retraseră, baricadîndu-se în clădirea primăriei. Aci însă nu au putut rezista mult timp și au acceptat să se predea cu condiția să li se garanteze viața și libertatea. Dar după ce își părăsiră adăpostul ei au fost măcelăriți. Numărul celor uciși este apreciat între trei și cinci mii [6].

Parlamentul din Toulouse nu a luat nici o măsură împotriva asasinilor, ci, dimpotrivă, a condamnat la moarte pe protestanții care scăpaseră de măcel. Forurile catolice au considerat că acest masacru a eliberat orașul Toulouse de erezie, numărul protestanților rămași în viață fiind infim.

În perioadele următoare, locuitorii protestanți constituiau o minoritate disprețuită și persecutată de autorități și de majoritatea catolică a toulousienilor. Parlamentul din Toulouse a instituit o sărbătoare anuală, care avea loc la 17 mai, aniversarea masacrului din 1562, ziua aniversării devenind un nou prilej de ațîțare a urii împotriva protestanților. Guvernul de la Paris a încercat zadarnic să obțină interzicerea acestei „sărbători“.

În 1762, anul cînd a avut loc judecarea familiei Calas, se sărbătorea la Toulouse cu un fast deosebit a doua aniversare seculară a măcelului din 1562. Este semnificativ pentru atmosfera de intoleranță religioasă din Toulouse că această sărbătoare macabră avea să aibă loc și cu o sută de ani mai tîrziu, în 1862.

De altfel, în 1762, anul fatal pentru familia Calas, la Toulouse au mai avut loc și alte procese cu caracter religios, soldîndu-se cu condamnări la moarte [7].

Jean Calas și familia sa

Tatăl familiei, bătrînul Jean Calas, care avea la acea dată 63 de ani, era considerat în oraș ca un om bogat. Pe lîngă comerțul cu textile se ocupa și cu alte afaceri, de pildă cu negoțul de gogoși de mătase. Deși comerciant cu experiență, Jean Calas nu era prea inteligent și se

aprecia, în general, că își pierdea repede cumpătul. În ce privește relațiile sale cu cei doi fii cu care trăia în casă, mărturiile din cursul anchetei au fost contradictorii. Unii martori îl prezentau ca pe un părinte atașat de copiii săi, atent și tandru, iar alții, dimpotrivă, drept un zbir, făcînd adesea scene penibile, îndeosebi lui Marc-Antoine.

Subiectivismul în descrierea lui Jean Calas apare și atunci cînd se vorbește despre fiul său Marc-Antoine. Scriitorul Athanase Coquerel, de pildă, îl prezintă ca pe un neurastenic, un ratat, un declasat, care la vîrsta de douăzeci și opt de ani nu era încă în stare să-și cîștige existența. Marc Chassaigne, dimpotrivă, sublinia că era un tînăr prezentabil, înalt și frumos, disprețuind profesiunea de comerciant și simțindu-se atras de preocupări intelectuale, vrînd să devină avocat. Dar, pentru a se putea înscrie în barou, Marc-Antoine avea nevoie de un certificat din care să fi rezultat că e catolic. În perioada cînd a avut loc tragicul eveniment, Marc-Antoine făcuse unele pregătiri pentru trecerea sa la catolicism.

Convertirea lui Marc-Antoine era de altfel un pas la care toulousienii se așteptau mai de mult, deoarece un alt fiu al familiei Calas, Louis, făcuse același lucru cu cîțiva ani în urmă, din aceleași motive pe care le avea în vedere și Marc-Antoine.

Nu există însă probe că proiectul de convertire al lui Marc-Antoine ar fi provocat conflicte în sînul familiei. Dimpotrivă, chiar și cei care susțin vinovăția lui Jean Calas în uciderea fiului său, ca scriitorul Marc Chassaigne, arată că tatăl ar fi intenționat să-și trimită fiul la Paris, unde certificatul de catolicism se putea obține mai lesne, înțelegînd că Marc-Antoine trebuie să treacă la catolicism pentru a putea face carieră [8].

Se știe de asemenea că Marc-Antoine, cu toate proiectele sale de convertire la catolicism, participa regulat la slujbele religioase protestante publice, cît și la cele din cadrul familiei, ceea ce întărește convingerea că în sînul familiei Calas nu pătrunsese conflictul religios, pe care moartea lui Marc-Antoine îl ascuți între cele două tabere din Franța și din alte țări ale Europei.

Desfășurarea anchetei

Reluînd relatarea anchetei, revenim la capitoulul David de Beaudrigue, pe cînd acesta examina corpul neînsuflețit al lui Marc-Antoine și chibzuia asupra celor întîmplate.

Sub influența atmosferei generale și a populației adunate în fața casei, David de Beaudrigue a adoptat, deocamdată tacit, versiunea că asasinul ori asasinii lui Marc-Antoine trebuie căutați printre cei ce se aflau în casă în momentul cînd victima decedase. Fără să cerceteze mai îndeaproape locul săvîrșirii faptei pentru a descoperi probe ori indicii materiale cu privire la moartea victimei, obligație care îi era impusă de prevederile procedurii criminale, el a invitat pe toți cei din casă să-l urmeze la primărie. Astfel de la început s-au pierdut în mod irevocabil o serie de probe care puteau demonstra nevinovăția familiei Calas și puteau duce la aflarea adevărului.

Corpul neînsuflețit al victimei a fost depus în camera de tortură din localul primăriei, după cum era obiceiul.

David de Beaudrigue a redactat abia la primărie procesul-verbal de descindere, pe care, potrivit dispozițiilor legale, trebuia să-l întocmească la fața locului.

La primărie a început interogarea celor ce fuseseră aduși și ținuți de fapt în stare de arest, fără ca împotriva lor să se fi emis deocamdată ordonanța legală de arestare.

Primul audiat a fost Jean Calas. Întrebat cum și-a petrecut familia seara, Jean Calas a relatat că au mîncat împreună în sufrageria de la etajul întîi, el, soția sa și cei doi fii, Marc-Antoine și Pierre, avînd ca invitat la masă pe tînărul Lavaysse.

După cină, bătrînii Calas, Pierre și Lavaysse s-au retras într-o altă cameră, iar Marc-Antoine a plecat, coborînd de la etaj. Cînd peste 2—3 ore Lavaysse a dat să plece acasă, fiul său mai mic, Pierre, a luat o torță și l-a însoțit. Dar, îndată după ce au coborît, cei doi au urcat din nou la etaj și Pierre a relatat tatălui său că l-a găsit pe Marc-Antoine întins, mort, în prăvălie, ușa spre stradă fiind încuiată.

Jean Calas a mai declarat că nu avea nici o nemulțumire față de decedatul său fiu.

David de Beaudrigue îl întrebă apoi direct dacă de la un timp nu exercitase presiuni și nu-și chinuia fiul din cauza credinței sale, temîndu-se să nu treacă la catolicism. La această întrebare, caracteristică cu privire la tendința anchetei, Jean Calas a dat un răspuns categoric negativ [9].

Mai tîrziu, Jean Calas, mărturisind în cadrul anchetei că fiul său s-a spînzurat, a relevat că la primul interogatoriu nu spusese adevărul, fiindcă sinuciderea lui Marc-Antoine îl dezonora pe cel decedat, ca și întreaga familie.

Ceilalți interogați au dat răspunsuri identice.

Familia a încercat să disimuleze sinuciderea lui Marc-Antoine, fiindcă știau că trupul sinucigașului urma să fie supus unei proceduri îngrozitoare. „Cadavrului" i se făcea un proces, se dispunea confiscarea averii celui mort, corpul lui era tîrît prin oraș cu fața în jos, huiduit de populația fanatizată.

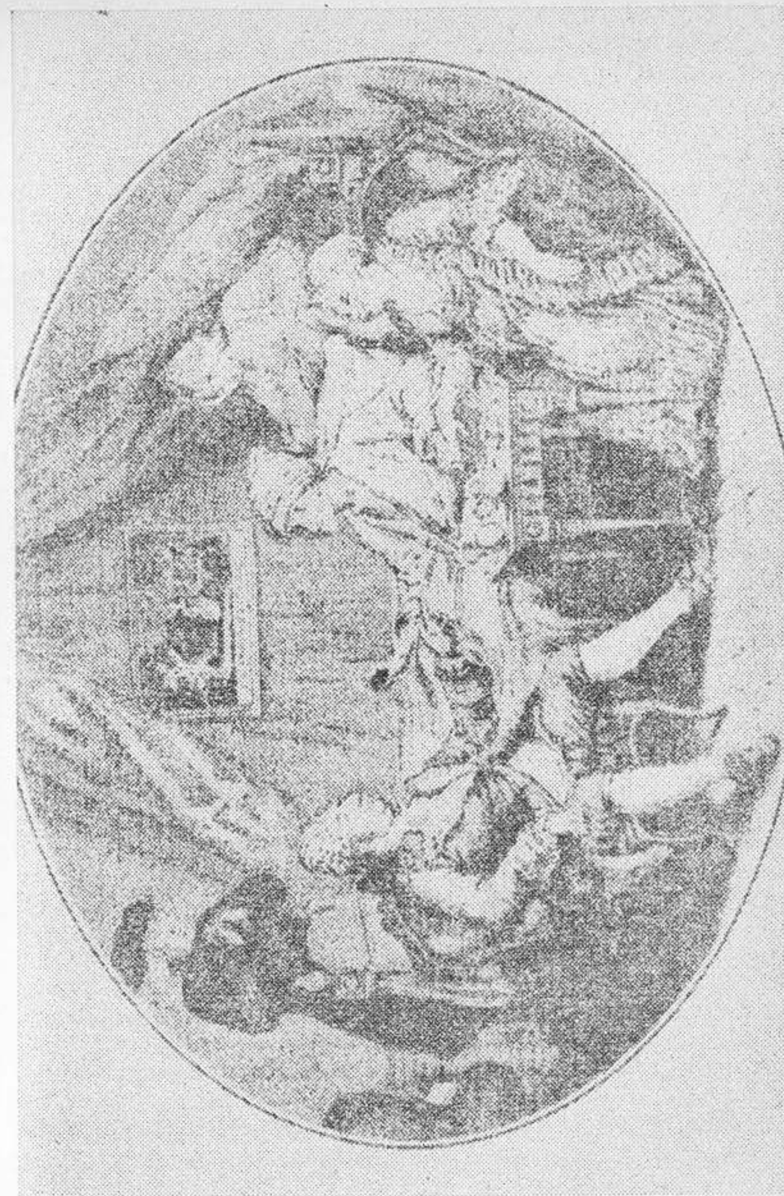
După primul interogatoriu au fost reținuți de anchetator Jean și Pierre Calas, doamna Calas și servitoarea Jeannette, precum și tînărul Lavaysse, invitatul lor la cină.

În general, se consideră că arestarea preventivă a celor cinci persoane a fost decisă în consistoriu cu o majoritate de numai un vot. Această împrejurare nu se poate reconstitui cu precizie, fiindcă documentul respectiv nu menționează pe capitoulii prezenți.

Între timp s-a efectuat și expertiza medico-legală. În aceasta se consemnează că medicii au examinat minuțios corpul, l-au găsit fără nici o rană, dar cu o amprentă lividă la gît, de aproximativ un centimetru și jumătate grosime, în formă de cerc, care în spate se pierdea în păr, divizată în două ramuri pe fiecare parte a gîtului, scoțînd salivă și secreție pe nas și pe gură și avînd fața lividă, ceea ce i-a determinat pe medici să considere că el, fiind încă viu, fie s-a spînzurat, fie a fost spînzurat de alții cu o funie dublă, care s-a desfăcut pe părțile laterale ale gîtului și a imprimat acolo amprentele duble.

Expertiza medico-legală conchise că Marc-Antoine nu fusese sugrumat, ci spînzurat „de către sine însuși ori de către alții" [10].

La autopsia cadavrului lui Marc-Antoine s-au găsit în stomac resturile alimentelor de la cina comună a familiei

Dejunul lui Voltaire la Ferney (desen); pe peretele din fund se distinge o gravură privind afacerea Calas.

Calas, ceea ce constituia o dovadă irefutabilă că decedatul a cinat împreună cu celelalte patru persoane și a murit după aceea.

Astfel fiind, este foarte greu de conceput ca trei membri ai unei familii și un prieten al lor să mănînce în liniște la aceeași masă cu victima, pentru ca la scurt timp după aceea s-o ucidă toți patru împreună.

Continuîndu-și ancheta, David de Beaudrigue a ascultat ca martori numeroși vecini ai familiei Calas.

Deși marea majoritate a celor 150 de martori ascultați erau catolici, ei au refuzat să creadă că bătrînul Calas ori altcineva din familie putea să comită o asemenea crimă. Nici un martor nu avea cunoștință despre săvîrșirea pretinsei crime.

Unii martori au afirmat că l-ar fi auzit pe Marc-Antoine țipînd, dar s-a dovedit că strigătele proveneau de la ceilalți membri ai familiei cînd au descoperit cadavrul. De altfel, cei care au intrat în casa lui Calas la scurt timp după aceea au găsit corpul lui Marc-Antoine rece, cea ce dovedea de asemenea că moartea survenise anterior, iar strigătele nu puteau proveni de la acesta.

Între timp au început să se agite și prietenii familiei Calas. Louis Calas, fiul convertit la catolicism, despre care se zvonea că ar fi fost din motive religioase în relații de dușmănie cu restul familiei, a devenit unul din apărătorii înfocați ai celor arestați. Comportarea lui Louis Calas în tot cursul procesului a demonstrat că el nutrea față de părinții săi un profund atașament, cu toate că trăia de cîțiva ani separat de restul familiei.

Este ușor de înțeles că învinuiții în primele lor declarații n-au arătat că Marc-Antoine s-a sinucis, pentru a salva onoarea decedatului și a familiei Calas, nevrînd să se acopere de oprobriul sinuciderii. Dîndu-și seama însă de pericolul de a fi judecați ca ucigași și sfătuiți și de avocații lor, peste două zile ei au revenit asupra primelor lor declarații și au arătat că Marc-Antoine se sinucisese, spînzurîndu-se cu o funie legată de un butuc sprijinit pe cele două aripi ale ușii, care ducea din prăvălie în magazia din spatele ei.

Care ar fi fost motivele unei sinucideri ? Acuzații din proces n-au putut da nici o explicație.

Unele mărturii de mai tîrziu au relevat că în ziua fatală Calas-tatăl ar fi dat lui Marc-Antoine o sumă mai mare de bani pentru a o schimba în altă monedă în vederea efectuării unei plăți, iar tînărul a pierdut banii la jocuri de noroc. Neîndrăznind să aducă la cunoștința tatălui pierderea banilor, Marc-Antoine s-ar fi hotărît subit să-și ia viața.

De altfel și servitoarea Jeannette a arătat într-o depoziție făcută mai tîrziu că după ce s-a terminat cina, la care Marc-Antoine participase alături de ceilalți, acesta a trecut pe la bucătărie. Servitoarea a observat că se afla într-o stare neobișnuită și l-a întrebat :

— Vă e frig, domnule Calas ?

— Nu, i-a răspuns acesta, dimpotrivă, ard [11].

Și de aici se deduce că Marc-Antoine s-a aflat într-o puternică tensiune nervoasă, care putea să-l împingă la sinucidere.

Pentru sinceritatea susținerilor acuzaților mai pledează și faptul că soții Calas, Pierre Calas și Lavaysse au rămas tot timpul împreună după cină și nici servitoarea Jeannette n-a coborît de la etajul casei la parter decît după descoperirea cadavrului. În această situație, asasinatul nu putea fi comis de unul dintre ei fără știrea celorlalți. Iar în cursul anchetei și al procesului, dacă nu altcineva, cel puțin Lavaysse, care era străin de familie, nu și-ar fi riscat viața ca să acopere o crimă la care nu putea avea nici o participare.

Cu toate acestea, autoritățile din Toulouse considerau că Marc-Antoine a fost ucis de propria sa familie.

Iată ce scria Amblard, un funcționar superior al municipalității din Toulouse, la 21 octombrie 1761 într-o scrisoare adresată intendentului provinciei Languedoc :

„Se pretinde că din interogatoriile acuzaților reies fapte și contradicții ce întăresc bănuiala publicului potrivit căreia tatăl Calas și fiul său l-au sugrumat pe tînăr, iar dosarul oferă pînă acum, după cum mi s-a spus, indicii foarte grave împotriva lor... Mai multe persoane au revelat fapte despre care se spune a fi concludente și se speră a se obține probe de o convingere deplină. Se caută în special „cui bona" (cui folosește) și, dacă confesorul ori un alt cleric vor depune mărturie că tînărul s-a convertit

şi trebuia a doua zi să-şi facă abjuraţia şi prima sa împărtăşanie, după cum se spune în toate părţile, probele vor fi, după cum se pretinde, complete"[12].

În realitate însă, la sfîrşitul anchetei situaţia era aceeaşi ca la început.

Atunci magistraţii din Toulouse au hotărît să apeleze pe faţă la sprijinul clerului catolic. Ei au cerut publicarea unui „monitoriu", adică a unei scrisori deschise semnate de un judecător clerical prin care toţi cei ce aveau cunoştinţă despre fapte privind o anumită cauză erau somaţi să depună mărturie în faţa anchetatorului; monitoriul reprezenta, desigur, o metodă de exercitare a presiunilor în sensul dorit de biserică.

În vederea emiterii monitoriului, procurorul a întocmit o listă a faptelor certe (ori prezumate pe care le voia confirmate de martori) şi s-a adresat autorităţilor ecleziastice pentru a soma, sub ameninţarea excomunicării, pe cei ce cunoşteau faptele arătate şi se abţineau să depună mărturie.

Însă martorii nu puteau depune mărturie decît cu privire la întrebările consemnate în monitoriu; în cazul cînd monitoriul nu cuprindea întrebări în favoarea acuzaţilor, martorii trebuiau să treacă sub tăcere faptele cunoscute de ei, chiar dacă acestea ar fi dovedit nevinovăţia inculpaţilor.

Astfel, prin formularea într-un anumit fel a întrebărilor, se excludea anticipat posibilitatea unor mărturii favorabile pentru inculpaţi.

Monitoriul emis în afacerea Calas difuza larg prezumţia că Marc-Antoine a murit pentru religie, adică fusese ucis de părinţii săi pentru că trecuse la catolicism. El soma „să depună mărturie toţi acei ce puteau afirma că Marc-Antoine Calas a renunţat la religia reformată, în al cărui spirit a fost educat, că a asistat la ceremoniile bisericii catolice şi trebuia să facă abjuraţie publică după ziua de 13 a lunii octombrie;

— din cauza acestei schimbări de credinţă, M. A. Calas era ameninţat şi privit cu ochi răi în familia sa, şi persoane care îl ameninţau (este vorba de Jean Calas, dar în monitoriu nu i se aminteşte numele) i-ar fi spus că,

de va face abjuraţie publică, el nu va avea alt călău decît pe dînsul;

— o femeie care e considerată ca fiind ataşată ereziei (este vorba de doamna Calas) a instigat pe soţul ei la asemenea ameninţări şi-l ameninţa ea însăşi pe M. A. Calas;

— în ziua de 13 a lunii, în cursul dimineţii, s-a ţinut o consfătuire în casa lui Cazeing, unde a fost hotărîtă moartea lui M. A. Calas;

— în aceeaşi zi, pînă la ora zece seara, această execrabilă hotărîre a fost executată, M. A. Calas fiind pus în genunchi şi apoi prin surprindere strangulat ori spînzurat cu o funie;

— au auzit ţipete provenind din casă;

— M. A. Calas a împărtăşit altora neliniştea pe care o resimţea acasă, ceea ce îl făcu trist şi melancolic;

— un tînăr fiind invitat la cină în această casă (este vorba de Lavaysse) a consimţit ori participat la acţiune;

— cine sînt autorii, complicii, făptuitorii, participanţii la această crimă din cele mai detestabile"[13].

Textul monitoriului avea, evident, un caracter instigator şi provocator; el a fost publicat de trei ori în decurs de trei săptămîni.

Dar nici în urma publicării monitoriului anchetatorii nu au reuşit să obţină mărturii împotriva acuzaţilor.

Cercurile catolice din Toulouse îşi continuară însă agitaţia. Se vorbea pînă şi despre o petiţie adresată papii, în vederea canonizării lui Marc-Antoine, se auzea că a fost găsită pentru el o zi a calendarului şi credincioşii cîtorva biserici se străduiau să obţină onoarea ca bisericа lor să poarte numele „martirului" Marc-Antoine.

Corpul neînsufleţit al lui Marc-Antoine a fost pus într-o groapă cu var, dar cu toate acestea el a început să se descompună. Cadavrul fusese deja examinat de medicii legişti şi deci nu mai era necesar să fie ţinut neîngropat. Dar ce urma să se facă cu el? Să i se organizeze un proces ca sinucigaş? Să fie înmormîntat ca protestant, cînd exista o părere larg răspîndită că Marc-Antoine urma să treacă la catolicism? Să i se oficieze o slujbă catolică acestui fiu de protestant? O încurcătură grea pentru magistraţii municipiului Toulouse.

Sub presiunea opiniei publice toulousiene, magistraţii au hotărît să-i organizeze lui Marc-Antoine Calas funeralii catolice. În acest scop era însă necesar ca un preot catolic, în cazul dat abatele Laplaigne, confesorul lui Marc-Antoine, care îl şi pregătise în vederea convertirii la catolicism, să confirme sentimentele catolice ale defunctului. Pentru a-l convinge în acest sens pe abatele Laplaigne, trebuia să i se certifice în prealabil că Marc-Antoine nu se sinucisese.

Întrucît însă ancheta nu dăduse suficiente probe care să excludă ipoteza sinuciderii, capitoulii David şi Chirat au efectuat o nouă cercetare la faţa locului, întocmind un proces-verbal prin care au constatat că, în condiţiile existente în prăvălie, Marc-Antoine nu putea să se spînzure în felul arătat de acuzaţii arestaţi.

Apoi Marc-Antoine a fost înmormîntat cu un fast deosebit în biserica catolică Saint-Jacques. Corpul neînsufleţit a fost condus de 47 de preoţi şi de o companie a ordinului catolic „Penitenţii albi".

În biserica „Penitenţilor albi" a avut loc o ceremonie funerară, aranjată cu o pompă deosebită. Biserica era îmbrăcată în negru şi deasupra unui catafalc a fost aşezat un schelet cu inscripţia : „Marc-Antoine Calas". În mîna scheletului era pusă şi ramura de palmier a martirilor.

Louis Calas, fratele victimei, convertit la catolicism, a încercat să împiedice această ceremonie, înţelegînd pericolul pe care îl reprezenta pentru cei arestaţi, dar n-a reuşit.

Judecata

Procurorul regelui Dagare a apreciat că vinovăţia acuzaţilor a fost dovedită, iar în concluziile sale scrise din 10 noiembrie 1761 a cerut ca toţi membrii familiei Calas, aflaţi în stare de arest, să fie spînzuraţi, apoi capetele să le fie arse pe rug şi cenuşa împrăştiată. Lavaysse şi servitoarea Jeannette urmau să asiste la execuţie, după care

Lavaysse trebuia trimis pe viaţă la galere, iar servitoarea întemniţată pe termen de cinci ani.

După un ultim interogatoriu amănunţit la 18 noiembrie, magistraţii au rămas în deliberare.

Raportul a fost expus de asesorul Carbonnel. Acesta a fost de părere că acuzaţii trebuie scoşi din cauză, urmînd a se face un proces pentru sinucidere „memoriei cadavrului". Un alt asesor, Labat, considera că există suficiente dovezi pentru a fi condamnaţi cei trei Calas la moarte, Lavaysse la galere, dar credea că servitoarea trebuie achitată. Al treilea asesor, Forlux, propunea ca lui Jean Calas să i se aplice în prealabil tortura, pentru a-l determina să mărturisească, deoarece el nu găsea în materialul dosarului dovezi certe de vinovăţie.

Capitoulul Boyer era de părere de a fi supuşi toţi acuzaţii la tortură pentru a se putea obţine mărturiile dorite, cu excepţia lui Lavaysse şi a servitoarei, pentru care ar fi de ajuns ameninţarea cu tortura. Capitoulul Chirat era de aceeaşi părere.

La rîndul său, capitoulul David de Beaudrigue, principalul anchetator, s-a declarat de acord cu concluziile procurorului.

Capitoulul Roques de la Rechon, care prezida şedinţa, s-a pronunţat pentru aplicarea torturii tuturor celor cinci acuzaţi.

După continuarea discuţiilor s-a adoptat cu şase voturi opinia capitoulului Boyer de a supune toţi acuzaţii la tortură pentru a se obţine mărturii [14]. Această hotărîre a fost atacată cu apel atît de acuzaţi, cît şi de procuror.

Apelul a fost judecat de parlamentul din Toulouse. Acuzaţii au fost transferaţi în temniţa palatului parlamentului şi puşi în fiare, după cum era obiceiul.

Pentru a-şi asigura mărturii suplimentare, prima grijă a judecătorilor parlamentari era de a se adresa din nou bisericii în vederea reiterării formalităţilor monitoriului.

Monitoriul a fost nu numai publicat, dar de data aceasta conţinea şi ameninţări, adică s-a pronunţat în mod solemn excomunicarea tuturor persoanelor care, „avînd cunoştinţă de faptele enunţate în sus-numitul monitoriu", ar persevera să nu le releve.

Dar magistratul instructor al parlamentului, consilierul de Boissy, n-a reușit nici el să obțină mărturii relevante *.

Deși unii membri ai parlamentului, în lipsa dovezilor de vinovăție a acuzaților, începură să creadă că asasinul sau asasinii lui Marc-Antoine erau persoane care pătrunseseră din afară în prăvălie, această versiune nici n-a fost luată în discuție.

Prin concluziile din 23 februarie 1762, procurorul general Riquet de Bonrepos a cerut pedeapsa capitală pentru cei trei Calas : femeia, ca complice, să fie spînzurată, tatăl și fiul sfîșiați de vii. Dar, pentru că participarea la crimă a lui Lavaysse și a servitoarei Jeannette nu-i apărea clar, el a cerut ca judecarea acestora să fie amînată pînă după executarea celor trei Calas.

Consilierul Cassan-Clairac, desemnat ca raportor, se retrase pentru a studia dosarul la mănăstirea Chartreux. El a reținut vinovăția celor trei Calas.

La judecarea apelului în procesul Calas au participat treisprezece parlamentari. La 10 martie 1762 s-a pronunțat hotărîrea, prin care Calas-tatăl a fost condamnat a fi tras pe roată și expus timp de două ore, după care urma să fie strangulat și aruncat pe un rug arzînd, pentru a i se transforma corpul în cenușă, această ultimă pedeapsă fiind o reparație datorată religiei, „a cărei adoptare fericită de către fiul său a fost de bună seamă cauza morții sale“ [15] ; cu privire la ceilalți acuzați, judecata a fost amînată pînă după executarea primului [16].

* Spiritele și așa înfierbîntate din Toulouse au fost în acest timp răscolite de o nouă întîmplare. La 4 ianuarie 1762 s-a găsit pe fundul unei fîntîni cadavrul unei tinere protestante, Elisabeth Sirven. Se știa despre ea că era alienată mintal. Nimeni nu s-ar fi îndoit de sinuciderea ei dacă medicii n-ar fi declarat că ar fi fost ucisă înainte de a fi fost aruncată în apă. Ea plecase de la casa părintească pentru a se refugia într-o mănăstire. Tatăl ei a fost bănuit de a-i fi asasinul. Condamnat la moarte, el scapă doar fugind din oraș. Un înalt cleric catolic scria la 28 ianuarie 1762 : „Între această crimă și cea a lui Calas, care a făcut atîta vîlvă, există atîta analogie și legătură, încît parlamentul din Toulouse depune, după cum se pretinde, mult zel pentru aprofundarea cauzei, cu atît mai mult cu cît călugării benedictini, după cum se spune, au făcut cunoscute trei predici originale ale lui Calavin, conservate în manuscris la biblioteca lor, în care acest eretic propovăduia doctrina oribilă a paricidului“.

În aceeași zi de 10 martie, parlamentarul Puget, care prezidase completul de judecată, a scris ministrului Saint-Florentin :

„Acțiunea (lui Calas) este dintre cele mai negre, motivele sînt oribile și cu urmări foarte periculoase pentru stat. Zelul meu de a servi pe rege mă obligă să vă arăt, monseniore, că ar fi esențial să găsim mijloace pentru a împiedica pe reprezentanții religiei pretins reformate de a pătrunde în regat (Franța) și de a împiedica comerțul lor cu cei de aceeași religie care se află în țări străine, unde propovăduiesc teze sîngeroase, pe care le răspîndesc prin ținuturile noastre și provoacă astfel crime oribile“ [17].

Iată deci și mobilul „economic“ al condamnării lui Calas : concurența pe care comercianții protestanți o făceau burgheziei catolice.

În legătură cu hotărîrea pronunțată de judecătorii parlamentului, mai trebuie arătat că vinovăția acuzaților părea atît de puțin dovedită, încît Calas-tatăl a fost condamnat, după îndelungi deliberări, cu o majoritate de numai un vot. Așa se explică și faptul că judecarea celorlalți acuzați a fost amînată pînă după executarea lui Calas-tatăl. Judecătorii credeau că supunerea la tortură a primului acuzat îi va stoarce o mărturisire, care să fie apoi utilizată la judecarea celorlalți.

Hotărîrea de condamnare retrimitea pe Jean Calas, așa cum se obișnuia, în fața capitoulilor pentru a se proceda la execuție.

Calas se afla, în consecință, iarăși în mîinile lui David de Beaudrigue.

La 10 martie, după masă, acesta din urmă, împreună cu un alt capitoul, Daignan de Sendat, au convocat în sala mare a consistoriului pe condamnat. Jean Calas a fost adus de călău în picioarele goale, numai în cămașă, cu funia în jurul gîtului. El petrecuse noaptea într-o celulă rezervată pentru cei condamnați la moarte. Calas a ascultat în genunchi lectura rechizitoriului și a hotărîrii de condamnare.

Cei doi capitouli, însoțiți de asesorul Labat, au coborît apoi cu condamnatul în camera de tortură.

David de Beaudrigue era fără îndoială convins că va

obține, în sfîrșit, mărturisirea dorită. El arătă condamnatului că nu mai are decît foarte puțin de trăit și va trebui să sufere chinuri grele, ceea ce ar trebui să-l determine să-și descarce conștiința, să răspundă și să spună adevărul, declarînd crimele și faptele rele comise împreună cu complicii.

Apoi, după ce l-a obligat să jure pe evanghelie, David de Beaudrigue a scos călăul din camera de tortură și l-a amenințat pe Calas că jurămîntul îl obligă „să răspundă sincer, fără întîrziere și echivoc, și că, ascunzînd adevărul, chinurile sale vor fi înmulțite“ [18].

Decepția lui de Beaudrigue a fost totală, ca și a consilierilor parlamentului și chiar a miniștrilor de la Paris, care, cu ochii ațintiți asupra buzelor lui Jean Calas, așteptau cu înfrigurare să-i scape mărturisirea dorită de toți.

Beaudrigue l-a întrebat din nou „dacă a comis crima singur ori dacă au comis-o toți împreună, dacă este adevărat că l-au strangulat în camera în care cinaseră pe numitul Marc-Antoine ori în prăvălie cu ajutorul butucului care a fost găsit după ușă“ — Calas a răspuns că, fiind nevinovat, nu are nici un complice.

Apoi Jean Calas a fost supus la tortură prin întinderea picioarelor și a mîinilor. După fiecare întindere era îndemnat la mărturisire, dar fără nici un rezultat. Beaudrigue era ajutat și de doi preoți din ordinul dominicanilor, predicatori renumiți, care la rîndul lor se străduiră și ei, dar în zadar.

După o jumătate de oră de „tortură ordinară“, a început „tortura extraordinară“. Degeaba i-au fost introduse în gură acuzatului cinci căni de apă, apoi încă cinci. Calas a continuat să-și strige nevinovăția.

A fost atunci scos din camera de tortură și în aceeași cămașă, cu funia în jurul gîtului, în picioarele goale, urcat într-o căruță și condus în fața porții principale a bisericii Saint-Etienne pentru a face penitență ; dar el își afirmă și aici nevinovăția.

Jean Calas este transportat apoi în piața Saint-Georges, unde i s-a ridicat un eșafod din piatră. David îl invită să se așeze pe una din treptele scării ce ducea la eșafod

și i-a citit din nou întrebările care i-au fost puse în timpul torturii, cerîndu-i „să declare dacă a spus adevărul ori dacă mai are ceva de declarat justiției pentru descărcarea conștiinței sale“.

Calas a răspuns că persistă în răspunsurile sale precedente și că moare nevinovat. Apoi David îi spuse : „Chiar nevinovat, el ar putea cel puțin să știe cine au fost autorii omorului comis asupra lui Marc-Antoine“ [19].

Iată deci, „in extremis“, cea de-a treia ipoteză, pe care justiția a omis s-o cerceteze. Dar și aici Calas a răspuns negativ.

De acum călăul n-avea decît să-și îndeplinească sarcina. Condamnatul a fost întins pe crucea din lemn. Apoi cu o bară din fier pătrat i se frîng picioarele și brațele, după care abia respirînd este pus pe o roată „cu fața spre cer, pentru a trăi acolo în căința crimelor și a faptelor sale rele și a servi ca exemplu care să înfricoșeze pe cei răi“.

Nici în cursul acestor torturi oribile Calas nu s-a dezmințit. El și-a suportat supliciul cu o fermitate de necrezut.

După trecerea a două ore, David de Beaudrigue a ordonat strangularea lui Calas.

Judecătorii au fost uluiți. Nici chinurile cele mai îngrozitoare la care a fost supus Jean Calas nu i-au stors mărturisirea vinovăției.

Majoritatea lor n-au mai îndrăznit să-i condamne pe ceilalți acuzați. Prin hotărîrea pronunțată la 18 martie 1762, acuzații au fost achitați cu majoritate de voturi, cu excepția lui Pierre, care a fost condamnat la exil [20].

Între timp, asupra acuzaților se exercitau continue presiuni pentru a-i converti la catolicism.

După pronunțarea hotărîrii, călăul l-a condus pe Pierre Calas în afara porții Saint-Michel pentru a fi adusă la îndeplinire condamnarea la exil. Dar abia depășiră poarta, acesta a fost oprit și condus la mănăstirea dominicanilor, unde era așteptat pentru a se duce la bun sfîrșit convertirea sa.

De aici Pierre a reușit să fugă peste patru luni în Elveția și s-a dus la Geneva, la Voltaire.

Doamna Calas, ca şi ceilalţi acuzaţi, înainte de a i se comunica achitarea, era complet izolată şi cîteva zile n-a ştiut nimic de soarta soţului ei. Ea a rezistat presiunilor de convertire la catolicism şi după eliberare a reuşit să plece în oraşul Montauban, unde protestanţii aveau conducerea municipalităţii.

La cererea parlamentului din Toulouse, cele două fiice ale familiei Calas, care în timpul evenimentelor tragice erau plecate la ţară, au fost închise într-o mănăstire, unde s-a încercat zadarnic să fie convertite la catolicism.

Afacerea Calas nu s-a terminat însă o dată cu procesul. Ea abia începea.

Numeroase personalităţi înaintate ale vremii au condamnat cu indignare asasinarea lui Jean Calas.

Voltaire a pornit o campanie răsunătoare în favoarea familiei Calas. El a publicat numeroase articole prin care dovedea nevinovăţia lui Jean Calas, acuzînd pe judecători de a fi ucis un om nevinovat. Voltaire scria :

„Niciodată, de la noaptea sfîntului Bartolomeu, nimic n-a dezonorat atît de mult natura umană. Protestaţi din toate puterile !“ [21].

După ce a aflat în martie 1762 despre procesul împotriva familiei Calas, Voltaire a început să culeagă informaţii cu privire la cele întîmplate. El a iniţiat o vastă corespondenţă cu numeroase personalităţi din Franţa şi din alte ţări, cerîndu-le amănunte despre afacerea Calas.

Pe Pierre Calas şi pe un frate al său, Donat, care l-au vizitat la reşedinţa sa din Elveţia timp mai îndelungat, i-a supus unui adevărat interogatoriu, în urma căruia s-a convins pe deplin de nevinovăţia totală a familiei Calas în legătură cu moartea lui Marc-Antoine ; Voltaire nu mai avea nici o îndoială cu privire la sinuciderea lui Marc-Antoine.

Marele filozof şi scriitor a format în secret la Geneva un fel de comitet consultativ, din care făcea parte, printre alţii, şi avocatul Vegebre, în vederea coordonării acţiunii pentru reabilitarea lui Jean Calas. Apoi începu să corespondeze şi cu văduva lui Jean Calas.

Misiunea pe care Voltaire şi-o asumase nu era uşoară ; el trebuia să ridice opinia publică din Franţa şi din alte ţări împotriva hotărîrilor parlamentului din Toulouse, să dovedească că judecătorii din Toulouse au ucis un om nevinovat.

Dar acţiunea trebuia condusă în numele văduvei Calas. Femeia îndurerată, separată de fiicele ei închise în mănăstire, ca şi de fiii săi, care se aflau în străinătate, s-a retras la ţară în împrejurimile oraşului Montauban. Aflînd că va trebui să meargă la Paris pentru a întreprinde demersuri în vederea reabilitării memoriei soţului, era înspăimîntată. Se temea îndeosebi pentru fiicele ei.

Voltaire a reuşit totuşi s-o convingă, dovedindu-se un protector atent, desfăşurînd o activitate neobosită pentru a netezi calea spinoasă a văduvei spre forurile şi personalităţile de vază din Paris, care puteau hotărî revizuirea procesului de la Toulouse.

În iunie 1763 Voltaire a început să publice „Piesele originale privind moartea domnului Calas şi judecata de la Toulouse“, apoi scrise „Istoria Elisabetei Canning şi a lui Jean Calas“, făcînd o paralelă între un proces asemănător din Anglia şi cel de la Toulouse. În continuare, Voltaire a iniţiat publicarea unor memorii ale avocaţilor ce fuseseră angajaţi în apărarea lui Calas, ducînd totodată o vastă corespondenţă cu personalităţi de frunte ale Franţei în vederea revizuirii procesului lui Jean Calas [22].

Campania dusă de Voltaire a fost sprijinită nu numai în Franţa, ci şi în Elveţia, Prusia, Rusia, Olanda şi Anglia, ţări de unde se trimiseră numeroase subsidii financiare pentru susţinerea campaniei.

Pînă la urmă, consiliul regelui a fost sesizat printr-o petiţie a familiei Calas, cerîndu-se revizuirea procesului.

În epoca aceea nu exista în Franţa o Curte de casaţie, dar, în virtutea unui decret din 1670, condamnatul se putea adresa cu o cerere de revizuire Consiliului regelui, care avea dreptul să caseze hotărîrea de condamnare şi să trimită cauza spre rejudecare oricărei instanţe din Franţa.

Raportorul cauzei la consiliu a fost tînărul magistrat Thiroux de Crosne. La 1 martie 1763 biroul de casaţie al

Consiliului regelui a hotărît admiterea în principiu a cererii de revizuire. La 7 martie Consiliul regelui a ținut o ședință de trei ore și jumătate, în care a decis în unanimitate ca grefierul-șef al parlamentului din Toulouse să trimită dosarul Calas consiliului și ca procurorul general să prezinte un raport în numele parlamentului cu privire la motivele pentru care judecătorii din Toulouse l-au condamnat la moarte pe Jean Calas. Regele a aprobat hotărîrea consiliului.

Între timp, fiicele lui Calas au fost eliberate din mănăstire și redate mamei lor.

Parlamentul din Toulouse a încercat să conteste competența Consiliului regal, dar pînă la urmă a trebuit să cedeze și să trimită la Paris o copie a întregului dosar Calas.

Consiliul regelui, prin hotărîrea din 4 iunie 1764, a anulat toată procedura, atît cea de la primărie, cît și cea de la parlamentul din Toulouse, iar în zilele de 4, 5 și 6 martie 1765 a rejudecat întregul proces și a achitat cu unanimitatea celor 40 de voturi pe toți acuzații, reabilitînd și memoria lui Jean Calas de sub acuzația care îi fusese adusă.

Familia Calas a primit și despăgubiri din visteria regală.

Sub presiunea opiniei publice, David de Beaudrigue a fost destituit ; el s-a sinucis.

Parlamentul din Toulouse a refuzat însă să ia act de decizia de reabilitare, considerînd-o nulă și neavenită. De aceea nu s-a dat curs hotărîrii Consiliului regal de a radia din registrele judiciare de la Toulouse sentința de condamnare și de a se insera în aceste registre decizia de reabilitare.

Opinia publică a știut să aprecieze rolul pe care l-a avut Voltaire în apărarea acestor victime ale persecuțiilor religioase. Astfel, cînd la 30 martie 1773, cu prilejul reprezentării la Paris a dramei lui Voltaire „Irène", bustul scriitorului a fost încoronat în prezența sa în aplauzele frenetice ale mulțimii, se auziră strigătele : „Trăiască apărătorul lui Calas !".

NOTE

1. *Marc Chassaigne*. „L'Affaire Calas", Librairie Académique Perrin et Cie, Paris, 1929, p. 4.
2. *Marc Chassaigne*, op. cit., p. 7.
3. La elaborarea acestui capitol s-au consultat îndeosebi *Marc Chassaigne*, op. cit., și *Athanase Coquerel-fils*. „Jean Calas et sa famille, Etude historique d'aprés les documents originaux", Librairie de Joël Cherbuliez, Paris, 1869. Autorii amintiți își bazează relatările pe aceleași documente, dar concluziile lor sînt opuse. În timp ce A. Coquerel demonstrează nevinovăția lui Jean Calas și a familiei sale, M. Chassaigne pledează teza vinovăției familiei Calas.
4. *Athanase Coquerel*, op. cit., p. 23.
5. *Ibidem*, p. 4 și urm.
6. *Ibidem*, p. 11.
7. *Ibidem*, p. 15—16.
8. *Marc Chassaigne*, op. cit., p. 25 și urm.
9. *Ibidem*, p. 82.
10. *Ibidem*, p. 93.
11. *Ibidem*, p. 131.
12. *Ibidem*, p. 160.
13. *Ibidem*, p. 171 și urm.
14. *Ibidem*, p. 218 și urm.
15. *Ibidem*, p. 234.
16. *Ibidem*, p. 250 și urm.
17. *Ibidem*, p. 251.
18. *Ibidem*, p. 257.
19. *Ibidem*.
20. *Ibidem*, p. 264.
21. *Ibidem*, p. 275.
22. *Athanase Coquerel*, op. cit., p. 213 și urm.

Horea, Cloşca şi Crişan

Izbucnirea răscoalei ţăranilor iobagi din Transilvania în 1784 şi amploarea pe care a luat-o în cîteva zile au provocat la Curtea imperială de la Viena şi în rîndurile cercurilor feudale maghiare nu numai consternare, ci şi o profundă uimire.

Răsculaţii au formulat revendicări social-politice care relevau o maturitate politică nebănuită de cercurile conducătoare. Ei cereau desfiinţarea iobăgiei, împărţirea moşiilor feudale, obligarea nobilimii la plata impozitelor, înrolarea în armată a ţăranilor români şi numirea de funcţionari români în administraţia Transilvaniei.

Consternarea era cu atît mai mare, cu cît ţăranii iobagi fuseseră consideraţi de către cercurile feudale austro-ungare ca fiinţe lipsite de personalitate, inaccesibile ideilor social-politice. Astfel, pînă şi împăratul Iosif al II-lea a rămas uluit de cele întîmplate, deşi cunoştea de ani de zile doleanţele iobagilor români din Transilvania, printre altele şi din audienţele pe care le acordase lui Horea ca reprezentant al acestora.

Răscoala din 1784 reprezenta punctul culminant al luptei iobăgimii române din Transilvania împotriva stăpînilor feudali şi reflecta criza orînduirii feudale, care s-a manifestat în forme din cele mai acute şi în alte ţări din Europa. Peste cinci ani avea să se declanşeze în Franţa marea revoluţie burgheză, cu consecinţe profund transformatoare pentru numeroase ţări din Europa.

Nemulţumirea ţăranilor români din Transilvania se datora situaţiei deosebit de grele în care erau constrînşi să trăiască. Într-un manuscris german din aceşti ani se poate citi că, „în general, ţăranul supus sau iobagul transilvănean e în ce priveşte starea lui cel mai nenorocit ţăran ce se poate afla oriunde pe lume... Trebuie să se istovească ca o vită... Împovărarea şi apăsarea acestor supuşi din partea domnilor lor sînt nesfîrşite şi excesele săvîrşite contra lor de necrezut..." [1]

Ura ţăranilor iobagi din Transilvania era îndreptată în primul rînd împotriva stăpînilor lor nemijlociţi, fiindcă apăsarea acestora era zilnică şi directă, iar cea a puterii centrale de la Viena se făcea simţită cu intermitenţe. Speculînd această stare, Iosif al II-lea, considerîndu-se un reprezentant al absolutismului luminat, ducea o politică de atragere a iobăgimii române din Transilvania, care putea fi utilizată împotriva nobililor, în vederea întăririi monarhiei austriece în această provincie.

Iosif al II-lea a încercat să aplice unele măsuri în favoarea iobagilor, o repartiţie mai echitabilă a impozitelor, reglementarea sarcinilor iobăgeşti, înlăturarea abuzurilor, ameliorarea raporturilor juridice dintre stăpîn şi iobag, dar ele au fost sabotate de stăpînii feudali locali. Astfel în iobăgime s-a trezit credinţa că în lupta ei împotriva nobilimii împăratul se găseşte de partea iobagilor. Antagonismul faţă de nobilime era alimentat şi de deosebirile naţionale şi religioase : iobagii erau în imensa lor majoritate români de rit ortodox, în timp ce stăpînii feudali şi dregătorii, în genere de altă naţionalitate, germani şi unguri, de religie catolică şi protestantă. Astfel lupta antifeudală are în această perioadă şi un aspect naţional-religios.

Conducătorii răscoalei ţăranilor din 1784 erau cunoscuţi şi înainte de această dată.

După ce în mai 1782 avuseseră loc la Cîmpeni tulburări în legătură cu dreptul de circiumărit, adică dreptul ţăranilor de a vinde băuturi pe piaţă, în urma cărora cinci

ţărani au fost condamnaţi la moarte şi alţii puşi sub urmărire, printre numele celor căutaţi de autorităţi apare şi cel al lui Ursu Nicolaie, zis Horea, calificat de autorităţi drept „faimosul agitator" care ţinea în taină consfătuiri. Dar autorităţile locale nu-l vor descoperi şi prinde decît la sfîrşitul răscoalei din 1784, deşi Horea a întreprins în această perioadă o nouă călătorie la Viena pentru revendicarea drepturilor iobagilor români din Transilvania.

Despre activitatea anterioară răscoalei din 1784 a conducătorilor iobagilor români din Transilvania n-au rămas prea multe însemnări.

Horea se numea în realitate Vasile Nicula. Numelui său de botez suprapunîndu-i-se cel de Ursu, se numea Ursu Nicula ori Ursu Nicola. Porecla de Horea i s-a tras, de bună seamă, din obiceiul de a cînta, a „hori". Era originar din Arada, cătun al Albacului, din domeniul de sus al Zlatnei. A fost iobag fiscal, adică al statului. Într-un timp a lucrat la lemnăria bisericii din Cizeu (Sălaj), unde pe una din bîrne stă săpat de el : „lucrat Ursu". Ca moţ sărac, cîştigîndu-şi cele necesare traiului cu lemnăritul şi cu alte îndeletniciri, a călătorit, desigur, mult prin ţară şi deci cunoştea bine stările şi din alte părţi ale ţării. În testamentul său întocmit la închisoare, s-a arătat a fi în vîrstă de 54 ani. Figura sa o cunoaştem din descrierile contemporane, dar şi din portretele ce i s-au făcut. Era de statură mijlocie, părul scurt şi de culoare şaten-deschis, mustaţă tunsă şi roşiatică, faţă ovală, cu semne de vărsat şi pistrui ; la mers se ţinea drept. Purta îmbrăcămintea obişnuită în regiunea Zlatna, constînd dintr-o ţundră neagră lungă aproape pînă la genunchi, pantaloni albi, mai mult strîmţi decît largi, cizme şi un cojoc lung cu lînă în afară, iar pe cap o căciulă neagră obişnuită. În mînă avea de obicei un băţ subţire de alun.

Pentru ţărani, Horea era „căpitanul cel mare". El avea doi fii, Ion şi Luca. Cel mai mare, Ion, la vîrsta de 19 ani era şi el printre conducătorii răscoalei.

Cloşca, primul ajutor al lui Horea, pe numele lui adevărat Ioan Oargă, a arătat în testamentul său a fi de 37 ani. Era iobag fiscal din Cărpiniş, în apropierea Abrudului. A fost ceva mai înstărit decît Horea şi fusese cu acesta în trei rînduri la Viena. De statură mică şi îndesat,

Horea la asediul unui castel (gravură de Kollerz).

cu fața rotundă, la vorbă gîngav, avînd îmbrăcăminte țărănească ca Horea, călărind de obicei pe un cal iute, Cloșca purta cînd căciulă neagră de miel, cînd o șapcă militară strîmtă, bătută la vîrf cu pasamente și cu agățătoare aurie.

Crișan, pe numele lui real Marcu Giurgiu, era de origine din Zarand și se găsea la Cărpiniș probabil ca iobag fugit de pe moșiile nobiliare. Avea în timpul răscoalei 52 de ani. În tinerețe fusese soldat, dar n-a fost niciodată la Viena [2].

Iobagii se răscoală

Răscoala țăranilor iobagi din Transilvania izbucni în primele zile ale lunii noiembrie 1784. Cauza nemijlocită a răscoalei era nemulțumirea țăranilor în legătură cu refuzul autorităților locale de a-i încorpora în regimentele de grăniceri, țăranii nutrind speranța că, devenind grăniceri, puteau scăpa de iobăgie. În scurt timp însă răsculații proclamară drept scop al luptei alungarea stăpînilor de pe moșii, impunerea nobililor la fel cu poporul de rînd, împărțirea pămîntului țăranilor iobagi.

La cîteva zile răscoala a cuprins toate comitatele din sud-vestul Transilvaniei.

Trupele armatei austriece, staționate în Transilvania, nu interveniră imediat împotriva răsculaților cu forța armată, ofițerii încercînd mai întîi liniștirea țăranilor. Nobilii, lăsați să-și facă singuri dreptate, organizează adevărate masacre în rîndul țăranilor, pe care reușesc să-i aresteze. Numai la Deva au decapitat 50 de țărani.

Vestea răscoalei sosi la Viena la 12 noiembrie. Împăratul Iosif al II-lea se pregătea pentru războiul cu Olanda și știrea răscoalei i-a încurcat socotelile. El a dat ordine severe pentru reprimarea imediată a răscoalei, dispunînd ca trupele să fie însoțite de dregători ai comitatelor împreună cu călăi, pentru a executa pe loc, după legea marțială, pe cei recalcitranți și pe agitatori. Pentru prinderea capilor răscoalei a fixat un premiu de 300 galbeni [3].

Armata austriacă a intrat în acțiune și a reușit să înăbușe răscoala pînă la mijlocul lunii decembrie 1784.

Iosif al II-lea era nemulțumit de autoritățile locale din Transilvania atît pentru încetineala manifestată de armată în acțiunea împotriva răsculaților, cît și pentru îngăduirea abuzurilor nobilimii față de țăranii iobagi.

Numirea comisiei imperiale

Cercetarea cauzelor răscoalei, liniștirea țăranilor răsculați și aplicarea pedepselor n-a fost încredințată autorităților principatului Transilvania, ci unui comisar regal, contele Anton Iancovich. Acesta fusese judecător la cea mai înaltă instanță din Ungaria. Era de altfel străin de Transilvania și înainte de izbucnirea răscoalei fusese numit comisar regal la Timișoara.

Iată ce scria împăratul la 19 noiembrie 1784 contelui Iancovich: „Iosif al II-lea, din grația lui Dumnezeu, ilustre și onorabile conte, iubite credinciosule. Ca să putem afla cauza adevărată a tulburărilor din comitatul Aradului și din Transilvania, am crezut că mijlocul cel mai bun este ca cercetarea acestor tulburări atît în Ungaria, cît și în Transilvania să se încredințeze unei singure comisiuni imparțiale, compuse din persoane civile și militare.

Fiindcă domnia-ta, iubite credinciosule, în a cărui onestitate și cunoștințe avem toată încrederea, te afli și așa în Banat și, prin urmare, ești acolo la îndemînă, așa voim să-ți încredințăm domniei-tale, iubite credinciosule, afacerea aceasta, dîndu-ți ajutor pe generalul-maior Papilla, care se află cu serviciul în Banat, și spre scopul acesta te numim comisar al nostru regal.

În consecință, iubite credinciosule, îți ordonăm prea grațios să pleci numaidecît cu generalul Papilla... și să începeți acolo unde s-au întîmplat tulburările... și să cercetați cauzele acestor tulburări în modul cel mai exact. În scopul acesta veți avea să ascultați în amănunte pe răsculații prinși și aduși în închisori și despre starea lucrurilor ce o veți constata să-mi înaintați de-a dreptul, îndată

ce va fi posibil, un raport detaliat prin cancelaria ungaro-transilvană, dimpreună cu părerea voastră. Pe lîngă aceea, ...vă dăm instrucţiunea ca comisiunea aceasta în cercetarea sa are să procedeze lăsînd la o parte toate instanţele ordinare...“[4].

În legătură cu ordinul lui Iosif al II-lea de a fi informat cu privire la cauzele răscoalei se impun cîteva precizări. Împăratul cunoştea, desigur, motivele care i-au împins pe ţăranii iobagi la acţiunea lor desperată, scriind aceluiaşi conte Iancovich că „lucrurile pot fi înăbuşite un timp cu forţa, dar cînd omenirea e prea mult maltratată şi cînd arcul e prea întins cu siguranţă se rupe“. Ce înţelegea deci Iosif al II-lea prin „cauzele“ răscoalei pe care voia să le afle? De bună seamă, cauzele ei nemijlocite, cum a fost nemulţumirea ţăranilor privind împiedicarea conscripţiei militare. El voia de asemenea să afle dacă răscoala n-a fost sprijinită de dincolo de munţi, din Principatele Române, ori de altă putere străină şi să cunoască amănunţit toată desfăşurarea acţiunii ţăranilor răsculaţi.

Paralel cu măsurile represive, împăratul Iosif al II-lea a decretat la 31 noiembrie 1784 şi o „amnistie generală“ pentru răsculaţi. Dar, de fapt, amnistia decretată nu era generală, fiindcă de ea nu beneficiară capii răscoalei.

În acelaşi timp, autorităţile din Transilvania şi-au intensificat eforturile pentru prinderea capilor răscoalei.

Arestarea conducătorilor răscoalei

După înfrîngerea răscoalei, Horea şi Cloşca se retraseră în pădurea Scorăcetului de pe hotarul comunei Mărgau, în comitatul Cojocna. Locotenent-colonelul Kray din armata austriacă, însărcinat special cu prinderea capilor răscoalei, s-a folosit în acest scop de pădurarul Antoniu Meltzer din Abrud, ajutat de un grup de ţărani, care îl cunoşteau pe Horea, anume Nuţu Matieş, Ştefan Trif, Iacob Neagu, Dumitru Neagu, Ion Matieş, George Matieş şi George Nicula. Erau oameni din acelaşi sat cu

Horea şi totuşi şi-au pătat conştiinţa cu această trădare josnică.

Ei au reuşit să-i prindă pe Horea şi Cloşca la 27 decembrie 1784 în ascunzătoarea lor din pădure şi îi predară detaşamentului militar, comandat de locotenent-colonelul Kray. Asupra lui Horea şi Cloşca s-au găsit două puşti şi două lănci, o raniţă de piele şi, în afară de aceasta, la Cloşca două pistoale şi două scrisori, iar în raniţă de piele creion, condei, un sigiliu, precum şi şapte documente, între care o rezoluţie dată la Viena la 13 aprilie 1784.

În momentul arestării sale, Horea a scos din sîn un pachet de hîrtii şi l-a aruncat în foc, unde hîrtiile au ars fără ca cei care l-au arestat să le poată salva. Acest fapt a dat prilej la o serie de ipoteze, asupra cărora vom reveni.

Arestaţii au fost transportaţi sub escortă spre Alba-Iulia. Cînd convoiul a trecut prin Abrud, în mulţimea adunată pe străzi pentru a vedea pe capii răscoalei s-a iscat un incident între bătrînul ţăran Ion Popa Hagi Crişănuţiu şi o nobilă maghiară. În urma unui schimb de cuvinte, Popa Crişănuţiu a fost arestat şi condus la Alba-Iulia împreună cu Horea şi Cloşca. Acolo i s-a înscenat un proces în care a fost condamnat la moarte, însă pedeapsa capitală i-a fost comutată în 3 ani închisoare.

În ziua de 1 ianuarie 1785 locotenent-colonelul Kray raportează superiorilor săi că a expediat spre Alba-Iulia pe arestaţi, escortaţi de 2 ofiţeri şi 70 de soldaţi, arătînd de asemenea că, la primul interogatoriu ce li s-a luat, Horea şi Cloşca au refuzat să recunoască orice vină.

Despre prinderea lui Horea şi Cloşca raportează cancelariei de la Viena şi guvernatorul Transilvaniei, Samuel de Brukenthal, la 5 ianuarie 1785 : „În ultimele zile ale anului trecut, şapte locuitori ai satului Rîul Mare, împreună cu cîţiva soldaţi detaşaţi, l-au urmărit pe Horea, au reuşit să-l prindă pe acest cap renumit de răzvrătitori, împreună cu unul dintre primii săi căpitani, Ion Cloşca... Cel mai important lucru al arestării lor este împrejurarea că Horea, îndată ce a văzut că nu mai are posibilitate de scăpare, a aruncat în focul la care se încălzea un pachet de scrisori fără ca să se fi putut salva ceva. La interogatoriul provizoriu pe care i l-a luat locotenent-colonelul

Kray, la care a fost adus mai întîi, nu a voit să declare nimic referitor la cauză"[5].

La 2 ianuarie 1785, Horea și Cloșca au fost aduși la Alba-Iulia. Horea a fost întemnițat într-o celulă sub poarta cea nouă a cetății, iar Cloșca într-o cazemată sub poarta veche, a lui Carol al VI-lea. Amîndoi erau ferecați în lanțuri la mîini și picioare și păziți de cîte două santinele înăuntrul și în fața celulei.

Crișan George, al treilea cap al răscoalei, a fost prins la 30 ianuarie 1785, pe cînd se refugia din comuna Lupșa spre Ponor. El era travestit în cerșetor și rătăcea prin munți, ascunzîndu-se de trupele care îl urmăreau.

Crișan a fost trimis la Alba-Iulia sub o escortă de 50 de soldați și 10 husari sub comanda locotenentului Neustädter, împreună cu soția, fiul și servitorul său, arestați și ei. Convoiul a sosit la Alba-Iulia la 1 februarie 1785 și Crișan a fost încarcerat în celula care se afla sub clădirea cea veche a gărzii.

După cum am mai amintit, împăratul Iosif al II-lea dăduse la începutul lunii noiembrie 1784 dispoziții pentru reprimarea severă a răscoalei, ordonînd executarea imediată a capilor ei după o judecată sumară, care urma să se facă la fața locului. Profitînd de acest ordin, nobilimea a organizat un adevărat măcel în rîndurile țăranilor, omorînd sute de țărani, printre aceștia fiind și oameni care nici măcar nu participaseră la răscoală. Fiind informat despre aceste abuzuri, Iosif al II-lea a revenit asupra ordinului dat și a instituit comisia prezidată de contele Iancovich.

Misiunea contelui Iancovich nu era pe placul nobilimii din Transilvania, care voia să-și dea frîu liber răzbunării și să nu slăbească de loc jugul greu ce apăsa pe grumazul iobagilor. Ei au intervenit la Curtea imperială, încercînd să-l influențeze pe împărat pînă și în hotărîrea sa de a proclama amnistia. Aceasta a fost totuși decretată, sub rezerva amintită că nu se referea la persoanele care au avut rol conducător în cursul răscoalei.

Dacă împăratul Iosif al II-lea a îndemnat, în genere, la clemență față de marea masă a țăranilor, el s-a arătat lipsit de orice umanitate față de capii răscoalei.

Printr-un așa-numit „bilet de mînă" datînd din 10 ianuarie 1785, împăratul a ordonat contelui Iancovich să pedepsească cu moartea pe Horea și Cloșca. Acest ordin a hotărît soarta arestaților.

Iosif al II-lea a poruncit „să se dea exemplu răsunător, să fie purtați prin locurile pe unde au făcut cele mai mari ticăloșii, pentru a fi arătați ca o înspăimîntătoare pildă poporului de rînd și complicilor lor amăgiți și apoi să fie executați într-un chip spectaculos, într-o zi dinainte anunțată, într-un loc capital, unde să se poată strînge cît mai mulți supuși și unde se găsesc și cele mai neastîmpărate capete. Această execuție trebuie să se facă sub autoritatea comisiei, ca supușii să vadă... că aceasta e hotărîta a mea voință și nu numai a guvernului și dregătorilor comitatului"[6].

De fapt, acest ordin pecetlui întregul proces. Comisiei îi revenea doar misiunea ca prin interogatoriile luate acuzaților să obțină o informare cît mai completă pentru împărat.

Aflînd despre prinderea lui Crișan, Iosif al II-lea a subliniat din nou în instrucțiunile trimise contelui Iancovich la 7 februarie 1785 importanța descoperirii cauzelor răscoalei prin interogarea capilor ei, arătînd că nu trebuie să se grăbească pronunțarea sentinței pînă nu se vor dezvălui în mod lămurit toate lucrurile și nu va rămîne nici o urmă necercetată.

Comisia prezidată de contele Iancovich se compunea din generalul Papilla, adjutantul-căpitan Knaabe, conții Barkoczy și Illésházy, secretarul Friajcsik și interpretul Eckhardt.

După ce a primit însărcinarea din partea împăratului, Iancovich s-a deplasat întîi la Arad, unde a revizuit dosarele privind situația a 42 de țărani condamnați la moarte, comutînd pedepsele capitale ale unora în închisoare și ale altora în bețe.

Apoi comisia a plecat la Deva, unde se aflau întemnițați în condiții îngrozitoare peste 200 țărani, expuși morții prin foame și sete. Contele Iancovich a dispus eliberarea a 94 de țărani din temnițele comitatului Hunedoara și 266 din cele ale comitatului Albei Inferioare.

Aceste măsuri au stîrnit nemulțumire și împotrivire în

rîndul nobililor și autorităților locale, a căror neîncredere față de autoritatea contelui Iancovich a sporit și mai mult.

Astfel, baronul Kemény, comitele Albei Inferioare, a cerut ca Horea și Cloșca să-i fie predați lui pentru a-i interoga. Fiind refuzat de autoritățile militare, Kemény s-a adresat contelui Iancovich, solicitînd ca instanța ordinară a comitatului să-i supună pe arestați la interogatoriu, urmînd ca după aceea să fie predați comisiei imperiale. Dar și această cerere i-a fost respinsă.

Încercări de a interveni în procesul capilor răscoalei a întreprins și Samuel de Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei. Nepotul acestuia, Michael de Brukenthal, care fusese trimis la Alba-Iulia ca reprezentant special al guvernatorului, i-a cerut contelui Iancovich dreptul să participe la interogatoriul lui Horea. Dar și el a fost refuzat în modul cel mai categoric. Contele Iancovich l-a invitat însă să-i comunice orice dovezi pe care le-ar avea în privința acuzaților, ceea ce Michael de Brukenthal i-a promis, punînd apoi la dispoziția comisiei imperiale toate informațiile de care dispunea.

Autoritățile locale au predat de asemenea comisiei Iancovich extrase din depozițiile altor acuzați și ale martorilor care priveau pe capii răscoalei.

După ce Michael de Brukenthal a încercat încă o dată, fără rezultat, să fie admis la interogarea lui Horea, Cloșca și Crișan, guvernatorul Brukenthal a intervenit direct la Curtea imperială de la Viena, cerînd ca Michael de Brukenthal, comisarul guvernului Transilvaniei, delegat oficial pentru problemele legate de răscoală, să fie admis să participe la ședințele comisiei de judecată.

Dar cancelaria imperială a răspuns negativ la 21 februarie 1785 : „Majestatea-sa a binevoit să decidă că bine s-a făcut excluderea amintitului Brukenthal de la această cercetare și, în cazul că nu va putea fi continuată de către contele Iancovich, să fie terminată de generalul Papilla“ [7].

Răspunsul împăratului avea în vedere faptul că Iancovich se îmbolnăvise grav de gripă, boală ce bîntuia la Alba-Iulia, făcînd numeroase victime. Din membrii comisiei au murit doi de pe urma epidemiei de gripă, și anume căpitanul Knaabe și secretarul Friajcsik.

Reprezentantul său nefiind admis la interogatorii, guvernatorul Brukenthal a încercat, de altfel tot fără rezultat, să obțină cel puțin copii de pe depozițiile capilor răscoalei. O încercare soldată cu același rezultat s-a făcut și din partea comandamentului militar al Transilvaniei.

Cum se explică această insistență a autorităților locale de a afla rezultatul interogatoriilor ?

În primul rînd, prin neîncrederea pe care o nutreau față de activitatea comisiei imperiale. Dar și prin alte interese mai directe. Ele voiau să afle totul despre cauzele răscoalei și despre conducătorii ei. Îngîmfarea lor nu putea accepta ideea că iobagii români din Transilvania aveau năzuințe politice, sociale și naționale. Nobilii înclinau să dea crezare zvonurilor că răscoala a fost instigată și condusă de străini de peste hotare. Se vorbea chiar despre un emisar venit din Țara Românească pentru a conduce răscoala. În diverse depoziții se amintea despre o persoană, purtînd o chivără roșie, care ar fi avut un rol de conducere alături de Horea.

Această persoană a rămas însă necunoscută și nu s-au produs nici un fel de dovezi cu privire la participarea unor persoane străine la răscoala din 1784.

Pe de altă parte, nobilii alungați de țăranii răsculați de pe moșiile lor pretindeau despăgubiri, pe care voiau să le fixeze ei înșiși.

Instituirea comisiei imperiale îi stînjenea în realizarea acestor planuri și secretul ce învăluia interogarea capilor răscoalei îi lăsa complet nedumeriți. De aceea nemulțumirea cercurilor conducătoare locale s-a manifestat continuu în tot timpul procesului.

La sfîrșitul lunii ianuarie a devenit public ordinul lui Iancovich cu privire la trimiterea lui Horea și Cloșca, legați în lanțuri, prin satele de la sud de Mureș, așa cum hotărîse împăratul Iosif al II-lea.

Nici cu această măsură autoritățile locale nu au fost de acord. Michael de Brukenthal, într-un raport adresat guvernatorului Transilvaniei, subliniază inutilitatea acestei măsuri, care aducea cheltuieli mari, precum și pericolul ca arestații să găsească posibilități de a scăpa sau prin cîteva cuvinte ce le puteau striga poporului să răspîndească idei care să răscolească conștiința maselor.

Contele Iancovich însă, fiind de altfel acoperit prin ordinul împăratului, a menținut hotărîrea luată.

Aflînd despre acest ordin, Horea era mulțumit, sperînd că va fi eliberat pe drum de tovarășii săi de luptă sau, în cazul cel mai rău, va fi împușcat pentru a i se curma suferințele. Dar speranța sa nu s-a împlinit.

Astfel a început la 5 februarie 1785 călătoria lui Horea și Cloșca pe un ger năprasnic, ferecați în lanțuri, prin localitățile Vințul de Jos, Sibot, Binținți, Orăștie, Deva, Șoimuș, Rapolț, Bobîlna, Gioagiu, Inuri și Vurpăr, aproximativ două săptămîni, fiind tot timpul arătați unei mulțimi tăcute și îndurerate de soarta conducătorilor țărănimii.

După această călătorie de grele suferințe, Horea și Cloșca au fost readuși în celulele lor din cetatea de la Alba-Iulia. Cloșca se îmbolnăvise pe drum și autoritățile erau îngrijorate că ar putea muri înainte de a fi condamnat.

Interogatoriul

Între timp comisia adunase probe împotriva acuzaților. Ei erau învinuți de instigarea și organizarea răscoalei țăranilor și de amăgirea poporului prin afirmația că au documente de la împărat din care ar fi rezultat că acesta a ordonat ca țăranii să se răscoale. Se formulase de asemenea învinuirea că au numit pentru conducerea răsculaților, nelegal, căpitani, vicecăpitani și căprari. Ei erau de asemenea acuzați de asasinarea nobililor și jefuirea averilor acestora, cît și de înlocuirea abuzivă a primarilor din comune.

Vinovăția acuzaților urma să fie stabilită în cadrul unei proceduri legale, în conformitate cu prevederile Codului penal terezian, în vigoare la judecarea lui Horea, Cloșca și Crișan.

Dispozițiile procedurale erau foarte severe. Ca mijloc de probă era prevăzută și mărturisirea acuzatului, obținută prin aplicarea torturii, descrisă în lege pînă în cele

mai mici detalii. Codul terezian cuprindea chiar și planșe cu figuri, care explicau diferite faze ale torturii.

Dar întrucît în 1778 Iosif al II-lea a abolit tortura, în timpul procesului capilor răscoalei din 1784 ea nu mai putea fi aplicată.

Potrivit art. 32 al Codului terezian, pentru condamnare era necesară mărturisirea sau dovada. Mărturisirea trebuia să fie clară, lămurită, amănunțită, temeinică, judicioasă și constantă. Dovada se făcea prin doi martori.

În cursul instrucției, codul nu permitea acuzatului să fie apărat de avocat.

Împăratul era în drept să numească o comisie specială pentru judecarea anumitor infracțiuni, ceea ce s-a și întîmplat în cazul lui Horea, Cloșca și Crișan.

Potrivit acestui cod, pedepsele cu moartea erau de două feluri : aspre și blînde.

Pedeapsa cu moartea aspră era executată prin :

— arderea de viu, ori, dacă se admitea o ușurare, prin decapitarea anterioară arderii ;

— îmbucătățirea în patru, sau

— frîngerea cu roata de jos în sus.

Codul mai prevedea încă o agravare a modului de executare chiar la pedepsele aspre prin tîrîrea condamnatului la locul execuției, prin ruperea cu clește înroșite, prin tăierea unor fîșii de piele, prin tăierea limbii, prin smulgerea grumazului, care se aplicau condamnatului, fie cîte una sau chiar mai multe, înainte de executare.

Pedepsele cu moartea mai blînde sau ordinare erau executate cu sabia și cu spînzurătoarea.

Infracțiunea împotriva suveranului sau a statului prin insurecție, complot, înaltă trădare ori prin legătură cu dușmanii era prevăzută în art. 61 din cod și era pedepsită cu moartea.

În art. 62 era prevăzută rebeliunea, adică o răscoală ori o adunare a mai multor persoane, care s-au întrunit cu de la sine putere, sub pretextul unor plîngeri împotriva unei dări ori împotriva unei instituții politice sau din cauza unei așa-zise asupriri din partea autorităților, a domnilor, a conducătorilor, a breslelor sau sub orice alt pretext și își manifestă cutezanța ca să înlăture pretinsa nedreptate prin împotrivire sau forță ori se adună cu în-

drăzneală criminală pentru a înjura ori ofensa pe cineva. Pedeapsa pentru rebeliune era moartea prin sabie.

Tîlhăria şi omorul la drumul mare erau prevăzute în art. 90 din Codul terezian şi se pedepseau cu moartea prin frîngerea cu roata.

Lui Horea i s-a luat interogatoriul în zilele de 28 ianuarie, 1, 4 precum şi 21, 22 şi 24 februarie. I s-au pus în total 119 întrebări.

Horea a negat de la început şi pînă la sfîrşit orice participare la răscoală. El a refuzat să vorbească despre cauzele răscoalei, cît şi de scopul urmărit. N-a spus de asemenea nimic cu privire la participanţii la răscoală, refuzînd astfel categoric să-şi trădeze tovarăşii de luptă.

Printre altele, Horea a declarat că nu ştie motivul pentru care este arestat, de patru ani autorităţile locale umblă după el ca să-l prindă fiindcă s-a prezentat la împărat; atunci cînd a fost prins avea asupra sa rezoluţii ale împăratului, pe care gornicii care l-au prins le-au confiscat, că n-a luat parte la nici o adunare a răsculaţilor, nu-l cunoaşte pe George Crişan, în timpul răscoalei n-a dat nimănui nici un ordin, n-a vorbit despre altceva decît despre călătoria sa la Viena, nu ştie cine a fost omul acela cu chivără roşie pe cap, cu pistol şi sabie şi despre care s-a spus că a fost împreună cu dînsul în comunele Bucium şi Musca în timpul răscoalei.

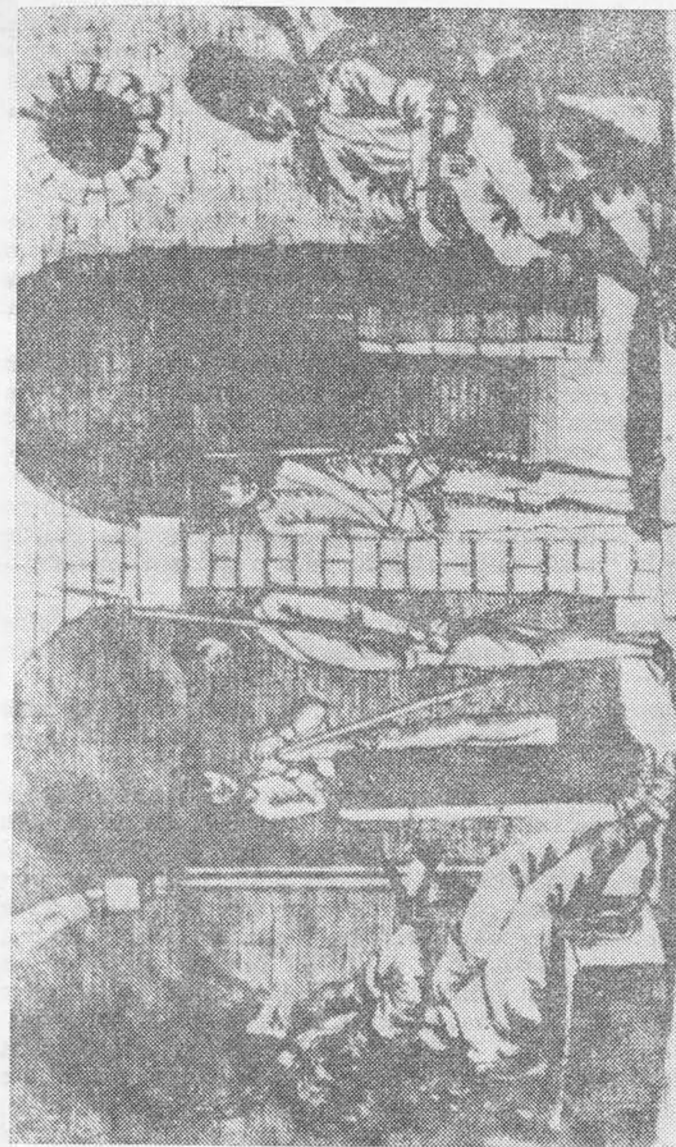
Horea a mai declarat că nu ştie să scrie şi să citească şi în timpul răscoalei n-a trimis şi n-a primit vreo scrisoare, n-a numit nici un căpitan, nu ştie ca printre ţăranii răsculaţi să fi fost vreun străin, atunci cînd a fost prins n-a aruncat în foc nici o hîrtie, n-a avut nici o înţelegere cu românii din Ţara Românească.

El şi-a menţinut ferm declaraţiile, deşi a fost confruntat în cursul interogatoriului cu diverşi martori care îl învinovăţeau.

În legătură cu atitudinea lui Horea în timpul interogatoriilor se impun cîteva concluzii:

De ce a refuzat el să-şi recunoască activitatea în pregătirea şi desfăşurarea răscoalei?

Fără îndoială, în primul rînd, ca să nu-şi trădeze tovarăşii de luptă. Orice recunoaştere a unui fapt cît de neînsemnat ar fi antrenat alte mărturisiri, care nu puteau

Horea şi Cloşca la închisoarea din Alba-Iulia (stampă).

să nu învinuiască pe alţi participanţi la răscoală. Negînd cu înverşunare orice participare la răscoală, Horea nu se gîndea la salvarea persoanei sale, deoarece îşi dădea seama că, oricum, va fi condamnat la moarte. El avea în vedere apărarea tovarăşilor săi de luptă.

Dar mai existau şi alte motive.

Horea era conştient că orice informaţie pe care ar fi dat-o despre cauzele şi desfăşurarea răscoalei ar fi fost în folosul Curţii imperiale şi al nobilimii din Transilvania, duşmani de moarte ai ţăranilor iobagi. De aceea Horea, deşi ferecat în lanţuri, a refuzat să slujească pe duşmanii poporului său.

Se impune şi o altă constatare. Deşi în actele procesului nu se aminteşte nimic, este foarte verosimil ca Horea să fi contestat competenţa comisiei prezidate de contele Iancovich, cerînd să fie condus în faţa împăratului Iosif al II-lea. Această cerere, despre care se răspîndiseră zvonuri insistente în timpul interogatoriului, nu trebuia neapărat consemnată în dosarul procesului, comisia limitîndu-se la înscrierea întrebărilor şi a răspunsurilor date de învinuiţi.

Refuzul de a recunoaşte competenţa comisiei în judecarea procesului putea să fie încă un motiv pentru Horea de a nu mărturisi faptele de care era acuzat.

Cloşca a fost interogat în zilele de 26 şi 27 ianuarie, 3, 4, 21, 22 şi 24 februarie. I s-au pus în total 134 de întrebări.

Şi el a adoptat aceeaşi atitudine ca şi Horea. După ce a răspuns la întrebările privind împrejurările în care fusese arestat, el a declarat că a fost urmărit fiindcă fusese la Viena, unde a predat o petiţie împăratului, primind şi răspuns în sensul că se va da ordin guvernului din Transilvania să cerceteze plîngerile ţăranilor şi să li se facă dreptate. A fost de mai multe ori la Sibiu împreună cu alţi ţărani la guvernator şi a aşteptat liniştit să li se facă dreptate, dar n-a luat parte la răscoală şi n-a avut nici o atribuţie în cursul tulburărilor. Nu ştie în ce scop a început răscoala, s-a retras în pădurea unde a fost arestat ca să nu fie prins fiindcă voia să meargă la Viena. Cloşca a mai declarat că cunoaşte un om din comuna sa, cu numele de George Crişan, dar pe acesta nu l-a văzut de doi ani.

Dînsul, Cloşca, n-a fost căpitanul lui Horea şi nici nu a numit alţi căpitani subalterni. Printre ţăranii răsculaţi n-a văzut străini, n-a afirmat că răscoala se desfăşoară din porunca împăratului. El n-a văzut ce scrisori a aruncat Horea în foc atunci cînd au fost prinşi de gornici, nu recunoaşte să fi spus că avea poruncă de la împărat să ducă oamenii la Alba-Iulia ca să primească arme. El a negat de asemenea de a fi spus că în viitor nu urma să servească cu armele pe nimeni decît pe împărat.

Din atitudinea lui Cloşca la interogatoriu reiese că era înţeles dinainte cu Horea privind răspunsurile ce urma să le dea din motivele amintite.

Crişan, al treilea acuzat, a fost interogat în zilele de 2 şi 5 februarie, punîndu-i-se în total 47 de întrebări.

După ce a arătat felul în care l-au arestat, Crişan a mărturisit participarea sa la răscoală, relevînd că motivul care i-a determinat pe ţăranii iobagi să se răscoale este greutatea obligaţiilor iobăgeşti : în timpul verii, iobagii erau siliţi să lucreze pentru nobili dintr-o duminică pînă în cealaltă, iar în restul timpului săptămînal cîte 4 zile şi să le mai aducă şi dijmă. Apoi iobagii fără pămînt trebuiau să le plătească 4—5 forinţi pe an, iar cei care aveau pămînt erau obligaţi să le dea 15—20 de forinţi. În afară de dijma mieilor, iobagii mai dădeau nobililor şi a zecea parte din oi şi din porci.

Însă, înainte de a se continua interogatoriul lui Crişan, acesta a fost găsit mort în celula sa la 13 februarie 1785. El şi-a luat singur viaţa.

După moartea lui, contele Iancovich a raportat împăratului următoarele :

„Crişan, a treia căpetenie, a prevenit sentinţa, făcîndu-şi singur o moarte violentă ; anume dînsul şi-a desfăcut o legătură de la opinci şi s-a sugrumat cu acea legătură, iar ca să poată muri mai în grabă a scos o piatră din zid, a legat-o de sfoară şi atîta a sucit-o pînă şi-a împiedicat respiraţia, apoi s-a culcat pe piatră cu faţa la pămînt ca să nu i se desfacă legătura“ [8].

Iosif al II-lea şi-a manifestat nemulţumirea faţă de faptul că sinuciderea lui Crişan a pus capăt interogării sale. El a ordonat o anchetă severă pentru a se stabili cine

răspundea de cele întîmplate. Dar cercetările nu au scos la iveală nici un element nou.

Desigur, cu privire la cauzele sinuciderii lui Crişan nu există decît presupuneri. Cunoscînd curajul şi devotamentul lui faţă de lupta ţăranilor iobagi şi firea sa impulsivă, înclinăm a crede că, omorîndu-se, Crişan a vrut să se smulgă din mîna anchetatorilor, pentru a nu fi pus în situaţia de a le furniza şi alte informaţii în legătură cu pregătirea şi cu desfăşurarea răscoalei.

După încheierea interogatoriilor, în dosarele comisiei de judecată erau culese numeroase depoziţii de martori şi documente, precum şi mărturisirea lui Crişan, care puteau constitui temei pentru condamnarea acuzaţilor.

Dar comisia n-a reuşit să obţină de la Horea şi Cloşca nici un fel de informaţii cu privire la cauzele răscoalei, a desfăşurării şi scopurilor ei sau a rolului pe care aceşti doi conducători ai ţăranilor l-au avut în pregătirea şi mersul ei.

Horea a ştiut de asemenea să păstreze secretul scriptelor, pe care le aruncase în foc la arestarea sa, negînd cu perseverenţă în faţa comisiei că ar fi avut asemenea hîrtii.

Istoricii au emis diverse ipoteze cu privire la caracterul acestor scripte. Nicolae Densuşianu susţine, spre pildă, că printre acestea ar fi fost aşa-numitele porunci împărăteşti ca ţăranii români să primească arme.

Este însă mai verosimilă ipoteza că scriptele aruncate în foc de Horea erau însemnări pe care acesta le considera compromiţătoare pentru sine şi pentru tovarăşii săi de luptă şi de aceea nu le-a lăsat să ajungă în mîna autorităţilor.

În ce priveşte declaraţia pe care Horea a făcut-o în faţa comisiei că nu ştie să citească şi să scrie, ne însuşim opinia istoricului Nicolae Densuşianu, care arată că numeroase argumente pledează pentru teza contrară. Un om care a reprezentat atîţia ani pe ţăranii iobagi din întreaga regiune şi a călătorit în interesul lor de patru ori la Curtea imperială de la Viena, emiţînd în cursul activităţii sale revoluţionare numeroase porunci scrise, purtînd asupra sa condei şi creion, nu putea să nu ştie să citească şi

să scrie. Faptul că la proces a afirmat contrarul putea face parte din tactica de apărare a lui Horea.

După terminarea interogatoriilor, comisia a pronunţat sentinţele împotriva celor trei acuzaţi.

Martiriul eroilor

Deşi Crişan nu mai era în viaţă, la 14 februarie 1785 contele Iancovich a pronunţat sentinţa şi în procesul său.

Codul terezian prevedea în art. 4 posibilitatea de a aplica pedeapsa capitală şi infractorilor care ar fi murit înainte de executare. Procedeul era admis numai pentru crime grave şi scopul urmărit era de a speria şi provoca oroare în public.

În cazul lui Crişan s-a aplicat această prevedere a codului terezian.

Sentinţa avea următorul text :

„În urma ordinului onorabilei comisiuni cezaro-crăieşti instituite din ordinul majestăţii-sale pentru cercetarea şi înfrînarea tulburărilor ivite între ţăranii din Marele Principat al Transilvaniei, s-a pronunţat la data mai jos însemnată următoarea sentinţă în contra unui făcător de rele, care a fost supus cercetării dimpreună cu alţi capi ai revoluţiei, anume în contra lui George Crişan din comuna Cărpiniş, comitatul Albei, în etate de 52 ani, de religie veche şi iobag al fiscului, ale cărui crime s-au constatat prin depoziţiile martorilor juraţi, dar care mai înainte de a i se pronunţa sentinţa s-a sinucis în închisoare“ [9].

În continuare, sentinţa înşiră faptele de care Crişan era învinuit, arătîndu-se apoi că, „deşi asupra sa, dacă nu se sustrăgea de la pedeapsă prin sinucidere, i s-ar fi aplicat o pedeapsă mult mai severă şi mai evidentă, totuşi, pentru a da o imagine şi un exemplu de oroarea acestei pedepse, cadavrul acestui criminal să fie tîrît la locul de supliciu şi acolo, în conformitate cu Codul criminal carolin şi terezian, articolul privind ofensarea majestăţii civile, privind rebeliunea şi articolul privind pedepsele în general, gîdele să-i taie capul şi să-i despice corpul în

patru bucăţi, capul să i se pună în ţeapă la locul domiciliului său în Cărpiniş, iar celelalte patru bucăţi pe roate, anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Albei de Jos, a doua parte de sus la Brad şi a doua parte de jos la Mihăileni în comitatul Hunedoarei.

Această sentinţă s-a pronunţat la Alba-Iulia în 14 februarie 1785, pentru el ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alţii asemenea lui să le fie de exemplu şi de oroare. Semnat contele Antoniu Iancovich".

Peste două zile sentinţa a fost executată.

În sentinţa privind pe Horea şi Cloşca, pronunţată la 26 februarie 1785, se arăta :

„În procesul criminal intentat contra lui Horea, numit altmintrelea şi Ursu Nicola, din comuna Riul Mare din Marele Principat al Transilvaniei, în etate de vreo 54 ani, de religie neunită, căsătorit şi iobag al fiscului, apoi contra lui Ion Cloşca din Cărpiniş, de asemenea din acest principat, în etate de vreo 30 ani, de religie neunită, căsătorit şi de asemenea iobag al fiscului, comisia aulică cezaro-crăiască, ordonată prea graţios din dispoziţia majestăţii-sale să cerceteze tulburările şi să aducă pe ţărani iarăşi la calea legălităţii, a stabilit în drept, în conformitate cu înaltele legi împărăteşti, următoarea hotărîre :

Cu toate că Horea... a negat în mod constant toate faptele ce se pun în sarcina sa, totuşi, pe baza depoziţiilor unanime ale martorilor, martori juraţi şi mai presus de orice obiecţie, este dovedit că a săvîrşit toate crimele care i se impută în general, şi anume..."

După ce se expune pe larg activitatea celor doi conducători ai răscoalei, sentinţa conchide :

„În consecinţă, amîndoi : Horea, numit şi Ursu Nicola, şi Ion Cloşca, fiind dovediţi prin aceste crime nu numai că sînt nişte scelerați crînceni, care au comis omoruri şi prădăciuni, ci şi tulburători îndrăzneţi ai liniştei şi siguranţei publice, în conformitate cu Codul criminal terezian art. 62 cu privire la tulburări şi tumulturi şi art. 90 despre tîlhării, au să fie duşi pentru crimele acestea la locul de supliciu şi acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus, anume mai întîi lui Ion Cloşca, apoi lui Horea, numit altfel şi Ursu Nicola, şi în

modul acesta să fie trecuţi din viaţă la moarte, iar corpurile lor să fie despicate şi tăiate în patru bucăţi, capul şi părţile corpului să fie aşezate pe roate pe marginea diferitelor drumuri, şi anume în comunele unde au săvîrşit cruzimile cele mai scelerate, iar inimile şi intestinele lor să fie îngropate aici la locul supliciului.

Prezenta sentinţă s-a pronunţat în 26 februarie 1785 pentru dînşii ca o pedeapsă binemeritată, iar pentru alţii asemenea lor să le fie de exemplu şi oroare. Semnat, contele Antoniu Iancovich"[10].

În legătură cu această sentinţă se impune deîndată o critică privind latura ei juridică.

Art. 90 din Codul terezian referitor la tîlhărie, care se invocă împotriva acuzaţilor, nu le era aplicabil, fiindcă prin nimic n-a fost dovedită în sarcina lor săvîrşirea de asemenea fapte. De altfel, acest articol nu era amintit în sentinţa împotriva lui Crişan, judecat pentru aceleaşi fapte.

Comisia de judecare a procesului s-a referit şi la acest articol de lege, deoarece rebelii urmau a fi executaţi prin sabie, iar pedeapsa cea mai gravă, frîngerea pe roata, se aplica numai pentru tîlhărie.

Ţinînd seama de scopul mărturisit pe faţă, al condamnării conducătorilor răscoalei, astfel ca „pentru alţii asemenea lor să le fie de exemplu şi oroare", contele Iancovich ţinea să aplice lui Horea şi Cloşca cea mai grea pedeapsă, frîngerea pe roată, avînd nevoie în acest scop să califice faptele lor şi potrivit art. 90 din Codul terezian.

Executarea celor doi conducători ai răscoalei a fost pregătită cu multă grijă de autorităţile care ţineau ca supliciul lor să constituie un mijloc cît mai eficace de intimidare a ţăranilor iobagi. S-a dat ordin ca din comitatele Hunedoara, Zarand, Alba Inferioară şi Sibiu să fie aduşi, sub sancţiuni severe în caz de refuz, cîte trei ţărani mai bătrîni şi trei ţărani mai tineri din fiecare comună la Alba-Iulia pînă în noaptea de 27 februarie 1785.

Timpul fiind prea scurt, în multe comune ordinul n-a putut fi executat, astfel că în dimineaţa zilei de 28 februarie 1785 la Alba-Iulia au asistat la execuţie — mult sub numărul scontat de autorităţi — 2 515 ţărani din 419 comune.

Locul execuției era fixat pe un platou în partea de răsărit a fortăreței. Estrada pe care călăul urma să execute sentința era înconjurată de o companie de toboșari, care în tot timpul execuției băteau tobele.

Cloșca, credinciosul căpitan al lui Horea, a fost cel dintîi omorît de călăul Grancia Rokoczy. Condamnatul era legat de mîini și de picioare de estradă, iar călăul apucînd cu ambele mîini roata, îi aplica lovituri puternice cu partea roții care avea pe ea un fel de cuțit. Astfel, oasele lui Cloșca fuseseră zdrobite, pînă cînd a primit lovitura de grație peste piept. Acest mod de execuție, adică frîngerea cu roata începînd de la picioare, era cel mai groaznic, deoarece condamnatul își dădea sufletul numai după multe lovituri. Pe urmă i s-a tăiat capul, care a fost înfipt într-un par lîngă eșafod.

Horea a fost constrîns să asiste la omorîrea în cele mai groaznice chinuri a dîrzului său tovarăș de luptă. Apoi îi veni rîndul, primind mai repede decît Cloșca lovitura de grație asupra pieptului.

Un ziar francez al timpului scria :

„Cu ocazia executării lui Horea și Cloșca erau la Alba-Iulia 2 000 de români din comitatele Zarand și Hunedoara ; acești țărani își închipuiau, cînd au primit ordinul de a merge acolo, că este vorba de corvezi. Însă ei au fost conduși de trei regimente sprijinite de cavalerie și au fost obligați, împreună cu șeful lor Horea, să fie spectatori ai supliciului lui Cloșca, care a fost frînt cu roata fără să fie strangulat și fără să primească lovitura de grație. Pînă cînd trăia încă i s-a tăiat capul și pe urmă a fost îmbucătățit și n-au existat înjurături și blasfemii pe care să nu le fi pronunțat, însă zgomotul și bătăile continue ale unui număr mare de toboșari au împiedicat să fie auzite de spectatori. Horea păși înainte cu curaj și tărie pentru a suferi același supliciu, zicînd : Eu mor pentru națiune. El n-a scos nici un strigăt și n-a dat nici un semn de durere“ [11].

Pe cît de eroică a fost întreaga viață a conducătorilor răscoalei, pe atît de măreață a fost comportarea lor pînă și în cele mai groaznice chinuri ale execuției. Ei au murit cu demnitate, pentru cele mai înalte idealuri ale poporului, în conștiința căruia au continuat și vor continua să trăiască.

Răscoala și procesul capilor răscoalei țăranilor iobagi din Transilvania a avut un răsunet larg și în numeroase alte țări ale lumii.

Unul din fruntașii revoluției franceze din 1789, J. Pierre Brissot, a publicat în 1785 o broșură, pe care din motive lesne de înțeles (Franța era încă o monarhie absolută) n-a semnat-o și în care era indicat orașul Dublin din Irlanda ca localitate a editurii, cu următorul titlu :

„Scrisoarea a doua a unui apărător al poporului către împăratul Iosif al II-lea privind regulamentul său referitor la emigrare și în mod principal cu privire la revolta valahilor, unde se discută aprofundat dreptul la revoltă al poporului“.

După ce în prima parte a lucrării Brissot se ocupă de decretul lui Iosif al II-lea cu privire la emigrarea supușilor săi, în a doua parte el își pune următoarele întrebări : „Ce este o revoltă ? Domnitorii au dreptul să pedepsească pe cei revoltați ? Dacă-l au, trebuie să aplice pedeapsa cu moartea, trebuie să inventeze suplicii rafinate ?“

Răscoala iobagilor din Transilvania și martiriul conducătorilor ei au constituit pentru revoluționarul francez prilej nu numai pentru comentarii asupra evenimentelor din Transilvania, ci și pentru a dezvolta idei care vor servi ca fundament ideologic pentru revoluția franceză din 1789.

Brissot arată că „revolta sau opoziția față de autoritate este un adevărat drept, bine întemeiat, oriunde administrația este vicioasă. Revolta e o furtună binefăcătoare care curăță aerul de miasme, e o criză care scoate pe om din letargie. Dacă revolta înseamnă opoziție la lege, opresiunea trebuie numită revoltă, tiranii sînt rebeli, fiindcă tirania este o violare perpetuă a legii“.

Autorul arată apoi că pentru a judeca răscoala românilor din Transilvania trebuie să se țină seama „de starea lor actuală, de impozitele pe care le plătesc, de proporția impozitelor față de produsele muncii lor. Trebuie cunoscute cauzele care i-au împins să se revolte, nedreptățile ce li s-au făcut, gradul opresiunii sub care gemeau“.

Brissot conchide : „...Asuprirea nobililor a constrîns pe țăranii iobagi români să se răscoale. Iosif al II-lea în cursul călătoriei sale prin Transilvania ar fi trebuit să ia cunoștință de starea de lucruri existentă acolo. Horea voia să-și elibereze compatrioții din robie și această țintă legitimă întreaga sa activitate. Fiecare român, rămînînd prin revoltă în stare naturală, avea drept la pămîntul pe care sudoarea sa îl stropise și fertilizase. Fiecare avea dreptul la o proprietate, și, cum toate proprietățile erau în mîinile nobililor, este evident că nu se putea restitui fiecărui rebel ceea ce îi aparținea decît despuind pe nobili de ceea ce au uzurpat...".

Apreciind consecințele răscoalei, Brissot arată că, „deși răscoala a fost înnăbușită, cu fiecare pas pe care-l fac popoarele, ele desfac un inel al lanțului și, chiar cînd n-ar face altceva decît ar înspăimînta pe stăpîni, făcîndu-i mai puțin întreprinzători, mai circumspecți, ele ar fi totdeauna în cîștig".

Omagiind curajul conducătorilor țăranilor români, el scria : „Pentru a face să tremure tiranii nu trebuie decît să disprețuiești viața. Dacă cei asupriți ar avea curaj, n-ar mai exista în curînd asupritori... Lașitatea stă alături de sclavie. A fost o nedreptate ca Horea să fie pedepsit cu moartea ca asasin în timp ce se lasă viața nobililor asasini... Românii și șeful lor Horea aveau dreptul și-l au încă să se revolte, deoarece ei sînt lipsiți de drepturile inerente omului..." [12].

Răscoala din 1784 a avut urmări nemijlocite asupra situației țăranilor iobagi. Prin patenta din 22 august 1785, împăratul Iosif al II-lea a desființat iobăgia în Transilvania și Ungaria.

Punctul 1 din patentă prevedea :

„Condițiunea de iobag, întrucît aceasta supunea pînă acum pe țărani la obligațiuni veșnice și-i făcea legați de glie, o desființăm pentru viitor pur și simplu și voim ca de aici înainte numirea de iobag nici să nu se mai întrebuințeze în sensul acesta și, în consecință, declarăm pentru viitor pe toți și pe fiecare țăran de orice națiune sau religie oameni cu dreptul de liberă migrațiune în ceea ce privește persoanele lor și ordonăm ca astfel să fie tratați și considerați peste tot locul..." [13].

Lupta și jertfa răsculaților n-a fost zadarnică. Scopul lor principal imediat a fost atins : deși nu au fost eliberați complet de iobăgie, ci au scăpat doar de legarea de stăpîn și de glie, patenta obținută prin lupta lor era totuși un pas înainte în istoria raporturilor feudale, un pas important spre dispariția lor.

Contemporanii au văzut în răscoala țăranilor iobagi și o răscoală de eliberare națională, o luptă nu numai pentru emancipare socială, ci și pentru emancipare națională. Lui Horea și țăranilor răsculați le-au fost atribuite idei de reînviere a Daciei. Nobilimea, ca să alarmeze pe împărat și să-i grăbească intervenția, a răspîndit chiar ea medalii cu inscripția „Horea rex Daciae". Stampe și ziare apusene pun în gura lui Horea pe eșafod exclamația : „Mor pentru națiune". Nu lipsesc printre țăranii răsculați nici lozinci ca : „Țara asta e a noastră". Chiar din gura țăranilor se putea auzi că așteaptă ajutor din Țara Românească și din Moldova. Un raport diplomatic austriac de mai tîrziu pretindea că Horea însuși a trimis o solie pentru ajutor la domnul Moldovei.

De altfel, Horea a și fost întrebat la interogatoriu ce înțelegere a avut cu persoane din Țara Românească.

Nicolae Bălcescu scria că ridicarea țăranilor iobagi din Transilvania în 1784 face parte din șirul luptelor poporului român pentru libertate socială și unitate națională și că Horea a scris prin fapta sa „drepturile nației române și programa politică și socială a revoluțiilor ei viitoare" [14].

NOTE

1. *N. Iorga*, „Istoria românilor prin călători", vol. III, ed. a 2-a, București, 1929, p. 4, citat după „Istoria României", vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p. 746.
2. „Istoria României", vol. III, p. 766.
3. *Ibidem*, p. 769.
4. *Nicolae Densușianu*, „Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria. 1784—1785", Tip. „Românului", București, 1884, p. 309—310.

5. *Ioan Fruma*. „Horea, procesul şi martiriul său", Editura „Dacia Traiană S. A.", Sibiu, 1947, p. 71.
6. *Octavian Beu*. „L'empereur Joseph II et la révolte de Horea", Sibiu, 1944, p. 78—79.
7. *Ioan Fruma*, op. cit., p. 95.
8. *Nicolae Densuşianu*, op. cit., p. 440.
9. *Ioan Fruma*, op. cit., p. 206.
10. *Ibidem*, p. 213.
11. *Ibidem*, p. 223. Textul a fost copiat din ziar de Nicolae Bălcescu, fără indicarea titlului şi datei ziarului.
12. *Ibidem*, p. 226, şi urm.
13. *Nicolae Densuşianu*, op. cit., p. 496.
14. *N. Bălcescu*. „Opere", vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1953, p. 331—332.

Ludovic al XVI-lea

La 10 august 1792 Adunarea legislativă a Franţei a adoptat un decret cu privire la suspendarea puterii executive.

În expunerea de motive a decretului se arăta că pericolele ce ameninţă ţara au ajuns la culme; este cea mai sfîntă datorie a Corpului legislativ să folosească toate mijloacele pentru salvarea ei; este imposibil a se găsi mijloace eficace fără a se stîrpi relele din rădăcini.

Avînd în vedere, se spune în continuare, „că relele derivă în principal din deficienţele inspirate de conduita şefului puterii executive într-un război întreprins în numele său împotriva Constituţiei şi a independenţei naţionale; că aceste deficienţe au provocat din partea diferitelor partide dorinţa de a revoca autoritatea delegată lui Ludovic al XVI-lea;

avînd în vedere că Corpul legislativ nu trebuie şi nu vrea să-şi mărească autoritatea prin nici o uzurpare; că în condiţiile deosebite în care l-au adus evenimentele neprevăzute în nici o lege, el, Corpul legislativ, nu poate concilia fidelitatea sa nezdruncinată faţă de Constituţie cu hotărîrea de a se îngropa mai degrabă sub ruinele

templului Libertății decît s-o vadă pierind, recurgînd la suveranitatea poporului și luînd totodată precauțiile indispensabile pentru ca această recurgere să nu fie făcută iluzorie prin trădare,

se decretează următoarele :

Art. I. Poporul francez este invitat să formeze o Convenție națională...

Art. II. Șeful puterii executive se suspendă în mod provizoriu din funcțiile sale pînă cînd Convenția națională se va fi pronunțat asupra măsurilor pe care va crede să le adopte pentru a asigura suveranitatea poporului și domnia libertății și egalității..." [1].

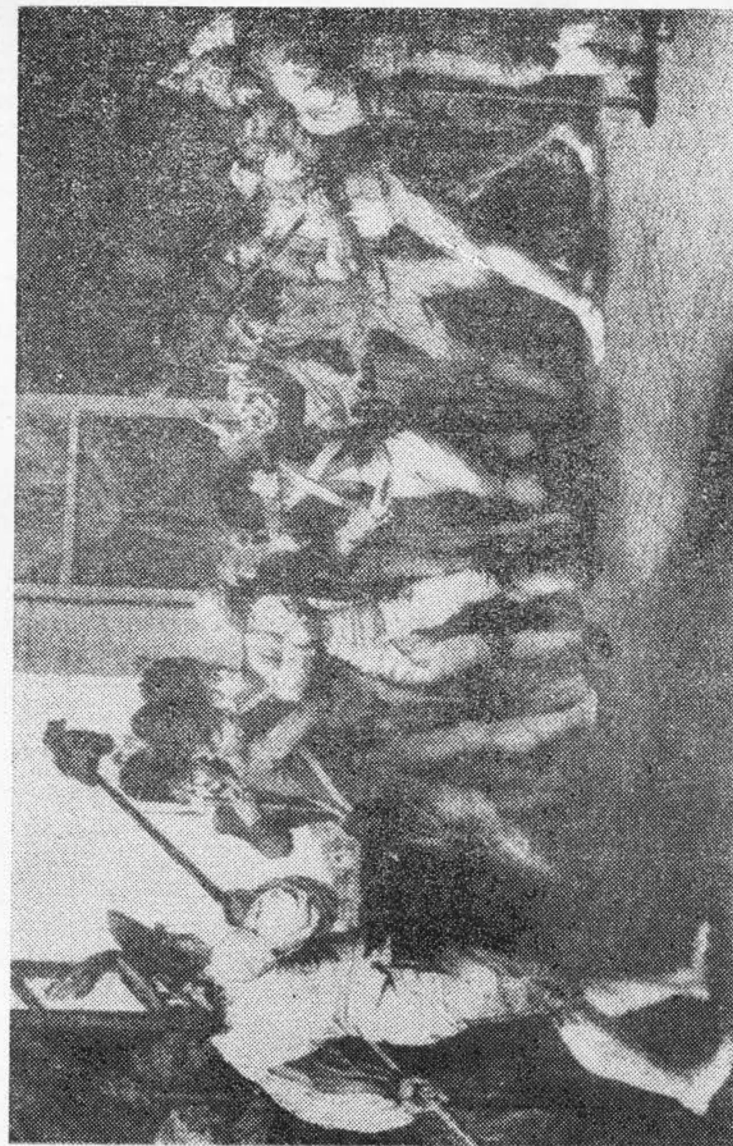
Peste două zile, la 12 august 1792, Comuna din Paris (denumire adoptată de municipalitate) a hotărît transferarea sub pază severă a regelui Ludovic al XVI-lea în turnul mănăstirii Temple, care urma să-i servească drept închisoare.

Turnul mănăstirii Temple avea două etaje, unde au fost plasați regele detronat împreună cu soția și cei doi copii, arestați odată cu el. Paza familiei regale era asigurată de delegații comunei și de ofițeri ai corpului de gardă.

La început, fostul rege se bucura de un regim de detențiune relativ blînd ; dar descoperirea unor planuri de evadare a avut ca urmare înăsprirea măsurilor de siguranță, printre care suprimarea treptată a cernelii, hîrtiei, penițelor, cuțitelor, foarfecelor.

De fapt, procesul împotriva monarhului devenise inevitabil din momentul în care poporul francez a aflat că Ludovic al XVI-lea n-a recunoscut în realitate niciodată cuceririle revoluției din 1789. Regele a fost demascat definitiv prin încercarea de a fugi în străinătate, eșuată prin arestarea sa la Varennes în dimineața zilei de 21 iunie 1791.

În prima jumătate a anului 1792 s-a intensificat lupta internă din Franța dintre partidul girondinilor, care pe ascuns îl susținea pe Ludovic al XVI-lea, și forțele revoluționare, grupate în partidul iacobinilor. Aceștia din urmă, care dominau la Paris atît prin reprezentanții lor din Comună, cît și prin secțiunile și cluburile lor, învinuiau în persoana lui Ludovic al XVI-lea și monarhia ca instituție.

Arestarea lui Ludovic al XVI-lea (gravură de Jourdan).

Luptele interne erau influenţate şi de amplificarea acţiunii trădătoare a lui Ludovic al XVI-lea, susţinută de cercurile feudale apropiate de curtea regală, care avea ca scop să provoace intervenţia puterilor străine împotriva forţelor revoluţionare. Regele nutrea speranţa că va putea rezista presiunilor populare pînă la sosirea armatelor aliate austriece-prusiene, comandate de ducele de Brunswick.

La 10 august 1792 poporul Parisului s-a răsculat împotriva uneltirilor regaliştilor. Insurgenţii cereau destituirea şi judecarea lui Ludovic al XVI-lea.

Adunarea legislativă s-a limitat însă la suspendarea puterii regale, rezervînd hotărîrea definitivă asupra soartei regelui unei convenţii, care urma să fie aleasă cu vot universal. Convenţia a fost aleasă la 20 septembrie 1792.

Începutul anchetei

Ancheta împotriva regelui începuse de fapt în cursul insurecţiei din 10 august, prin capturarea de către detaşamentele de insurgenţi la palatul regal de la Tuileries a unor documente ale curţii regale referitoare îndeosebi la gestiunea ei financiară.

Intendentul listei civile, Laporte, a fost obligat să depună pe biroul Adunării legislative toate registrele administraţiei sale.

Documentele capturate la palatul regal au dezvăluit numeroase aspecte ale activităţii contrarevoluţionare, trădătoare, a regelui, printre care şi tratativele duse cu intervenţioniştii străini şi subsidiile acordate armatelor contrarevoluţionare din fondurile listei civile. Aceste documente constituiră unele din probele hotărîtoare la judecarea lui Ludovic al XVI-lea.

Convenţia, aleasă în urma insurecţiei din 10 august, a abolit regalitatea la 21 septembrie 1792, proclamînd Republica Franceză.

Ancheta în procesul fostului rege Ludovic se deschise oficial în mod neaşteptat la 1 octombrie 1792, în urma

faptului că unul din deputaţii Convenţiei, Merlin de Thionville, a afirmat în această zi că printre actele capturate în palatul Tuileries s-ar afla dovezi cu privire la mituirea de către Ludovic al XVI-lea a unor deputaţi ai Adunării legislative.

Convenţia a desemnat, în consecinţă, pe loc o comisie formată din douăzeci şi patru membri în vederea cercetării tuturor documentelor sechestrate la curtea regală. Această comisie a fost primul organ de anchetă în procesul lui Ludovic al XVI-lea.

Între timp, atît la Paris, cît şi în provincie, au avut loc numeroase adunări cetăţeneşti, care au adresat moţiuni Convenţiei, cerînd judecarea lui Ludovic al XVI-lea. Pierzîndu-şi răbdarea la începutul lunii noiembrie, populaţia Parisului s-a adunat în faţa mănăstirii Temple, în turnul căreia era deţinut regele, cerîndu-i capul.

La 6 noiembrie, deputatul Valazé, care era girondin, îşi făcea în sfîrşit raportul în faţa Convenţiei, în numele comisiei celor douăzeci şi patru, cu privire la crimele lui Ludovic Capet (numele ce i-a fost dat regelui detronat).

Raportul lui Valazé, deşi înşira crimele lui Ludovic, a fost apreciat ca slab documentat şi Convenţia a hotărît să se continue studierea aprofundată a probelor de vinovăţie.

Între timp, Comitetul de legislaţie al Convenţiei a abordat studiul problemelor juridice legate de procesul fostului rege.

În ziua de 7 noiembrie deputatul Jean Mailhe a prezentat din partea Comitetului de legislaţie, în faţa Convenţiei, un raport care urma să servească drept temei pentru judecarea lui Ludovic.

Raportul Mailhe a dezbătut, în esenţă, două probleme : Poate fi judecat Ludovic ? Cine trebuie să-l judece ? Concluzia raportului era că el putea fi judecat şi că trebuie judecat de către Convenţie.

Convenţia a hotărît ca raportul Mailhe să fie tipărit, tradus în diferite limbi şi trimis departamentelor, municipalităţilor şi armatelor.

Cu toate acestea, discuţia cu privire la posibilitatea judecării lui Ludovic a mai continuat în Convenţie timp de o lună.

Fostul rege avea printre deputaţii Convenţiei numeroşi apărători. Deputatul Morisson, reprezentînd departamentul Vendée, în majoritate regalist, a dezvoltat în faţa Convenţiei teza inviolabilităţii persoanei regale sacre şi a lipsei de competenţă a Convenţiei, declarînd că va refuza, în consecinţă, să răspundă la apelurile nominale care urmară în legătură cu problema judecării fostului rege.

Ludovic este un străin printre noi...

După Morisson, în aceeaşi zi de 13 noiembrie, a luat cuvîntul deputatul Saint-Just, reprezentînd departamentul Aisne. El conchise că regele putea fi judecat şi că trebuia judecat nu ca un simplu cetăţean, ci ca duşman, ca rebel.

În cuvîntarea sa, Saint-Just, unul din fruntaşii revoluţiei, adept înflăcărat al lui Robespierre, şi-a dezvoltat concepţia despre regalitate spunînd :

„...A judeca înseamnă a aplica legea. O lege este un raport de justiţie. Dar ce raport de justiţie este între omenire şi regi ? Ce este comun între Ludovic şi poporul francez pentru a-l menaja după trădarea sa ? Vor fi spirite generoase care vor susţine în alte vremuri că unui rege trebuie să i se facă proces nu pentru crimele administraţiei sale, ci pentru faptul de a fi fost rege ; fiindcă nimic pe lume nu poate legitima o asemenea uzurpare şi oricare ar fi iluziile sau convenţiile de care se înconjură regalitatea, ea este o crimă eternă, împotriva căreia orice om are dreptul să se ridice şi să se înarmeze ; ea, regalitatea, este unul din atentatele pe care nici orbirea unui întreg popor nu-l poate justifica. Un asemenea popor comite o crimă împotriva naturii prin exemplul pe care-l dă... Nu se poate domni nevinovat, nebunia ei este prea evidentă. Orice rege este un rebel şi un uzurpator. Oare regii înşişi ar trata altfel pe pretinşii uzurpatori ai autorităţii lor ?...".

Saint-Just continuă apoi : „...Cetăţeni, tribunalul care trebuie să-l judece pe Ludovic al XVI-lea nu este un tribunal judiciar, ci este un consiliu... Voi trebuie să-l judecaţi. Ludovic este un străin printre noi ; el n-a fost cetăţean nici înaintea crimei sale ; el n-avea drept de vot, el nu putea purta arme ; el este şi mai puţin cetăţean după crima sa... Îndată ce un om este vinovat, el se pune în afara cetăţii ; şi nu cumva Ludovic va intra în cetate prin crima sa ?... Poporul meu ! Dacă regele ar fi vreodată achitat, aminteşte-ţi că noi nu vom mai fi demni de încrederea ta şi tu ai putea să ne acuzi de perfidie"[2].

Cuvîntarea lui Saint-Just făcu o impresie profundă. Totuşi, în cursul discuţiei care a urmat regele îşi mai găsi apărători.

Dar nici masele revoluţionare nu rămaseră pasive. În toată ţara n-au mai contenit adunările cetăţeneşti care cereau judecarea şi condamnarea lui Ludovic.

Tensiunea politică provocată de procesul regelui îşi atinse punctul culminant prin descoperirea la 20 noiembrie a unui dulap de metal ascuns în pereţii palatului Tuileries. În dulap se găsiră numeroase alte documente ce atestau culpabilitatea gravă a regelui în organizarea de acţiuni contrarevoluţionare. Printre documentele descoperite se găsea corespondenţa lui Laporte, fostul intendent al listei civile, şi a altor persoane adepţi ai regelui detronat şi chiar scrisori ale lui Ludovic al XVI-lea care îl demascară ca duşman al revoluţiei.

La 2 decembrie o delegaţie reprezentînd patruzeci şi opt de secţii din Paris apăru la bara Convenţiei cu următoarea moţiune :

„Depozitari ai răzbunării naţionale, ce vă leagă încă braţele ?

A întreba dacă fostul rege al francezilor poate fi judecat este o blasfemie politică, înseamnă a repune încă o dată în aceeaşi balanţă interesele unui individ cu salvgardarea tuturor. Aceasta înseamnă lungi discuţii, incidente interminabile..., înseamnă a compromite voinţa suverană şi a risca gloria naţiunii... Secţiile din Paris vă cer :

1) de a pune chestiunea cum ar trebui să fie : Ludovic, fostul rege al francezilor, este oare demn de moarte ?

Este avantajos oare pentru republică ca el să piară pe eșafod ?

2) de a dubla zelul și activitatea atît timp cît va dura acest proces, adică de a decreta patru ședințe de după masă pe săptămînă unde nu se va dezbate decît cauza fostului rege... Amintiți-vă că sînteți aleși de popor și numai de popor, concentrați-vă asupra misiunii voastre ; ochiul stăpînului urmărește toate acțiunile voastre și el le apreciază după utilitatea lor" [3].

La 3 decembrie a luat cuvîntul deputatul Robespierre, care a susținut că regele trebuie nu numai judecat, ci și pedepsit, căci altfel Republica Franceză ar fi o himeră. Convenția națională trebuie să-l declare pe Ludovic trădător de patrie, criminal față de omenire și să-l pedepsească ca atare.

Robespierre nu avea însă ascendența necesară asupra Convenției pentru a o putea antrena să-l declare pe Ludovic trădător și criminal fără dezbateri judiciare.

Discuțiile continuară și, la 6 decembrie 1792, Convenția națională a adoptat decretul de punere sub acuzare al lui Ludovic al XVI-lea, avînd următorul conținut :

„Art. I. — Comisia celor douăzeci și patru, Comitetele de legislație și de securitate generală vor numi fiecare cîte trei membri care se vor reuni cu comisiunea celor doisprezece (această comisie a fost formată în cursul dezbaterilor din Convenție pentru a sprijini activitatea comisiei celor douăzeci și patru).

Art. II. — Această comisie de douăzeci și unu membri va prezenta luni dimineață (10 decembrie 1792) actul enunciativ al crimelor de care este acuzat Ludovic Capet. Ea va aranja într-o ordine corespunzătoare toate piesele care sprijină acest act.

Art. III. — Comisia va prezenta în ședința de marți dimineața, la ora opt, lista întrebărilor de adresat lui Ludovic Capet.

Art. IV. — Convenția națională va discuta în ședința de luni actul enunciativ al crimelor lui Ludovic Capet.

Art. V. — A doua zi Ludovic Capet va fi adus la bara Convenției pentru a asculta lectura acestui act și a răspunde la întrebările care i se vor pune numai prin intermediul președintelui.

Art. VI. — Copii ale actului enunciativ și ale listei de întrebări vor fi remise lui Ludovic Capet și președintele va amîna dezbaterile cu două zile pentru a fi ascultat apoi în mod definitiv.

Art. VII. — A doua zi după această ultimă înfățișare la bară, Convenția națională se va pronunța asupra soartei lui Ludovic Capet prin apel nominal ; fiecare membru se va prezenta pe rînd la tribună.

Art. VIII. — Convenția națională însărcinează puterea executivă, sub proprie răspundere, pentru a lua toate măsurile de securitate generală în timpul judecării lui Ludovic Capet".

La 10 decembrie, Comisia celor douăzeci și unu, numită la 6 decembrie, își prezentă raportul, care constituia actul enunciativ al crimelor lui Capet [4].

În numele comisiei luă cuvîntul Robert Lindet, reprezentant al departamentului Eure. El a sintetizat indiciile și probele care dovedeau trădarea lui Ludovic al XVI-lea, făcînd un istoric al principalelor episoade ale politicii regale începînd din 1789.

La această dată acuzatorii nu dispuneau încă de dovezile privind apelul pe care regele îl adresase puterilor străine pentru a le determina să intervină cu armatele lor în sprijinirea monarhiei în Franța.

În legătură cu vinovăția lui Ludovic al XVI-lea, istoricul Jules Michelet arată că este suficient de a pune față în față, pe de o parte, susținerile sale, pe de altă parte mărturisirile făcute, mai ales după 1815, de regaliștii francezi și străini.

Printre altele, Ludovic al XVI-lea declarase încă în 1791 că n-a avut niciodată intenția de a pleca din regat, n-a avut nici o legătură cu puterile străine, n-a adresat nici un apel acestor puteri.

Documente publicate ulterior au dovedit însă că Ludovic al XVI-lea a adresat Prusiei încă la 3 decembrie 1790 o cerere de intervenție, apoi și Spaniei și altor state. În 1835 „Revue rétrospective" din Paris a publicat o scrisoare pe care regina Marie Antoinette o trimisese fratelui său, împăratul Austriei, la 1 iunie 1791 în vederea obținerii ajutorului trupelor austriece, pentru început 10 000 de oameni, împotriva poporului francez [5],

11 decembrie 1792 a fost una din marile zile ale procesului. Sala de şedinţe a Convenţiei era plină pînă la refuz. Regele, acuzat, urma să compară la bara Convenţiei.

Fostul rege în faţa judecătorilor

Au fost luate măsuri de precauţie extraordinare ; toţi cetăţenii din Paris erau sub arme.

La orele 13, primarul Parisului s-a prezentat la Temple şi i-a citit fostului rege decretul care dispunea ca Ludovic Capet să fie adus în faţa Convenţiei.

— Nu mă numesc Capet, spuse regele, strămoşii mei au purtat acest nume, dar eu niciodată n-am fost numit astfel...

El a fost condus în trăsură la sediul Convenţiei. La intrarea fostului rege în incinta Convenţiei s-a lăsat o tăcere adîncă.

Spre deosebire de alţi regi care îşi sfidaseră judecătorii, ca, de pildă, regele Angliei Carol I, Ludovic al XVI-lea s-a supus judecăţii şi s-a apărat, negîndu-şi vinovăţia.

Cu privire la faptele anterioare lunii septembrie 1791 de care era acuzat, Ludovic, stînd pe un scaun tapisat lîngă bară, susţinea că ele sînt şterse prin acceptarea de către dînsul a Constituţiei din 1791 * ; pentru cele din perioada următoare, el încerca să arunce responsabilitatea pe seama miniştrilor săi. În ce priveşte învinuirile referitoare la legăturile sale cu emigranţii contrarevoluţionari, Ludovic le nega, refuzînd să recunoască documentele care-i erau prezentate, deşi ele erau datate şi adnotate cu mîna sa [6].

* Constituţia franceză din 1791, pe care Ludovic al XVI-lea a fost obligat s-o accepte prin jurămîntul depus la 14 septembrie 1791, avea ca preambul „Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului" din 26 august 1789. Constituţia a proclamat suveranitatea unică, indivizibilă, inalienabilă şi imprescriptibilă, care aparţinea naţiunii. Franţa a devenit o monarhie constituţională, în care puterea legiuitoare aparţinea Adunării naţionale, aleasă pe doi ani, iar puterea executivă era exercitată de rege. Acesta trebuia să jure fidelitate faţă de naţiune şi să se oblige să respecte legile. Refuzul regelui de a depune jurămîntul de fidelitate era considerat ca abdicare.

Membrii Convenţiei şi tribunele ascultară negările acuzatului în cea mai deplină tăcere.

Şedinţa Convenţiei era prezidată de deputatul Banère, care a deschis dezbaterile, adresîndu-se acuzatului :

— Ludovic, naţiunea franceză vă acuză. Adunarea naţională a decretat la 3 decembrie că veţi fi judecat de ea ; la 6 decembrie ea a decretat că veţi fi adus la bara ei. Vi se va citi actul enunciativ al crimelor care vi se impută. Vă puteţi aşeza.

Unul din secretarii adunării a citit în întregime actul de acuzare. Preşedintele, reluînd fiecare cap de acuzare, a cerut lui Ludovic să răspundă la învinuirile ce i se aduceau.

Astfel, preşedintele îi puse întrebarea :

— După arestarea voastră la Varennes, exerciţiul puterii executive v-a fost suspendat provizoriu, dar aţi continuat să conspiraţi. La 17 iulie sîngele cetăţenilor a fost vărsat la Champ de Mars. O scrisoare scrisă de mîna voastră în 1790 lui La Fayette dovedeşte că exista o coaliţie criminală între voi şi La Fayette, la care a aderat şi Mirabeau... Au fost folosite toate genurile corupţiei. Aţi plătit pentru a se scrie jalbe, pamflete, aţi finanţat ziare destinate să pervertească opinia publică, să discrediteze asignatele (bancnote emise în 1789) şi să susţină cauza emigranţilor. Registrele lui Septeuil indică ce sume enorme au fost cheltuite pentru aceste manevre liberticide. Ce aveţi să răspundeţi ?

Ludovic : Ceea ce s-a întîmplat la 17 iulie nu mă poate privi nicidecum ; despre rest n-am nici o cunoştinţă.

După interogatoriu, deputatul Valazé, aşezat în apropierea barei, a prezentat lui Ludovic piesele doveditoare pe care se sprijinea actul enunciativ.

Răspunsul lui Ludovic a fost invariabil : Nu-l recunosc.

Preşedintele îl mai întrebă pe acuzat dacă a dispus să se construiască un dulap de fier la palatul Tuileries şi dacă a depus acolo documente.

Ludovic a răspuns negativ şi la această întrebare.

Acuzatul a fost apoi invitat să se retragă într-o altă sală. Înainte de a pleca, Ludovic a reamintit Convenţiei că ceruse un apărător.

După retragerea fostului rege a avut loc o dezbatere violentă pentru a se hotărî dacă Convenţia îi va acorda sau nu dreptul la un apărător. Hotărîrea de a autoriza pe Ludovic să-şi aleagă un apărător a fost, totuşi, adoptată aproape în unanimitate [7].

La 12 decembrie, patru comisari ai Convenţiei l-au vizitat pe Ludovic pentru a se interesa ce apărători îşi alege. Acuzatul a indicat doi avocaţi cunoscuţi, pe Target şi pe Tronchet, dar ei au refuzat să-l asiste din motive politice.

La 13 decembrie Convenţia a primit o scrisoare din partea lui Malesherbes, fost ministru al regelui, împreună cu Turgot. Malesherbes era în anul procesului în vîrstă de 72 de ani, dar cu toate acestea s-a oferit ca apărător. Ludovic l-a acceptat.

Între timp, în Convenţie continuară discuţiile privind documentele găsite în arhiva regală, pe care Ludovic refuza să le recunoască.

La 15 decembrie şi apoi la 20 decembrie, comisarii Convenţiei prezentară acuzatului documentele care nu-i fuseseră încă comunicate, printre care scrisorile prinţului de Poix din 1791, care dovedeau legăturile lui Ludovic al XVI-lea cu duşmanii revoluţiei. El persista însă să nege.

Convenţia a fixat pentru 26 decembrie cea de-a doua înfăţişare a regelui la bară. Apărătorii Malesherbes şi Tronchet (care între timp acceptase totuşi această misiune), considerînd că termenul este prea scurt pentru a pregăti apărarea, cerură concursul unui al treilea avocat, Sèze, fost membru al baroului din Bordeaux. Convenţia a aprobat cooptarea lui Sèze ca al treilea apărător al lui Ludovic.

În timp ce se desfăşurau dezbaterile în cadrul Convenţiei au sosit numeroase adrese şi petiţii pe biroul Adunării. Mulţi cetăţeni simpli au trimis observaţii, opinii şi propuneri. Unii erau pentru pedeapsa cu moartea, alţii pentru exil sau se mulţumeau să sfătuiască Convenţia să fie indulgentă.

Unii din cei care trimiseră scrisori susţineau că deputaţii care s-au pronunţat în public pentru moartea regelui n-ar mai avea dreptul să voteze cu prilejul judecăţii...

Un grup de deputaţi favorabili regelui propuseră Convenţiei ca în privinţa judecării regelui să se facă un apel la popor, la un fel de referendum, sperînd să-l salveze în acest fel pe Ludovic. Propunerea a fost respinsă de majoritatea deputaţilor.

La 9 decembrie au apărut la bara Convenţiei victimele şi rudele celor asasinaţi cu prilejul masacrului de la 10 august, cînd garda regală a tras în mulţime.

Reprezentantul lor şi-a încheiat cuvîntarea astfel :

„Ludovic este un asasin. Legea prevede pedeapsa cu moartea pentru asasini, să moară Ludovic ! Dacă legea nu este aceeaşi pentru el ca şi pentru noi, legea este nedreaptă şi nu mai este lege... Ludovic este un asasin, deci trebuie să moară" [8].

La 26 decembrie, la ora 9, Ludovic s-a înfăţişat a doua oară la bara Convenţiei, însoţit de apărătorii săi Malesherbes, Tronchet şi Sèze şi escortat de Chambon, primarul Parisului, precum şi de Santerre, comandantul-şef al gărzii naţionale.

Şedinţa a fost prezidată de Defermon, reprezentantul departamentului Ille-et-Vilaine.

Ludovic a declarat că apărătorul său îi va citi apărarea.

Sèze, în prima parte a pledoariei sale, a reluat argumentele privind inviolabilitatea regelui, analizînd prevederile Constituţiei din 1791. El a pus de asemenea sub semnul întrebării competenţa Convenţiei, care, pronunţînd punerea sub acuzare, n-ar mai fi trebuit să reţină procesul pentru judecata în fond. El pretinse în continuare ca inculpatul să aibă dreptul la recuzare ; ca să se stabilească o majoritate de două treimi pentru adoptarea sentinţei ; ca votul să fie secret şi nemotivat de către judecători.

A doua parte a pledoariei discuta faptele puse în sarcina lui Ludovic, reiterînd sistemul de apărare adoptat de rege.

Sèze a încheiat prin a lăuda virtuţile lui Ludovic, ceea ce a provocat dezaprobare în rîndul deputaţilor şi al asistenţei.

După încheierea pledoariei, Ludovic a luat încă o dată cuvîntul, subliniindu-şi nevinovăţia.

Dezbaterile

După ieșirea din sală a regelui a început în sînul Convenției o discuție tumultuoasă. Adepții regalității încercau iarăși să strecoare în discuție diverse propuneri diversioniste, pînă cînd s-a adoptat în unanimitate următorul decret :

— Convenția națională decretează că discuția este deschisă cu privire la judecata lui Ludovic Capet și că va continua fără întrerupere pînă la pronunțarea sentinței.

Discuția a reînceput la 27 decembrie 1792.

Primul vorbitor a fost Saint-Just, care a cerut ca fiecare deputat să urce la tribună și să declare dacă este ori nu dovedită vinovăția lui Ludovic.

Dar girondinii au reluat încercările de a-l salva pe rege. Ei susțineau mai ales necesitatea de a fi consultat întregul popor, propunere care fusese deja respinsă o dată, apoi subliniau riscul de a ridica prin moartea regelui toată Europa regalistă împotriva revoluției.

Iacobinii, printre care și Robespierre, au subliniat pericolul creării unei stări de tensiune în sînul poporului printr-un referendum asupra soartei regelui, în condițiile în care, în primăvara anului 1793, se aștepta reluarea luptelor împotriva armatelor străine intervenționiste.

Poziția iacobinilor a primit un sprijin prin aducerea la cunoștința Convenției a intrigilor generalului regalist Dumouriez, care, părăsindu-și trupele, a venit spre sfîrșitul lunii decembrie la Paris pentru a convinge pe deputații iacobini să cruțe viața regelui.

În același timp, partidul girondinilor își intensifică activitatea în întreaga Franță, încercînd să instige provincia împotriva iacobinilor și a Parisului revoluționar. Convenția a primit în aceste zile scrisori din partea regaliștilor, dintre care unele amenințau și cu războiul civil.

Regaliștii au recurs și la alte metode. La 2 ianuarie 1793 ei au organizat la Paris, la Théâtre de la Nation, reprezentarea unei piese intitulată „L'ami des lois" (Amicul legilor), în care se făcea deschis apologia regalității.

Comuna Parisului a suspendat însă reprezentațiile piesei la 12 ianuarie, cu toate protestele regaliștilor.

Masele largi populare au reacționat la intrigile regaliste prin noi adunări, în care cereau terminarea de urgență a procesului împotriva fostului rege.

Lupta în jurul soartei regelui s-a ascuțit și în coloanele publicațiilor. Presa populară era reprezentată îndeosebi prin „Journal de la République Française", redactat de Marat, și de „Le Père Duchesne" al lui Hébert. Presa revoluționară a fost susținută și de pamflete și broșuri, care au lansat atacuri împotriva fostului rege și demascau pe susținătorii săi.

Masele populare, îndeosebi la Paris, erau neliniștite din cauza ezitărilor care apăruseră în cadrul Convenției. Se răspîndiră zvonuri despre pregătiri, în diverse cartiere ale Parisului, în vederea unei noi insurecții armate.

Unele secții din Paris s-au și declarat în stare de insurecție.

La 30 decembrie 1792 delegații a optsprezece secții s-au prezentat la bara Convenției, cerînd o hotărîre promptă în procesul regelui și o condamnare la moarte. Ei erau însoțiți de cei răniți la 10 august de trupele regelui, văduvele și orfanii celor uciși etalînd la bara Convenției îmbrăcămintea însîngerată a morților.

„Aceștia sînt — declara reprezentantul delegaților — victimele care au scăpat de moarte, pe care Ludovic tiranul le-a sortit-o. Nu auziți, oare, răsunînd din cer o voce teribilă care vă strigă : Cine a vărsat sîngele semenilor săi trebuie să piară la rîndul său !?... Ludovic a fost un trădător, un sperjur, un asasin, și voi discutați prea mult problema dacă el trebuie sau nu să primească pedeapsa pentru crimele sale ! Toate legile umane cer moarte asasinilor. Ludovic, infamul Ludovic, este asasin de mii de ori și voi ezitați ! El sugruma pe cetățenii pe care trebuia să-i apere, deci trebuie să moară..." [9].

În aceeași seară, Robespierre a citit în fața unei mulțimi imense la Clubul iacobinilor cuvîntarea pe care o ținuse în ajun în Convenție, demascînd pe cei ce unelteau în favoarea fostului rege.

Deputații republicani erau, pe de altă parte, continuu amenințați cu moartea de partizanii regelui, îndeosebi prin scrisori anonime.

Unul din ei, deputatul iacobin Lepeletier de Saint-Fargeau, a și fost asasinat la 20 ianuarie 1793 pentru că a votat împotriva fostului rege.

Ecourile procesului peste hotare

Procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea a stîrnit ecouri puternice și în străinătate.

În Marea Britanie avu loc în Camera Comunelor la 14 și 15 decembrie 1792 o mare dezbatere asupra păcii și războiului. Fox, conducătorul opoziției, invitase guvernul englez să reia relațiile diplomatice cu Franța. În ziua de 21 decembrie, în Camera Lorzilor, lordul Landsdown a declarat în același sens :

— Două probleme importante trebuie să preocupe Marea Britanie : soarta deplorabilă a lui Ludovic al XVI-lea și datoria de onoare de a se abate de deasupra capului acestuia spada fatală ; soarta unui mare număr de emigranți care se află în prezent în Anglia.

El propunea două rezoluții :

— Să se trimită un ambasador la guvernul executiv al Franței pentru a fi arătat interesul majestății-sale britanice și al națiunii față de soarta lui Ludovic ;

— a se trimite în Canada o parte a emigranților francezi, care din cauza sărăciei sînt expuși să moară de foame la Londra.

Ministrul afacerilor externe, lordul Grenville, vorbind în Camera Lorzilor, ca și vărul său, M. Pitt, în Camera Comunelor, argumenta împotriva susținerilor lui Landsdown, punînd, printre altele, întrebările : „Cine sînt judecătorii lui Ludovic ? Cine ar putea îndemna la negocieri cu asemenea oameni ? Nu se înțelege, de altfel, că aceasta ar însemna recunoașterea republicii ? Așa ceva ar fi sub demnitatea Marii Britanii. Fără îndoială, regele Angliei deplîngea soarta unui monarh nenorocit ; dar acesta era un subiect prea delicat pentru a fi discutat momentan, mai ales că intervenția sa ar fi, de bună seamă, zadarnică

la aceia care hotărîseră să stîrpească pe toți regii de pe suprafața pămîntului“ [10].

În timp ce guvernul englez se eschiva de la orice intervenție în favoarea lui Ludovic al XVI-lea, guvernul spaniol nu ezita să se angajeze.

La 27 decembrie 1792 ministrul afacerilor externe al Republicii Franceze, Lebrun, a transmis Convenției o scrisoare a cavalerului Ocariz, însărcinatul cu afaceri al Spaniei în Franța, împreună cu o declarație de neutralitate a guvernului din Madrid.

Regele Spaniei Carol al IV-lea își exprima speranța că, în schimb, Convenția va binevoi să ia în considerație interesul pe care îl purta el față de ruda și fostul său aliat, Ludovic al XVI-lea.

Convenția n-a ținut seamă de această intervenție diplomatică.

La 17 ianuarie 1793, Ocariz a încercat un nou demers, iar o scrisoare a sa a fost din nou trimisă Convenției, dar nici de astă dată nu s-a produs nici un efect favorabil acuzatului. Dimpotrivă. Luînd cuvîntul, deputatul Danton își exprimă mirarea față de îndrăzneala unei puteri străine, care nu se sfia să încerce a-și exercita influența asupra activității Convenției. Dacă toată lumea ar fi de părerea sa, spunea vorbitorul, s-ar vota de îndată numai pentru acest fapt declarația de război împotriva Spaniei, care, deși nu recunoaște Republica Franceză, vrea să-i dicteze legile ei.

Danton se manifesta ca un adversar hotărît al fostului rege, deși mai tîrziu se descoperiră documente care dovedeau că în septembrie 1792 el a dus tratative cu reprezentanții Angliei în vederea salvării lui Ludovic.

Reluarea dezbaterilor

La 14 ianuarie 1793 Convenția a reluat procesul lui Ludovic al XVI-lea într-o atmosferă foarte încărcată. Deși anterior fusese adoptată hotărîrea de a-l judeca pe Ludovic, la propunerea unor deputați, partizani mascați

ai regelui, a început o discuţie confuză asupra chestiunii dacă Convenţia urma să decidă o măsură de securitate generală ori să dea o hotărîre judiciară.

În cursul acestei discuţii s-a făcut din nou propunerea de a se cere întregului popor o împuternicire specială pentru a-l judeca pe Ludovic, ceea ce, în esenţă, însemna reluarea problemei referendumului cu privire la soarta fostului rege.

Pînă la urmă a fost adoptată decizia ca a doua zi deputaţii să se pronunţe prin vot individual asupra următoarelor trei întrebări :

1. Este vinovat Ludovic ?
2. Hotărîrea va fi supusă ratificării poporului ?
3. Ce pedeapsă urmează a se pronunţa împotriva lui Ludovic ?

A doua zi, la 15 ianuarie 1793, Convenţia s-a întrunit sub preşedinţia lui Vergniaud.

Se hotărî ca deputaţii, care doreau, să-şi poată motiva votul în scris ; treizeci şi şapte se folosiră de această posibilitate.

La prima întrebare, nici un deputat nu s-a declarat pentru nevinovăţie. Douăzeci şi şapte dintre ei au evitat să răspundă clar, motivînd, în genere, atitudinea lor prin imposibilitatea pentru un deputat de a da o hotărîre judiciară.

Iată ce declarau unii deputaţi :

Wandelincourt (din Haute-Marne) : Ca legislator, n-am fost învestit de alegătorii mei cu dreptul de a judeca în materie criminală. Blîndeţea moravurilor în care am trăit pînă la această zi nu-mi permite să votez într-un fel ori altul în materie criminală.

Lalande (din Maurthe) : Nici da, nici nu, nu sînt judecător.

Philippe-Egalité din Paris (numele adoptat de ducele de Orleans, văr al fostului rege Ludovic al XVI-lea) a răspuns prin : Da.

Noël (din Vosges) : Am onoarea să remarc că fiul meu a fost grenadier în batalionul din Vosges ; el a murit combătînd împotriva duşmanilor pe care Ludovic este acuzat de a-i fi instigat împotriva noastră. Ludovic este cauza

primară a morţii fiului meu ; delicateţea mă obligă totuşi să nu votez.

La această şedinţă, din 749 de deputaţi 31 erau absenţi ; 691 au votat prin „da", 27 au făcut diverse declaraţii, care de fapt trebuie considerate ca abţineri.

Culpabilitatea fusese deci votată cu o majoritate zdrobitoare [11].

Îndată după acest prim vot, Convenţia a trecut la votul asupra celei de-a doua întrebări.

Ea a fost formulată astfel :

Hotărîrea care va fi dată cu privire la Ludovic trebuie supusă ratificării de către poporul reunit în adunările sale primare ? Da sau nu ?

Din 749 de deputaţi erau absenţi 28, 12 s-au recuzat ori s-au abţinut de la vot, 287 s-au pronunţat pentru apelul la popor, 424 împotrivă.

Rezultatul era pentru partizanii regelui o înfrîngere zdrobitoare, la care nu se aşteptaseră. Majoritatea de 137 de voturi nu a fost exprimată doar în legătură cu condamnarea regelui, ci era în acelaşi timp un vot majoritar în favoarea tezei concentrării puterilor suverane în mîinile unei adunări reprezentative a naţiunii.

În zilele următoare, 16 şi 17 ianuarie 1793, deputaţii trebuiau să se pronunţe asupra ultimei întrebări :

Ce pedeapsă urmează a se aplica lui Ludovic, fostul rege al francezilor ?

Adunarea a discutat mai întîi asupra situaţiei politice din Paris, apoi a dezbătut propunerea deputatului Lanjuinais ca pedeapsa lui Ludovic să fie pronunţată cu o majoritate de două treimi, după cum se prevedea în Codul penal.

Danton a intervenit în mod energic împotriva acestei propuneri, subliniind că şi primele două hotărîri fuseseră luate cu majoritate simplă.

Convenţia a respins propunerea lui Lanjuinais.

Era ora opt seara. Un secretar a început apelul nominal, care s-a prelungit de-a lungul acelei nopţi de ianuarie, într-o sală slab luminată, pînă a doua zi, o zi mohorîtă de iarnă.

Fiecare deputat urca la tribună după ce îşi auzea nu-

mele şi-şi expunea opinia ori o justifica mai pe larg sau mai succint.

Primul a fost chemat deputatul Mailhe, raportorul comitetului de legislaţie. El a declarat :

— Datorită unei consecvenţe care mi se pare naturală, datorită unei consecvenţe a opiniei pe care am enunţat-o deja în privinţa primei întrebări, votez pentru moarte. Voi face însă o simplă observaţie. Dacă moartea va avea majoritatea, cred că va fi demn pentru Convenţia naţională de a examina dacă n-ar fi util să se întîrzie momentul execuţiei. Revin la întrebare şi votez pentru moarte.

Astfel a fost pusă în discuţie problema amînării executării pedepsei, despre care pînă atunci nu fusese vorba.

Numeroşi deputaţi păreau să ştie că Mailhe acţiona la cererea reprezentantului Spaniei, contele de Ocariz. Se zvonea că Mailhe primise în acest scop 50 000 de livre.

După ce a terminat apelul nominal, preşedintele Vergniaud anunţă că a primit două scrisori : una din partea apărătorilor lui Ludovic, cealaltă de la însărcinatul cu afaceri al Spaniei.

Adunarea respinse în unanimitate aceasta din urmă, iar cu privire la apărători hotărî că vor fi admişi la bară după despuierea scrutinului.

Vergniaud proclamă apoi rezultatele celui de-al treilea apel nominal :

„Adunarea se compune din 745 de membri votanţi. Decedat 1, rămîn 744, din care 23, dintr-un motiv ori altul, n-au votat. Rămîn deci 721 de membri care au votat, a căror majoritate absolută este de 361.

Au votat

— pentru pedeapsa cu moartea, sub rezerva comutării ori a fixării unui termen 1

— pentru pedeapsa cu moartea, cerînd o discuţie cu privire la data execuţiei 23

— pentru pedeapsa cu moartea, cu amînarea execuţiei pînă la expulzarea tuturor Bourbonilor . . . 8

— pentru pedeapsa cu moartea, cu amînarea execuţiei pînă la încheierea păcii, cu facultatea de a efectua execuţia în douăzeci şi patru de ore dacă va avea loc invazia teritoriului 2

— pentru pedeapsa cu moartea 366

— pentru detenţiune pînă la sfîrşitul războiului şi exilarea îndată după încheierea păcii 319

— pentru muncă silnică 2

Declar în numele Convenţiei naţionale, conchise Vergniaud, că pedeapsa pe care o pronunţă este moartea“ [12].

În timpul anunţării votului, sala păstră cea mai profundă tăcere.

Apoi au fost admişi la bară cei trei apărători ai lui Ludovic. De Sèze citi o scrisoare a regelui prin care acesta declara un apel adresat naţiunii împotriva judecăţii reprezentanţilor săi :

„Sînt dator onoarei, sînt dator familiei mele de a nu subscrie la o judecată care mă învinovăţeşte de o crimă pe care nu mi-o pot reproşa ; în consecinţă, declar apel la naţiunea însăşi împotriva judecăţii reprezentanţilor săi, acord prin prezenta împuterniciri speciale apărătorilor mei din oficiu şi mă bazez în mod special pe fidelitatea lor de a face cunoscut Convenţiei naţionale acest apel prin toate mijloacele de care vor dispune şi de a cere ca să se facă menţiunea corespunzătoare în procesul-verbal al şedinţei Convenţiei. Semnat, *Louis Capet*“.

Apărătorul Tronchet, reluînd propunerea deputatului Lanjuinais, a cerut aplicarea Codului penal, care, după cum arăta, pretindea majoritatea de două treimi pentru condamnare.

Deputatul Merlin de Douai a relevat eroarea lui Tronchet : legea privea pe juraţi, nu Codul penal, şi cerea zece voturi din douăsprezece, iar nu două treimi pentru a pronunţa culpabilitatea, dar prevedea majoritatea simplă pentru stabilirea pedepsei.

În ce priveşte apelul adresat poporului, Robespierre l-a denunţat ca fiind contrar principiilor autorităţii publice, drepturilor naţiunii şi autorităţii reprezentanţilor.

Convenţia a respins apelul lui Ludovic al XVI-lea şi prorogă pentru a doua zi discuţia asupra amînării execuţiei.

La 18 ianuarie 1793, la deschiderea şedinţei, s-au făcut unele observaţii critice asupra cifrelor publicate în

ajun. Cîțiva deputați au susținut că voturile lor au fost înregistrate greșit.

S-a făcut un apel nominal de control, după care președintele Vergniaud a proclamat rezultatul rectificat al scrutinului.

Adunarea este compusă din . . .	749 de membri	
N-au votat din diverse motive . .	28 „ „	
	721 de votanți	

Majoritatea absolută 361

2 au votat pentru muncă silnică

286 pentru detenţiune sau exilare după încheierea păcii ori exilarea imediată ori pentru recluziune și unii au adăugat pedeapsa cu moartea condiționată de invadarea teritoriului ;

46 au votat pentru moartea cu amînarea executării fie pînă după expulzarea Bourbonilor, fie pînă după încheierea păcii, fie pînă după ratificarea Constituției.

Total 334

361 au votat pentru moarte.

26 pentru moarte, cerînd o discuție pentru a se stabili dacă ar fi în interesul public ca executarea ei să fie ori să nu fie amînată și exprimîndu-și voința independent de această cerere.

Total 387.

Rezumat :

387 pentru moartea fără condiții
334 pentru detenţiune etc. ori moartea condiționată
28 absenți ori nevotanți

Total 749

După proclamarea scrutinului, președintele a declarat din nou în numele Convenției naționale că pedeapsa împotriva lui Ludovic Capet este pedeapsa cu moartea [13].

Ținînd seama de ansamblul scrutinului, 334 de reprezentanți au vrut să-l salveze pe rege.

Partizanii pedepsei cu moartea cu amînarea execuției au fost la 18 ianuarie în număr de 46 ; alți 26 de deputați s-au pronunțat pentru amendamentul Mailhe, care de asemenea viza amînarea execuției.

În aceste condiții, pentru pedeapsa cu moartea fără nici o condiție nu votaseră decît 361 de deputați, ceea ce reprezenta o majoritate de numai un vot. Regaliștii din Convenție nu întîrziară să sublinieze această împrejurare.

De aceea s-a adoptat hotărîrea să se delibereze în continuare asupra amînării. Făcîndu-se între timp miezul nopții, ședința a fost amînată pentru a doua zi.

La 19 ianuarie 1793 a fost pusă deputaților întrebarea: Se va acorda amînarea executării pedepsei lui Ludovic Capet ? Da ori nu ?

Ședința Convenției se deschise la ora zece și jumătate sub președinția lui Barère, Vergniaud fiind bolnav.

Partizanii regelui au pledat pentru amînare, invocînd îndeosebi pericolul intervenției monarhiilor din Europa în cazul cînd Ludovic va fi executat.

Președintele Barère a închis dezbaterile, expunînd argumentele de politică internă și externă pentru executarea imediată a pedepsei.

„Republicile se nasc prin eforturi — spuse Barère în încheiere, înlăturînd superstiția regală —, trebuie să știm să facem față guvernelor din Europa".

Apoi începu apelul nominal, care se sfîrși la ora două după miezul nopții.

Președintele proclamă numaidecît rezultatele :

Din 749 de deputați au votat 690

Majoritatea absolută era deci de 346

Pentru amînare au votat 310

Împotriva amînării 380

Voturile excedînd majoritatea 34

După această proclamație, președintele a pronunțat decretul următor :

„Convenția națională decretează că nu se va acorda nici o amînare executării condamnării la moarte, pronunțată în ziua de șaptesprezece a acestei luni, împotriva lui Ludovic Capet, ultimul rege al francezilor" [14].

Apoi a fost încheiat procesul-verbal al celor patru votări și s-a adoptat următorul decret :

Art. I. — Convenția națională declară pe Ludovic Capet, ultimul rege al francezilor, vinovat de conspirație

împotriva libertății națiunii și de atentat împotriva securității generale a statului.

Art. II. — Convenția națională decretează că Ludovic Capet va suferi pedeapsa cu moartea.

Art. III. — Convenția națională declară ca nul actul lui Ludovic Capet, adus la bară prin apărătorii săi, denumit „Apel la națiune cu privire la judecata pronunțată împotriva lui de Convenție", interzice tuturor de a-i da vreo urmare, sub pedeapsa de a fi urmăriți și pedepsiți ca vinovați de atentat contra securității generale a republicii.

Art. IV. — Consiliul executiv provizoriu va notifica prezenta lui Ludovic Capet și va lua măsurile de poliție și de securitate necesare pentru a-i asigura executarea în douăzeci și patru de ore, socotite de la notificare, și va raporta Convenției naționale îndată după executare.

Ședința se ridică la orele trei după miezul nopții, duminică 20 ianuarie 1793.

Președintele Consiliului executiv, care pe atunci era Garat, ministrul justiției, s-a deplasat la Temple la ora două după-amiază în ziua de 20 ianuarie 1793.

I s-a citit lui Ludovic decretul Convenției.

Condamnatul a scos din portofelul său o petiție pe care a predat-o lui Garat și prin care cerea un termen de trei zile pentru executarea sentinței, în care interval voia să-și facă pregătirile religioase înaintea morții și să-și vadă familia.

Garat a raportat Convenției în aceeași zi. Adunarea a hotărît că Ludovic este liber să ceară asistența oricărui reprezentant al cultului și de a-și vedea familia fără martori, dar respinse cererea de amînare a execuției.

În seara aceleiași zile, Lepeletier de Saint-Fargeau, deputatul Convenției, reprezentînd departamentul Yonne, care votase pentru moarte și împotriva amînării execuției, a fost asasinat într-o cafenea din Paris de un fost ofițer al gărzii regale.

Știrea a sosit numaidecît la Clubul iacobinilor. Robespierre recomanda un calm „impunător și teribil". Un act atît de solemn ca execuția unui rege nu trebuia tulburat prin manifestări populare.

Execuția

Procesul-verbal al execuției lui Ludovic Capet avea următorul cuprins :

„Anul 1793, al doilea al Republicii Franceze și douăzeci și unu ianuarie. Noi subsemnații Jean Antoine Lefebre, supleant al procurorului general, sindic al departamentului Paris, și Antoine François Monoro, amîndoi membri ai directoratului zisului departament, numiți în scopurile ce urmează de Consiliul general al departamentului, și François Pierre Sallais și François Germain Ysabeau, amîndoi comisari numiți de Consiliul executiv provizoriu, de asemenea în scopurile mai jos enunțate, ne-am deplasat la Palatul Marinei din strada și Piața Revoluției, loc indicat de comisiile noastre, la ora nouă dimineața a acestei zile, unde, aflîndu-ne, am așteptat pînă la ora zece precis comisarii numiți de municipalitatea Paris, ca și pe judecătorii și pe grefierul tribunalului criminal al departamentului Paris, în absența cărora unul din noi doi a întocmit prezentul proces-verbal.

Noi ne-am adunat în scopul de a asista în locul unde sîntem la executarea decretului Convenției naționale din 15, 17, 19 și 20 ianuarie luna prezentă și a proclamației Consiliului executiv din ziua douăzeci a acestei luni, ale căror copii autentice sînt anexate la prezentul proces-verbal.

Și la ora zece și un sfert precis au sosit cetățenii Jacques Claude Bernard și Jacques Roux, ambii ofițeri municipali și comisari ai municipalității, avînd asupra lor împuternicirile, care împreună cu noi au asistat la operațiile constatate prin prezentul proces-verbal.

Și la aceeași oră a sosit în strada și Piața Revoluției cortegiul comandat de Santerre, comandant general, conducînd pe Ludovic Capet într-o trăsură cu patru roți și apropiindu-se de eșafodul ridicat în numita piață a revoluției între piedestalul statuii fostului Ludovic al XV-lea și bulevardul Champs-Elisées.

La ora zece și douăzeci de minute, Ludovic Capet, ajuns la picioarele eșafodului, a descins din trăsură.

La ora zece și douăzeci și două de minute, el a urcat

Primirea lui L. Capet la Infern (stampă, Biblioteca Națională, Paris).

pe eșafod. Execuția a fost săvîrșită de îndată și capul său a fost arătat poporului, drept pentru care am semnat.

Lefebre, Momoro, Sallais, Bernard, Isabeau, Jacques Roux" [15]

* * *

„Ludovic al XVI-lea n-avusese decît un viciu — scria istoricul francez Michelet — și acesta era însăși regalitatea. Regii și prinții, formînd o familie, uitau și trădau cu ușurință națiunea lor. A ucide un om este o crimă. Dar a ucide o națiune? Cum trebuie calificată o asemenea crimă? Ei bine, este ceva mai grav decît a o ucide, anume a o aservi, a o pune la cheremul străinilor, a o violenta și a o lipsi de onoare..." [16].

Revoluția nu putea ierta regalitatea, „această uzurpare", această „crimă eternă" care subjuga unui om un popor întreg, acest „atentat", după cum arăta Saint-Just, „pe care nici orbirea, chiar a unui întreg popor, n-ar putea-o justifica".

A-l ierta pe Ludovic al XVI-lea, a-i acorda circumstanțe atenuante ar fi însemnat justificarea apelului adresat străinătății pentru a interveni în treburile interne ale Franței, a invadării teritoriului, a sfîșierii patriei.

În membrii Convenției, care, nu fără curaj, nu fără pericol, îl condamnară pe fostul rege, după cum spunea Michelet, poporul francez îi onorează pe fondatorii Republicii Franceze.

NOTE

1. *Albert Soboul*, „Le procès de Louis XVI", René Julliard éditeur, Collection Archives, Paris, 1966, p. 37—38.
2. *Ibidem*, p. 71 și urm.
3. *Ibidem*, p. 87 și urm.
4. *Ibidem*, p. 95 și urm.

5. *Jules Michelet*. „Histoire de la révolution française", tome V, 1-re partie, Chamerot, librairie-éditeur, 1850, p. 5 şi urm.
6. *Albert Soboul*, op. cit., p. 111 şi urm.
7. *Ibidem*, p. 120.
8. *Ibidem*, p. 133.
9. *Ibidem*, p. 193.
10. *Ibidem*, p. 197—198.
11. *Ibidem*, p. 209.
12. *Ibidem*, p. 216.
13. *Ibidem*, p. 218.
14. *Ibidem*, p. 223.
15. *Ibidem*, p. 233—234.
16. *Jules Michelet*, op. cit., p. 15 şi urm.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :

Simonde de Sismondi. „Histoire des Français", Treuttel et Würtz, Paris, 1821—1893.
G. Lenotre. „Les grands jours du Tribunal Révolutionnaire", Collection Hier et Aujourd'hui, Paris, 1933.
Hanotaux Gabriel. „Histoire de la nation française". „Hachette", Paris, 1920—1929.
„La grande Encyclopédie", vol. 12, Ed. Lamirault et Cie, Paris.

Aleksandr Nikolaevici Radişcev

Printre cugetătorii ruşi de seamă din secolul al XVIII-lea, A. N. Radişcev ocupă un loc important.

El a fost primul scriitor rus care a abordat problema necesităţii înlăturării pe cale revoluţionară a monarhiei şi orînduirii feudale-moşiereşti. „O, dacă robii care gem sub greutatea lanţurilor — exclamă el în cartea sa „Călătorie de la Petersburg la Moscova" —, împinşi la desperare, ar sfărîma cu fiarele care le încătuşează libertatea capetele... stăpînilor neomenoşi... Aceasta nu este un vis. Privirea mea străbate perdeaua deasă a vremii..., zăresc ce va fi peste un veac" [1].

Referindu-se la violenţele şi la suferinţele îndurate de poporul rus în timpul domniei ţarilor, V. I. Lenin, în articolul „Despre mîndria naţională a velicoruşilor", publicat în 1914, îşi exprima totodată satisfacţia că în patria sa au fost oameni ca Radişcev. „Sîntem — scria el — mîndri de faptul că aceste violenţe au stîrnit o împotrivire în mediul nostru, în mediul velicoruşilor, că acest mediu a dat pe un Radişcev..." [2].

Radişcev era un om de o cultură multilaterală. El a scris proză şi versuri, a creat opere literare de certă va-

loare, a publicat lucrări filozofice juridice și economice, s-a ocupat de traduceri din alte limbi.

Concepția sa filozofică este relevată mai ales în tratatul „Despre om, despre moartea și nemurirea lui". Din ea se desprinde că el cunoștea bine sistemele filozofice ale înaintașilor săi. Autorul tratatului a făcut aprecieri critice asupra ideilor filozofice ale lui Epicur, Aristotel, Bacon, Spinoza, Descartes, Rousseau ș.a. Ideile sale înaintate au exercitat o mare influență asupra dezvoltării ulterioare a mișcării revoluționare din Rusia.

A. N. Radișcev s-a născut în 1749 dintr-o familie de nobili săraci din gubernia Penza. Tatăl său era un om instruit și a căutat să dea fiului său o bună educație.

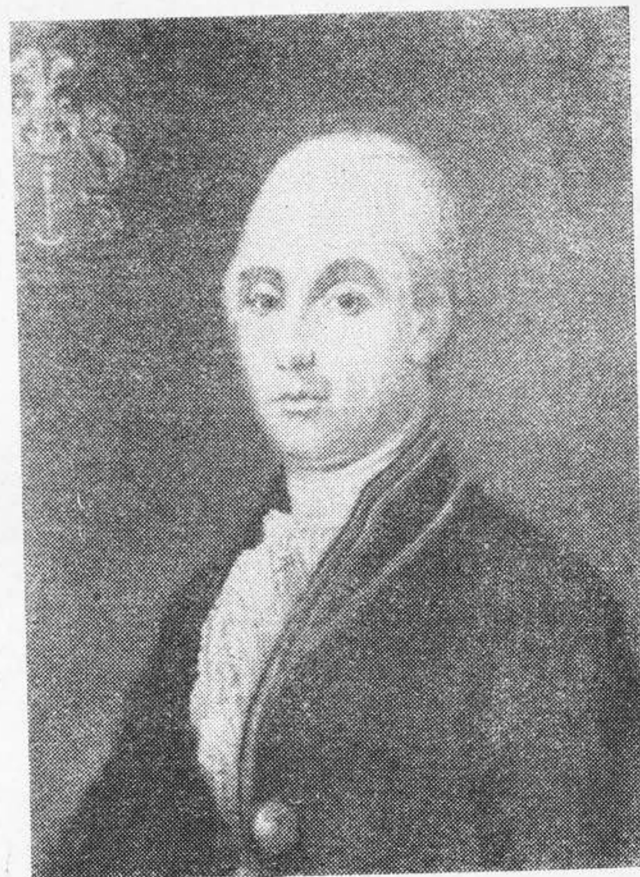
La început, viitorul scriitor a învățat acasă, sub îndrumarea părinților. Cînd a împlinit opt ani, a fost trimis la Moscova, iar între 1762 și 1765 a studiat la Petersburg în instituția școlară „Corpul pajilor", înființată de guvern în scopul pregătirii tinerilor nobili ca să slujească la curtea țarului.

În anii 1766—1771 Radișcev a fost trimis în străinătate să învețe la Universitatea din Leipzig. Aici el a studiat dreptul, filozofia, științele naturii și medicina și a citit operele literare ale marilor scriitori din Apus (Rousseau, Montesquieu etc.)

După reîntoarcerea în Rusia, Radișcev ocupă diferite funcții civile și militare. Lucrează în Senat, ajunge pînă la gradul de maior secund, după care își dă demisia. Ulterior, reintră din nou în serviciu la Colegiul de comerț în calitate de consilier de colegiu. Era apreciat de superiorii săi ca un om muncitor și capabil, fiind în repetate rînduri recompensat cu diferite sume de bani din dispoziția personală a împărătesei Ecaterina a II-a și i s-a conferit gradul de cavaler al ordinului „Sf. Vladimir" clasa a 4-a.

Totuși, succesele sale în carieră n-au reușit să-l transforme într-un adept al regimului țarist.

Împărăteasa Ecaterina a II-a, venită la putere în 1762 printr-o lovitură de stat organizată de nobilime, ca recunoștință, a întărit și mai mult pozițiile economice și

A. N. Radișcev, de K. Gun.

politice ale nobililor. Moșierii au acaparat noi pămînturi, au obținut noi iobagi, pe care-i supuneau unei crude și nemiloase exploatări.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au avut loc în Rusia mari răscoale țărănești, înnăbușite cu cruzime.

Aceste tulburări au fost expresia spontană a indignării țăranilor aduși la desperare față de asuprirea moșierească.

Răscoalele țărănești au marcat începutul descompunerii regimului feudal-iobăgist și au influențat formarea concepției despre lume și viață a oamenilor progresiști ai vremii.

În aceste condiții, de întărire a absolutismului monarhic și de intensificare a exploatării țărănimii, a trăit și a creat operele sale A. N. Radișcev.

„Călătorie de la Petersburg la Moscova"

Opera sa principală, cartea „Călătorie de la Petersburg la Moscova", reflectă multilateral cele mai importante și variate aspecte ale vieții din Rusia secolului al XVIII-lea.

Rodul multor ani de muncă și de studiu, cartea a fost tipărită în 1790 în tipografia autorului, instalată în casa sa.

În prefață, Radișcev a arătat motivul ce l-a determinat s-o scrie : el a fost profund mișcat de necazurile, de umilințele și de sărăcia majorității covîrșitoare a poporului, înțelegînd că toate suferințele se datoresc exploatării omului de către semenii săi. Prin pana sa a fost auzit glasul țăranilor obidiți.

În paginile cărții sînt zugrăviți reprezentanții tipici ai claselor și păturilor sociale de atunci : exploatați și exploatatori, țărani și moșieri, intelectuali, comercianți, funcționari, clerici, personaje de la curtea țarului, guvernatori ai guberniilor și însuși țarul tiran.

Principala temă abordată în „Călătorie de la Petersburg la Moscova" este iobăgia, cu toate consecințele ei funeste pentru popor. În fața ochilor cititorului se perindă, pe de o parte, o galerie de moșieri depravați, lacomi de înavuțire, bețivi, avari, de o cruzime nemaipomenită, hrăpăreți, iar pe de altă parte țăranii iobagi, oameni harnici, de o impresionantă puritate morală și cinste, care munceau pînă la epuizare pe ogoarele stăpînilor lor, iar ca răsplată erau biciuiți, lipsiți de drepturi, loviți în

demnitatea lor, coborîți pînă la nivelul unor unelte grăitoare.

Radișcev a reușit să redea cu o mare claritate scene veridice din viața iobagilor, situații care provoacă revoltă împotriva moșierilor și totodată milă profundă față de țăranii chinuiți.

Astfel, în capitolul „Liuban"[3] este zugrăvită munca istovitoare a țăranului pe moșia proprietarului său, în capitolul „Zaițevo"[4] sînt descrise aspecte de exploatare bestială și de umilire a demnității umane a celor săraci, urmate de răscoala țăranilor care n-au mai putut suporta jugul exploatării, iar în capitolul „Mednoe"[5] apare scena oribilă a vînzării la licitație a unor țărani pentru datorii neachitate moșierului.

Condamnînd exploatarea muncii țăranilor și cruzimea moșierilor feudali, Radișcev dă dreptate celor asupriți, care, negăsind apărare împotriva samavolniciilor la care sînt supuși, își făceau singuri dreptate prin pedepsirea stăpînilor lor.

Autorul cărții „Călătorie de la Petersburg la Moscova" demonstra că, totuși, iobăgia nu putea fi desființată dintr-o dată, ci, pentru început, era necesar să se acorde țăranilor drepturi ca oricărui cetățean liber, să nu se permită pedepsirea lor fără judecată, să li se dea voie să se căsătorească fără să mai ceară consimțămîntul moșierilor, să li se permită să cumpere pămînt și să se poată răscumpăra. După realizarea acestor măsuri, el vedea posibilitatea desființării complete a iobăgiei.

O a doua temă importantă tratată de Radișcev în aceeași carte, în strînsă legătură cu prima, o constituie absolutismul. El a înțeles că absolutismul se bazează pe moșierii feudali, care-l susțin fiindcă absolutismul le asigură posibilitatea nemijlocită de a dispune de munca și de viața țăranilor iobagi.

Scriitorul a demonstrat că executanții dispozițiilor țarului autocrat erau oameni străini intereselor poporului și nu urmăreau decît să-și sporească bogăția, indiferent pe ce cale : prin jefuirea nemiloasă a țăranilor, prin delapidări din fondurile statului etc.

Fără să fi fost un ateu, autorul cărţii condamna religia, pentru că ea se afla alături de ţarul asupritor împotriva poporului, căruia îi încătuşa conştiinţa. Această idee a sa este redată în oda „Libertate", inclusă în opera „Călătorie de la Petersburg la Moscova".

„Puterea ţarului credinţa străjuieşte,
Credinţa — ţarului puterea i-o-ntăreşte,
Avalma biet norodul înrobesc" [6].

Radişcev era un simpatizant înfocat al revoluţiei franceze din 1789, şi în special al aripii ei de stînga, iacobinii. Fiind un aprig duşman al absolutismului, era partizanul instaurării unei republici democratice în Rusia.

El era ferm convins că în Rusia va avea loc revoluţia poporului, care va elibera pe cei asupriţi, iar puterea ţarului va fi nimicită prin aceeaşi metodă care a fost folosită şi în Franţa.

Autorul cărţii „Călătorie de la Petersburg la Moscova" prevedea în mod clar acest lucru în oda „Libertate" :

„Răsar oştiri, speranţa le-narmează,
Furtuni şi potop de zor s-abat
Să-şi spele obida grea, deapururi trează,
În sînge de călău încoronat.
În jur în mii de chipuri moartea zboară,
Trufaşul cap se pleacă-ntîia oară...
Te bucură, sărman norod şi cîntă,
Răzbună tot dreptatea firii, sfîntă,
Tiranu-i sus, cu gîtul pe butuc !" [7].

„Călătorie de la Petersburg la Moscova" a fost tipărită într-un tiraj în jurul a 650 de exemplare.

Împărăteasa Ecaterina a II-a despre carte

În scurt timp Ecaterina a II-a a aflat de apariţia ei. A studiat-o filă cu filă şi plină de ură, dar şi de spaimă, a făcut personal observaţii scrise cu privire la conţinutul ei, cu referiri la diferite pagini. Notele ţarinei s-au păstrat în arhive printre alte acte care formează dosarul lui A. N. Radişcev.

Iată extrase din însemnările împărătesei [8] :

„Intenţia acestei cărţi reiese din fiecare filă. Autorul ei s-a molipsit de rătăcirea franceză, caută prin toate mijloacele şi găseşte tot felul de prilejuri pentru a micşora respectul faţă de putere şi autorităţi, pentru a instiga poporul la revoltă împotriva funcţionarilor şi autorităţii".

„...Se pun aceleaşi probleme din cauza cărora se ruinează acum Franţa" ; „pagina 137 este inundată de otrava franceză, care se continuă şi în paginile 138 şi 139".

„Autorul nu-i iubeşte pe ţari şi se agaţă cu o îndrăzneală rară de orice prilej care poate micşora dragostea şi respectul faţă de ei".

„Pagina 262 : Îndeamnă pe moşieri să-i elibereze pe ţărani, dar nimeni nu-l va asculta".

„La pagina 341 începe o povestire jalnică despre o familie care a fost vîndută pentru datoriile stăpînului ei, ceea ce se continuă în paginile 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348".

„La pagina 349 termină cu cuvintele : libertatea nu se aşteaptă de la sfaturi..., adică nădejdea este în răscoala ţăranilor."

„410, 411, 412, 413, 415, 416 continuă să descrie jalnica situaţie a ţăranilor".

„În ea („Călătorie de la Petersburg la Moscova") li se reproşează multe ţarilor... Se poate presupune că prin aceasta el are în vedere urmarea exemplului imoral pe care îl dă azi Franţa. Acest lucru devine cu atît mai verosimil, cu cît autorul caută în toate un prilej pentru a-l învinui pe ţar şi puterea ţaristă".

Ajungînd cu lectura la oda „Libertate", împărăteasa a izbucnit într-o tiradă şi mai mînioasă :

„Oda instigă în mod clar şi evident la răscoală, în ea ţarii sînt ameninţaţi cu eşafodul. Fapta lui Cromwell este dată drept exemplu demn de laudă. Aceste pagini trădează intenţii criminale, cu totul subversive. Să fie între-

bat autorul în ce sens și de cine a fost compusă această odă. El însuși s-a definit ca șef : prin carte sau prin alte mijloace caută să smulgă sceptrul din mîna țarilor".

Ecaterina a II-a își încheie observațiile referindu-se la o altă operă a lui Radișcev, „Scrisoare către un prieten din Tobolsk", în care autorul arată că în istorie nu s-a întîmplat încă niciodată ca împărații să renunțe de bunăvoie la putere și că nici în viitor nici un împărat nu va accepta să renunțe măcar la o părticică din prerogativele sale. Ea și-a notat : „Și această operă este a domnului Radișcev și din locurile subliniate se vede că gîndirea sa se pregătea de mult timp pentru calea pe care a pornit, și revoluția franceză l-a determinat să fie primul instigator în Rusia...".

Radișcev a fost informat că guvernul țarist și Ecaterina a II-a personal au apreciat cartea sa ca o chemare la insurecție în scopul înlăturării absolutismului și, în consecință, a luat unele măsuri de prevedere.

Dîndu-și seama că i se va face percheziție acasă și că exemplarele găsite vor fi ridicate de poliție și neavînd timpul material necesar spre a le încredința cuiva spre păstrare, a poruncit unui servitor să le ardă, ceea ce s-a și făcut.

La rîndul său, Radișcev a distrus o mare parte din manuscrise, păstrînd la el numai manuscrisul „Călătoriei de la Petersburg la Moscova" care a fost prezentat organului de cenzură, însă materialele mai importante au fost date în păstrare prietenului său, contelui A. R. Vorontov, în arhiva căruia s-au păstrat, iar apoi, trecînd din mînă în mînă, au fost descoperite și publicate abia în anii puterii sovietice.

Este de remarcat că șeful cenzurii, atunci cînd i-a fost prezentată opera în manuscris, a aprobat tipărirea ei fără să-i citească conținutul.

Cu trei zile înainte de arestarea lui Radișcev, împărăteasa i-a poruncit să-i prezinte explicații în legătură cu cartea. Dar în aceeași zi s-a răsgîndit și a dispus să se înceapă ancheta.

Arestarea și ancheta

În seara zilei de 30 iunie 1790, acasă la Radișcev s-a prezentat poliția, i-a făcut percheziție, iar el a fost luat și transportat în stare de arest la fortăreața Petropavlovsk din Petersburg. Fortăreața fusese construită de țarul Petru I, pe malul fluviului Neva, ca mijloc de apărare împotriva dușmanilor din afară ai țării. Dar ulterior ea s-a transformat în închisoare pentru inamicii politici ai regimului țarist.

Între zidurile fortăreței au stat cei mai de seamă reprezentanți ai Rusiei revoluționare, ca decembriștii, N. G. Cernîșevski, conducătorul revoluționarilor democrați, A. I. Ulianov, fratele lui V. I. Lenin, Maxim Gorki ș.a.

Regimul acestei închisori era greu de suportat ; înainte de întemnițarea lui Radișcev cu 65 de ani, un eminent publicist rus, I. T. Posoșcov, n-a rezistat acolo decît cinci luni, după care a murit.

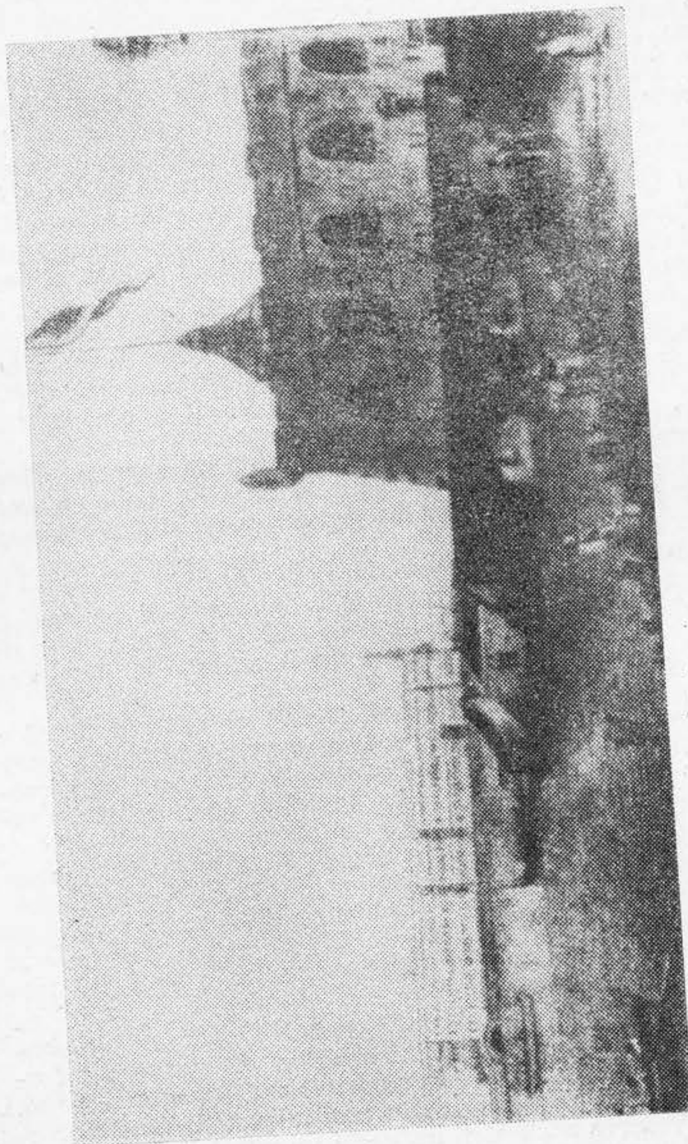
Autorul „Călătoriei de la Petersburg la Moscova" a stat în fortăreață din ordinul comandantului militar al Petersburgului, generalul-guvernator I. A. Brüs, timp de două luni și opt zile, cît au durat ancheta și judecarea cauzei.

În ordinul de încarcerare, fără să se arate ce faptă a săvîrșit scriitorul, generalul Brüs a specificat că Radișcev urmează să fie închis „în locul obișnuit", ceea ce presupune că nu i se acordau nici un fel de înlesniri și i-a interzis să comunice cu oricine din afară.

Nu i s-a permis lui Radișcev să primească pachete, scrisori și nici bani. Senatorul-conte A. R. Vorontov, fostul său șef de la Colegiul de comerț, bun prieten cu scriitorul, i-a trimis la fortăreață 300 de ruble, dar această sumă i-a fost înmînată lui Radișcev abia în ziua cînd trebuia să plece în Siberia.

Se știe că guvernul țarist, neînduplecat față de dușmanii săi, alocase pentru întreținerea deținuților din fortăreața Petropavlovsk suma derizorie de 5 copeici pe zi, ceea ce însemna foarte puțin pentru nevoile acestora.

În vederea anchetării lui Radișcev a fost desemnat consilierul de stat S. I. Șeșkovski, om cu experiență în acest

Fortăreața Petropavlovsk din Petersburg.

domeniu, care și-a cîștigat încrederea împărătesei, deoarece el a fost acela care a condus cu o cruzime deosebită cercetările și interogatoriul lui Emelian Pugaciov, conducătorul marii răscoale țărănești din anii 1773—1774.

Desemnarea acestuia ca să instrumenteze cauza privind pe Radișcev n-a fost un fapt întîmplător, mai ales că Ecaterina a II-a s-a exprimat despre Radișcev că „este un răzvrătit mai periculos decît Pugaciov“ [9].

Dosarul penal privind pe Radișcev este format din două părți [10].

Prima parte conține 167 de file, cuprinzînd 106 acte. Aici sînt declarațiile lui Radișcev și copiile lor, arătările librarului Zotov, ale martorilor Osipov, Volț, Mihailov, explicațiile date de tipograful Schnoor, observațiile Ecaterinei a II-a, scrisorile lui Radișcev către anchetatorul Șeșkovski și către copiii săi, manuscrisul „Povestirii despre Filaret“, scrisă de el în fortăreața Petropavlovsk ș.a.

Partea a doua constă din manuscrisul „Călătoriei de la Petersburg la Moscova“, care a fost ridicat de la autor cu ocazia arestării sale. Manuscrisul conține 206 pagini numerotate.

Numele lui Șeșkovski inspira atîta groază, încît, așa cum a relatat Pavel Alexandrovici Radișcev, fiul scriitorului, tatăl său, aflînd că va fi anchetat de acesta, a avut un asemenea șoc, încît a leșinat.

Într-adevăr, Șeșkovski a folosit cu Radișcev aceleași metode ca și cu Pugaciov ; îl amenința în fel și chip, dispunea să nu i se dea de mîncare, iar alteori îi făcea tot felul de promisiuni nesincere pînă la a-i garanta că va fi iertat dacă va mărturisi ce intenții a urmărit cînd a scris cartea și dacă își va divulga complicii.

După primul interogatoriu, el l-a obligat pe Radișcev să scrie un memoriu în care, chipurile, să regrete că a scris o astfel de carte. Apoi timp de 6 zile, între 6 și 11 iulie 1790, îl interoga mereu. La 13, 15 și 17 iulie i-a cerut noi amănunte în legătură cu tipărirea și cu difuzarea operei. Interogatoriile se desfășurau atît ziua, cît și noaptea.

Uneori noaptea, cînd pleca să se odihnească, anchetatorul îl obliga pe Radișcev ca, sub supravegherea ofi-

ţerului de serviciu din fortăreaţă, să răspundă în scris la întrebările ce i le pusese, iar astfel de multe ori îl apuca dimineaţa scriind într-una.

Sistemul chestionării lui Radişcev era destul de complex, constînd din mai multe grupe de întrebări. Prima grupă de întrebări a fost extrasă din observaţiile Ecaterinei a II-a. Altă grupă a fost alcătuită de anchetatorul Şeşkovski pe baza indicaţiilor împărătesei şi a depoziţiilor martorilor ascultaţi.

Mai întîi Radişcev răspundea la întrebări oral, iar apoi i se indicau punctele şi întrebările la care trebuie să răspundă iniţial „în ciornă". Radişcev prezenta „ciorna", iar ulterior o modifica. În legătură cu acest procedeu al său, i s-a cerut să dea explicaţii. El a răspuns că a „curăţit punctele" ca să îndeplinească dorinţa împărătesei, în sensul că înţelege să-şi recunoască rătăcirea şi o regretă.

În realitate, scriitorul se eschiva pe cît îi era posibil de la recunoaşteri şi în special căuta să evite răspunsurile la întrebările directe ce i se formulau. Ecaterina a II-a cerea cu insistenţă ca el să expună adevărata intenţie pe care a urmărit-o cînd a scris cartea sa „impertinentă" şi să-şi divulge complicii. Dar Radişcev nu-i satisfăcea dorinţa. El recunoştea situaţiile ce nu le putea nega, ca, de pildă, că opera sa era „impertinentă", însă căuta să deruteze cercetările, iar la multe întrebări dădea răspunsuri incomplete, evazive, evitînd conştient ceea ce era mai important.

În total i s-a cerut să răspundă la 29 de întrebări. Dar, Şeşkovski a constatat că la întrebările principale autorul a dat răspunsuri nesatisfăcătoare. De aceea i s-au pretins completări. Însă nici aşa nu s-a putut stabili de la el care este adevărul. De pildă : la pct. 4 i s-a cerut să spună cîte exemplare din carte a dat el spre vînzare. Radişcev a scris : „Am încredinţat spre vînzare librarului Zotov mai întîi 20, iar apoi 5 ; mai mult n-am dat nimănui pentru vînzare".

Dar Zotov, în toate declaraţiile sale, a relatat în mod constant că i s-a dat să vîndă cel puţin 75 de exemplare, iar altele le-a vîndut sau le-a oferit în dar însuşi Radişcev la diferite persoane. Despre exemplarele difuzate de el, Radişcev n-a recunoscut decît ulterior în faţa instanţei de judecată, cînd i-au fost prezentate unele din cele confiscate de la diferite persoane.

Alteori răspunsurile sale au avut un caracter profund ironic [11].

De exemplu, la pct. 25 a fost întrebat ce a subînţeles cînd a scris că „libertatea nu trebuie aşteptată de la sfaturi...", la care Ecaterina a II-a a făcut observaţia : „adică nădejdea se pune pe răscoala ţăranilor".

Radişcev a răspuns : „Scriind aceasta, am înţeles că, dacă s-ar întîmpla ca nobilii să-şi asuprească ţăranii peste măsură, atunci puterea împărătească supremă îi va izbăvi de asuprire". Sau, la pct. 23, cu privire la întrebarea : „De ce vreţi să se desfiinţeze cenzura ?", Radişcev a răspuns : „Îmi recunosc greşeala, am crezut că se poate trăi şi fără ea, însă acum văd din propria mea experienţă că ea este necesară şi, dacă va continua să existe aşa cum a dispus împărăteasa noastră, atunci ea va salva pe mulţi ca mine".

Judecata şi condamnarea la moarte

După terminarea anchetei, Ecaterina, printr-un ordin adresat comandantului militar al Petersburgului, I. A. Brüs, a poruncit ca dosarul să fie trimis spre judecare Curţii de justiţie penală a guberniei Petersburg şi a capitalei Rusiei. Iată conţinutul său :

„Ordin privind transmiterea cauzei lui A. N. Radişcev la Curtea de justiţie penală [11]

Conte Iakov Alexandrovici ! Nu de mult a fost tipărită aici cartea cu titlul «Călătorie de la Petersburg la Moscova», plină de cele mai dăunătoare reflecţii, prin care se tinde a se distruge ordinea socială existentă, să se diminueze respectul faţă de autorităţi, să se provoace în popor ura contra funcţionarilor şi conducerii şi, în sfîrşit, se caracterizează prin afirmaţii jignitoare şi furibunde împotriva demnităţii şi puterii ţarului. Autorul acestei

cărţi este consilierul de colegiu Aleksandr Radişcev, care a recunoscut că, după ce supusese lucrarea cenzurii, a introdus în ea multe alte pagini, a tipărit-o în propria sa tipografie, iar ulterior a fost arestat. Ordon ca această infracţiune să fie examinată şi judecată potrivit legii de către Curtea de justiţie penală a guberniei Sankt-Petersburg, după care hotărîrea va fi înaintată Senatului nostru"[11].

Primiţi bunăvoinţa noastră,

Ecaterina

Judecata a avut loc cu uşile închise. Cinci funcţionari care reprezentau justiţia ţaristă, într-o sală de judecată semiîntunecată, hotărau soarta lui Radişcev. Dar hotărîrea fusese predeterminată de concluziile Ecaterinei a II-a, cuprinse în ordinul său.

Prin urmare, sarcina justiţiei consta numai în a găsi textele de lege corespunzătoare şi a încadra în ele fapta lui Radişcev.

Curtea, spre a fi pe placul împărătesei, a făcut exces de zel; au fost găsite cele mai diferite şi mai complexe dispoziţii legale, unele edictate cu peste o sută de ani în urmă, începînd de la decretul ţarului Aleksei Mihailovici, care a domnit în Rusia pînă în 1676.

A fost efectuată o anchetă judiciară sumară, în cadrul căreia i s-au formulat lui Radişcev un număr de 5 întrebări, la care acesta a dat următoarele răspunsuri[13]:

Întrebări	*Răspunsuri*
1. În ce scop aţi scris această carte?	1. N-am avut altă intenţie cu ocazia scrierii acestei cărţi decît aceea de a deveni cunoscut printre scriitori şi ca să apar ca un autor original.
2. Cine anume au fost complicii dv.?	2. N-am avut nici un complice.
3. Simţiţi gravitatea infracţiunii săvîrşite?	3. Simt în interiorul sufletului meu că această carte a mea este îndrăzneaţă şi-mi recunosc vinovăţia.
4. Cîte exemplare aţi tipărit, cîte din ele au fost difuzate şi cui anume aţi dat dv. personal din ele?	4. Au fost tipărite aproximativ 50 de exemplare, dar nu pot preciza cîte anume, mai multe sau mai puţine. Din ele s-au vîndut pe bani librarului Zotov 25 de exemplare, iar altele au fost date de mine, două exemplare domnului Kuzovlev pentru el şi pentru Derjavin, unul locotenentului Daragan, unul rotmistrului (comandant de companie) Olsufiev, unul cetăţeanului străin Vitzmann, unul am intenţionat să-l dau şefului de pază a vămii Tarevski, dar nu ţin minte dacă i l-am dat sau nu; unul l-am oprit ca să-l trimit la Berlin domnului Kutuzov; l-am introdus în plic şi l-am dat d-lui Valţ, dar acesta nu l-a expediat. Imediat ce am aflat că în oraş se vorbea de rău despre carte şi simţind personal o aversiune faţă de opera mea, am poruncit ca restul de exemplare să fie arse, iar servitorul meu,

	David Frolov, le-a dat foc, fapt despre care am raportat comandantului-șef al acestei gubernii cu ocazia arestării mele.
5. În sfîrșit, spuneți-ne ce știți despre decretul din 20 octombrie 1768 și vorbiți-ne despre cariera dv.	5. În anii tinereții am slujit ca paj la Curtea imperială, apoi am fost trimis pentru studii la Universitatea din Leipzig pe spezele statului. După reîntoarcerea de acolo, în 1771, am lucrat în Senatul cîrmuitor ca consilier tutelar. În anul 1773 am fost luat în serviciul contelui Iakov Alexandrovici Brüs ca oberauditor. În 1775 am demisionat cu gradul de maior secund. În 1777 am intrat ca asesor la Colegiul de comerț și am deținut funcții, după cum apare în situația scriptică a statelor de serviciu.

După cum se vede, în răspunsul la ultima întrebare, acuzatul a omis să se refere la decretul specificat de instanță.

După interogarea lui Radișcev a urmat ascultarea martorilor. Astfel au fost audiați servitorul său, D. Frolov, care din dispoziția scriitorului a ars în soba din bucătărie exemplarele rămase, locotenentul K. Daragan, A. Tarevski și B. Kuzovlev, cărora autorul le dăduse exemplare din carte, și culegătorul de litere E. Bogomolov, care a lucrat la tipărirea operei.

E. Bogomolov a arătat că a cules literele pentru tipărire folosind caietele ce i le dădea Radișcev, după care acestea îi erau înapoiate. A precizat că a lucrat timp de

șase luni la carte, pînă în iunie 1790, fără să știe cine este autorul. A declarat că nu a făcut nici un fel de adăugiri și că nici pe copertă și nici în cuprinsul cărții nu apărea numele autorului.

A urmat o completare a interogatoriului lui Radișcev, în care acesta a recunoscut că a efectuat corecturi personal, iar adăugirile le-a făcut cu propria-i mînă.

Tot în timpul procesului a fost chemat preotul parohiei din care făcea parte scriitorul, în fața căruia, după ce a jurat că va spune adevărul, i s-au pus scriitorului iarăși întrebări, la care acesta a răspuns următoarele :

„La 19 iulie 1790, la Curtea de justiție penală, sub prestare de jurămînt în fața preotului, arăt că am scris cartea pentru care sînt tras la răspundere nu cu vreo intenție răuvoitoare, ci numai pentru a mă remarca ca scriitor și că n-am avut nici un fel de colaboratori, drept care semnez mai jos. Aleksandr Radișcev".

La 24 iulie 1790, Curtea de justiție a pronunțat hotărîrea intitulată „Condamnarea la moarte a lui A. N. Radișcev", cu următorul conținut [14] :

„Anul 1790, între 19 și 24 iulie. Din ordinul majestății-sale imperiale, Curtea de justiție penală a guberniei Sankt-Petersburg a examinat cauza primită la data de 13 a lunii prin intermediul excelenței-sale domnul general en-chef, senator, comandant militar suprem al orașului-capitală S. Petersburg și al întregii gubernii și cavaler al mai multor ordine, contele Iakov Alexandrovici Brüs, anexîndu-se totodată ordinul majestății-sale imperiale în copie".

Se reproduce apoi integral ordinul împărătesei, după care se continuă :

„Excelența-sa a propus curții ca completul de judecată să citească ordinul fără ca în timpul lecturii să se permită intrarea în sală a funcționarilor cancelariei și ca după aceea să fie ascultat Radișcev. Însă, întrucît el se află în fortăreață, de fiecare dată cînd va fi necesar urmează să fie trimis acolo executorul conducerii guberniale care-l va obține de la comandant, urmînd să fie din nou adus înapoi în fortăreață tot de către același executor și să se ia atît la ducere, cît și la reîntoarcere toate măsu-

rile de prevedere ce se impun față de un arestat atît de important...".

În hotărîre se arată apoi că instanța a respectat întocmai indicațiile contelui Brüs, că lui Radișcev i-au fost puse cinci întrebări, consemnîndu-se răspunsurile sale, că au fost ascultați martorii, au fost obținute relații scrise suplimentare de la conducerea gubernială și acte originale, inclusiv cele privind activitatea de serviciu a acuzatului.

Se relevă în continuare că oricine va comite fapte ce contravin legilor trebuie trimis în judecată și pedepsit pe măsura vinovăției sale potrivit prescripțiilor legii, că majestatea-sa imperială a cerut ca toți supușii săi din Imperiul rus, indiferent de funcție și de stare socială, să trăiască în bună înțelegere și să acorde fiecăruia stima ce i se cuvine; să se supună celor mai mari și puterii ce-i conduce; fiecare trebuie să caute să preîntîmpine neînțelegerea, certurile, disputele și gîlcevile; dacă cineva va face cuiva vreo nedreptate sau se va depune plîngere împotriva vorbelor sau faptelor sale, el să caute să le privească fără furie și supărare și va trebui să răspundă fără a da dovadă la rîndu-i de furie și supărare, iar ambele părți sînt obligate să păstreze condescendența și respectul față de puterea legiuitoare..."

În hotărîre se susține mai departe: „Nu există pe lume nici un stat în care conducătorii și guvernele să nu urmărească realizarea fericirii tuturor cetățenilor și altor locuitori...", dar că mai există oameni „otrăviți de idei stranii în probleme care nu-i privesc și care, deși n-au informații directe despre ele, caută totuși să molipsească și pe alți cetățeni slabi de minte..."

Urmează apoi textele de lege ce trebuiau aplicate pentru complot împotriva țarului și orînduirii sociale existente. Astfel se cita „Legea militară", care în articolul 20 prevedea că, dacă cineva va greși împotriva majestății-sale prin vorbe deosebit de defăimătoare, o asemenea manifestare și intenție trebuie condamnate și pedepsite prin tăierea capului. Se arată că rațiunea acestui text constă în faptul că „majestatea-sa este un monarh autocrat, care nu trebuie să dea socoteală nimănui în lume de ceea ce face..." Se precizează că decretul din anul 1754 prevedea

că, în cazul condamnaților la moarte pentru crime politice, înainte de a li se aplica pedeapsa capitală urmau să fie biciuiți, să li se taie nările, iar apoi încătușați în fiare să fie trimiși pentru un timp la muncă silnică în locuri îndepărtate.

Codul procesual penal militar prevedea în partea a doua, cap. 2, pct. 1, că, dacă cineva își recunoaște vinovăția, nu mai trebuie administrate alte dovezi.

Regulamentul nobiliar prevedea în articolul 5 că un nobil sau o nobilă nu pot fi decăzuți din drepturile lor nobiliare decît dacă au săvîrșit personal vreo infracțiune incompatibilă cu calitatea de nobil. În art. 6 se enumerau șapte situații în care i se putea retrage cuiva calitatea de nobil: în cazul cînd a comis un furt, tîlhărie, o faptă infamantă, infracțiuni pentru care legea prevede pedepse corporale, dacă și-a încălcat jurămîntul ori a instigat pe alții să comită asemenea infracțiune.

Art. 13 din același regulament statua că hotărîrea prin care era condamnat un nobil nu poate fi pusă în executare înaintea examinării cauzei în Senat și fără confirmarea soluției de către majestatea-sa imperială.

După expunerea celor de mai sus, curtea a hotărît:

„În înaltul ordin al majestății-sale imperiale s-a arătat că consilierul de colegiu Aleksandr Radișcev a editat aici cartea scrisă de el și intitulată «Călătorie de la Petersburg la Moscova», plină de cele mai dăunătoare reflecții, prin care se caută a se distruge ordinea socială, să se diminueze respectul față de autorități, să provoace în popor ură împotriva funcționarilor și conducerii și, în sfîrșit, se caracterizează prin afirmații jignitoare și furibunde împotriva demnității și puterii țarului. Deși în fața Curții de justiție penală el, Radișcev, a declarat că simte în interiorul sufletului său că această carte este impertinentă, își exprimă regretul pentru fapta săvîrșită, dar că a scris-o nu cu vreo intenție răuvoitoare, ci numai ca să apară ca un scriitor original, totuși curtea, în urma studierii cărții, apreciază că din conținutul ei rezultă contrarul celor afirmate de el și, ca atare, dispune retragerea titlurilor ce le posedă și a calității de nobil, ridicarea de la el a însemnului ordinului „Sfîntului Vladimir" clasa a IV-a, iar în baza prevederilor din Pravilă, cap. 22, pct. 13,

și ale art. 20, 127, 135, 137, 149 din Legea militară, a adnotării nr. 101, precum și în baza Regulamentului marinei, cartea a V-a, cap. 14, art. 103, și a adnotărilor corespunzătoare, îl condamnă la pedeapsa cu moartea, iar cîte exemplare de carte vor putea fi confiscate urmează a fi distruse. Avînd în vedere însă că în art. 13 din regulamentul nobililor se spune că hotărîrea privind pe nobilul ce a comis o faptă penală pentru care, conform legii, este pasibil de pierderea calității de nobil sau a cinstei ori de pedeapsa cu moartea nu poate fi pusă în executare înainte de a fi prezentată Senatului și fără confirmarea majestății-sale imperiale, în acest scop hotărîrea de condamnare (o copie a căreia rămîne la Curte), împreună cu dosarul cauzei și cu exemplarul de carte găsit la Radișcev cu adăugirile și corecturile făcute de el, primit o dată cu comunicarea conducerii guberniale din ziua de 23 a acestei luni, potrivit decretului din 29 mai 1784 se înaintează comandantului militar, excelenței-sale domnului general en-chef, senator și cavaler al diferitelor ordine, contelui Iakov Alexandrovici Brüs spre a le prezenta Senatului cîrmuitor".

Totodată s-a luat măsura ca exemplarele de carte să fie expediate anchetatorului Șeșkovski ca acesta să le distrugă.

Numai faptul că în hotărîre este copiat de două ori, la început și în dispozitivul ei, ordinul împărătesc în care se arată în ce constă vinovăția lui Radișcev, constituie o împrejurare ce nu necesită comentarii cu privire la modul în care s-a desfășurat procesul și rezultatul său.

După cum era de așteptat, Senatul, prin decizia sa din 7 august 1790, a confirmat în totul hotărîrea Curții de justiție penală, aducînd puține elemente noi, dar și acelea în defavoarea acuzatului [15].

În decizie s-a copiat de asemenea ordinul Ecaterinei a II-a din 13 iulie 1790, s-au arătat punctele de interogatoriu consemnate în hotărîrea curții și răspunsurile date de Radișcev, precum și ce au declarat martorii, s-au făcut referiri la articolele din legile aplicate prin hotărîre și în virtutea acelorași considerente Senatul a pronunțat pedeapsa cu moartea prin tăierea capului, dar a adăugat

că, potrivit decretului din anul 1754, înainte de a i se aplica pedeapsa capitală urmează a fi pus în lanțuri și trimis la muncă silnică, însă nu la Kronstadt, unde erau duși, de regulă, condamnații, ci în îndepărtata localitate Nercinsk. S-a dispus totodată ca toate exemplarele de carte confiscate să fie arse neîntîrziat.

Cauza a fost înaintată apoi Ecaterinei a II-a, care a trimis-o Consiliului de Stat *, cu observația că în hotărîrea curții și decizia Senatului au fost menționate toate textele de lege în care se încadrează fapta lui Radișcev, mai puțin prevederea cu privire la încălcarea de către el a jurămîntului de nobil.

Se înțelege că și Consiliul de Stat, prin hotărîrea sa din 19 august 1790, s-a declarat în totul de acord cu cele două soluții anterioare și a constatat totodată, așa cum îi ceruse împărăteasa, că scriitorul prin fapta sa și-a încălcat și jurămîntul de nobil.

Dacă remarcăm că prima semnătură de pe această hotărîre ca membru al Consiliului de Stat aparține contelui Brüs, atunci devine clar de ce fel de „obiectivitate" a putut da dovadă acest înalt organ de stat al Rusiei țariste.

Comutarea pedepsei în deportare. Scriitorul în Siberia

Au urmat pentru Radișcev două săptămîni de grele frămîntări în așteptarea punerii în executare a condamnării.

Dar, în urma încheierii unei păci convenabile după războiul cu Suedia (1788—1790), Ecaterina a II-a a comutat la 4 septembrie 1790 pedeapsa scriitorului în deportare prin „ordinul cu privire la deportarea lui A. N. Radișcev în Siberia la închisoarea Ilimsk" [16].

* Organ de stat în Rusia țaristă cu rol consultativ pe lîngă țar. Era format din 12 consilieri, numiți de acesta.

În acest act, împărăteasa menționa că, deși el „pentru o vină atît de gravă merită pedeapsa cu moartea..., dar noi... pentru a uni justiția cu mila... dispunem înlocuirea ei și, luîndu-i-se gradele, însemnul ordinului «Sfîntului Vladimir», precum și titlul de nobil, ordonăm deportarea sa în Siberia la închisoarea Ilimsk pe 10 ani, timp în care nu are voie să părăsească acel loc, iar averea, dacă posedă, rămîne în folosul copiilor săi, care vor fi dați în îngrijirea bunicului lor".

Condamnatul a părăsit fortăreața Petropavlovsk în lanțuri la 8 septembrie 1790 pentru un drum de peste 7 000 km sub pază severă.

Deși era foarte slăbit, nu s-a așteptat însănătoșirea lui și, cu toate că nu avea nici haine călduroase, nu s-au luat măsuri ca să fie îmbrăcat pentru un asemenea drum. Se spune că un paznic la plecare, din milă, i-a pus pe umeri o șubă veche.

La 20 decembrie 1790 Radișcev a ajuns în orașul Tobolsk. Fiind bolnav, n-a mai putut continua drumul, rămînînd acolo pînă la 30 iulie 1791. Între timp au sosit acolo sora soției sale decedate, E. V. Rubanovskaia, și copiii săi, Pavel și Ekaterina.

La Ilimsk, Radișcev a ajuns abia la 4 ianuarie 1792. La început, Radișcev era supravegheat aici cu multă severitate. Apoi regimul i s-a mai îmbunătățit și i s-a permis să-și construiască o casă în care să locuiască cu familia. Casa a fost terminată în noiembrie 1793. El s-a căsătorit cu sora soției sale decedate și a avut cu ea trei copii.

La Ilimsk, Radișcev a scris versuri și a lucrat la tratatul său filozofic „Despre om, despre moartea și nemurirea lui" și la studiul „Scrisoare despre comerțul chinez", în care își exprima revolta față de exploatarea țăranilor și vînătorilor siberieni la care erau supuși de negustorii lacomi de înavuțire.

Ecaterina a II-a a murit în 1796, iar în același an fiul ei Pavel, devenit țar, la rugămintea unor persoane influente, printr-un ordin (rescript) din 23 noiembrie 1796 a dispus eliberarea lui Radișcev, i-a permis să se întoarcă din Siberia, dar cu condiția să trăiască numai într-unul din satele de sub stăpînirea tatălui său.

Reîntoarcerea din Siberia

Ordinul a ajuns la Ilimsk peste cîteva luni, la 16 ianuarie 1797, iar în iulie aceluiași an Radișcev a sosit în satul Nemțovo din gubernia Kaluga, unde tatăl său avea o proprietate.

La Nemțovo a început cea de-a doua perioadă de deportare pentru scriitor, căci țarul Pavel i-a interzis să părăsească satul și a instituit asupra lui, prin guvernatorul guberniei și printr-o armată de polițiști-spioni, un regim de supraveghere foarte sever. Chiar și scrisorile lui Radișcev către rudele sale erau cenzurate și trimise în copii țarului.

O singură dată i s-a permis lui Radișcev să părăsească satul, și anume să meargă să-și vadă părinții bătrîni care se îmbolnăviseră.

Dar nici judecata, nici închisoarea, nici deportarea n-au reușit să tempereze avîntul revoluționar și lupta lui Radișcev pentru adevăr și pentru eliberarea celor asupriți.

În condițiile grele de la Nemțovo, el scrie „Descrierea proprietății mele", operă neterminată, în care ridică din nou problema lichidării iobăgiei. Lucrarea a fost publicată după moartea autorului, de către fiii săi, în 1811.

În 1800 se încheia perioada de 10 ani pentru deportarea prevăzută în ordinul Ecaterinei a II-a din 4 septembrie 1790, dar cu toate acestea Pavel I nu i-a permis să părăsească satul în care locuia, nici să vină în Petersburg măcar pentru cîteva zile, cum îi ceruse Radișcev.

În 1801 s-a urcat pe tronul Rusiei Alexandru I, care i-a îngăduit scriitorului să locuiască în Petersburg și i-a redat titlul de nobil.

Radișcev a fost cooptat chiar ca membru în Comisia de întocmire a legilor. În această calitate, el a alcătuit „Proiectul Codului civil", o „Însemnare cu privire la legislație", a scris „Despre prețurile oamenilor uciși", precum și alte proiecte de legi, unde, într-o formă mai atenuată decît în „Călătorie de la Petersburg la Moscova", își exprima în continuare ideile sale progresiste, antiiobăgiste, cerea libertatea cuvîntului, desființarea pedepselor corporale și alte reforme.

Ideile sale îndrăznețe au stîrnit nemulțumirea celorlalți membri ai comisiei, și în special a președintelui ei, contele Zavadovski, om foarte influent în acel timp, care l-a amenințat cu o nouă deportare în Siberia.

Imediat după aceea, Radișcev a devenit foarte tăcut și nervos, au început să i se perinde prin minte tragicele evenimente prin care a trecut, iar la 11 septembrie 1802 s-a sinucis, otrăvindu-se cu acid azotic. Ultimele sale cuvinte au fost : „Urmașii mă vor răzbuna !".

NOTE

1. *A. N. Radișcev*, „Călătorie de la Petersburg la Moscova", Editura „Cartea rusă", București, 1956, p. 128—129.
2. *V. I. Lenin*, „Opere", vol. 21, ed. a 4-a, Editura P.M.R., București, p. 85.
3.-4.-5. Titlurile unor capitole din cartea „Călătorie de la Petersburg la Moscova", denumiri ale unor sate din Rusia.
6. *A. N. Radișcev*, op. cit., p. 5.
7. *Ibidem*, p. 117.
8. *A. S. Babkin*, „Proțes N. Radișceva", Izd. Akademii Nauk SSSR, Moscova-Leningrad, 1952, p. 156 și urm.
9. *A. S. Babkin*, op. cit., p. 8.
10. *Ibidem*, p. 18 și urm.
11. *Ibidem*, p. 182 și urm.
12. *Ibidem*, p. 196 și urm.
13. *Ibidem*, p. 212 și urm.
14. *Ibidem*, p. 237 și urm.
15. *Ibidem*, p. 268 și urm.
16. *Ibidem*, p. 282.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :
„Din istoria filozofiei ruse", Editura de stat pentru literatură științifică, București, 1953.
„Istoria U.R.S.S.", vol. II, red. prof. A. M. Pankratov, Editura „Cartea rusă", București, 1950.
P. D. Kraevski și A. A. Lipaev, „Ruskaia Literatura", vol. I, Izdanie Ministerstva Prosvescenia, Moskva, 1953.
„Bolșaia sovetskaia Ențiklopedia", red. B. A. Vedenskov, vol. II, 1955.

John Brown

Istoria Statelor Unite ale Americii în primele șapte decenii ale secolului al XIX-lea a fost determinată, în esență, de lupta dintre plantatorii proprietari de sclavi din Sud, în declin, și industriașii din Nord, în ascensiune.

Despre frămîntările politice din Statele Unite, Marx a scris în 1861 că lupta din acea vreme dintre Nord și Sud nu este nimic altceva decît o luptă între două sisteme sociale, între sistemul sclavagist și sistemul muncii libere. Lupta a izbucnit din cauză că cele două sisteme nu mai puteau conviețui în pace pe continentul nord-american. Ea trebuia să se termine prin victoria unui sistem sau altuia [1].

Lupta, după cum subliniază istoricul american marxist William Z. Foster, urma să decidă cine va avea în mîini controlul economic și politic asupra pămînturilor din vestul Statelor Unite, ceea ce însemna totodată și dominația asupra guvernului și asupra întregii țări.

Plantatorii din Sud căutau să acapareze aceste vaste regiuni și să le prefacă în teritorii cu regim sclavagist, în timp ce industriașii din Nord năzuiau să le transforme în teritorii așa-zise libere, unde sclavia să fie interzisă.

Mobilul cel mai important al ofensivei proprietarilor de sclavi pentru cucerirea de noi teritorii agricole a fost secătuirea crescîndă a vechilor regiuni de plantații.

Dar în această luptă au intervenit și numeroși alți factori, ca problema impozitelor, subvențiile acordate armatorilor, diverse legi agrare, sistemul bancar și monetar, impunerea legii referitoare la sclavi și altele.

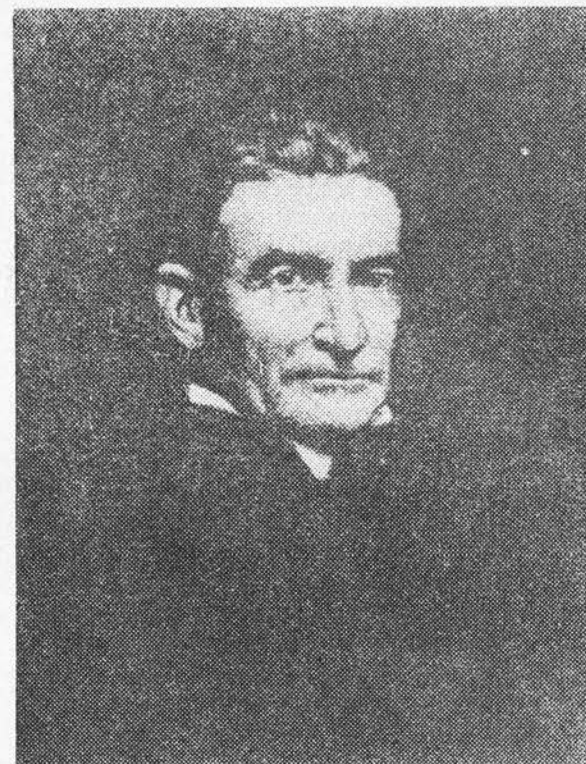
Deși cîteva din industriile sale se bazau direct pe sclavie, capitalismul nord-american nu putea să se dezvolte în condiții optime decît numai prin abolirea sistemului sclavagist și prin distrugerea puterii politice a proprietarilor de plantații. Munca sclavilor devenise neproductivă, lupta lor de eliberare lua proporții tot mai mari și, o dată cu ea, frica plantatorilor față de insurecții ; pături tot mai largi ale populației albe se alăturau mișcării antisclavagiste.

La începutul secolului al XIX-lea, în Statele Unite sclavia nu avea puterea pe care a dobîndit-o ceva mai tîrziu, deși încă pe vremea proclamării independenței Statelor Unite în 1774 și apoi a adoptării Constituției în 1787 proprietarii de sclavi aveau suficientă influență ca să împiedice introducerea unei clauze antisclavagiste în Constituție și să insereze o dispoziție care să tolereze sclavia.

Președintele Jefferson a propus în zadar înscrierea în Constituție a abolirii sclaviei ; amendamentul său a fost respins cu un singur vot [2].

Cu toate acestea, în perioada de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, majoritatea statelor nordice din cadrul Uniunii aboliseră sclavia. De asemenea în 1808 a fost adoptată o lege federală care interzicea și condamna ca piraterie comerțul de sclavi cu Africa, fără însă să aboleascǎ sclavia din Sud. Sclavii erau de acum „crescuți" pe teritoriul Statelor Unite.

Inventarea mașinii de egrenat bumbacul de către Eli Whitney și introducerea culturii trestiei de zahăr în Sud la sfîrșitul secolului al XVIII-lea au adus o schimbare în situația sclaviei. În noul proces de muncă, bumbacul a devenit o cultură avantajoasă prin folosirea muncii sclavilor. Datorită utilizării mașinii de egrenat bumbacul, productivitatea muncii unui sclav a crescut de 150 de ori și, mai tîrziu, cînd s-a întrebuințat puterea aburului, de 1 000 de ori.

John Brown.

În aceste condiții, producția de bumbac s-a răspîndit cu repeziciune în tot sudul Statelor Unite, ajungînd de la 6 000 baloturi în 1792 la 10 000 baloturi în 1794 și la 4 309 642 baloturi în 1859.

Concomitent a crescut și numărul de sclavi. În 1772, în Statele Unite ale Americii existau 462 000 de sclavi negri, în 1790 697 624, în 1810 1 191 362, în 1840 2 204 313 și în 1860 aproape 4 000 000. Prețul unui sclav negru ne-

calificat s-a ridicat de la circa 400 de dolari în 1795 la aproape 2 000 de dolari în 1860 [3].

În regiunea cu plantații, economia sclavagistă a determinat o distribuire extrem de inegală a bogăției și a venitului. Sclavii negri aveau cele mai mizere și mai primitive condiții de viață, ca și cum ar fi fost simple animale de muncă. Dar nici marea majoritate a fermierilor albi nu aveau un nivel de viață mult mai ridicat decît cel al sclavilor. Bogățiile erau deținute de un grup restrîns de proprietari de sclavi. Potrivit datelor din acea vreme, 3 000—4 000 de familii posedau pămînturile cele mai bune și primeau 3/4 din veniturile exporturilor anuale de bumbac.

Lupta pentru noile teritorii

În aceste condiții, plantatorii din Sud au desfășurat o ofensivă puternică pentru menținerea și dezvoltarea sclaviei. Ei vizau îndeosebi să transforme întreaga parte de vest a Statelor Unite în teritoriu sclavagist. Plantatorii erau mai hotărîți decît oricînd să monopolizeze guvernarea întregii Uniuni în interesul lor îngust de clasă. Ei cereau de asemenea reluarea comerțului cu sclavi pentru a cumpăra sclavi mai ieftini, reducerea tarifelor vamale pentru mărfurile pe care le importau, independența față de bancherii din New York.

Lupta desfășurată între partizanii sclaviei și aboliționiști în decursul secolului al XIX-lea este marcată prin cîteva evenimente mai însemnate.

O primă ciocnire a avut loc cu prilejul cumpărării de către S.U.A. a Louisianei în 1803. Plantatorii au încercat să transforme acest teritoriu nou achiziționat în stat sclavagist, pentru a-și lărgi baza economică și implicit puterea politică la Washington. După o luptă înverșunată între plantatori și industriașii din nordul Statelor Unite, problema Louisianei a fost rezolvată temporar prin compromisul de la Missouri din 1820, potrivit căruia cea mai mare parte a Louisianei a fost declarată teritoriu „liber".

Următoarea ciocnire de amploare a avut loc după războiul cu Mexicul din 1846—1848, cînd i s-a răpit acestui stat Texas, care a fost înglobat în cadrul Statelor Unite. De data aceasta, plantatorii au reușit să acapareze cea mai mare parte a teritoriului anexat, legiferînd acolo existența sclaviei. Fabricanții din Nord au amenințat cu ieșirea din Uniune și atunci au fost compensați prin declararea ca teritorii libere a Californiei și Oregonului.

Plantatorii din Sud au reușit în prima jumătate a secolului al XIX-lea să-și întărească considerabil influența asupra administrației centrale a Uniunii. Dintr-un număr total de 16 președinți aleși după declararea independenței, 11 reprezentau pe marii moșieri din Sud, susținători ferventi ai sclaviei.

În 1850 a fost adoptată o lege cu privire la sclavii fugiți, potrivit căreia un sclav fugit de la stăpînul său pe teritoriile „libere" era restituit „proprietarului" său în numele „sfîntului" drept de proprietate privată.

În 1854 Congresul Statelor Unite a anulat compromisul de la Missouri din 1820 și a introdus din nou sclavia în întreaga regiune așa-zisă „liberă" de la vest de Mississippi.

În 1857 Curtea Supremă a Statelor Unite a statuat printr-o decizie că cetățenii Uniunii se pot deplasa cu „proprietatea" lor pe întregul teritoriu și a stabilit, în esență, că Congresul nu are nici un drept să adopte legi care să restrîngă ori să interzică sclavia, întrucît „proprietatea" cuprindea și pe sclavi, iar plantatorul putea reclama și pe teritoriile „libere" protecția autorităților asupra „proprietății" sale și deci și asupra sclavului fugit.

Congresul, la rîndul său, a întărit legile cu privire la sclavii fugiți. În 1860 Senatul a declarat sclavia legală pe întregul teritoriu al Statelor Unite.

Toate acestea au dus la ascuțirea extremă a luptei împotriva sclaviei. Alături de reprezentanții populației negre, la această luptă participau și numeroși albi, muncitori, mici fermieri, capitaliștii cei mai clarvăzători.

Interesele plantatorilor erau reprezentate prin Partidul democrat, iar cele ale capitaliștilor din Nord prin Partidul republican.

În deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea, focarul luptei dintre adepții și adversarii sclaviei deveniră vas-

tele platouri ale Arkansasului, unde era în curs de organizare un nou teritoriu, Kansas.

Organizarea și colonizarea noilor teritorii erau în această perioadă domeniul principal în care se ciocneau interesele sclavagiștilor și aboliționiștilor.

Cînd un grup de cetățeni colonizați ajungea la un anumit număr, populația respectivă se constituia într-un „teritoriu", iar apoi, în urma creșterii populației, teritoriul respectiv devenea „stat".

Ținînd seama de împrejurarea că marii demnitari ai Uniunii erau aleși sau numiți de state, a deține majoritatea voturilor în aceste state însemna a exercita autoritatea centrală, federală. De aceea între partidul sclavagist și cel aboliționist avea loc o înverșunată cursă pentru constituirea de noi state. Miza acestei curse era de mare importanță ; ea însemna majoritatea în alegeri pentru funcția de președinte al S.U.A., majoritatea în Senat, majoritatea în întreaga administrație centrală a Uniunii.

Începînd din 1852, teritoriul în organizare a Kansasului deveni teatrul celor mai aprige ciocniri. Ca orice teritoriu sau stat nou, Kansasul trebuia să se declare pentru sau împotriva sclaviei. Se părea că majoritatea cetățenilor din Kansas erau pentru abolirea sclaviei. Atunci bande sclavagiste înarmate, venind din alte state și îndeosebi din statul vecin Missouri, se năpustiră asupra noului teritoriu.

Luptele din Kansas erau potențate și de măsurile legislative adoptate în legătură cu acest teritoriu. În 1851, cînd statul Missouri a fost încorporat în Uniunea americană, Congresul, în vederea limitării extinderii sclaviei, a decretat că sclavia nu va fi autorizată în statele situate la nord de gradul 36 latitudine, adică va fi limitată la statele din sud [4]. Dar, sub președinția prosudistului S. Buchanan, măsura a fost revocată cînd teritoriul Kansas a fost cumpărat de la populația băștinașă, Congresul decretînd că în Kansas sclavagismul va putea fi adoptat cu majoritatea voturilor populației.

Aboliționiștii din Kansas au primit și ei sprijin din alte părți. Printre cei veniți în Kansas pentru a se arunca în vîltoarea luptei politice împotriva sclavagiștilor era și ferventul aboliționist John Brown.

Viața și activitatea lui John Brown

Născut în 1800 în statul Connecticut, într-o familie de puritani emigrați cu cîteva generații în urmă din Anglia, J. Brown a primit din fragedă tinerețe o educație religioasă de moravuri severe, în tradițiile muncii asidue. Educația primită va lăsa urme în caracterul său pînă la sfîrșitul vieții. În sprijinul activității sale antisclavagiste, J. Brown invocă adesea că și religia creștină proclama egalitatea tuturor oamenilor, de toate rasele, indiferent de culoarea pielii.

În decursul vieții sale avusese felurite ocupații : între anii 1819 și 1825 a fost tăbăcar, apoi șef de poștă și director de bancă. În 1837 banca a dat faliment ; în anii următori, J. Brown se ocupa de creșterea oilor. Dar, începînd din 1839, el s-a dedicat cu totul luptei antisclavagiste, înțelegînd că ea constituie problema politică centrală a S.U.A.

Contemporanii săi îl descriu ca pe un om dezinteresat, care nu se mai ocupa de loc de afacerile sale proprii, lăsîndu-le pe seama numeroasei sale familii, el fiind cu totul absorbit de sarcinile luptei împotriva sclaviei [5].

Cînd nu era angajat în lupta armată împotriva bandelor sclavagiste, J. Brown colinda orașele S.U.A., participînd la adunări publice, colecte, campanii de presă și la alte forme ale activității antisclavagiste.

Într-o convorbire cu un prieten, J. Brown a declarat în 1858 că în ultimii douăzeci de ani și-a organizat afacerile în așa fel, încît oricînd putea să le lichideze în două săptămîni și să fie gata să răspundă chemării la luptă antisclavagistă. El n-a admis nici un fel de stavilă în calea acestei chemări, nici soție, nici copii, nici bunuri lumești. Ori de cîte ori se oferea prilej de acțiune, el era pregătit [6].

Pentru John Brown, sclavia din America era pata cea mai mîrșavă și mai murdară a civilizației secolului al XIX--lea, „fiind o școală a brutalității, suferință omenească, prostituție feminină și depravare masculină. Sclavia însemna dispreț total față de căsnicie și pîngărirea vieții de familie ; era o întunecare a rațiunii umane, care lovea în milioane de ființe omenești, aruncîndu-le cu o brutalitate nemărginită într-un tipar de conduită rigidă,

de devoțiune umilă, servilă, ciinească, de supunere totală a trupului, spiritului și sufletului".

Nici un sclav negru n-avea voie, după lege, să învețe să citească. Dacă un sclav negru avea copii, nu exista nici o lege în ținuturile sudice care să fi putut împiedica vînzarea copiilor săi oricărei brute care dispunea de bani.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se consemnează numeroase răscoale ale sclavilor negri din părțile sudice ale S.U.A., toate reprimate cu cea mai sîngeroasă brutalitate. Mii și mii de sclavi negri au fugit atunci în statele nordice și spre Canada pentru a scăpa de sclavie.

J. Brown a luat parte activă și la organizarea evadărilor negrilor din statele sudice. El întocmea studii privind distribuția populației negre în Sud și hărți despre căile pe care trebuiau să le folosească fugarii, însemnînd drumurile, plantațiile, punctele de aprovizionare.

În activitatea sa antisclavagistă, John Brown colabora cu conducătorii negrilor : Garnet, Loguen, Gloncester și Mc Crue Smith.

Într-o discuție cu prietenul său negru Thomas Thomas, John Brown și-a expus încă din 1846 planul de dezvoltare și sistematizare a activității de ajutorare a sclavilor care se refugiau spre Nord [7].

În 1847 el s-a întîlnit cu unul din cei mai de vază conducători ai negrilor, Frederick Douglass, declarîndu-i că sclavii au dreptul să obțină libertatea pe orice căi. El își exprimă cu acest prilej opinia că activitatea de convingere morală nu-i va elibera niciodată pe sclavi și nici prin acțiuni politice sistemul sclavagist nu va fi abolit. Încă de pe atunci John Brown i-a expus lui Douglass planul său de a crea o forță armată care să lupte pentru eliberarea sclavilor chiar în inima ținuturilor sudice. El era convins că sclavii trebuie să pună mîna pe arme, căci nimeni nu putea avea respect față de sine însuși și nici nu putea să fie respectat dacă nu lupta pentru libertatea sa. Munții Aleghani constituiau baza geografică a planului său pentru emanciparea rasei negre. Aici se găseau forturi naturale, unde un om care se apăra era egal ca forță cu o sută din cei care atacau. Aici se găseau și ascunzișuri potrivite, unde un mare număr de oameni se putea sustrage de la urmărire timp îndelungat. John Brown se gîndea încă de

pe atunci să înceapă o acțiune cu aproximativ douăzeci și cinci de oameni înarmați, care să coboare din timp în timp din munți și să-i convingă pe sclavi să-i urmeze spre libertate. Cei mai hotărîți și mai curajoși dintre sclavii fugiți urmau să fie înrolați în rîndul luptătorilor, iar cei care nu erau apți pentru acest gen de luptă ar fi fost trimiși în părțile Nordului.

În 1850, sub înrîurirea lui John Brown, se înființează la Springfield o ligă, al cărei act de constituire este semnat de patruzeci și patru de negri americani, reprezentînd primul pas spre o organizație înarmată a negrilor. În anii următori el a sprijinit înființarea altor asemenea grupări antisclavagiste.

În anii 1853—1854 presa aboliționistă din Nord ducea o campanie susținută pentru a-i determina pe adepții libertății să se așeze în Kansas în vederea creșterii numărului voturilor antisclavagiste. Printre cei colonizați în această perioadă erau și cinci dintre fiii lui John Brown, care, venind din Ohio, întemeiară o colonie pe care au numit-o Osawatomie, după unul din prenumele lui John Brown.

În 1855 situația politică din Kansas a devenit nefavorabilă pentru aboliționiști ; se părea că acolo urma să se instaureze regimul sclavagist, iar legislația să pedepsească cu închisoarea pînă și orice declarație făcută împotriva dreptului de a avea sclavi.

Luptele din Kansas dintre sclavagiști și aboliționiști luară proporțiile unui adevărat război civil, la care participau și reprezentanții autorităților. Senatorul de Missouri, Atchinson, care va deveni mai tîrziu vicepreședinte al S.U.A., proclama sus și tare : „Nimiciți-i pe acești aboliționiști scîrboși, eliberatori ai negrilor ! Trimiteți-i la dracu cu un plumb în cap !" [8].

Luptele se soldau cu numeroși morți și răniți, cu distrugeri, incendii, jafuri.

John Brown, în fruntea unei cete înarmate, din care făceau parte și fiii săi, participa la luptă în primele linii.

Era îndrăzneț pînă la sacrificiul de sine. Se deghiza cîteodată și se oferea drept călăuză dușmanilor fie pentru a-i atrage într-o ambuscadă, fie pentru a-i îndepărta

de anumite locuri. Dădea dovadă de o extraordinară cunoaștere a întregului teritoriu și o mobilitate deosebită, datorită cărora era prezent pretutindeni.

În cursul luptelor, o bandă sclavagistă a reușit să prindă pe unul din fiii lui John Brown într-o ambuscadă, i s-au pus cătușe la mîini și picioare și a fost silit să parcurgă pe jos, pe un soare torid, treizeci de mile ; nenorocitul a murit de insolație peste cîteva zile. Un alt fiu al lui Brown a fost împușcat. Dar nimic nu putea înfrînge hotărîrea de luptă a lui John Brown. Însoțit de patru fii ai săi și de alte trei persoane, într-o incursiune el a ucis cinci din cei mai brutali și mai sîngeroși adepți ai sclavagiștilor din Kansas. Ca represalii, bandele sclavagiste au atacat gospodăria familiei Brown de la Osawatomie, pe care o jefuiră și o arseră pînă în temelii.

În 1858 John Brown a condus lupte înverșunate împotriva bandelor sclavagiste care asediau orașul Lawrence, capitala statului Kansas, reușind să despresureze orașul asediat.

Guvernul central n-a intervenit în aceste lupte decît în situații extreme ; astfel în 1858 a trimis în Kansas o brigadă de cavalerie, care în luptă cu ceata lui Brown l-a ucis pe fiul său Friederick. După această luptă, guvernatorul Kansasului, Robinson, i-a trimis lui John Brown următoarea scrisoare :

„Stimate domn, folosesc acest prilej pentru a vă trimite felicitările mele că n-ați fost ucis în luptă..., după cum mi s-a spus. Ați binemeritat cele mai înalte laude ale tuturor patrioților prin curajul de care ați dat dovadă împotriva distrugătorilor drepturilor noastre. Istoria vă va acorda locul cuvenit și va păstra amintirea eroismului vostru pentru cauza lui dumnezeu și a omenirii.

Respectuosul și devotatul vostru servitor,
Robinson"

Același Robinson l-a denumit pe John Brown cu un an mai tîrziu, într-altă conjunctură politică, „un bandit distrugător al Uniunii" [9].

John Brown și adepții săi aveau de luptat nu numai împotriva bandelor sclavagiste și a trupelor autorităților locale și federale, dar și împotriva indiferenței unor cercuri aboliționiste. Exista o categorie de aboliționiști adepți ai „solului liber", adică fără sclavi, care respingeau odată cu sclavagismul și pe sclavii înșiși. Sclavilor eliberați nu li se îngăduia să se stabilească pe teritoriul statelor. Constituția adoptată în Kansas interzicea negrilor și mulatrilor dreptul de proprietate funciară. Dar și statele Oregon, Illinois și altele înțeleseră într-un fel ciudat eliberarea : dacă negrii vor fi alungați de peste tot, sclavia urma să dispară de la sine.

Dar Brown nu înțelegea astfel eliberarea negrilor. El s-a retras din Kansas în Ohio, avînd cel puțin satisfacția de a fi contribuit la împiedicarea instituirii sclaviei în Kansas și la dispariția parțială a acestei instituții în Missouri, unde numeroși plantatori își vînduseră sclavii în timpul luptelor.

În cursul anului 1858, John Brown își continua activitatea pe tărîm politic, vizitînd numeroase localități, printre care New York, Chicago și Boston, unde lua parte la întruniri aboliționiste.

Atacul de la Harper's Ferry

În iulie 1859, însoțit de cinci fii și două fiice, John Brown a ajuns în statul Maryland ; aici, pe malul stîng al rîului Susquehannah, în apropierea localității Harper's Ferry, a arendat o fermă de la un anume Kennedy. La fermă se adunaseră cîțiva albi și negri fugiți, iar trecătorii au observat cu mirare că negrii mîncau la aceeași masă cu albii.

În timpul șederii sale la ferma Kennedy, John Brown chibzuia la planul său de a organiza o acțiune care să zguduie fundamentul sclaviei în S.U.A. Cristalizarea acestui plan era încununarea întregii sale activități politice. Studia cu asiduitate poziția strategică a terenului din împrejurimile fermei, așezată în apropierea graniței dintre statele Maryland și Virginia. În concepția lui John Brown,

populaţia neagră din aceste state, mai apropiată de centrele civilizate, era mai pregătită pentru eliberare decît cea din ţinuturile situate mai la sud. O acţiune armată trebuia să găsească ecou în rîndurile ei.

Nu era în intenţia lui John Brown ca acţiunea să ia de la început proporţii. Ea urma să se amplifice treptat, răspîndind frică în rîndul proprietarilor de sclavi. Brown anticipa după prima lovitură ajutorul negrilor liberi din Nord şi al celor din Canada, care trebuiau să vină să i se alăture şi să inspire încredere sclavilor, determinîndu-i să se înroleze sub comanda sa. El nu-şi fixase ca scop să-i scoată pe sclavi de la locurile unde erau stabiliţi, ci să-i elibereze chiar în statele în care se născuseră. Brown îşi dădea seama că sistemul sclavagist era foarte vulnerabil, datorită fricii proprietarilor de sclavi de o răscoală de mari proporţii. Fiind convins că răscoala împotriva sclavagismului se va declanşa în curînd, el voia s-o organizeze în aşa fel, încît să fie cît mai eficace, îndrumîndu-i şi controlîndu-i în acelaşi timp pe negri pentru a preveni atrocităţile, care era de presupus că se vor manifesta cu prilejul răsculării în masă a sclavilor.

John Brown se gîndea chiar, după cum scrie unul dintre tovarăşii săi de luptă, George B. Gill, la iniţierea unei organizaţii militare a negrilor din statele sclavagiste. El a călătorit mult în vederea cunoaşterii posibilităţilor de organizare a negrilor în diversele state sudice, mai ales în Virginia [10].

John Brown se aştepta ca după prima lovitură să urmeze lupte îndelungate de partizani împotriva grupărilor armate ale sclavagiştilor. Din însemnările sale rezultă că a studiat şi literatura vremii privind războiul de guerilla. Astfel el a citit cartea „Life of Lord Wellington" (Viaţa lordului Wellington) de Stocqueler şi îndeosebi pasajele din această carte referitoare la războiul de guerilla din Spania împotriva armatei lui Napoleon.

Intenţionînd să înroleze mai tîrziu un mare număr de negri din New York, Philadelphia şi Canada, John Brown conta pe efectul fulgerător al primei lovituri. Unul din prietenii săi, Jones, scria în această privinţă : „...În conversaţiile cu mine el m-a făcut să înţeleg că are intenţia să se sacrifice împreună cu cîţiva adepţi pentru a trezi

din amorţire populaţia din nordul S.U.A. faţă de această problemă...". El ştia foarte bine, scrie Jones în continuare, că sacrificiul unui număr oarecare de negri nu va avea nici un efect, că la acţiune trebuiau să participe şi albi [11].

Momentul ales de John Brown pentru declanşarea acţiunii se caracteriza printr-o tensiune politică deosebită.

Statele Unite ale Americii se aflau în preajma alegerii preşedintelui. Sudul, obişnuit să învingă în alegeri, se afla de această dată în faţa perspectivei unei înfrîngeri. Astfel, în timp ce Partidul republican, care reprezenta pe capitaliştii din Nord, pusese candidatura lui Abraham Lincoln, Partidul democrat al plantatorilor din Sud era divizat şi propusese trei candidaţi, dintre care nici unul nu avea singur mai multe şanse decît cel republican.

Era de aşteptat ca sudiştii să nu accepte o asemenea soluţie şi deci războiul civil plutea în aer.

John Brown n-a mai avut răbdarea să aştepte izbucnirea războiului. Hotărî să forţeze deznodămîntul.

Localitatea aleasă de John pentru dezlănţuirea atacului său împotriva sclaviei din S.U.A., oraşelul Harper's Ferry, se afla în apropierea fermei Kennedy, pe teritoriul statului Virginia, la confluenţa rîurilor Shenandoah şi Potomac, acesta din urmă constituind graniţa dintre statele Virginia şi Maryland.

Harper's Ferry a fost ales de John Brown ca obiectiv de atac din mai multe motive. Aici se aflau un arsenal al armatei S.U.A. şi o manufactură pentru fabricarea de arme, a căror capturare avea menirea nu numai să-i asigure armele necesare pentru amplificarea luptei, dar să şi creeze din primul moment al realizării planului său climatul dramatic necesar succesului.

Motivul principal al alegerii acestui loc era însă faptul că el constituia un punct-cheie al „marii căi negre", de-a lungul căreia sclavii negri din Sud se refugiau spre ţinuturile din Nord. Oraşelul era situat într-un loc central din „centura neagră" a sclaviei, denumire dată ţinuturilor sudice, unde în 1859 erau masate cel puţin trei din cele patru milioane de sclavi din S.U.A.

Pe colinele din imediata apropiere a Harper's Ferry-ului erau în acel timp peste 10 000 de sclavi și 650 de negri liberi față de 9 875 de albi. În ținuturile vecine din Virginia se găseau teritorii cu o majoritate compactă de sclavi, însumînd cel puțin 260 000 de oameni de culoare.

John Brown n-a destăinuit nimănui toate amănuntele planului său. Din declarațiile sale anterioare se poate deduce însă că el intenționa să captureze arsenalul din Harper's Ferry, ca apoi să se retragă cu armele capturate în munții înconjurători. Harper's Ferry era considerat un loc care trebuia cucerit, dar nu menținut. Partea muntoasă a Virginiei era prevăzută ca loc de refugiu, admirabil adaptat pentru războiul de guerilla. Membrii albi ai grupei urmau să funcționeze ca ofițeri-comandanți ai diverselor grupe de guerilla, care, sub comanda generală a lui John Brown, să fie compuse din aboliționiști albi și negri veniți de pe teritoriile libere și sclavii din Virginia, așteptați să se alăture luptei.

Dacă populația neagră a Virginiei răspundea la chemarea libertății, dacă insurecția sclavilor putea rezista cîtva timp în munți, negrii liberi din Nord, voluntarii aboliționismului, chiar și cei 200 000 de foști sclavi liberați în Sud și micii fermieri ruinați de marii plantatori nu ar fi venit oare să se alăture drapelului libertății?

Aceste gînduri îl frămîntau pe John Brown, cînd în seara zilei de 16 octombrie 1859, la ora opt, își adună la ferma Kennedy grupa compusă din douăzeci și doi de oameni și le spuse:

„Luați-vă armele, vom ataca Harper's Ferry!"[12].

Din cei douăzeci și doi de membri ai grupei, șase erau oameni de culoare. Printre ei se afla O. P. Anderson, mulatru din Pennsylvania, născut liber, în vîrstă de 24 de ani, tipograf, care a luptat mai tîrziu în războiul civil; Shields Green, sclav negru fugit din Carolina de Sud, în vîrstă de 24 de ani; Dangerfield Newby, mulatru liber din apropiere de Harper's Ferry, de 30 de ani, avînd soția și șapte copii în sclavie, care urmau să fie vînduți în alte ținuturi; John Copeland, născut ca negru liber în Carolina de Nord, avînd studii făcute la Colegiul din Oberlin; apoi Oliver de 21 de ani, Watson de 25 de ani și Owen de 35 de ani, fii ai lui John Brown; William și Daphin Thompson, rude ale familiei Brown; Kagi, reporter din Kansas în vîrstă de 24 de ani, Stevens în vîrstă de 28 de ani, soldat dezertat din armata S.U.A., ajutorul principal al lui John Brown, precum și alți luptători împotriva sclaviei.

Grupa a pornit. Peste două ore, pe la zece noaptea, a sosit la podul de pe Potomac care lega Maryland de Virginia. Aici fu imobilizat paznicul podului și condus la arsenal. Paza de la arsenal și de la fabrica de arme au fost de asemenea capturate. În drum spre Harper's Ferry, oamenii lui John Brown au tăiat firele de telegraf și telefon între Maryland și Harper's Ferry. Grupa înarmată a pus stăpînire pe punctele-cheie ale orașului Harper's Ferry, fără să tragă un foc de armă.

Cîțiva oameni înarmați s-au răspîndit de îndată prin oraș și începură să-i aresteze pe proprietarii de sclavi, declarîndu-i liberi pe sclavi. Proprietarii arestați au fost aduși și ei la arsenal și închiși.

Un grup de sclavi eliberați s-a alăturat răsculaților și a luptat în continuare de partea lor. Documentele vremii nu consemnează numărul lor exact; o mare parte din ei au fost uciși în luptă, iar alții au reușit să fugă. Istoricul american W. E. Du Bois apreciază că numărul sclavilor eliberați la Harper's Ferry care s-au alăturat luptei armate a fost între 25 și 50 [13].

În cursul nopții, grupa lui John Brown a arestat cîteva zeci de cetățeni, opriți apoi în incinta arsenalului ca ostatici.

În jurul orei unu noaptea a ajuns pe pod trenul de Baltimore. El a fost oprit de oamenii lui John Brown, dar în zorii zilei i s-a dat cale liberă.

A doua zi dimineața, la 17 octombrie 1859, John Brown trimise un grup de negri eliberați, sub comanda lui C.P. Tidd, unul din membrii albi ai grupei sale, ca să aducă cu un furgon capturat la Harper's Ferry armele și munițiile depozitate la ferma Kennedy. Tidd trebuia să se întoarcă cu armele și muniția la arsenalul din Harper's Ferry în jurul orei zece dimineața, ținînd seama de faptul că ferma Kennedy se afla doar la trei-patru mile depărtare. W.E. Du Bois a fost de părere că întîrzierea lui Tidd,

care nu se întoarse la Harper's Ferry decît spre seara zilei, a constituit cauza nemijlocită a înfrîngerii lui John Brown. Atunci cînd Tidd a sosit cu armele şi muniţiile, grupa răsculaţilor era deja înconjurată, el nu mai putea ajunge la tovarăşii săi de luptă, iar aceştia nu mai aveau posibilitatea să-şi realizeze planul de a se retrage cu arme şi muniţii în munţii Virginiei pentru a înarma pe sclavii răsculaţi şi astfel să înceapă războiul de guerilla [14].

Cetăţenii albi din Harper's Ferry, în majoritate proprietari de sclavi, s-au adunat încă în zorii zilei de 17 octombrie şi au atacat arsenalul pentru a-i elibera pe ostatici. Cu acest prilej, primarul oraşului, Becham, care se afla printre atacanţi, a fos lovit mortal de un glonte.

Călătorii trenului oprit pe pod, îndată după ce fuseseră eliberaţi, au dat alarma. Garnett, preşedintele căii ferate din Baltimore, a trimis numaidecît o telegramă ministrului de război. Din Washington porniră ordine către comandanţii trupelor federale din Old-Point şi Baltimore de a se trimite la Harper's Ferry toate forţele disponibile. Ele au fost puse sub comanda colonelului Robert Lee, cunoscut sclavagist, care deveni mai tîrziu comandant-general al trupelor sudiste în războiul de secesiune.

După un timp, primele trupe federale au apărut la podul de pe Potomac; cîţiva insurgenţi încercară să le opună rezistenţă; trei dintre ei au fost ucişi, unul făcut prizonier, iar ceilalţi s-au retras în incinta arsenalului. Prizonierul, unul din fraţii Thompson, a fost învinuit de populaţie de uciderea primarului şi împuşcat pe loc. Un alt răsculat s-a aruncat îmbrăcat în rîul Potomac, încercînd să atingă malul celălalt dinspre Maryland. El a fost ciuruit de gloanţele trupelor federale.

Arsenalul era încercuit din toate părţile. Brown nu mai avea decît douăzeci şi doi de oameni, deoarece nu reuşise în ajun să recruteze decît puţini luptători.

Neputînd să apere întregul arsenal cu un număr atît de restrîns de oameni, Brown s-a concentrat în clădirea pompei de incendiu.

În cursul zilei de 17 octombrie avură loc doar cîteva schimburi de focuri. La 18 octombrie colonelul Lee se pregătea să dea asaltul. El n-a putut să folosească tunurile, căci insurgenţii aveau cu ei ostatici.

Brown a înălţat drapelul alb şi a trimis un parlamentar. El cerea încetarea focului pînă s-ar fi retras pe o linie de apărare. Propunerea i-a fost respinsă.

Lupta începu. Fiii lui Brown au fost răniţi amîndoi grav, el de asemenea. În scurt timp trupele pătrunseseră în edificiul apărat de insurgenţi şi cei care nu fuseseră ucişi au fost făcuţi prizonieri.

Ostatecii, pe care Brown îi plasase într-un loc ferit, au fost eliberaţi.

Cinci insurgenţi au fost făcuţi prizonieri, printre care şi Brown, grav rănit. El primise trei lovituri de sabie în coaste şi una la cap. Stevens avea două gloanţe în coşul pieptului, unul în braţ şi trei în regiunea capului.

Cinci insurgenţi au reuşit să fugă. Ceilalţi fuseseră omorîţi în luptă.

Astfel a luat sfîrşit răscoala din Harper's Ferry.

Sclavagiştii se răzbună

Autorităţile statului Virginia bănuiau că acţiunea lui Brown făcea parte dintr-un complot mai vast. Sudiştii au acuzat chiar Partidul republican de complicitate. O percheziţie efectuată la reşedinţa lui Brown de la Kennedy n-a dat însă nici un rezultat. Nu s-a descoperit nici urmă a vreunui complot. Anchetatorii găsiră doar regulamentul unei societăţi al cărei scop era abolirea sclaviei.

Preambulul acestui regulament aruncă o lumină vie asupra ideilor lui Brown :

„Avînd în vedere că sclavia nu este nimic altceva decît războiul cel mai barbar şi cel mai nejust, întrucît el este dus fără nici o provocare de către o parte de cetăţeni împotriva altei părţi şi că rezultatele lui sînt ori temniţa pe viaţă, ori exterminarea absolută ; avînd în vedere că sclavia violează în mod direct adevărurile evidente şi eterne conţinute în declaraţia noastră despre independenţă ; noi, cetăţenii Statelor Unite şi poporul oprimat, ordonăm şi stabilim instituţiile şi ordonanţele următoare, destinate să proteguiască bunurile, libertăţile, vieţile noastre“ [15].

În rest cuprinsul acestui regulament demonstra că este vorba de o asociație pentru eliberarea negrilor, cum existau și altele pe teritoriul Statelor Unite, și că de aci nu se putea deduce existența unui complot.

Totuși, presa sclavagiștilor a continuat să-l acuze pe Brown de complot împotriva statului. Republicanii aboliționiști, temîndu-se de avantajele politice pe care democrații sudiști le-ar fi putut stoarce din încercarea nereușită a lui Brown, se grăbiră să dezaprobe răscoala de la Harper's Ferry.

În această atmosferă urma să înceapă procesul lui Brown.

Guvernatorul Virginiei, Wise, a mobilizat toate forțele disponibile. Orașul Charlestown, unde urma să aibă loc procesul, a fost împînzit de trupe. Toate persoanele suspecte de simpatii față de aboliționiști au fost alungate din oraș. O poliție foarte severă supraveghea pînă și pe cei mai inofensivi călători care se abăteau în oraș.

În cursul unui interogatoriu sumar la care a fost supus la Harper's Ferry, Brown a declarat cu sînge rece :

„Am vrut să-i eliberez pe sclavi. În această acțiune n-au fost implicate alte persoane, în afara acelora care m-au urmat ; am ucis fără voie. Orașul a fost la discreția mea ; aș fi putut incendia casele și masacra locuitorii, dar n-am făcut-o. Am tratat pe prizonierii mei cu curtoazie, iar voi m-ați hăituit ca pe un animal sălbatic ! Unul din fiii mei a fost ucis și celălalt este în agonie. Dar nu regret moartea lor, fiindcă ea a fost glorioasă“ [16].

Fiul lui Brown, care nu muri decît a doua zi, la 18 octombrie, a declarat că insurgenții contau pe asistența Nordului.

Stevens, mutilat cum era, s-a ridicat pentru a declara: „Sînt mulțumit, aș da o mie de vieți, aș muri de zece mii de ori, de un milion de ori pentru cauza pe care am apărat-o“.

Coppie nu se dovedi la fel de hotărît. El a susținut că nu sa alăturat insurecției decît de frica lui Brown.

Cook, fost muncitor tipograf, a reușit să fugă în munți împreună cu Hazlett. Pe capul lor a fost pus un premiu de o mie de dolari.

În 19 octombrie arestații au fost duși la Charlestown; procesul a fost fixat în mare grabă pe 25 octombrie.

Potrivit legislației statului Virginia, judecata marelui juriu trebuia să preceadă dezbaterile, care urmau să aibă loc în fața juriului ordinar. Dar, în cazul înaltei trădări și al conspirației împotriva statului, se efectua și o procedură pregătitoare, chiar înaintea celei a marelui juriu, în fața unei curți speciale, ai cărei membri erau desemnați de guvernator. Numărul acestor membri varia de la cinci la șasesprezece, după bunul plac al guvernatorului, și decizia lor trebuia să fie unanimă pentru ca problema să fie deferită marelui juriu.

În cazul conspirației și al crimelor împotriva siguranței publice, legislația statului Virginia prevedea derogări de la toate termenele ordinare, chiar și de la cele statuate între data condamnării la moarte și execuție, precum și de la dreptul guvernatorului de a comuta ori întîrzia executarea pedepsei cu moartea.

La 25 octombrie 1859, Curtea specială s-a întrunit la Charlestown sub președinția colonelului Davemport, asistat de șapte judecători.

La ora zece, șeriful a adus pe cei cinci deținuți, escortați de o pază compusă din optzeci de oameni înarmați. Toate ușile sălii erau păzite de santinele înarmate.

Charles Harding era procurorul statului Virginia și André Hunter procurorul guvernului federal.

Brown s-a adresat curții, spunînd :

„Virginieni, n-am cerut îndurare cînd am fost prins și n-am nimic de spus pentru mine în particular. Dar guvernatorul acestui stat mi-a promis un proces după toate formele și am dat crezare cuvîntului său. N-am văzut încă nici un avocat, nici un sfătuitor. Oare aceasta este legalitatea despre care mi s-a vorbit ?

Dacă sînteți însetați de sîngele și de viața mea, luați-le, dar ce nevoie aveți de un simulacru de proces ? Le puteți lua chiar în acest moment. Nu știu de loc ce gîndesc ceilalți prizonieri, și nu sînt în stare să mă apăr. Memoria nu mă ajută ; sănătatea mea, deși se reface, este încă foarte șubredă. Există circumstanțe pe care le-aș putea invoca

într-un proces ce s-ar desfășura după toate formele ; dar dacă există intenția de a încheia un simulacru de proces prin condamnări capitale, puteți să nu vă mai osteniți : sînt pregătit să mor. Dar nu vreau să asist la dezbateri pur formale și de batjocură, ca acelea care au loc la națiunile lașe și barbare, care tratează cu cruzimi rafinate pe cei ce cad în mîinile lor. Încă o dată resping o asemenea batjocură. Pentru ce acest interogatoriu ? În ce măsură interesează așa ceva societatea ?"[17].

Curtea a desemnat din oficiu pe Charles Faulkner drept avocat al acuzaților. Dar acesta a refuzat misiunea, invocînd că apărarea nu va fi liberă și că procedura nu va fi decît o jonglerie nedemnă.

Lawson Botts a acceptat mandatul de apărător din oficiu, însă a declarat că se va retrage dacă va aprecia că se violează față de clienții săi legile justiției și ale umanității.

Stevens a fost de acord cu un apărător din oficiu. Brown a cerut în zadar un termen pentru a-și alege un alt apărător.

Au fost ascultați ca martori persoanele luate ca ostatici de ceata lui Brown. Toți au vorbit despre tratamentul bun pe care l-au avut din partea insurgenților.

În timpul ședinței, Stevens a leșinat din cauza pierderii de sînge. I s-a adus o saltea, pe care a rămas întins în tot cursul procesului.

Curtea a hotărît pe loc, după ascultarea martorilor, ca afacerea să fie deferită marelui juriu.

Ședința s-a încheiat, dar acuzații n-au fost scoși din sală.

După douăzeci de minute, în sală a intrat și s-a constituit marele juriu.

Marele juriu a luat act de depozițiile martorilor și a dat pe loc verdictul, prin care Brown, Stevens, Coppie, Green și Coplands au fost trimiși în fața juriului ordinar sub acuzația de crime de înaltă trădare și conspirație.

Brown s-a ridicat și a spus :

„Sănătatea nu-mi permite să urmăresc un proces regulat. Rănit la rinichi, mă simt foarte slăbit. Cu toate acestea, o duc mai bine și nu cer decît un scurt răgaz, după care de bună seamă voi putea urmări dezbaterile. Este tot ce aș vrea să obțin. Chiar și diavolului i se dă dreptul său, spune un vechi proverb. Rănile mele de pe cap mă împiedică să aud bine. Adineaori n-am înțeles cuvintele președintelui. Nu cer decît un termen scurt și, dacă curtea va binevoi să mi-l acorde, îi voi fi foarte recunoscător".

Cererea a fost respinsă. Se citi apoi actul de acuzare. În timpul lecturii actului, care a durat douăzeci de minute, acuzații, conform legii, erau obligați să stea în picioare. Brown și Stevens trebuiau susținuți.

La întrebările puse, potrivit obiceiului, referitoare la fiecare învinuire, acuzații au răspuns : Nevinovat !

Noi cereri de amînare pentru pregătirea apărării au fost de asemenea respinse.

La 26 octombrie s-au luat măsuri de pază și de ordine speciale. În oraș se răspîndiseră zvonuri alarmante cu privire la agitația în rîndurile sclavilor, care ar fi intenționat să elibereze pe luptătorii ce și-au riscat viața pentru cauza lor și că aboliționiștii din Noua Anglie ar fi în marș pentru a invada Virginia.

În ajun fuseseră prinși Cook și Hazlett, care reușiseră să fugă din arsenalul de la Harper's Ferry.

În aceeași zi de 26 octombrie s-a constituit un juriu ordinar din 12 membri, care au jurat pe Biblie că nu au nici o opinie preconcepută asupra cauzei supuse examinării lor.

La 27 octombrie starea sănătății lui Brown se înrăutățește în așa măsură, încît i se instalează în sala de ședință un pat de campanie pe care va sta în continuare la proces.

În aceeași zi a sosit din Boston și apărătorul așteptat de Brown, avocatul Hogt.

Apărătorii au căutat să dovedească că nu subzistă infracțiunile puse în sarcina acuzaților. Aceștia puteau fi condamnați cel mult pentru omor fără premeditare, pentru care nu era prevăzută pedeapsa cu moartea.

Avocații au apelat la imparțialitatea juriului, arătînd că acesta putea să ia o hotărîre numai pe baza probelor materiale, subliniind că John Brown a fost influențat în faptele sale de sentimentele cele mai nobile și că n-a urmărit să facă cuiva vreun rău. Cu toate acestea au fost victime ; dar, pentru a atrage pedeapsa cu moartea, omo-

rul trebuia să fie premeditat ; în caz contrar urmează să se aplice doar o pedeapsă de gradul al doilea, adică privațiunea de libertate.

Apărătorul Hogt a declarat judecătorilor că n-a avut timp nici măcar să citească actul de acuzare, n-a putut discuta cu clientul său și că în asemenea condiții ar fi cu totul inuman, ar fi o insultă a legii să se refuze amînarea cerută.

La cererile repetate ale apărării, curtea a amînat dezbaterile pentru a doua zi, 28 octombrie, dar președintele, în mod demonstrativ, a ordonat cu voce tare personalului de pază să ucidă fără milă pe toți deținuții dacă s-ar întreprinde vreo tentativă pentru eliberarea lor.

La 28 octombrie s-au prezentat încă doi avocați pentru apărarea acuzaților : Samuel Chilton de la baroul din Washington și Henry Griswoold din Cleveland.

În ziua de 30 octombrie dezbaterile au fost încheiate, după ce procurorul ceruse pedeapsa capitală pentru toți acuzații.

Judecătorul-președinte a spus juraților că nu mai consideră necesar să le amintească starea de fapt.

La ora 16, jurații s-au retras în sala de deliberare, de unde au ieșit peste trei sferturi de oră. Urma să se pronunțe verdictul privind pe Brown. Doi agenți de poliție s-au apropiat de Brown și l-au ajutat să se ridice de pe patul său.

„Judecătorul-președinte : Domnilor jurați, sînteți unanimi în votul domniilor voastre ?

Președintele juriului : Unanimi.

Judecătorul-președinte : John Brown, prezent aici, este vinovat ori nevinovat ?

Președintele juriului : Vinovat de trădare, de complot împotriva siguranței statului, de conspirație, de tentativă de insurecție în rîndul negrilor, de omor de primul grad (cu premeditare)“ [18].

Brown asculta, fără emoție aparentă, înșirarea infracțiunilor de care a fost socotit vinovat și dintre care una singură era suficientă pentru aplicarea pedepsei capitale. Își strînse calm pelerina pe umeri și se așeză.

La 1 noiembrie s-a pronunțat sentința de condamnare la moarte. Execuția a fost fixată pe 2 decembrie.

John Brown, după desenul lui Victor Hugo (gravură de P. Chenay).

În zilele următoare s-au pronunțat hotărîrile privind pe tovarășii de luptă ai lui Brown. Ei au fost cu toții condamnați la pedeapsa capitală. Execuția lor s-a fixat pe 16 decembrie.

Brown aștepta moartea cu calm. El primea la închisoare numeroase vizite din partea unor prieteni, dar și din partea dușmanilor săi.

Răspundea la numeroase întrebări. Fiind întrebat în privința doctrinei amalgamației, susținută timid de cîteva persoane care îndrăzniseră să afirme ideea admisibilității căsătoriei între albi și negri în Statele Unite, Brown a spus:

„Nu sînt pentru amalgamație, dar, dacă nu se poate altfel, aș prefera ca una din fiicele mele să se mărite cu un negru sîrguincios și cinstit decît cu un alb leneș și rău".

În corespondența pe care a trimis-o din închisoare prietenilor și cunoscuților, Brown sublinia mereu ideile sale. Într-o scrisoare datată din 18 noiembrie, el a scris: „Oamenii nu pot nici întemnița, nici înlănțui, nici lua sufletul meu. Merg cu plăcere la ultimul supliciu pentru a răscumpăra milioane de oameni care nu au drepturi și pe care această republică mare și creștină are datoria să-i respecte. Schimbare curioasă în politică, în morală, ca și în religie, de la 1776 ! Aștept cu nerăbdare alte schimbări pentru a lua loc în eternitatea prea fericită a lui dumnezeu, convins ferm că această lume trebuie să dispară" [19].

Toată Uniunea avea ochii îndreptați asupra închisorii din Charlestown. Unii reclamau moartea condamnatului, alții îi blestemau pe judecători. În fiecare zi soseau sute de scrisori pe adresa guvernatorului Wise, acuzîndu-l de trădare dacă acordă grațiere sau amenințîndu-l cu represalii dacă ar îndrăzni să-l ucidă pe Brown.

Mai multe state sudice își disputau privilegiul de a furniza cînepa din care urma să fie împletită funia spînzurătorii. Pînă la urmă, această „glorie" a revenit Carolinei de Sud.

În ziua de 2 decembrie, ora unsprezece, condamnatul urma să fie adus la locul execuției. I se legară brațele. El a ieșit din închisoare calm și surîzător.

În fața închisorii erau aliniate șase companii de infanterie și un regiment de cavalerie. Pe Brown îl aștepta o căruță deschisă.

Convoiul s-a pus în mișcare și sosi curînd în piața unde era ridicat eșafodul. Numeroase pichete, cu baionete la armă, țineau spectatorii la distanță. Condamnatul a urcat treptele cu pași fermi.

Brown a fost spînzurat la ora unsprezece și un sfert. Lupta împotriva morții nu s-a manifestat decît printr-un tremur ușor al mîinilor, printr-o contractare imperceptibilă a mușchilor, apoi corpul rămase nemișcat. Bătăile pulsului nu i s-au oprit decît peste treizeci și cinci de minute.

Sicriul cu cadavrul lui Brown a fost predat văduvei și cîtorva prieteni, care îl conduseră în apropiere de Albany, în mica localitate unde locuia familia Brown. Ceremonia funebră avu loc fără demonstrații, așa cum a cerut Brown. Primarul orașului Boston s-a oferit să primească resturile pămîntești ale lui Brown cu toate onorurile ce se cuvin morților iluștri. Văduva a refuzat însă această propunere.

Stevens a murit în urma rănilor. Ceilalți condamnați au fost spînzurați la 16 decembrie.

Ecourile

Trei zile după moartea lui Brown, la Washington s-a deschis Congresul Statelor Unite. Acest eveniment grăbise atît de mult moartea lui Brown. Președintele Buchanan avea nevoie de un fapt împlinit. Mesajul prezidențial putea să critice anumite „opinii abstracte, contrare Constituției", și să impute ca crimă partidului aboliționist tentativa lipsită de sens a unui singur om.

Acțiunea lui Brown a stîrnit un puternic ecou în întreaga lume.

Friederick Douglass, cunoscutul lider al populației negre din S.U.A., arăta într-o cuvîntare ținută în 1882: „Dacă John Brown n-a apucat să termine războiul care a terminat cu sclavia, el, cel puțin, a început războiul care a terminat cu sclavia... Pînă la lovitura organizată de el, perspectiva eliberării sclavilor a fost vagă, tenebroasă și nesigură. Conflictul de neconciliat era un conflict de cu-

vinte, voturi și compromisuri. După ce John Brown și-a ridicat brațul indicînd calea, cerul se limpezi : oștile înarmate stăteau față în față peste prăpastia unei Uniuni rupte și ciocnirea armată deveni iminentă".

Dar și în alte țări și continente personalitățile înaintate își exprimau admirația pentru adversarul neîmpăcat al sclaviei.

Iată ce scria, de pildă, marele scriitor francez Victor Hugo într-o scrisoare adresată la 21 ianuarie 1861 de la Hauteville-House lui Paul Chenay :

„Dragă domnule Chenay, ați dorit să gravați desenul meu despre John Brown și azi doriți să-l publicați. Vă dau consimțămîntul și adaug : consider că aceasta e util. John Brown este un erou și un martir. Moartea sa a fost o crimă, spînzurătoarea sa este o cruce. Vă amintiți că am scris dedesubtul desenului : „Pro Christo, sicut Christos" (Pentru Hristos, ca și Hristos).

Cînd în decembrie 1859 cu profundă durere anunțam Americii ruptura Uniunii ca consecință a asasinării lui John Brown, nu mă gîndeam că evenimentul va urma atît de curînd după pronunțarea cuvintelor mele (V. Hugo se referă la izbucnirea războiului de secesiune în S.U.A.). La ora la care ne aflăm, tot ce era cuprins în eșafodul lui John Brown se manifestă : fatalitățile, latente acum un an, sînt acum vizibile și se poate de acum considera ca consumată ruptura Uniunii americane, o nenorocire mare, și abolirea sclaviei, un progres imens.

Să supunem deci ochilor tuturor drept învățămînt spînzurătoarea din Charlestown, punct de plecare al acestor evenimente grave.

Desenul meu, reprodus prin frumosul talent al domniei-tale, nu are altă valoare decît acest nume, John Brown, nume care trebuie repetat fără încetare : republicanilor din America pentru a-i readuce la datorie, sclavilor pentru a-i chema la libertate !

Vă string mîna,

Victor Hugo" [20]

NOTE

1. *K. Marx* și *F. Engels*. „Opere", vol. 15, Editura politică, București, 1963, p. 359—360 („Războiul civil din Statele Unite").
2. *Foster Z. William*. „Schiță a istoriei politice a celor două Americi", Editura pentru literatură politică, București, 1954, p. 284.
3. *Foster Z. William*, op. cit., p. 285.
4. *Soulié Maurice*. „Les procès célèbres des Etats-Unis", Payot, Paris, 1932, p. 184 și urm.
5. *W. E. Burghardt Du Bois*. „John Brown", International Publishers, New York, 1962, p. 207 și urm.
6. *W. E. Burghardt Du Bois*, op. cit., p. 191.
7. *Ibidem*, p. 101 și urm.
8. *Soulié Maurice*, op. cit., p. 188.
9. *Ibidem*, p. 196—197.
10. *W. E. Burghardt Du Bois*, op. cit., p. 263 și urm.
11. *Ibidem*, p. 263 și urm.
12. *Ibidem*, p. 308 și urm.
13. *Ibidem*, p. 314.
14. *Ibidem*, p. 314 și urm.
15. *A. Fouquier*. „Causes célèbres de tous les peuples". Lebrun et Cie, Editeurs, Paris, 1862, p. 7.
16. *Ibidem*, p. 8.
17. *Ibidem*, p. 9.
18. *Ibidem*, p. 12.
19. *W. E. Burghardt Du Bois*, op. cit., p. 353.
20. *A. Fouquier*, op. cit., p. 1.

Comunarzii

Comuna glorioasă din Paris, prima revoluție din istoria omenirii, în cursul căreia clasa muncitoare a fost „recunoscută drept unica clasă care mai era capabilă de o inițiativă socială"[1], a avut o existență scurtă.

Din ziua instaurării ei, 18 martie 1871, pînă la 28 mai 1871, cînd în jurul orelor patrusprezece, în inima cartierului Belleville din Paris, trupele guvernului reacționar de la Versailles au cucerit ultimele baricade ale comunarzilor, n-au trecut decît 73 de zile.

Dar aceste 73 de zile au intrat în istorie ca o dovadă nepieritoare a patriotismului și a spiritului de sacrificiu al oamenilor muncii, a posibilității desființării exploatării omului de către om și realizării echității sociale, a organizării democratice a societății, a participării maselor la conducerea treburilor de stat. „Comuna — scria Marx —, care era reprezentanta adevărată a tuturor elementelor sănătoase ale societății franceze, fiind, așadar, o guvernare cu adevărat națională, era totodată, ca guvernare muncitorească și campioană îndrăzneață a eliberării muncii, internațională în înțelesul deplin al cuvîntului. Sub ochii armatei prusiene, care anexase la Germania

două provincii franceze, Comuna a anexat la Franța pe muncitorii lumii întregi"[2].

Guvernul contrarevoluționar prezidat de Thiers, refugiat la Versailles, a făcut numeroase declarații prin care se angaja să nu aplice represiuni împotriva comunarzilor în cazul cînd ar depune armele.

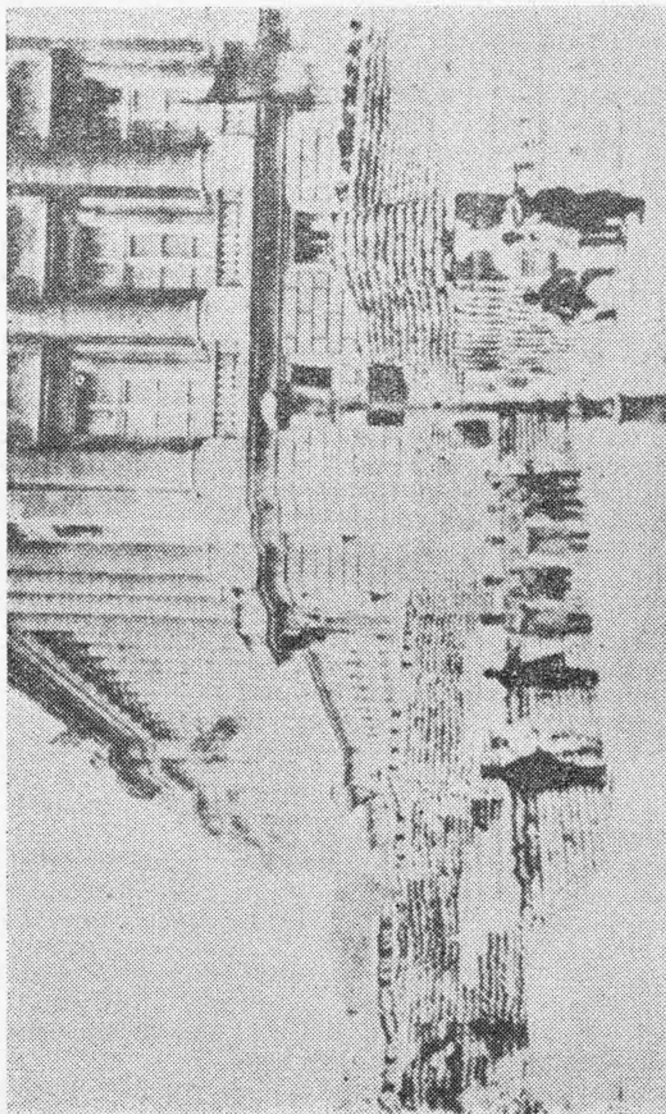
Masacre fără judecată

Îndată ce trupele guvernului de la Versailles, în sprijinul cărora cancelarul Bismarck trimisese pe prizonierii francezi capturați în cursul războiului franco-prusian, reușiră să pătrundă în Paris, Thiers declară însă că va intra în Paris cu legea în mînă și va cere „mizerabililor care au jertfit viața atîtor soldați și au distrus monumente publice să-și ispășească crimele"[3].

Amenințările proferate de Thiers și prefăcătoria sa nu constituiau o noutate pentru cei care cunoșteau viața politică a Franței. Marx îi face o caracterizare perfectă, scriind că „Thiers, această stîrpitură, a ținut peste o jumătate de veac sub vrajă burghezia franceză, pentru că el însuși era expresia spirituală cea mai desăvîrșită a propriei depravări de clasă a acesteia... Niciodată în lunga sa carieră politică el nu s-a făcut vinovat de vreo măsură cît de cît însemnată de utilitate practică. Thiers a fost consecvent numai în setea sa de avuție și în ura sa împotriva oamenilor care o produc"[4].

După ce armatele guvernamentale, mult superioare numeric, au reușit să înăbușe în sînge eroismul comunarzilor, „civilizația și justiția" orînduirii burgheze s-au arătat în lumina lor adevărată, care, de regulă, se transformă în barbarie de îndată ce sclavii acestei orînduiri se răzvrăteau împotriva stăpînilor lor. Și această „civilizație și justiție" s-au vădit a fi de o sălbăticie nedeghizată, urmărind o răzbunare care nu cunoștea lege.

În cursul luptelor de apărare, pe care populația Parisului a dus-o împotriva trupelor guvernului de la Versailles, au căzut aproximativ 20 000 de parizieni, iar numărul

Place de la Concorde în timpul Comunei (photo Julliard).

prizonierilor capturaţi de armatele guvernamentale se ridică la aproape 30 000.

În lunile iunie şi iulie 1871, autorităţile au mai arestat încă vreo 5 000 de persoane.

Potrivit datelor stabilite în urma unei anchete efectuate în octombrie 1871 de membri ai Consiliului municipal al Parisului, oraşul a pierdut în cursul luptelor şi în urma represiunii aproximativ 100 000 de locuitori, ceea ce reprezenta aproape un sfert din populaţia sa muncitoare de sex masculin [5].

În legătură cu masacrele organizate de trupele de la Versailles în rîndul populaţiei muncitoare din Paris, se pot stabili trei etape principale : etapa execuţiilor sumare, a curţilor marţiale şi a consiliilor de război.

În etapa întîi, care începe în primele zile după ce trupele versailleze pătrunseră în interiorul Parisului, acestea au împuşcat fără milă pe membrii Gărzii naţionale, ca şi orice alte persoane care puteau fi suspectate de simpatie faţă de comunarzi.

Masacrele fără judecată, efectuate la simpla indicaţie a unui militar cu grad mai mare, au avut loc însă şi mai tîrziu.

Iată ce relatează în această privinţă corespondentul din Paris al ziarului englez „Daily News" într-o ştire publicată la 8 iunie 1871 : „Coloana prizonierilor se opri pe Avenue Uhrich şi fu aşezată pe patru sau cinci rînduri pe trotuar cu faţa spre stradă. Generalul marchiz de Gallifet şi statul său major descălecară şi inspectară frontul, începînd din flancul stîng. Generalul trecea încet, examinînd rîndurile ; ici-colo se oprea, atingînd cîte un om pe umăr sau făcîndu-i semn să iasă din rîndurile dindărăt. Cei aleşi în felul acesta erau aşezaţi, de obicei fără altă explicaţie, în mijlocul străzii, unde se formă în scurtă vreme o mică coloană deosebită... Fireşte că se puteau comite foarte uşor abuzuri. Un ofiţer călare atrase atenţia generalului asupra unui bărbat şi unei femei bănuite de o crimă deosebită. Femeia, năpustindu-se afară din rînd, a căzut în genunchi şi striga cu vehemenţă, cu braţele ridicate, că e nevinovată. Generalul a aşteptat pînă a terminat şi spuse apoi cu faţa calmă şi cu ţinuta impasibilă : „Doamnă, am vizitat toate teatrele din Paris, nu-ţi da

ostenală să joci o comedie...". În acea zi era o nenorocire să fii mai înalt, mai murdar, mai curat, mai bătrîn sau mai urît decît vecinul. Îndeosebi mi-a atras atenția un om a cărui grabnică izbăvire din această vale a plîngerii care este viața pămîntească se datora, probabil, numai nasului său frînt... Peste o sută de oameni au fost scoși din rînduri, s-a format un pluton de execuție și restul coloanei porni, lăsîndu-i în urmă pe ceilalți. După cîteva minute au început în spatele nostru împușcăturile, care cu scurte întreruperi, ținură un sfert de oră. Era executarea acestor nenorociți, condamnați potrivit procedurii sumare".

Sub semnătura corespondentului său din Paris, ziarul londonez „Evening Standard" scrie la 8 iunie 1871 următoarele:

„Ziarul parizian «Le temps», ziar moderat și care nu caută senzaționalul, relatează o întîmplare îngrozitoare despre niște oameni răniți mortal și îngropați înainte de a fi murit. Mare parte au fost îngropați în piața St. Jacques-la-Boucherie, unii acoperiți doar cu puțin pămînt. În timpul zilei zgomotul străzii acoperea totul, dar în liniștea nopții locuitorii din casele învecinate erau treziți de gemete îndepărtate, iar dimineața se vedea un pumn ieșind din pămînt..." [6].

Judecarea comunarzilor

După înăbușirea rezistenței armate au intrat în funcțiune curțile marțiale, care, după o procedură sumară, limitată de obicei la luarea datelor de stare civilă, condamnară la moarte alți zeci de mii de cetățeni. Nu este cunoscut numărul exact al celor condamnați la moarte de curțile marțiale. Se știe însă că „Creditul municipal" din Paris a suportat cheltuielile necesitate de 17 000 de înmormîntări în legătură cu executarea sentințelor curților marțiale. Numărul celor asasinați în această etapă este însă,

de bună seamă, mult mai mare, căci multe cadavre au fost îngropate sau aruncate în Sena ori în lacurile din împrejurimile Parisului, fără a solicita plata cheltuielilor de înmormîntare.

Zecile de mii de parizieni asasinați în cursul execuțiilor de masă nu au istorie; ei n-au lăsat urme tangibile.

O parte din comunarzi au reușit să fugă în străinătate sau să dispară în provincie.

Dar și în închisori au rămas mii de participanți la Comună, căzuți în mîinile necruțătoare ale „justiției" versailleze.

Începînd din martie 1871, departamentele franceze Seine și Seine-et-Oise (inclusiv orașul Paris) se aflau sub stare de asediu. În consecință, cei 36 000 de comunarzi prizonieri au fost traduși în fața justiției militare.

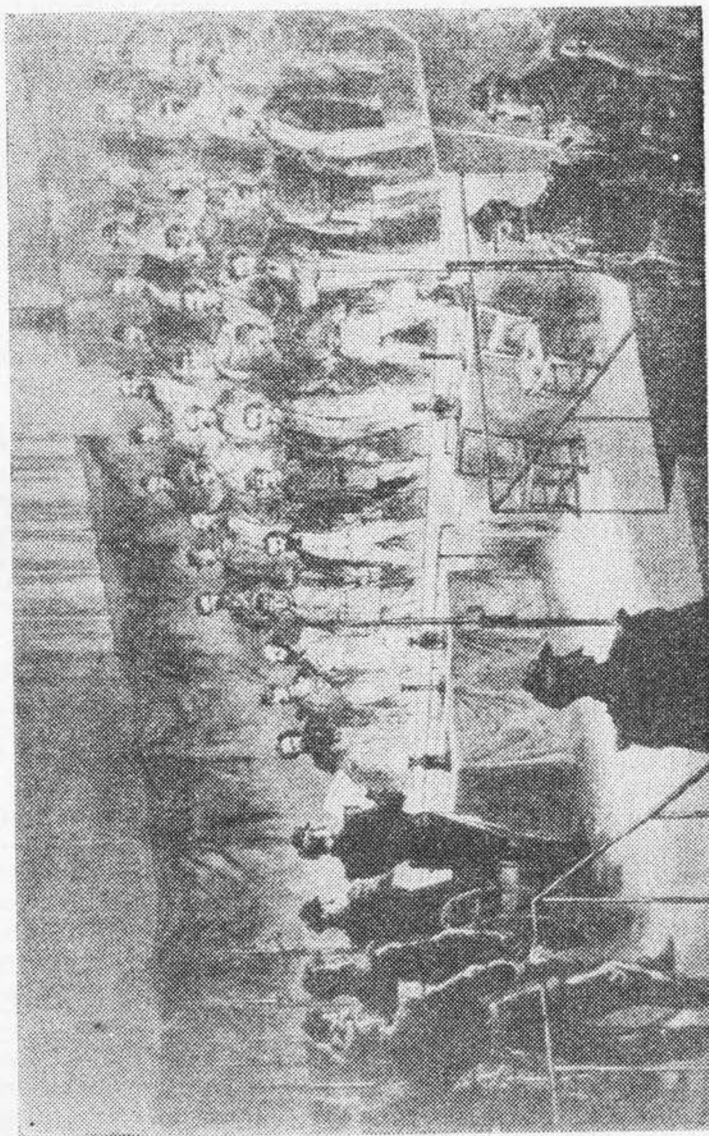
Numărul exact al celor judecați de consiliile de război este de 36 309. Birocrația judiciară militară a ținut o evidență precisă a numărului persoanelor care au trecut prin filiera ei și cifra amintită este indicată în raportul pe care generalul F. Appert, comandantul subdiviziunii militare Seine-et-Oise, șeful justiției militare, l-a prezentat Adunării naționale la 8 martie 1875 [7].

Închisorile din Paris și Versailles, precum și din împrejurimi, fiind arhipline, autoritățile nu mai știau unde să-i plaseze pe deținuți; 28 000 dintre ei au fost cazați, în condiții groaznice, pe pontoane maritime în porturile Brest, Cherbourg, Lorient, Rochefort, La Rochelle, la fel ca condamnații la galere.

Cele patru consilii de război existente erau cu totul insuficiente. Au mai fost înființate 22 de consilii de război suplimentare, care au funcționat într-un ritm accelerat în anii următori. La activitatea consiliilor de război au fost atrași sute de ofițeri, improvizați drept magistrați-instructori și judecători, ceea ce a contribuit la transformarea acțiunilor judiciare într-o parodie juridică, consfințind toate cruzimile posibile.

Din cei 36 309 prizonieri au fost condamnați:

— 93 la moarte; 23 au fost executați, printre ei Téophile Ferré, membru al comunei, colonelul Rossel și sergentul Bourgeois din trupele versailleze, care, la

Pronunțarea hotărîrii de condamnare.

18 martie 1871, la Montmartre, a refuzat să tragă asupra răsculaților.

— 251 la muncă silnică pe viață ori pe termene limitate ;

— 1 169 la deportare într-o incintă fortificată ;

— 3 417 la deportare simplă.

Aceste trei genuri de pedepse se executau în ocnele din Noua Caledonie, alături de ocnașii de drept comun ; numeroși comunarzi condamnați la deportare au murit aici din cauza condițiilor de detențiune.

— 1 247 la recluziune ;

— 1 305 la închisoare peste un an ;

— 2 054 la închisoare pînă la un an ;

— 55 de minori au fost trimiși în case de corecție.

Ținînd seama de numărul imens al celor trimiși în judecată, autoritățile s-au văzut constrînse să pronunțe 2 445 de achitări și în 2 272 cazuri să înceteze procesul penal.

La Consiliul de război nr. 3 din Paris a început la 7 august 1871, sub președinția colonelului Merlin, procesul a cincisprezece membri ai Comunei.

Inculpații, în majoritatea lor, nu erau dintre membrii marcanți ai Comunei, căci aceștia nu au putut fi judecați. Cei care nu fuseseră uciși în cursul luptelor și al represiunilor au reușit să plece din Paris, emigrînd în alte țări.

Printre acuzații din acest proces se aflau Téophile Ferré, delegatul Comunei la poliție, Jourde, delegat la Finanțe, și Pascal Grousset, delegat la relațiile externe.

Ministerul public era reprezentat prin maiorul Gaveau. Acesta ieșise recent dintr-un spital de nebuni, ceea ce pare-se îl făcea în ochii guvernului însetat de răzbunare deosebit de indicat pentru a asigura condamnarea severă a comunarzilor.

În rechizitoriul său, Gaveau expuse la început o analiză a originii Comunei. Principalele forțe politice care au declanșat insurecția populară, se arăta în rechizitoriu, au fost, pe de o parte, un grup de revoluționari care glorifica evenimentele din 1793 (cînd în cursul revoluției a fost decapitat Ludovic al XVI-lea, iar pe de altă parte adepții Asociației Internaționale a Muncitorilor,

constituită la Londra în 1864 şi care, începînd din 1865, avea un centru foarte activ la Paris. Ambele grupări nu recunosc nici guvernul, nici armata, nici religia, ele decretează legislaţia poporului prin popor, colectivizarea proprietăţii asupra solului, desfiinţarea dreptului de moştenire individuală asupra capitalurilor şi mijloacelor de producţie, abolirea căsătoriei ca instituţie politică, religioasă, juridică şi civilă, suprimarea armatei permanente şi a ideii de patrie, unirea muncitorilor din lumea întreagă prin legăturile unei solidarităţi strînse, arăta maiorul Gaveau.

Rechizitoriul trecea apoi în revistă principalele evenimente politice care au avut loc la Paris după ce la 4 septembrie 1870 Napoleon al III-lea fusese detronat şi Franţa proclamată republică.

Armistiţiul încheiat la 28 ianuarie 1871 cu Prusia a tulburat profund spiritele populare. La 15 februarie adunarea delegaţilor Gărzii naţionale a numit o comisie însărcinată cu elaborarea statutelor provizorii ale unui Comitet central, care au fost adoptate într-o adunare a delegaţilor la 24 februarie. Cu acest prilej se votează şi o rezoluţie prin care Garda naţională protestează împotriva oricărei tentative de dezarmare, declară că înţelege să opună rezistenţă la nevoie prin arme şi că în situaţia existentă Garda naţională nu recunoaşte alţi şefi decît pe cei pe care şi-i alege.

Rechizitoriul arată în continuare că la 27 februarie „conspiratorii" scoseră un număr considerabil de tunuri din zona care urma să fie cedată prusienilor, transportîndu-le în zona deluroasă din centrul Parisului, în cartierul Montmartre, de unde ameninţau întreaga capitală. Cînd la 18 martie trupele guvernului de la Versailles încearcă să ridice aceste tunuri, Gărzile naţionale au opus rezistenţă şi astfel au început evenimentele care au dus la proclamarea Comunei. În cursul tulburărilor din acea zi au fost ucişi generalii Lecomte şi Clement Thomas, care din însărcinarea guvernului versaillez au participat la operaţia de capturare a tunurilor.

Maiorul Gaveau abordează apoi istoria Comunei, care în viziunea sa nu este decît un şir neîntrerupt de fărădelegi, de omoruri, de incendieri şi de jafuri.

Rechizitoriul, ca de altfel tot ce a întreprins burghezia după înăbuşirea Comunei, este expresia fricii sălbatice pe care clasele dominante o resimţeau în faţa proletariatului, devenit conştient de forţa sa.

Un erou al Comunei

Printre acuzaţii din acest proces se afla şi Téophile Ferré, delegatul Comunei la poliţie. Théophile Ferré era blanquist [8]. În iulie 1870, cu cîteva zile înainte de declaraţia de război împotriva Prusiei, a compărut în faţa Înaltei Curţi din Blois împreună cu alţi 71 de inculpaţi, acuzaţi de complot împotriva imperiului şi de alte infracţiuni politice. A fost printre cei achitaţi în acest proces.

Membru al Comitetului de vigilenţă din Montmartre, Ferré a participat la capturarea tunurilor în ziua de 18 martie 1871. A fost ales membru al Comunei la 26 martie, a făcut parte din Comisia pentru securitate, iar la 14 mai a devenit delegat la poliţie.

Théophile Ferré era învinuit în faţa Consiliului de război pentru consimţămîntul scris pe care l-a dat în vederea executării la 25 mai a şase ostatici, printre care era şi un arhiepiscop. I se mai punea în sarcină cu totul neîntemeiat ordinul de incendiere a clădirii Ministerului de Finanţe.

Ferré, care a refuzat să se apere în proces, a adresat instanţei următoarea scrisoare :

„Domnilor membri ai Consiliului de război nr. 3.

Avînd în vedere că am avut onoarea de a fi numit membru al Comunei din Paris cu 3 700 de voturi ale electorilor din arondismentul XIII ;

Avînd în vedere că am acceptat acest mandat şi că datoria mea era să-l execut loial ;

Avînd în vedere că Comuna din Paris fiind înfrîntă şi membrii săi ucişi ori făcuţi prizonieri, caracterul, doctrinele, actele, pînă şi intenţiile lor sînt denaturate în mod tendenţios şi interpretate de o manieră falsă şi odioasă ;

Avînd în vedere că principalii conducători ai Comunei din Paris, uciși, aruncați în închisori ori constrînși să se ascundă, au fost obiectul calomniilor celor mai nedemne, fără a putea dovedi adevărul și combate pe calomniatori ;

Avînd în vedere că în ce mă privește tratamentul nedemn la care am fost supus, persecuțiile crude contra familiei mele m-au privat de orice mijloc de apărare ;

Că toate acestea impun unui republican sincer conduita pe care trebuie s-o aibă ;

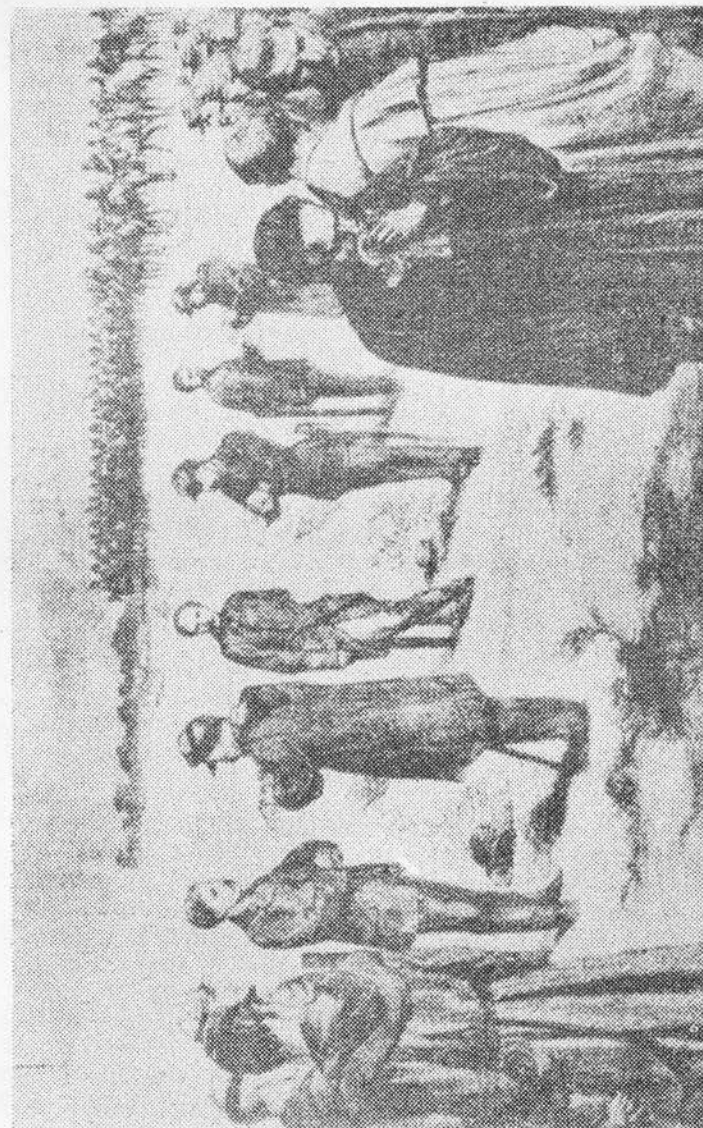
Pentru toate aceste motive, cu excepția întrebărilor care se referă la starea mea civilă, declar că nu voi da nici un răspuns și că nu voi lua parte activă la aceste dezbateri".

Pînă la urmă însă, nevoind să lase fără răspuns calomniile cu care fusese împroșcat, Ferré își pregătește o apărare, dar nu i se va permite nici măcar s-o citească. Iată textul ei :

„După încheierea tratatului de pace (Ferré se referă la armistițiul din 28 ianuarie 1871), consecință a capitulării rușinoase a Parisului, republica era în pericol ; oamenii care au succedat imperiului prăbușit în noroi și sînge se cramponau de putere și, deși erau acoperiți de oprobriul public, pregăteau din umbră o lovitură de stat ; ei persistau în a refuza populației din Paris alegerea unui consiliu municipal.

Ziarele care relatau adevărul erau suprimate. Cei mai buni patrioți erau condamnați la moarte. Regaliștii se pregăteau să dezmembreze Franța, iar la 18 martie, cînd au apreciat că erau pregătiți, au încercat să dezarmeze Garda națională și să aresteze în masă pe republicani ; tentativa lor eșuînd în fața opoziției întregului Paris și a refuzului propriilor lor soldați, ei au fugit și s-au refugiat la Versailles.

În Parisul lăsat în voia soartei, cetățeni energici și curajoși au încercat să readucă ordinea și securitatea cu riscul vieții lor. În cîteva zile, populația a fost chemată la scrutin și astfel a fost constituită Comuna din Paris. Era de datoria guvernului de la Versailles de a recunoaște validitatea acestui vot și de a se alătura Comunei pentru a realiza o înțelegere. Dar tocmai dimpotrivă, ca și cum

Execuția lui Rossel și a lui Ferré (gravură engleză).

războiul cu străinii n-ar fi cauzat suficientă mizerie și ruine, guvernul a adăugat la toate acestea războiul civil; plin de ură față de popor și de răzbunare, el a atacat Parisul și îi impuse un nou asediu. Pentru a reuși, guvernul s-a servit de toate mijloacele; el a răspîndit în toată Franța calomniile cele mai odioase cu privire la faptele și oamenii Comunei...

Parisul a rezistat două luni, apoi a fost cucerit și timp de zece zile guvernul a autorizat masacrarea cetățenilor și împușcarea lor fără judecată. Aceste zile funeste amintesc de noaptea sfîntului Bartolomeu... Pînă cînd poporul va continua să fie secerat de mitraliere? Ca membru al Comunei din Paris, mă aflu în mîinile învingătorilor ei; ei îmi vor capul, n-au decît să mi-l ia! Niciodată nu-mi voi salva viața prin lașitate. Am trăit liber, înțeleg să mor la fel!

Nu mai adaug decît un cuvînt: soarta e capricioasă; încredințez viitorului grija memoriei și răzbunării mele.

Versailles, 22 august 1871" [9]

Învingătorii îl uciseră pe Ferré. Condamnat la moarte la 2 septembrie 1871, a fost executat la Satory în ziua de 28 noiembrie 1871.

Un ofițer patriot

Împreună cu Ferré a fost executat pe baza sentinței de condamnare la moarte, pronunțată de Consiliul de război, Louis-Nathaniel Rossel, fost colonel în armata franceză, care la un moment dat a fost delegatul Comunei la Departamentul de Război. Fiind căpitan în armata asediată la Metz de către prusieni, Rossel, dezgustat de lașitatea capitulardă a șefilor săi, a evadat din oraș în momentul capitulării în fața armatei prusiene pentru a se alătura celor care continuau lupta.

Patriotismul său l-a îndemnat să se pună în serviciul Comunei, iar la 1 mai a fost numit delegat al Comunei la Departamentul de Război. Fire aventurieră și nestatornică, Rossel nu se putea identifica pe deplin cu țelurile Comunei, demisionînd la 11 mai. Este arestat de comunarzi, evadează și se ascunde în Paris, unde guvernul de la Versailles îl arestează la 8 iunie.

Răspunzînd la întrebările președintelui Consiliului de război, Rossel arăta că a evadat din Metz la 29 septembrie 1870 în orele de dimineață: „...Am îmbrăcat un costum de țăran; cîțiva țărani mă conduseră în satul lor. De aici am reușit să trec în Belgia, apoi în Anglia. Din Anglia m-am întors la Tours... Ministrul de război m-a chemat la el... Auzise despre mine de la mai mulți ofițeri care sosiseră înaintea mea. L-am informat despre încercările făcute la Metz pentru a împiedica capitularea...".

Președintele: „Recunoașteți scrisoarea, semnată de dv. datată din 19 martie?"

La 19 martie, din orașul Nevers, Rossel scrisese ministrului de război următoarea scrisoare:

„Domnule general, am onoarea să vă informez că mă duc la Paris pentru a mă pune la dispoziția forțelor guvernamentale care ar putea fi constituite aici. Fiind informat printr-o telegramă din Versailles, devenită publică astăzi, că în țară se află două partide în luptă, eu mă alătur fără ezitare de partea aceluia care n-a semnat pacea și în rîndul căruia nu sînt generali vinovați de capitulare..." [10].

În cursul interogatoriului a reieșit clar că Rossel nu s-a identificat întru totul cu țelurile Comunei și i s-a alăturat numai din dorința de a continua lupta împotriva invadatorilor străini. Dar, cu toate acestea, nici el n-a scăpat de furia ucigașă a reacțiunii franceze.

Delegatul Comunei la finanțe

Printre inculpați, în fața Consiliului de război nr. 3 se afla și Jourde, care îndeplinise funcția de delegat al Comunei la Departamentul de Finanțe. Fost funcționar de bancă, în vîrstă de 28 ani, Jourde căuta să-și justifice în fața judecătorilor activitatea ca delegat al Comunei, arătînd că fusese inspirat de dorința de a salva Parisul de ruină. În realitate, sub pretextul legalității, Jourde se com-

portase în timpul Comunei ca un reprezentant fidel al burgheziei. În loc de a confisca fondurile Băncii Franţei, el a devenit păzitorul lor credincios împotriva revoluţiei. În timp ce Comuna ducea o gravă lipsă de bani, Jourde păstra fondurile pentru versaillezi.

„La 19 martie — declară Jourde în faţa Consiliului de război —, cînd plecarea guvernului lăsase oraşul fără administraţie, era de o importanţă extremă ca diversele servicii să fie de îndată reluate şi ca oraşul Paris să nu fie nici un moment abandonat în voia soartei. Cedînd acestui considerent atît de important, Comitetul central (al Gărzilor naţionale), care nu avea decît o dorinţă, aceea de a remite puterea pe care o poseda în mîinile unei Comune alese în mod reglementar, luă în mîinile sale provizoriu conducerea afacerilor oraşului...

Varlin a fost desemnat să conducă Departamentul Finanţelor, iar cunoştinţele mele în materie financiară m-au indicat pentru a împărţi cu el povara cea mai grea a administraţiei pariziene. La finanţe am găsit cîţiva angajaţi care rămăseseră pe loc şi un grup de soldaţi. Acest grup a fost concediat de noi cu cea mai mare moderaţie ; nici comandantul lor, nici soldaţii nu erau neliniştiţi.

O companie a Gărzii naţionale, cu un efectiv de aproximativ două sute de oameni, a fost chemată pentru a-i înlocui pe soldaţi ; unul dintre funcţionarii băncii ne-a remis atunci casa cu bani sîmbătă 18 martie, constatînd în ea un sold de casă de circa 4 100 000 de franci ; noi i-am dat descărcarea cuvenită ; vizita noastră s-a limitat la această activitate şi am lăsat funcţionarii să rămînă în continuare la departament.

La două zile, luni 20, ne-am deplasat la departament şi ne-am ocupat mai ales de solda Gărzii naţionale. Fuseseră aplicate sigilii pe diverse case de bani şi, deşi împuternicirile noastre au fost foarte largi, n-am voit să procedăm la deschiderea acestor case şi ne-am gîndit ca pentru această zi să solicităm ajutorul Băncii Franţei. În această problemă, rolul meu a fost foarte activ ; l-am vizitat pe domnul Rouland (de la Banca Franţei), l-am asigurat de devotamentul meu faţă de interesele tuturor şi i-am cerut suma de 1 000 000 de franci, rugîndu-l să-mi indice forma chitanţei pe care trebuia să i-o dăm.

El mi-a răspuns că Banca este, în esenţă, o instituţie comercială şi industrială, iar nu guvernamentală, că noi eram un guvern de fapt care ne împrumutam de la bancă, că aceasta ne va ajuta în limita mijloacelor sale pentru a-şi salvgarda interesele, totuşi, puterea noastră fiind mai degrabă o putere de fapt decît de drept, ni se cerea să consemnăm în chitanţe că sumele vărsate erau rechiziţionate. Noi am consimţit şi de atunci chitanţele noastre cuprindeau totdeauna cuvîntul rechiziţie, fără însă să se fi exercitat vreo violenţă, căci, pînă în ultima zi şi datorită, pot să spun, eforturilor mele, banca n-a fost niciodată ocupată de trupele Comunei şi era totdeauna păzită de batalionul său de angajaţi... Aş putea fi întrebat ce mobil m-a făcut să acţionez astfel faţă de această instituţie. Voi răspunde : cu toate opiniile contrare, ţinînd seama mai ales de situaţia noastră comercială, industrială şi financiară, de lipsa de numerar cauzată de războiul nostru nenorocit cu Prusia, de necesitatea ţării de a dispune de toate resursele, mi se părea deplorabil, în interesul al înşişi muncitorilor, de a mă atinge de instituţiile de credit, de valorile privilegiate ori de altele. Astfel am fericirea să afirm că biletul de bancă n-a fost nici un moment depreciat pe piaţă... Am putut evita astfel un mare dezastru...

Precum am stabilit în bilanţul meu — acest bilanţ constata o cheltuială de 26 000 000 în 43 de zile — depus la 3 mai, cheltuielile mele au fost acoperite fie prin diverse încasări... fie prin sumele avansate de bancă. Nimeni nu poate îndrăzni să afirme că vreun alt gen de resurse mi-ar fi venit în ajutor. Am ţinut să fac această precizare pentru a răspunde la învinuirile ce am avut ocazia să le aud în legătură cu anumite sume pe care o asociaţie puternică ori un guvern străin le-ar fi vărsat...

Intrat sărac la departament am ieşit de acolo la fel de sărac ; acceptînd funcţii atît de împovărătoare, am dovedit că n-aveam decît o singură dorinţă : să fac auzit limbajul raţiunii, să respect interesele, să intervin în favoarea tranzacţiilor pentru ca clasa muncitoare din Paris să nu sufere după noi din cauza dezastrelor industriale şi comerciale. Cred că am reuşit în mare parte să fac faţă acestei sarcini şi aştept cu încredere verdictul opiniei publice şi al judecătorilor mei...“ [11].

Jourde dovedi şi prin această declaraţie că în realitate nu acţionase împotriva intereselor burgheziei, dar judecătorii, obtuzi şi mărginiţi, îl condamnară şi pe el la deportare într-o incintă fortificată.

Un primar „moderat"

Dezbaterile în faţa Consiliului de război, şi îndeosebi declaraţiile făcute de acuzaţi, au relevat numeroase aspecte semnificative din activitatea păturilor largi populare în zilele agitate ale Comunei din Paris.

Proclamarea Comunei a atras în vîltoarea evenimentelor persoane cu concepţii şi convingeri diferite, dintre care unii, după înfrîngerea comunarzilor, au încercat de teama represiunilor să se dezică într-un fel ori altul de activitatea Comunei.

Iată ce a scris, de pildă, J. J. Pillot în apărarea sa într-o scrisoare adresată Ministerului de Justiţie în legătură cu învinuirea de a fi închis şi transformat în cluburi cîteva biserici şi de a fi proslăvit activitatea Comitetului salvării publice înfiinţat în timpul Comunei.

„...La începutul tristelor evenimente care au lovit Parisul şi Franţa, domnii Adam şi Méline, primarul şi adjunctul său din arondismentul I, au solicitat şi obţinut sufragiul electorilor pentru Comuna din Paris. Dar îndată după aceea ei au dezertat pe neaşteptate de la posturile lor, lăsînd arondismentul fără administraţie.

Un număr mare de locuitori onorabili ai acestui arondisment, unde şi eu însumi locuiesc de treizeci de ani, m-au rugat să accept această sarcină. Am cedat în faţa insistenţelor, reiterate timp de trei zile. Apoi avură loc noi alegeri (suplimentare) pentru Comună.

Comitetul republican al arondismentului I, compus în mod exclusiv din proprietari şi negustori, a propus şi a susţinut candidatura mea, combătută violent de Comitetul din Corderie, zis al celor douăzeci de arondismente, şi de oratorii cei mai violenţi ai cluburilor, care mă acuzau cu toţii

de „moderaţie" şi de „onestitate burgheză". N-am făcut nici un demers pentru a-i combate nici pentru a-mi susţine candidatura: n-am militat în nici un comitet, în nici o reuniune publică. Am fost ales.

Exista pe atunci o regulă: fiecare arondisment urma să fie administrat numai de unul dintre aleşii săi pentru Comună. Trebuia deci să accept acest mandat ori să renunţ la administrarea primăriei; la aceasta din urmă se opuneau numeroşii cetăţeni, care m-au adus în fruntea ei... Am acceptat deci mandatul.

Absorbit de grijile primăriei... n-am asistat niciodată la o întreagă şedinţă a Comunei...

Este deci cert că n-am pronunţat cu prilejul deliberării privind ostaticii fraza care mi se atribuie, constituind singura învinuire ce mi se aduce...".

Pillot a fost totuşi condamnat la deportare simplă, pentru faptul de a fi închis şi transformat în cluburi biserici şi pentru a fi susţinut Comitetul salvării publice [12].

Trinquet şi Louise Michel

Cu totul altfel s-au comportat în faţa judecătorilor şi a plutoanelor de execuţie nenumăraţi luptători ai Comunei, al căror curaj şi devotament stîrneau nu numai ura, dar şi respectul duşmanului de clasă.

În acelaşi proces cu Ferré, Rossel şi Jourde a apărut ca inculpat şi A. L. Trinquet, cizmar de profesiune, democrat şi republican devotat, membru al Comunei din partea arondismentului XX; el a făcut parte din Comisia pentru securitatea generală, iar după moartea lui Delescluze a devenit delegat la Departamentul de Război. Trinquet a avut la proces o atitudine demnă şi mîndră.

La întrebarea preşedintelui Consiliului de război dacă a asistat la aproape toate şedinţele Comunei, Trinquet răspunse:

„Da. Eram delegat al arondismentului XX şi membru al Comisiei pentru securitate".

Cînd preşedintele a precizat că este acuzat de atentat

împotriva securității statului, Trinquet a declarat cu demnitate :

„N-am comis nici un atentat. Am participat la insurecție și mi-am riscat viața. Am luptat. Chipiul mi-a fost sfărîmat și gluga găurită de gloanțe. Singurul meu regret este că n-am fost ucis, ca să nu simt acum durerea de a fi obligat să asist la spectacolul trist al acelor comunarzi care caută să scape de răspundere pentru faptele pe care păreau că le săvîrșesc cu atîta zel“ [13].

Trinquet a fost condamnat la muncă silnică pe viață.

La 16 decembrie 1871 a compărut în fața Consiliului de război Louise Michel, una din cele mai cunoscute luptătoare ale Comunei din Paris.

Învățătoare și poetă, Louise Michel s-a dăruit în totul revoluției, cauzei poporului asuprit și exploatat. După 4 septembrie 1870 a fost delegată de cartierul Montmartre în Comitetul central republican al celor douăzeci de arondismente, care cerea alegeri democratice la Paris. În timpul Comunei, Louise Michel a luptat în primele rînduri împotriva trupelor versailleze.

Demnă și curajoasă, Louise Michel și-a înfruntat judecătorii, pledînd cu căldură pentru convingerile ei revoluționare. Ea a spus printre altele :

„Nu vreau să mă apăr, nu doresc să fiu apărată. Aparțin în totul revoluției sociale și-mi asum responsabilitatea întreagă a tuturor faptelor mele. O asum în întregime și nelimitat. Mă acuzați de a fi participat la asasinarea generalilor ? La aceasta răspund : Da, aș fi participat dacă aș fi fost la Montmartre cînd aceștia au dat ordin să se tragă în popor. N-aș fi ezitat să trag eu însămi asupra celor care au dat asemenea ordine... Mi se zice că sînt adepta Comunei. Fără îndoială, da, fiindcă Comuna voia înainte de toate revoluția socială, iar aceasta este cea mai scumpă dorință a mea. Mai mult chiar, sînt onorată de a fi fost una din organizatorii Comunei, care de altfel n-are nimic, dar absolut nimic comun, să se știe bine, cu asasinatele și incendierile ; eu, care am asistat la toate ședințele ei de la primărie, declar că nu s-a vorbit niciodată despre asasinate ori incendieri. Vreți să-i cunoașteți pe adevărații vinovați ? Sînt oamenii poliției și poate, mai tîrziu, se va face lumină în privința tuturor acestor evenimente, pentru care azi găsiți că e firesc de a-i face răspunzători pe toți partizanii revoluției sociale... Știu prea bine că tot ce voi putea spune nu va schimba cu nimic sentința voastră. Dar un singur și ultim cuvînt înainte de a mă așeza. N-am dorit niciodată decît triumful marilor principii ale revoluției ; o confirm prin jurămînt, pe martirii noștri căzuți pe cîmpul de la Satory, pe martirii noștri pe care îi aclam aici și care într-o zi vor găsi, desigur, pe cineva care să-i răzbune...“ [14].

După ce procurorul a cerut pedeapsa cu moartea, Louise Michel a luat din nou cuvîntul : „...Dacă mă veți lăsa în viață, nu voi înceta să strig : moarte ucigașilor !“.

Președintele o întrerupse, spunînd că nu-i permite să continue pe acest ton.

Acuzata : „Am terminat... Dacă nu sînteți niște lași, ucideți-mă !“.

Louise Michel a fost condamnată la deportare pe viață într-o incintă fortificată. Ea a petrecut astfel opt ani în Noua Caledonie.

Comuna din Marsilia

Concomitent cu evenimentele revoluționare de la Paris au avut loc manifestări insurecționale și în alte părți ale Franței, în centrul industrial Creusot, la Lyon, Marsilia, Grenoble, Toulouse, Bordeaux și în alte localități.

Cea mai puternică și îndelungată insurecție din provincie s-a desfășurat la Marsilia. Frămîntările din martie 1871 au început ca urmare a cuvîntării înflăcărate rostită de Gaston Crémieux în seara de 22 martie la clubul Eldorado, pe cînd în port se desfășura de mai multe zile o puternică grevă a docherilor. Gaston Crémieux cerea ca populația Marsiliei să-și declare solidaritatea cu Comuna din Paris și s-o apere prin orice mijloace, chiar cu arma în mînă.

Gaston Crémieux, avocat strălucit, își consacrase toată viața și întreaga activitate cauzei celor exploatați și a mai inițiat organizarea unei Comune la Marsilia în toamna anului 1870 ; în martie 1871 era din nou în fruntea mișcării pentru instaurarea Comunei.

Burghezia marsilieză a cerut sprijinul trupelor generalului versaillez Espivent, care n-a văzut în tot timpul războiului picior de prusac, dar care visa să cîștige marea victorie a vieții sale împotriva revoluționarilor din sudul Franței.

Conducătorii mișcării insurecționale din Marsilia nu erau hotărîți și nu știau să orienteze masele, dornice să lupte împotriva reacțiunii.

Comuna din Marsilia a fost înfrîntă la 4 aprilie 1871, iar Gaston Crémieux arestat și tradus în fața Consiliului de război, fiind învinuit de instigare la răscoală, de înlăturarea și de arestarea prefectului, de acapararea puterii în oraș, de arestarea procurorului și uzurparea atribuțiilor acestuia, de pregătirea alegerilor pentru constituirea Comunei și de conducere a activității Comunei din Marsilia.

În fața judecătorilor, G. Crémieux a avut o atitudine demnă și curajoasă. El și-a asumat răspunderea deplină a acțiunilor sale și a căutat să apere pe ceilalți membri ai Comunei din Marsilia.

Crémieux a fost condamnat la moarte, dar sentința n-a fost executată imediat.

În închisoare el a scris poezii, o dramă în versuri și un jurnal de zi, intitulat „Impresiile unui condamnat la moarte", în care și-a consemnat gîndurile în legătură cu procesul și cu viața sa din închisoare.

„Ce am făcut ? — s-a întrebat G. Crémieux — ce am vrut să fac ? Sînt eu oare vinovat față de țara mea ? Toată ființa mea strigă : nu, sînt nevinovată".

Între timp, în apărarea lui Crémieux au început să apară diferite articole în ziare franceze, belgiene și elvețiene.

În noaptea spre 30 noiembrie 1871 i s-a comunicat osînditului că va fi executat. El a cerut să-și vadă încă o dată familia. Dar nici această ultimă dorință nu i-a fost îndeplinită.

Fiind adus la locul execuției pe promontoriul farului deasupra portului vechi din Marsilia, Crémieux s-a adresat soldaților plutonului de execuție, strigînd :

— Nu trebuie să-mi legați ochii. Vă voi arăta cum moare un republican !

S-a dezbrăcat apoi de palton, și-a scos haina și și-a dezgolit pieptul în dreptul inimii, spunînd soldaților :

— Poate că după execuție, trupul meu va fi predat familiei. De aceea, vă rog, nu mă desfigurați. Ochiți drept în inimă".

Și-a îndreptat bustul și a continuat :

— Atenție ! Ochiți ! Foc !

El a mai exclamat : „Trăiască Repu...", după care s-a prăbușit.

Soldații au îndeplinit rugămintea lui Crémieux ; nici un glonte nu i-a nimerit fața [15].

*

* *

Pe monumentul închinat de istorie eroilor și martirilor cunoscuți și anonimi ai Comunei se înscriu cuvintele nemuritoare ale lui Marx : „Parisul muncitorilor, cu Comuna lui, va fi în veci sărbătorit ca vestitorul glorios al unei societăți noi. Numele martorilor lui sînt gravate în marea inimă a clasei muncitoare. Exterminatorii lui au fost puși de pe acum de istorie la stîlpul infamiei..." [16]

NOTE

1. *Karl Marx*, „Războiul civil din Franța", Editura politică, București, 1960, p. 62.
2. *Karl Marx*, op. cit., p. 64.
3. *Ibidem*, p. 74.
4. *Ibidem*, p. 38 și 41.
5. *Jacques Rougerie*, „Procès des Communards", collection „Archives", Editeur René Julliard, Paris, 1964, p. 17.
6. *Karl Marx*, op. cit., p. 83—84.
7. *Jacques Rougerie*, op. cit., p. 20.
8. *Blanqui* (1805—1881), cunoscut revoluționar republican, devotat cauzei poporului, de un deosebit curaj personal ; se bizuia pe

acțiunea unor mici grupuri mai mult decît pe intervenția maselor.

9. *Jacques Rougerie*, op. cit., p. 85—87.
10. *Ibidem*, p. 91—97.
11. *Ibidem*, p. 83—97.
12. *Ibidem*, p. 72—74.
13. *Ibidem*, p. 84—85.
14. *Ibidem*, p. 88—89.
15. *Iu. Danilin*. „Poeti Parijskoi Kommuni", Gosudarstvennoe Izdatelstvo Hudojestvennoi Literaturi, tom. I, Moskva, 1947, p. 100—112.
16. *Karl Marx*, op. cit., p. 82.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :

„Comuna din 1871", ediție îngrijită de Jean Bruhat, Jean Doutry și Emile Tersen, Editura politică, București, 1962.

P. O. Lissagaray. „Histoire de la Commune de 1871", Dentu, Paris, 1896.

Afacerea Dreyfus

Luni 29 octombrie 1894, cotidianul francez „La Libre Parole" (Cuvîntul liber), cu orientare de extremă dreaptă și antisemită, publica sub titlul „O întrebare" următoarea notă : „Este oare adevărat că recent a fost operată o arestare foarte importantă din ordinul autorităților militare ? Se zvonește că individul arestat ar fi învinuit de spionaj. Dacă știrea este adevărată, de ce autoritățile militare păstrează asupra cazului o tăcere absolută ? Se impune un răspuns !" [1]

Această notă marchează începutul afacerii Dreyfus, a cărei evoluție sinuoasă a biciuit timp de peste un deceniu valurile frămîntate ale vieții politice franceze.

Afacerea Dreyfus nu înseamnă doar procesul intentat în 1894, sub învinuirea de înaltă trădare, căpitanului de artilerie Alfred Dreyfus, atașat pe lîngă statul-major al Ministerului de război, și cele două procese de revizuire privind aceeași cauză în anii următori. Ea cuprinde și o serie de alte acțiuni judiciare, printre care trei cauze penale împotriva renumitului scriitor Emile Zola. Afacerea Dreyfus a prilejuit totodată o campanie de presă de proporții necunoscute pînă atunci, în cursul căreia nici o publi-

cație franceză n-a rămas neutră ; ea a însemnat interpelări fără sfîrșit în parlamentul și senatul francez, schimbări de miniștri și guverne, ca și cîteva dueluri între partizani și adversari ai lui Dreyfus.

Pe lîngă articolele apărute în publicațiile periodice ale vremii, afacerea Dreyfus a generat o literatură foarte bogată, însumînd sute de volume, cărți și broșuri. Proporțiile prezentei lucrări limitează abordarea „afacerii" doar la schițarea aspectelor ei esențiale politice și judiciare.

Antecedentele

În Franța, după înăbușirea în sînge a Comunei din Paris, viața politică a țării a devenit scena unei ofensive susținute a forțelor celor mai reacționare. Militarismul, clericalismul, șovinismul și antisemitismul și-au mobilizat întregul arsenal ideologic pentru înăbușirea în conștiința poporului francez, a ideilor de libertate, egalitate și fraternitate înscrise pe drapelul revoluțiilor și răscoalelor care au avut loc în Franța începînd din 1789.

Învinuirea și condamnarea pe nedrept pentru „înaltă trădare" a modestului căpitan Alfred Dreyfus, „născut în Alsacia *, de religie izraelită", n-a fost decît un pretext pentru dezlănțuirea pasiunilor politice într-o perioadă de violente ciocniri dintre forțele reacțiunii și cele ale progresului și democrației.

Ofensiva reacțiunii împotriva republicanilor de stînga s-a întețit după asasinarea președintelui Franței, Carnot, la 24 iunie 1894 de către un anarhist. Procesul împotriva căpitanului Dreyfus a fost conceput ca o verigă a acestei ofensive.

Dacă ziua de 29 octombrie 1894 poate fi stabilită ca data la care afacerea Dreyfus a fost pentru prima dată menționată în coloanele presei, este imposibil de precizat cînd s-a născut „afacerea" în culisele statului-major francez. Această din urmă dată a precedat cert ziua în care au început cercetările împotriva lui Alfred Dreyfus. Data exactă a conceperii planului de acțiune nu este încă cunoscută și, desigur, nici nu va mai fi vreodată, deoarece documentele secrete ale statului-major francez privind afacerea Dreyfus au fost distruse în 1914.

* Provincie franceză anexată de Germania după înfrîngerea Franței în războiul din 1870.

Serviciul de informații din cadrul statului-major al Ministerului de război francez, reorganizat și lărgit după 1871, și-a îndreptat atenția în mod deosebit asupra sediului ambasadei Germaniei din Paris, 78 rue de Lille. Atașatul militar al Germaniei de la această ambasadă, colonelul Schwartzkoppen, se îndeletnicea cu culegerea de informații, ceea ce, firește, statul-major francez căuta să împiedice. Una din căile utilizate în acest scop de francezi era sustragerea de documente din biroul atașatului militar german și din incinta ambasadei cu ajutorul unei femei de serviciu de la ambasada germană, madame Bastian. Statul-major francez căuta în primul rînd să cunoască informațiile pe care colonelul Schwartzkoppen reușea să le procure și cine anume erau informatorii.

Astfel, cu ajutorul ei, serviciul francez de informații, al cărui șef era colonelul Sandherr, a reușit să intercepteze o scrisoare a colonelului Schwartzkoppen adresată atașatului militar italian la Paris, Panizzardi, în care era menționat un informator al germanilor prin cuvintele : „această canalie de D...".

Serviciul francez de informații nu știa cine era persoana desemnată cu inițiala „D", dar, cînd s-a luat hotărîrea de a-l trimite în judecată pentru înaltă trădare pe căpitanul Dreyfus, piesa a fost inclusă într-un dosar secret și a constituit una din „probele" principale în dovedirea vinovăției și condamnarea lui Dreyfus. Abia mai tîrziu s-a putut descoperi adevărul, și anume că litera „D" se referea la un anume Dubois, funcționar la secția de cartografie a statului-major francez, care era informatorul lui Schwartzkoppen.

În timpul primului proces, documentul în cauză n-a fost prezentat nici lui Dreyfus, nici apărătorilor lui, fiind cunoscut doar de completul de judecată.

Aceeași madame Bastian, în cursul verii anului 1894, a sustras din boxa portarului ambasadei germane din Paris

un plic adresat ataşatului militar Schwartzkoppen, în care să găsea o scrisoare trimisă acestuia de către un informator, piesă care a fost cunoscută în afacerea Dreyfus sub denumirea de „borderou".

Borderoul avea următorul text :

„Deşi nu am veşti de la dumneata care să-mi ateste că doreşti să mă vezi, îţi trimit totuşi cîteva informaţii interesante :

1) o notă asupra frînei hidraulice a lui 120 şi felul în care s-a comportat această piesă ;

2) o notă asupra trupelor de acoperire (planul cel nou va aduce aici cîteva modificări) ;

3) o notă asupra unei modificări la formaţiile de artilerie ;

4) o notă relativă la Madagascar ;

5) proiectul manualului de tir al artileriei de campanie. Acest din urmă document este foarte greu de procurat şi nu-l pot avea la dispoziţie decît foarte puţine zile...

Eu voi pleca la manevre"[2].

Conţinutul borderoului nu era prea clar ; nu se înţelegea dacă documentele la care se referea fuseseră transmise mai de mult ori au fost remise o dată cu borderoul. Dar, colonelul Sandherr şi lt.-colonelul Henry, locţiitorul său, au apreciat că pot porni la acţiune.

Ei au susţinut în faţa superiorilor, inclusiv a generalului Mercier, ministrul de război, că expeditorul borderoului nu poate fi altul decît căpitanul Alfred Dreyfus, argumentînd, printre altele, prin următoarele : scrisul de pe borderou este cel al lui Dreyfus, informaţiile trimise lui Schwartzkoppen se referă la diverse secţii ale statului-major şi deci puteau fi transmise numai de un ofiţer care avea acces la toate aceste secţii şi, întrucît priveau în mod deosebit probleme de artilerie, trebuiau să provină de la un artilerist. Or, Dreyfus, ca ofiţer stagiar, trecuse prin toate secţiile statului-major şi era pe deasupra şi artilerist, nemaivorbind de faptul că era „alsacian" (deci presupus filogerman) şi „de origine izraelită".

Cu aceste argumente, Sandherr şi Henry şi-au convins superiorii să dea ordin pentru începerea anchetei împotriva căpitanului Dreyfus, deşi părerea experţilor consultaţi între timp nu era unanimă cu privire la identitatea scrisului de pe borderou cu cel al căpitanului.

Primul proces împotriva lui Alfred Dreyfus

Efectuarea anchetei a fost dată în sarcina maiorului de stat-major Du Paty de Clam. Acesta l-a convocat în ziua de 15 octombrie 1894 pe Dreyfus şi, după ce îl supuse unei probe de scris, l-a arestat sub învinuirea de înaltă trădare.

Dreyfus a protestat cu vehemenţă, arătînd că este nevinovat. Du Paty i-a citit din Codul penal textul care incrimina înalta trădare, lăsînd totodată să se vadă un revolver ce fusese pus sub o mapă de dosar. Clica militaristă voia să-l împingă pe Dreyfus la sinucidere, fapt care putea constitui o prezumţie puternică a vinovăţiei sale. În acelaşi timp, sinuciderea ar fi uşurat simţitor activitatea acuzatorilor, care ştiau că altfel au în faţă un proces cu posibile complicaţii imprevizibile.

Căpitanul a respins însă „sugestia" şi a continuat să-şi susţină nevinovăţia. El a declarat la acest prim interogatoriu că vrea să trăiască pentru a-şi putea dovedi nevinovăţia.

Percheziţiile efectuate în biroul şi la locuinţa căpitanului Dreyfus nu au scos la iveală nici un element nou. Dreyfus a rămas totuşi arestat şi a fost încarcerat la închisoarea militară Cherche-Midi sub cea mai severă pază.

Interogatoriile lui Dreyfus nu mai conteneau. În cele din urmă a fost invitat să-şi recunoască scrisul, arătîndu-i-se o fotocopie a borderoului sustras de la ambasada germană.

Dreyfus a declarat că el nu este autorul acelei scrisori şi că scrisul de pe borderou nu-i aparţine, deşi prezintă oarecare asemănări cu scrisul său. El a susţinut că nu a auzit niciodată nimic despre problemele din document şi, ca atare, abstracţie făcînd de toate celelalte motive, i-ar fi fost imposibil să dea vreo informaţie cu privire la ele.

Declarațiile lui Dreyfus n-au fost combătute prin nici un fel de probe, nici în cadrul anchetei și nici în timpul procesului care s-a desfășurat în fața Consiliului de război al guvernămîntului militar din Paris între 20 și 22 decembrie 1894, sub învinuirea de înaltă trădare.

Raportul prezentat de maiorul Bexon d'Ormescheville în fața Consiliului de război îl învinuia pe Alfred Dreyfus de înaltă trădare, în urma faptului „de a fi practicat în 1894 mașinații ori de a fi întreținut legături cu unul sau cu mai mulți agenți ai unor puteri străine în scopul de a le procura mijloace pentru săvîrșirea de acte ostile ori a facilita declanșarea unui război împotriva Franței pe calea furnizării de documente secrete"[3].

În afară de borderoul sustras de la ambasada germană, în cadrul procesului n-a fost prezentată nici o altă probă pentru susținerea învinuirii.

De altfel, actul de acuzare nu putea indica nici mobilul săvîrșirii crimei de care Dreyfus era învinuit. El se trăgea dintr-o familie înstărită și, ca atare, dispunea de o avere personală care-i asigura un trai fără griji. Ducea o viață familială exemplară, își iubea soția și cei doi copii, neavînd nici un fel de vicii.

Caracterizînd învinuitul sub aspect moral, actul de acuzare a ajuns să-i reproșeze legăturile amoroase pe care le avusese înainte de a se căsători, precum și faptul că, avînd rude în Alsacia ocupată de germani, le făcuse acestora vizite. Ca o circumstanță agravantă, actul de acuzare consemnează faptul că „Alfred Dreyfus cunoaște limbile germană și italiană"[4].

Cu toate protestele avocatului Demange, apărătorul lui Dreyfus, care stăruia pentru publicitatea ședințelor Consiliului de război, președintele completului de judecată, colonelul Maurel, a hotărît ca dezbaterile să fie secrete. Astfel procesul s-a desfășurat cu excluderea publicului și a oricărei publicități.

La proces a asistat în calitate de observator din partea statului-major francez, maiorul Picquart. Acesta urma să aibă mai tîrziu un rol important în afacerea Dreyfus.

Maiorul Picquart, precum și alte persoane oficiale care asistau la proces, și-au dat seama că învinuirea adusă lui Dreyfus nu este dovedită prin probe temeinice. De aceea,

potrivit instrucțiilor primite, el a recurs la un dosar secret primit din partea superiorilor săi de la serviciul de informații, cu ordinul de a-l preda, la nevoie, președintelui completului de judecată.

Ce cuprindea acest dosar secret ale cărui piese n-au fost văzute decît de membrii Consiliului de război și de care nici inculpatul, nici apărătorul său nu aveau nici cea mai vagă idee în momentul judecării procesului ? Aceasta este o întrebare în jurul căreia, în decursul deceniilor de la primul proces Dreyfus, s-au lansat nenumărate ipoteze, fără a se putea găsi însă un răspuns sigur nici pînă astăzi.

S-a aflat doar că dosarul secret cuprindea, probabil printre altele, și piesa amintită, avînd pasajul „această canalie de D...", care în unele ziare reacționare a fost reprodus mai tîrziu, intenționat eronat, astfel : „Acest animal de Dreyfus...".

Există de asemenea dovezi că dosarul secret a mai conținut și o altă piesă, cunoscută sub denumirea de „telegrama din 2 noiembrie 1894".

La această dată, atașatul militar al Italiei la Paris, colonelul Panizzardi, a adresat guvernului său o telegramă cifrată cu următorul text : „În cazul cînd căpitanul Dreyfus n-a avut relații cu dumneavoastră acolo, ar trebui să dați îndrumări ambasadorului (de la Paris) să publice o dezmințire oficială pentru a evita comentariile presei"[5].

Ce rezulta din această telegramă ? Că Panizzardi n-a avut legături cu Dreyfus, dar, ținînd seama de zvonurile care circulau cu privire la activitatea lui Dreyfus în favoarea „unor puteri străine", el propunea ca un purtător de cuvînt al guvernului italian să publice o dezmințire în acest sens în cazul cînd Dreyfus n-a întreținut cumva asemenea legături direct cu Roma. O astfel de dezmințire oficială ar fi putut împiedica punerea lui sub acuzare pentru trădare în favoarea Italiei.

Telegrama a fost interceptată, dar descifrată incorect de serviciul de informații francez. Dacă tălmăcirea ei exactă ar fi constituit o probă în favoarea lui Dreyfus, interpretarea deformată care i s-a dat inițial reprezenta, dimpotrivă, un sprijin pentru acuzare. Din acest motiv a și fost inclusă

în dosarul secret. Iată cum suna textul ei eronat : „Dreyfus arestat, precauţii luate, preveniţi emisarul".

Mai tîrziu, în 1898, cînd Curtea de casaţie franceză a fost sesizată cu efectuarea unei anchete în urma cererii de revizuire a procesului Dreyfus, au fost audiaţi, cu privire la telegrama din 2 noiembrie 1894, reprezentanţi ai Ministerului de Război şi ai Ministerului de Externe. În cursul acestei anchete, generalul Mercier, fost ministru de război în timpul primului proces, a declarat că n-a cunoscut decît această versiune, cea deformată, a telegramei şi, deşi a cerut mai tîrziu în mod oficial o copie a telegramei originale de la Departamentul Poştelor, i s-a răspuns că textul nu se mai găsea în arhive, fiind de dată prea veche. În felul acesta, susţinea Mercier, n-a putut lua cunoştinţă de versiunea corectă a telegramei. Afirmaţiile lui Mercier şi cele similare ale altor ofiţeri audiaţi au fost dezminţite însă în cursul anchetei de reprezentanţii Ministerului de Externe, care au arătat că, cerînd copia telegramei de la Departamentul Poştelor tot în scop de reverificare după data specificată de Mercier, au obţinut textul solicitat fără nici o dificultate, încă în aceeaşi zi [6].

Falsificarea conştientă a textului telegramei, una din maşinaţiile multiple ale organizatorilor provocării, n-a fost demascată decît în 1899, în cursul procedurii de revizuire. În 1894 telegrama a constituit una din piesele dosarului secret.

Şi astfel, la 22 decembrie 1894, Alfred Dreyfus a fost condamnat în unanimitatea voturilor celor şapte membri ai Consiliului de război la deportare pe viaţă într-o incintă fortificată.

După ce Consiliul de revizie a respins recursul condamnatului, la 6 ianuarie 1895 a avut loc ceremonia degradării căpitanului Alfred Dreyfus în curtea Şcolii militare din Paris. Cu toate că procesul se desfăşurase în cel mai strict secret, ceremonia degradării a fost însoţită de o zgomotoasă publicitate a presei reacţionare şi cu participarea a numeroase grupuri de huligani. Era încă un prilej de incitare a spiritelor la manifestări reacţionare huliganice, antisemite.

Ceremonia lugubră a fost prezidată de generalul Darras, comandantul Brigăzii 16 infanterie. Grefierul Consiliului

Degradarea căpitanului Alfred Dreyfus (în medalion generalul Darras, comandantul ceremoniei), desen de Leon Fauret.

de război a dat citire sentinței și generalul a pronunțat formula sacramentală :

„Dreyfus ești nedemn să porți armele. În numele poporului francez, te degradăm !".

Degradarea s-a desfășurat într-un careu format din militari de toate gradele. În fața grilajului curții Școlii militare se adunase o mare mulțime de spectatori. În timp ce un ofițer al Gărzii republicane îi smulgea galoanele, nasturii și sfărîma sabia condamnatului, Dreyfus nu înceta să protesteze și să strige că este nevinovat :

„Jur pe viața soției și a copiilor mei că sînt nevinovat ! Degradați un nevinovat ! Trăiască Franța !" [7].

De după siluetele nepăsătoare și imobile ale careului de militari, grupuri de huligani proferau injurii la adresa condamnatului.

După terminarea ceremoniei, Dreyfus a fost dus sub escortă la închisoare, iar de acolo în portul Rochelle. Aici a fost îmbarcat pe un vapor și dus mai întîi în insula Ré, apoi pe Insula Dracului din dreptul coloniei franceze Cayenne (America de Sud). Această insulă fusese folosită altădată ca sălaș pentru leproși, fiind doar o stîncă pustie și aridă, fără vegetație. Condamnatul a fost supus unui regim de detențiune extrem de sever, ținut în deplină izolare. Nici paznicii nu aveau voie să-i vorbească.

În timp ce Dreyfus își ispășea condamnarea în cumplitele condiții de pe insula pustie, presa reacționară își continua campania împotriva lui, susținînd că avea un regim privilegiat și are intenția să evadeze cu sprijinul Germaniei. Presa antisemită reproșa guvernului că ar avea cheltuieli prea mari în legătură cu paza deținutului. Dar cercurile democratice franceze și presa de stînga au pornit și ele ofensiva în apărarea unui nevinovat și astfel pentru apărarea dreptății și legalității împotriva obscurantismului.

Forțele progresiste intră în acțiune

La 15 septembrie 1896 ziarul de dreapta „Eclair" a publicat, sub titlul „Trădătorul", un articol în care autorul își propunea să risipească îndoielile care se înfiripaseră și

se amplificau la doi ani după condamnare în ce privește vinovăția lui Dreyfus. În acest scop se expunea un istoric al „afacerii" în care se amintea și de o piesă din dosarul secret. Autorul articolului relata că piesa ar fi conținut următorul pasaj : „Hotărît, acest animal de Dreyfus devine prea exigent". În cadrul articolului se publica și facsimilul borderoului sustras de la ambasada germană [8].

Acum deci, pentru prima dată, deveniră publice documentele folosite în procesul Dreyfus pentru a se dovedi vinovăția celui condamnat. Articolul citat a marcat însă o cotitură radicală în desfășurarea întregii afaceri, cu totul contrară scopului urmărit de dușmanii săi. Cu acest prilej, soția și fratele condamnatului, Mathieu Dreyfus, și-au dat seama că scrisul de pe borderou nu este cel al căpitanului Dreyfus, iar opinia publică a aflat de existența unui dosar secret, cuprinzînd documente compromițătoare care nu fuseseră prezentate inculpatului în cursul judecății.

Dintre numeroasele articole și broșuri apărute atunci în apărarea lui Dreyfus, amintim broșura scriitorului Bernard Lazare, publicată în noiembrie 1896 sub titlul „O eroare judiciară : adevărul asupra afacerii Dreyfus". Lazare a demonstrat că zvonuri calomnioase și contradictorii au creat inculpatului o atmosferă de ură și bănuieli, ceea ce a condus la condamnarea unui nevinovat. În consecință, scria Lazare, se impune revizuirea procesului. Ideea revizuirii procesului prindea rădăcini.

Între timp, șeful serviciului de informații al statului-major francez, colonelul Sandherr, fusese scos la pensie în iunie 1895, iar la conducerea acestui serviciu a fost numit lt.-col. Georges Picquart, acela care asistase ca delegat al statului-major la procesul Dreyfus. Picquart a atras atenția superiorilor săi, încă înainte de începerea cercetărilor împotriva căpitanului Dreyfus, că scrisul de pe borderou nu pare a fi cel al ofițerului învinuit.

De altfel, pînă și generalul Boisdeffre, șeful marelui stat-major francez i-a spus lui Picquart, la cîteva luni după condamnarea lui Dreyfus, că nu înțelege motivul pentru care acesta ar fi trădat. Colonelul Sandherr însă, predînd funcția succesorului său, lt.-col. Picquart, l-a „sfătuit" să nu revină asupra afacerii Dreyfus. Acest sfat al lui Sandherr indica, evident, rolul pe care l-a jucat în pregătirea ac-

țiunii împotriva lui Dreyfus, după cum o vor dovedi în continuare evenimentele.

În aprilie 1896 serviciul francez de informații a interceptat o scrisoare a colonelului Schwartzkoppen, document care a primit denumirea de „petit bleu" (micul albastru), după culoarea hîrtiei utilizate pentru corespondența expediată prin tuburi pneumatice.

Scrisoarea era adresată unui anume maior Esterházy la domiciliul acestuia din Paris, rue de la Bienfaisance, și avea următorul text : „Aștept înainte de toate o explicație mai amănunțită decît aceea pe care mi-ați dat-o data trecută cu privire la problema în suspensie. În consecință vă rog să mi-o dați în scris, pentru a putea hotărî dacă mai pot continua relațiile mele cu casa R... ori nu !". Semnat : „C" [9].

Cu privire la această scrisoare, colonelul Schwartzkoppen, în însemnările sale date publicității în 1930, la 13 ani după moartea sa, arată că într-adevăr el o expediase pe adresa maiorului Esterházy, care era informatorul său.

Scrisoarea „petit bleu" a îndreptat atenția lui Picquart asupra destinatarului, comandantul unui batalion de infanterie. Informațiile primite în legătură cu persoana maiorului Esterházy au relevat că era un aventurier, cartofor și afemeiat, plin de datorii, mereu în căutare de surse de bani. Comparîndu-se scrisul său cu cel de pe borderou pe baza căruia Dreyfus fusese condamnat, Picquart a stabilit cu certitudine că borderoul fusese scris de Esterházy.

În continuare, Picquart a cerut dosarul secret pe care el personal îl readusese după proces lui Sandherr și a văzut cu surprindere că nici o piesă din acest dosar nu constituia vreo probă certă împotriva căpitanului Dreyfus.

Picquart și-a informat de îndată superiorii cu privire la bănuielile și chiar la dovezile sale împotriva lui Esterházy, care pledau totodată pentru nevinovăția lui Dreyfus. Nu i s-a interzis expres continuarea cercetărilor, dar curînd el este scos din funcția pe care o deținea în cadrul marelui stat-major și trimis pînă la urmă în misiune în Tunisia.

După primirea la statul-major a scrisorii adresate lui Esterházy, locțiitorul șefului Serviciului de informații, lt.-col. Henry, împreună cu maiorul Du Paty de Clam, s-au întîlnit în secret cu maiorul Esterházy, pentru a-l avertiza asupra

probelor descoperite împotriva sa. În același timp, lt.-col. Henry a mai falsificat un document ca să-l compromită pe Dreyfus, document asupra căruia vom reveni. Se încerca de asemenea, de către clica militară de falsificatori pe multiple căi, compromiterea lui Picquart.

Coloanele presei reacționare nu încetară să publice știri false, printre altele și așa-numitele „mărturii ale lui Dreyfus", pe care acesta le-ar fi făcut căpitanului Lebrun Renaud și prin care el și-ar fi recunoscut vinovăția. Acest ofițer îl însoțise pe Dreyfus de la închisoare la ceremonia degradării. Știrea nu era decît o pură invenție.

Pentru orice eventualitate, în scopul apărării lui Esterházy și implicit pentru a dovedi în continuare vinovăția lui Dreyfus, conspiratorii de la Ministerul de Război n-au pregetat să falsifice ulterior scrisoarea „petit bleu", făcînd ștersături la numele destinatarului, vrînd să creeze impresia că sub numele lui Esterházy fusese scris inițial un alt nume.

Dar falsurile deveniră publice. Politicienii de orientare democratică se interesau din ce în ce mai activ de afacerea Dreyfus. Din rîndurile acestora făceau parte personalități marcante, ca Scheurer-Kestner, vicepreședintele Senatului francez, și Jean Jaurès, cunoscutul lider socialist.

Bucurîndu-se de sprijinul cercurilor democratice și al opiniei publice care începea să înțeleagă că Dreyfus a fost condamnat fără nici o vină, familia căpitanului trecu la acțiune.

La 14 noiembrie 1897, fratele condamnatului, Mathieu Dreyfus, a adresat Ministerului de Război, generalul Billot, un denunț împotriva maiorului Esterházy, arătînd că acesta este autorul borderoului, care constituise singura probă oficială de învinuire împotriva lui Alfred Dreyfus. În memoriu se exprima speranța că ministrul, aflînd cine este cu adevărat autorul trădării, nu va întîrzia să facă dreptate.

După o anchetă prealabilă ordonată de ministrul de război, maiorul Esterházy a compărut la 8 ianuarie 1899 în fața judecătorilor, în același loc unde cu peste trei ani în urmă fusese condamnat Dreyfus. Dar ordinul prin care a fost trimis în judecată nu-l învinuia categoric de săvîrșirea unor fapte penale, ci releva că acuzațiile publice aduse lui Esterházy au avut ca efect tulburarea opiniei publice. De

aceea se impunea o dezbatere în contradictoriu, în fața justiției, privind aceste acuzații. Formularea putea fi înțeleasă și în sensul că judecarea lui Esterházy trebuia să se facă în interesul acestuia, pentru a-l apăra de atacurile publice. Și în acest sens s-a și desfășurat procesul.

Soția și fratele lui Alfred Dreyfus au solicitat să fie admiși ca parte civilă în proces, dar instanța a respins această cerere.

Raportul prezentat de procurorul militar în fața Consiliului de război, deși a relevat în sarcina maiorului Esterházy fapte devenite de notorietate publică, în contradicție cu acestea, conchise că nu s-a stabilit nici o probă juridică de vinovăție, subliniind că întreaga campanie pornită împotriva lui Esterházy urmărește același scop: revizuirea unei hotărîri legale și temeinice, respectiv revizuirea condamnării lui Alfred Dreyfus. Procurorul a cerut în concluzie achitarea învinuitului.

După un simulacru de judecată, în cursul căreia au fost totuși respectate aparențele legalității și au fost audiați o mulțime de martori, maiorul Esterházy a fost achitat în unanimitate [10].

Însemnările colonelului Schwartzkoppen

Aici întrerupem firul cronologic al evenimentelor și dăm cuvîntul colonelului Schwartzkoppen. În însemnările sale date publicității în 1930, fostul atașat militar al Germaniei la Paris relatează amănunțit despre persoana lui Esterházy și despre caracterul relațiilor întreținute cu acesta [11].

Maiorul Esterházy s-a prezentat pentru prima dată atașatului militar al Germaniei la 20 iulie 1894 și, fără a-și spune numele, a arătat că este ofițer al armatei franceze și, avînd urgentă nevoie de bani, își oferă serviciile pentru culegerea de informații. El a afirmat că are posibilitatea să furnizeze materiale importante despre secretele militare franceze.

La această primă întrevedere, Schwartzkoppen a refuzat oferta lui Esterházy, dar a raportat întîmplarea superiorilor săi din Berlin, respectiv serviciului de informații al armatei. De aici a primit curînd instrucțiuni să continue discuțiile cu Esterházy. Acesta s-a prezentat din nou la 27 iulie la atașatul militar german și, după ce și-a declarat identitatea, a precizat că pretinde o remunerație lunară de 2 000 de franci pentru informațiile ce urmează a le furniza. Temîndu-se ca legătura cu Esterházy să nu-i compromită situația de diplomat, Schwartzkoppen îi propuse să-l pună în legătură directă cu centrala serviciului de informații din Berlin. Esterházy a refuzat însă acest mod de colaborare, insistînd să mențină legătura cu Schwartzkoppen.

Oferta i se păru atașatului militar atît de importantă, încît la începutul lunii august 1894 a plecat în Germania și a discutat despre Esterházy personal cu șeful serviciului german de informații. Primind dezlegarea cuvenită, el s-a întors la Paris și la 15 august 1894 îi comunică lui Esterházy că i s-a acceptat oferta, precizînd însă că pentru informațiile furnizate nu va fi plătit cu o sumă fixă, ci numai de la caz la caz. Cu prilejul acestei întîlniri, maiorul i-a adus planul de mobilizare a artileriei, primind pentru acest document 1 000 de franci.

La 1 septembrie Esterházy i-a predat lui Schwartzkoppen unele documente menționate în „borderou". Dar borderoul însuși, depus în boxa portarului ambasadei germane, n-a mai ajuns în mîinile lui Schwartzkoppen, ci a fost sustras de acolo de femeia de serviciu, Bastian.

Esterházy a continuat să-l viziteze pe Schwartzkoppen și după arestarea și condamnarea lui Dreyfus, deși în perioada amintită ambasada germană a fost supusă unei supravegheri deosebit de stricte de către autoritățile franceze. Legătura lui Esterházy cu atașatul militar german a continuat nestingherit pînă aproape de rechemarea acestuia la Berlin în noiembrie 1897.

După arestarea lui Dreyfus, Schwartzkoppen i-a atras atenția maiorului Esterházy că se expune unui risc deosebit continuînd să-l viziteze. Acesta însă i-a replicat cu sînge rece că nu va fi observat de nimeni, „deoarece vine îmbrăcat în haine civile". De aici Schwartzkoppen conchise

la o complicitate a lui Esterházy în statul-major francez, bănuindu-l în acest sens chiar pe lt.-col. Henry.

Schwartzkoppen își pune în însemnările sale întrebarea dacă nu cumva Esterházy a fost un agent al serviciului de informații francez, însărcinat să-i furnizeze date eronate ori de minimă importanță în scop de derutare. Îngîmfarea lui de ofițer prusac nu putea admite o asemenea ipoteză. El credea că nu putea fi tras pe sfoară și de aceea respinge această bănuială, afirmînd doar că Esterházy a fost ajutat de Henry, complicele său. Ceilalți ofițeri ai statului-major francez, susține Schwartzkoppen, l-au ajutat pe Esterházy, crezînd că în felul acesta vor împiedica revizuirea procesului Dreyfus, înscenare în care erau cu toții implicați.

Realitatea este însă alta. Firește, după distrugerea în 1914 a tuturor documentelor secrete privind afacerea Dreyfus, determinarea precisă a rolului lui Esterházy a întîmpinat mari dificultăți. Dar cercetările întreprinse, printre alții și de publicistul și istoricul francez Armand Charpentier, apărute în 1930, arată că Esterházy a fost fără îndoială agentul colonelului Sandherr și al lt.-col. Henry, activitatea sa de agent dublu fiind cunoscută oarecum și de alți ofițeri superiori, mai ales după demascarea sa publică. S-a dovedit că „borderoul" fusese scris de Esterházy, textul fiindu-i dictat de Sandherr, depus apoi la ambasada germană, pentru a fi sustras de acolo înainte de a ajunge în mîinile lui Schwartzkoppen în vederea utilizării ca probă împotriva lui Dreyfus. Astfel a fost pregătită înscenarea și a început afacerea Dreyfus ! [12].

De altfel, însuși Esterházy, în cursul anchetei din 1899 pentru revizuirea procesului Dreyfus, a recunoscut că a fost agentul colonelului Sandherr, din însărcinarea căruia întreținea legătura cu Schwartzkoppen. Sprijinindu-l pe Esterházy, clica militară urmărea să împiedice revizuirea procesului Dreyfus, a cărui condamnare o considera o victorie a concepțiilor reacționare, antidemocratice și antisemite.

În această lumină, condamnarea căpitanului Alfred Dreyfus apare nu ca o simplă eroare judiciară, ci ca rezultatul unei înscenări monstruoase, minuțios pregătite.

Emile Zola : Acuz...

Forțele progresiste n-au îngăduit însă înăbușirea adevărului și a dreptății. În sprijinul lor își ridicară glasul în mai toate țările Europei cei ce și-au dat seama că prin persoana lui Dreyfus reacțiunea a dat o lovitură nu numai democrației franceze, ci și cauzei libertăților democratice de pretutindeni.

Numărul „dreyfusarzilor" era în continuă creștere, cu toate atacurile furibunde ale „antidreyfusarzilor", care acuzau forțele democratice de a fi constituit un „sindicat Dreyfus" pentru obținerea achitării unui „trădător". Luptele politice violente în jurul acestei afaceri au contribuit la închegarea grupării democratice „Blocul republican" și la formarea guvernelor de orientare progresistă sub președinția lui Waldek Rousseau (1899—1902), Coubes (1902—1905) și Clemenceau (1906—1909), care au reușit, printre altele, să traducă în viață programul anticlericalismului radical, obținînd completa separare a bisericii de stat.

Printre marile personalități ale vremii care au luat atitudine hotărîtă în favoarea lui Dreyfus a fost și celebrul scriitor Emile Zola, uriaș al condeiului și al curajului civic.

La 14 ianuarie 1898, în ziarul „Aurore" el a publicat celebra sa scrisoare „J'accuse !" (Acuz), adresată președintelui Republicii Franceze.

După ce expune istoricul procesului Dreyfus și al procesului Esterházy, demonstrînd nevinovăția condamnatului și vinovăția celui achitat, Zola își încheie scrisoarea astfel !

„Acuz pe locotenent-colonelul du Paty de Clam de a fi fost autorul diabolic, vreau să cred inconștient, al erorii judiciare și de a-și fi apărat apoi opera nefastă timp de trei ani prin mașinațiile cele mai ridicole și mai culpabile.

Acuz pe generalul Mercier de a se fi făcut complice, cel puțin din slăbiciune de caracter, la una din cele mai mari nedreptăți ale secolului.

Acuz pe generalul Billot de a fi avut în mînă probele certe ale nevinovăției lui Dreyfus și de a le fi escamotat, de a se fi făcut vinovat de crimă împotriva justiției într-un scop politic și pentru a salva statul-major compromis.

Sosirea lui Emile Zola la procesul său de la Versailles, desen de Georges Conrad.

Acuz pe generalul Boisdeffre şi pe generalul Gonse de a se fi făcut complici la aceeaşi crimă, unul fără îndoială din prejudecăţi clericale, celălalt poate din spiritul de castă, care face din serviciile militare un sanctuar inatacabil.

Acuz pe generalul de Pellieux şi pe maiorul Ravary (anchetatorii lui Esterházy) de a fi făcut o anchetă criminală, adică o anchetă inspirată de cea mai monstruoasă părtinire, consemnată în raportul acestuia din urmă ca monument nepieritor al unei îndrăzneli naive.

Acuz pe cei trei experţi grafologi, domnii Belhomme, Varinard şi Conard, de a fi întocmit rapoarte mincinoase şi false, în afara cazului în care un examen medical nu-i va declara cumva atinşi de o maladie a vederii ori a minţii.

Acuz serviciile militare de a fi dus în presă, îndeosebi în ziarele «Eclair» şi «Echo de Paris», o campanie ticăloasă pentru a induce în eroare opinia publică şi a acoperi vina lor.

Acuz, în sfîrşit, primul Consiliu de război de a fi violat dreptul, condamnînd un acuzat pe baza unei piese secrete, şi acuz cel de-al doilea Consiliu de război de a fi acoperit această ilegalitate din ordin, săvîrşind crima juridică de a achita cu bună-ştiinţă un vinovat.

Formulînd aceste învinuiri, sînt pe deplin conştient că mă expun prevederilor articolelor 30 şi 31 din Legea presei din 29 iulie 1881, care pedepseşte delictele de defăimare. Mă expun de bunăvoie acestor prevederi.

În ce priveşte persoanele pe care le acuz, nu le cunosc, nu le-am văzut niciodată, nu nutresc faţă de ele sentimente de răzbunare ori de ură. Ele nu sînt pentru mine decît nişte entităţi — răufăcători sociali. Şi actul pe care-l săvîrşesc aici nu este decît un mijloc revoluţionar spre a grăbi explozia adevărului şi a dreptăţii.

Nu am decît o singură pasiune, cea a luminii, în numele omenirii care a suferit atît de mult şi care are drept la fericire. Protestul meu înflăcărat nu este decît strigătul sufletului meu. Deci îndrăzniţi să mă trimiteţi în faţa Curţii cu juraţi şi anchetaţi-mă la lumina zilei !

Aştept.

Primiţi, domnule preşedinte, asigurarea profundului meu respect.

Semnat : Emile Zola“ [13]

Scrisoarea deschisă a lui Zola a avut un imens răsunet în Franţa şi peste hotarele ei. Zola provocase la luptă deschisă forţele politice reacţionare, „antidreyfusarde“. A nu reacţiona prin măsuri judiciare împotriva lui Zola ar fi însemnat pentru aceste forţe să dea dovadă de slăbiciune, să recunoască în public că adevărul şi dreptatea nu este de partea lor. Dar o acţiune judiciară împotriva marelui scriitor părea şi mai primejdioasă pentru reacţiunea franceză. Era evident că Zola avea intenţia ca în procesul pe care-l provocase împotriva sa să dezbată în contradictoriu, într-un cadru judiciar şi public, afacerea Dreyfus, să dovedească că Alfred Dreyfus este nevinovat.

Guvernul francez a încercat să iasă din impas printr-o soluţie de compromis. În sarcina lui Zola nu s-au reţinut decît trei rînduri din lunga sa scrisoare deschisă, şi anume acelea prin care acuza judecătorii lui Esterházy de a-l fi achitat pe acesta din ordin. Pentru aceste trei rînduri din scrisoarea sa, Emile Zola, la sesizarea ministrului de război, a fost trimis în judecata Curţii cu juri a Departamentului Seine (Paris), împreună cu Perreux, editorul ziarului „Aurore“, sub învinuirea de defăimare a judecătorilor militari. Intenţia autorităţilor era să limiteze în acest fel sfera dezbaterilor, să nu permită discutarea în ansamblu a afacerii Dreyfus şi să obţină condamnarea scriitorului. Acest din urmă scop a şi fost atins.

Zola a fost condamnat la maximul de pedeapsă, un an închisoare şi 3 000 de franci amendă, iar Perreux la patru luni închisoare şi 3 000 de franci amendă [14].

Dar în cursul dezbaterilor, care s-au desfăşurat între 7 şi 26 februarie 1898, urmărite cu imens interes de o sală plină pînă la refuz şi de întreaga presă din Franţa şi de peste hotare, Zola şi avocatul său Labori, precum şi apărătorii lui Perreux, Albert şi Georges Clemenceau, au reuşit să dovedească nevinovăţia lui Alfred Dreyfus.

Preşedintele completului de judecată, Delagorgue, a încercat zadarnic în tot cursul procesului să limiteze dezbaterile la învinuirea formulată împotriva acuzaţilor. Aceştia citaseră ca martori numeroase persoane implicate în

afacerea Dreyfus, printre care ofiţeri din statul-major şi din conducerea Ministerului de Război. La început, mulţi din aceştia au refuzat să compară ca martori, invocînd diverse pretexte, printre care şi consemnul de a nu depune nici o mărturie cu privire la probleme care constituie secrete de serviciu. Dar sub focul concentrat al cuvîntărilor acuzaţilor şi apărătorilor lor, precum şi sub presiunea opiniei publice, ofiţerii au fost constrînşi să se prezinte în instanţă şi să depună mărturie.

Printre cei audiaţi ca martori au fost Casimir Perrier, fost preşedinte al republicii, generalul Boisdeffre, şeful statului-major, generalul Gonse, maiorul Lauth, fost subordonat al colonelului Picquart, generalul Mercier, coloneii du Paty de Clam şi Henry, maiorul Ravary, generalul Pellieux, colonelul Picquart, foşti miniştri, deputatul socialist Jean Jaurès şi mulţi, mulţi alţii.

Deşi ofiţerii constrînşi să depună mărturie cu privire la probele folosite în procesul Dreyfus au încercat să dovedească veracitatea acestora, dezbaterile au demonstrat tocmai contrarul.

În cursul procesului au avut loc numeroase incidente, confruntări dramatice între adepţii şi adversarii lui Dreyfus. Unul din aceste incidente a avut urmări deosebit de grave.

În şedinţa Curţii cu juri din 17 februarie, generalul Pellieux care a condus ancheta prealabilă în cazul lui Esterházy, iar în procesul Zola mai fusese audiat şi apoi confruntat cu colonelul Picquart, a compărut deodată în faţa completului şi a cerut să mai facă o declaraţie. Preşedintele i-a dat cuvîntul şi Pellieux relată foarte enervat că vrea să confirme existenţa la Ministerul de Război a unei probe certe de vinovăţie a lui Dreyfus. El personal, susţinea martorul, văzuse o piesă cu următorul text : „În legătură cu afacerea Dreyfus se va face o interpelare. Să nu vorbiţi niciodată despre relaţiile pe care le-am avut cu evreul acesta“. Pellieux a dat să se înţeleagă că era vorba de o scrisoare pe care Panizzardi o trimisese lui Schwartzkoppen. Afirmaţia lui Pellieux a fost confirmată în faţa instanţei şi de generalii Gonse şi Boisdeffre.

A doua zi, la 18 februarie, lt.-col. Picquart a afirmat în depoziţia sa că piesa în cauză a sosit la Ministerul de

Război în momentul în care maiorul Esterházy trebuia apărat de către susținătorii săi. El, Picquart, n-a reușit să vadă piesa, dar, ținînd seama de momentul apariției ei și de faptul că cuprinsul este cu totul neverosimil, consideră că este falsă.

După pronunțarea condamnării lui Zola și a lui Perreux în aprilie 1898, Curtea de casație, judecînd recursul declarat de condamnați împotriva sentinței Curții cu juri, a casat sentința, motivînd că trimiterea lor în judecată nu se putea face la cererea ministrului de război, ci numai la plîngerea prealabilă a membrilor Consiliului de război pe care îl învinuiseră de achitarea din ordin a lui Esterházy.

După o deliberare de două zile, membrii Consiliului de război au hotărît să depună plîngere prealabilă împotriva lui Emile Zola și a editorului Perreux în sensul deciziei Curții de casație. Au urmat astfel încă două procese la Curtea cu juri din Versailles și apoi la Curtea de casație. În cele din urmă, Zola a rămas condamnat în contumacie, deoarece între timp părăsise țara, plecînd în Anglia.

O sinucidere semnificativă ?

Problema piesei amintite în procesul Zola de către generalul Pellieux a fost reluată la 7 iulie 1898 cînd în parlamentul francez se discuta o nouă interpelare în afacerea Dreyfus. Cu acest prilej, ministrul de război, Cavaignac, a afirmat că garantează autenticitatea documentului. Dar peste numai două zile, la 9 iulie, lt.-col. Picquart a adresat președintelui Consiliului de Miniștri o scrisoare în care arăta că piesele folosite în 1894 în procesul Dreyfus nu se referă la acesta, iar cea din 1896, despre care vorbise și ministrul de război în parlament, este pur și simplu un fals [15].

Ca urmare, la cererea ministrului de război, lt.-col. Picquart a fost arestat și trimis în judecată sub învinuirea de spionaj. Pretextul pentru declanșarea urmăririi penale împotriva sa a constat în faptul că a arătat prietenului său Leblois, învinuit o dată cu el, documente militare secrete. Evident, Picquart devenise un „dreyfusard“ periculos, care trebuia înlăturat.

Ministrul de război se văzu totuși silit să dispună examinarea piesei din 1896 de către un expert al statului-major, căpitanul Cuignet. Acesta a stabilit în mod neîndoielnic că documentul respectiv este fals. Chemat în fața ministrului de război la 30 august, lt.-col. Henry, care avansase între timp, devenind șeful serviciului de informații, a recunoscut săvîrșirea falsului. El a fost arestat pe loc și încarcerat în fortăreața de la Mont-Valérien, unde a doua zi a fost găsit mort în celula sa, cu beregata tăiată de un brici.

Un comunicat oficial arăta că lt.-col. Henry s-a sinucis. Dar împrejurările morții au rămas sub semnul întrebării, deoarece briciul a fost găsit în mîna sa stîngă, deși Henry nu fusese stîngaci, astfel că este greu de închipuit cum ar fi putut să-și taie astfel beregata.

Recunoașterea falsului de către Henry, care fusese unul din promotorii campaniei „antidreyfusarde“, a însemnat pentru adversarii adevărului o lovitură grea. De acum evenimentele s-au precipitat și înfrîngerea dușmanilor adevărului nu mai putea fi evitată.

Triumful dreptății

Peste cîteva zile au demisionat ministrul de război Cavaignac și șeful statului-major, generalul Boisdeffre.

Esterházy, avertizat de protectorii săi, a fugit în străinătate.

Revizuirea procesului Dreyfus părea de acum inevitabilă. Deși noul ministru de război, Zurlinden, se opunea revizuirii, Consiliul de Miniștri a hotărît să sesizeze comisia consultativă, competentă să se pronunțe asupra cererii de revizuire. Comisia era compusă din trei directori din cadrul Ministerului Justiției și trei judecători de la Curtea de casație.

Voturile membrilor comisiei erau împărțite : cei trei directori se pronunțară pentru revizuire, cei trei judecători împotrivă.

Consiliul de Miniştri, discutînd din nou problema, a dispus atunci ca ministrul de război să sesizeze Curtea de casaţie cu cererea de revizuire a soţiei lui Alfred Dreyfus. Hotărîrea a provocat noi frămîntări politice şi a dus în cele din urmă la căderea guvernului Brisson, care a fost înlocuit de un guvern prezidat de Charles Dupuy.

Secţia penală a Curţii de casaţie, examinînd cauza, a admis cererea de revizuire, urmînd să efectueze o anchetă secretă pentru lămurirea tuturor aspectelor cauzei.

Unul din martorii principali urma să fie Picquart, care aştepta în stare de arest să fie judecat. „Antidreyfusarzii" se străduiau să se ajungă la condamnarea lui Picquart înainte ca el să fi fost audiat ca martor de Curtea de casaţie, dar apărătorii reuşiră să amîne judecarea procesului său.

Judecătorii Curţii de casaţie au obţinut şi faimosul dosar secret, adus zilnic de un ofiţer şi restituit în fiecare seară arhivei statului-major.

Partidul militarist nu voia însă să se împace cu gîndul revizuirii procesului, cu ideea înfrîngerii. De aceea îşi întări presiunile asupra guvernului, ameninţînd chiar cu războiul civil. Guvernul francez a hotărît atunci să aducă cererea de revizuire în faţa unui for judecătoresc mai înalt, cu mai multă autoritate. S-a adoptat în acest scop o lege potrivit căreia examinarea cererilor de revizuire a fost dată în competenţa secţiilor unite, adică a plenului Curţii de casaţie.

Între timp, la 16 februarie 1899 a murit subit preşedintele Republicii, Felix Faure, cunoscut pentru atitudinea sa „antidreyfusardă". În locul său a fost ales Emile Loubet, care păstrase o atitudine rezervată în afacerea Dreyfus.

În timp ce plenul Curţii de casaţie efectua ancheta prealabilă, ziarul „Figaro" începu să publice procesele-verbale ale acestei anchete. Opinia publică a luat cunoştinţă astfel de aproape toate elementele afacerii Dreyfus. Nici una din cele 573 de piese care se adunaseră între timp la dosarul Dreyfus nu dovedea vina acestuia. Depoziţia lt.-col. Picquart în faţa secţiei penale a Casaţiei, care de data aceasta putea vorbi, nemaifiind legat de consemnul păstrării secretului de serviciu, a fost deosebit de revelatoare.

După terminarea anchetei plenul Curţii de casaţie a început dezbaterile la 29 mai 1899, pronunţînd decizia în unanimitate la 3 iunie : hotărîrea de condamnare a lui Alfred Dreyfus a fost casată, iar el urma să fie judecat din nou de Consiliul de război din Rennes [16].

În ajunul pronunţării deciziei, Esterházy, refugiat în Anglia, a declarat unui redactor al ziarului „Le Matin" că el a fost autorul faimosului „borderou".

Partidul militarist, nemulţumit de întorsătura luată de afacerea Dreyfus, a provocat căderea guvernului prezidat de Dupuy ; noul guvern a fost format sub preşedinţia lui Waldek Rousseau. Majoritatea miniştrilor erau „dreyfusarzi" cunoscuţi.

Alfred Dreyfus a fost readus în Franţa la 1 iulie 1899. După cinci ani de chinuri fizice şi morale, el se găsea într-o stare de totală epuizare. Abia putea vorbi şi avea nevoie de îngrijiri speciale pentru a suporta eforturile unui nou proces.

Presa franceză şi cea internaţională era în mare fierbere. Toate privirile erau aţintite spre Rennes. „Afacerea" răscolise şi opinia publică din ţara noastră. La 4 august, în preajma noului proces, I. Radu semnează în „Lumea nouă", gazeta săptămînală a Partidului muncitorilor din România, un articol intitulat „Socialiştii şi afacerea Dreyfus", în care scria :

„Pentru unii, «afacerea» nu e decît o chestiune judiciară ce trebuie rezolvată de autorităţile competente, pentru alţii un caz tipic de ură de rasă, pentru alţii o întreagă chestiune socială, pentru alţii, în sfîrşit, un întreg complot politic pentru răsturnarea Republicii a III-a şi stabilirea la putere a facţiunii militare-clericaliste... Orice conflict social cît de mic, fie chiar între un singur individ şi autoritatea alcătuită, trebuie privit mai înalt, la proporţiile unei chestiuni sociale... «Afacerea» nu este cazul izolat al unui om nedreptăţit, ci un caz tipic, o pildă strălucită a unei justiţii de clasă şi de neam... Cu drept spune Jaurès că va rămîne totdeauna o mîndrie pentru socialişti că lor li se datoreşte izbînda dreptăţii în cazul unei nedreptăţi dintr-o clasă opusă lor (aluzie la faptul că Dreyfus era de origine burgheză. — *n.a.*)... Socialiştii au dat pildă de moralitatea cea mai superioară ce se poate închipui".

La 8 august 1899, în aceeaşi gazetă, C. Z. Buzdugan semnează articolul „Semnele luptei", din care cităm : „Procesul Dreyfus, care acum ţine aţintite spre el privirile tutu-

ror țărilor, a tuturor claselor în luptă, nu e decît un pretext al acestei mari lupte. Dreyfus, nenorocita victimă a șovinismului și antisemitismului, nu mai e un simplu om nedreptățit; el întruchipează fără să vrea toate aspirațiile celor însetați de dreptate și de adevăr. De la modul cum se va soluționa acest proces depinde în Franța victoria imediată a marii democrații sau înfrîngerea ei momentană.

Achitarea lui Dreyfus ar fi înfrîngerea militarismului, clericalismului, antisemitismului nu numai în Franța, dar în toate țările; iată pentru ce «afacerea» ține ațintite spre ea privirile întregii lumi și pentru ce «Epoca» d-lui Filipescu face opoziție guvernului francez, iar antisemiții români duc cea mai violentă campanie împotriva lui Dreyfus...".

Dezbaterile în fața Consiliului de război din Rennes începură la 7 august 1899. Întrebarea pusă membrilor Consiliului era dacă Dreyfus trădase dușmanului documentele înșirate în borderou. Deși Consiliul de război trebuia să se bazeze pe materialul anchetei efectuate de Curtea de casație, toată cauza a fost reluată de la început și în fața judecătorilor militari au compărut iarăși numeroși martori, printre care mulți ofițeri superiori, care l-au acuzat pe Dreyfus și de astă dată.

În cursul procesului au avut loc incidente grave. Un necunoscut a tras un foc de revolver asupra apărătorului lui Dreyfus, marele avocat Labori, care a fost rănit grav și nevoit să lipsească de la proces timp de 15 zile.

Cînd i s-a dat ultimul cuvînt, Dreyfus spuse: „Sînt absolut sigur și afirm în fața țării mele și a armatei că sînt nevinovat. Numai în scopul salvării onoarei numelui meu și al numelui pe care-l poartă copiii mei am suferit timp de cinci ani de zile cele mai îngrozitoare torturi. Scopul acesta sînt sigur că am să-l ating azi, datorită lealității și dreptății dumneavoastră" [17].

Însă la 9 septembrie 1899 Consiliul de război, cu 5 voturi contra 2, l-a declarat din nou vinovat pe Alfred Dreyfus și-l condamnă la detențiune pe 10 ani.

Sentința de la Rennes a provocat stupoare și indignare în lumea întreagă, opinia publică fiind convinsă de nevinovăția lui Dreyfus. Guvernul francez a recurs atunci la o

stratagemă. El a propus grațierea condamnatului, ceea ce a și fost acceptat de Dreyfus la insistențele familiei sale. Un ordin de zi pe armată a anunțat că „incidentul e închis".

Dreyfus a fost pus în libertate. El nu a încetat însă să-și afirme deplina nevinovăție. „Afacerea" continua să agite viața politică franceză.

După pronunțarea sentinței de la Rennes au rămas în suspensie mai multe procese legate de afacerea Dreyfus. Colonelul Picquart era urmărit de autoritățile militare, văduva lt.-col. Henry persista în a intenta proces de calomnie împotriva omului politic „dreyfusard" Joseph Reinach, E. Zola se întorsese în Franța și putea reîncepe procesul său, generalul Mercier, pus sub acuzare de guvernul Dupuis, mai putea fi judecat. Pentru a împăca spiritele, guvernul a reușit ca la 24 decembrie 1900 să se adopte o lege de amnistiere a tuturor faptelor penale conexe cu afacerea Dreyfus, lege care a declarat de asemenea stinse toate procesele în curs de judecată.

Într-o atmosferă politică mai calmă, de întărire a forțelor democratice franceze, Alfred Dreyfus, a introdus o cerere de revizuire a celei de-a doua condamnări. După o nouă anchetă de nouă luni, în timpul căreia în Franța au avut loc alegeri care au dus la formarea unui parlament și a unui guvern cu o puternică majoritate democratică, la 12 iulie 1906 plenul Curții de casație, casînd sentința de la Rennes fără trimitere, l-a achitat în unanimitate de voturi pe Alfred Dreyfus.

Sub semnătura cunoscutului militant al mișcării muncitorești din țara noastră, M. Gh. Bujor, evenimentul a fost salutat într-un articol publicat în săptămînalul social-democrat „România muncitoare" nr. 19 din 9—16 iulie 1906, sub titlul „Triumful adevărului". Motoul era un citat din Zola: „Adevărul e în mers și nimic nu-l va putea opri!". Autorul scria: „În sfîrșit, vestirea profetică a marelui om și-a văzut împlinirea. Adevărul a triumfat în cele din urmă și dreptatea a venit să încununeze fruntea martirului. Dreyfus astăzi respiră liber... E mai presus de toate mîndru de acest triumf al adevărului proletariatul socialist, care a luat o parte atît de importantă în marea cruciadă de

opt ani de zile, care i-a asigurat cu adevărat izbîndă... Peste toţi se ridică însă o figură, o statură de uriaş şi o frunte de geniu, o pătrundere de profet şi o energie de neînfrînt, se ridică Emile Zola. De la intrarea lui în luptă, afacerea a luat o altă întorsătură. El a priceput dintr-o dată toate uneltirile, falsurile, crimele statului-major pe care le-a destăinuit Franţei şi lumii întregi prin celebra, energica şi clasica lui scrisoare : «J'accuse !»... Triumful adevărului e şi triumful lui Zola. Dar el nu a avut norocul să-şi vadă încoronate lupta şi sacrificiul...".

Emile Zola murise în 1902.

La 13 iulie 1906, a doua zi după pronunţarea achitării lui Dreyfus, Senatul francez a votat o moţiune prin care aducea omagii curajului civic al lui Scheurer-Kestner şi lui Trarieux, senatorii decedaţi între timp, care luptaseră cu multă pasiune pentru dreptate, şi se dispunea ca busturile acestor „mari cetăţeni" să fie aşezate în galeria Senatului, iar Camera Deputaţilor a votat transferarea rămăşiţelor pămînteşti ale lui Zola la Panteon.

Alfred Dreyfus a fost reîncadrat în armată cu gradul de şef de escadron, iar lt.-col. Picquart i s-a conferit gradul de general de brigadă prin legi votate cu mare majoritate de corpurile legiuitoare franceze.

Anunţînd rezultatul scrutinului, Brisson, preşedintele Camerei, spuse : „Preşedintele înregistrează cu mîndrie acest vot, care consacră triumful justiţiei".

Alfred Dreyfus a fost numit cavaler al Legiunii de onoare. Decoraţia i-a fost remisă în faţa unui careu de militari de toate gradele în acelaşi loc unde cu doisprezece ani în urmă suferise supliciul degradării.

NOTE

1. *Patrice Boussel*, „L'Affaire Dreyfus et la presse", Ed. Armand Colin, Paris, 1960, p. 12—14.
2. *R.L.M.*, „Histoire sommaire de l'Affaire Dreyfus", Société Nouvelle de librairie et d'edition, Paris, 1904, p. 12—13.

3. *Albert Bataille*, „L'Affaire Dreyfus", premier volume, „Causes criminelles et mondaines de 1897—98", Librairie Dentu, Paris, 1898, p. 1 şi urm.
4. *Albert Bataille*, op. cit.
5. *Patrice Boussel*, op. cit., p. 94 şi urm., şi *Bernard Francfort*, „Guide dans le maquis de l'Affaire Dreyfus", Ed. Cornely et Cie, Paris, 1904. p. 39—40.
6. *Bernard Francfort*, op. cit., p. 45 şi urm.
7. *Albert Bataille*, op. cit., p. 23.
8. *Armand Charpentier*, „Les côtés mysterieux de l'Affaire Dreyfus", Ed. Cornely et Cie, Paris, 1904, p. 39—40.
9. *R.L.M.*, op. cit., p. 52.
10. *Albert Bataille*, op. cit., p. 25 şi urm.
11. „Les carnets de Schwartzkoppen (La vérité sur Dreyfus)", edités par Bernhard Schwertfeger, Les Editions Rieder, Paris, 1930, p. 5 şi urm.
12. *Armand Charpentier*, op. cit., p. 206 şi urm.
13. *Albert Bataille*, op. cit., p. 86—87.
14. *Ibidem*, p. 88 şi urm.
15. *R.L.M.*, op. cit., p. 122.
16. *Ibidem*, p. 158.
17. *Ibidem*, p. 170.

Au mai fost consultate următoarele lucrări :

Jean Jaurès. „Les preuves, l'Affaire Dreyfus", P. V. Stock éditeur, Paris, 1898.
Theodore Reinach. „Afacerea Dreyfus. O expunere documentară", S. A. „Adevărul", Bucureşti, 1929.
Bruno Weil. „L'Affaire Dreyfus", Librairie Gallimard, Paris, 1930.

Adolf Eichmann

— Mă aflu în acest loc, în fața domniilor-voastre, judecători ai statului Israel, pentru a expune rechizitoriul împotriva lui Adolf Eichmann. Nu sînt singur. Aici, în acest moment, sînt asistat de 6 000 000 de acuzatori; dar ei nu se pot ridica, nu pot arăta cu degetul spre această cabină de sticlă și nu pot striga către acela care șade aici: „Te acuzăm!", fiindcă cenușa lor formează grămezi printre colinele din Auschwitz și sub pajiștile din Treblinka ori a fost dusă de valurile rîurilor din Polonia; mormintele lor sînt împrăștiate pe toată suprafața Europei. Sîngele lor strigă, dar vocea lor a amuțit de multă vreme. De aceea eu voi fi purtătorul lor de cuvînt și în numele lor voi expune acest rechizitoriu teribil [1].

Cu aceste cuvinte și-a început rechizitoriul procurorul general Ghideon Hausner în fața Tribunalului din Ierusalim la 11 aprilie 1961, ora 9, în procesul criminalului de război Adolf Eichmann.

Rampa pe care se desfășura această dramă procesuală era luminată puternic de lămpile sălii „Beith Häam", așezămînt cultural municipal din Ierusalim.

Inculpatul se afla într-o cușcă din sticlă incasabilă, așezată în partea stîngă a sălii.

Completul de judecată era compus din președintele Mosche Landau și judecătorii Benjamin Halevi și Itzhak Raveh.

Pe un plan mai puțin înalt stăteau interpreții și stenografii. Și, în sfîrșit, pe un plan mai jos se afla apărătorul, avocatul vest-german Robert Servatius cu asistenții săi, într-o parte, și reprezentanții procuraturii, în partea cealaltă.

Citirea rechizitoriului, actul inaugural al procesului, a durat o oră.

În fața auditoriului, încremenit într-o tăcere adîncă, reînviau scenele de groază ale regimului hitlerist.

Rechizitoriul împotriva inculpatului Adolf Eichmann, fiul lui Adolf Karl, de 54 de ani, deținut preventiv, cuprindea 15 capete de acuzare.

În temeiul legii nr. 5710 din 1950 privind sancționarea naziștilor și colaboratorilor nazismului și dispozițiilor Codului penal, Eichmann era acuzat de a fi provocat împreună cu alte persoane, în perioada 1939—1945, uciderea a milioane de evrei în calitatea sa de responsabil pentru aducerea la îndeplinire a planului nazist de exterminare fizică a evreilor, cunoscut sub denumirea de „soluționarea finală a problemei evreiești" [2].

Îndată după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, inculpatul a fost numit șef al unei secțiuni a Gestapoului din Berlin, în competența căreia intra deportarea și exterminarea evreilor din Germania și din celelalte țări ale axei, precum și din regiunile ocupate de hitleriști. Această secțiune avusese succesiv următoarele nume distinctive: IV D 4 — IV B 4 — IV A 4.

În Germania, instrucțiunile pentru aducerea la îndeplinire a planului de exterminare erau date de inculpat nemijlocit comandanților locali ai Gestapoului, în timp ce în regiunile ocupate inculpatul acționa prin comandanții poliției de siguranță (SD) ori prin persoanele însărcinate în mod special cu problema evreilor, numite de secțiunea Gestapoului condusă de inculpat și subordonate dispozițiilor acestuia.

Adolf Eichmann își avea reprezentanți și în cadrul oficiilor diplomatice ale Reichului hitlerist.

Inculpatul, se arată în rechizitoriu, împreună cu alții, a

Eichmann în uniformă S.S.

realizat exterminarea evreilor, printre altele, prin internarea lor în lagăre speciale, unde victimele sale erau ucise în camere de gazare, în cuptoare-crematorii, prin împușcare și spînzurătoare.

Principalele lagăre de exterminare erau la Auschwitz, Chelmno, Belsec, Sobibor, Treblinka și Maidanek.

Îndată după invadarea Poloniei în 1939, Adolf Eichmann a săvîrșit acte în vederea exterminării populației prin intermediul unor detașamente speciale din rîndul poliției de siguranță (SD) și al grupelor de asalt (SS), denumite „grupe de acțiune“ (Einsatz gruppen), de fapt plutoane de execuție. Grupe de acest tip au acționat și după invadarea Uniunii Sovietice, grupele A, B, C și D fiind îndrumate nemijlocit de secțiunea din Oficiul Central al Siguranței Reichului (RSHA), condusă de inculpat. Aceste grupe au exterminat în Polonia și pe teritoriile ocupate în U.R.S.S., în anii 1941—1942, aproximativ 400 000 de evrei (în martie 1943, statisticianul personal al lui Himmler, dr. R. Korherr, a raportat că cifra s-a ridicat la 633 300 de evrei ruși, la care s-au adăugat încă 100 000 în ultimii doi ani ai războiului).

Eichmann în boxa acuzaților
(după „Paris-Match“ din 22 aprilie 1961).

Spre sfîrșitul anului 1941, inculpatul a ordonat deportarea a zeci de mii de evrei din Germania, Austria și Cehoslovacia (care era pe atunci un protectorat german), în ghetourile organizate la Riga, Kovno și Minsk. Deportații au fost exterminați împreună cu evreii de pe teritoriile respective.

Inculpatul, împreună cu alții, a provocat moartea a sute de mii de evrei în perioada anilor 1939—1945 în Germania și în alte țări ale axei * și în regiunile ocupate de acestea, deportîndu-i în ghetouri și în alte localități și supunîndu-i unui regim de exterminare. Aceasta s-a întîmplat în următoarele țări : Germania, Austria, Italia, Bulgaria, Belgia, U.R.S.S., Danemarca, Olanda, Ungaria, Iugoslavia, Grecia, Luxemburg, Monaco, Norvegia, Polonia, Cehoslovacia, Franța și România.

Inculpatul a provocat moartea a aproximativ jumătate de milion de evrei din Ungaria și de pe teritoriul Transilvaniei ocupate, deportați în lagărul de exterminare de la Auschwitz și în alte localități în perioada dintre 19 martie 1944 și 24 decembrie 1944, cînd îndeplinea funcția de comandant al „Corpului de operații speciale Eichmann" la Budapesta.

Rechizitoriul îl acuza în continuare pe Eichmann de a fi constrîns împreună cu alții, în perioada 1939—1945, milioane de evrei de a trăi în condiții care să provoace distrugerea lor fizică, cauzîndu-le grave daune, fizice și morale, de a fi elaborat și tradus în viață măsuri pentru a împiedica procrearea evreilor, interzicînd femeilor de a naște, supunîndu-le la avort obligatoriu sub amenințarea celor mai grave pedepse și ordonînd sterilizarea evreilor de ambele sexe.

Faptele lui A. Eichmann se calificau și ca infracțiuni împotriva omenirii și crime de război.

Inculpatul era acuzat de asemenea de spolierea bunurilor evreilor domiciliați în Germania și în țările ocupate, prin jaf, teroare și torturi.

Unul din capetele de acuzare se referea la faptul că inculpatul, între anii 1940 și 1942, a săvîrșit în Polonia

---

* *Axa Berlin-Roma-Tokio*, alianță politică-militară între principalele state fasciste în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial.

ocupată de hitleriști acte care constituie crime împotriva omenirii, prin aceea că împreună cu alții a organizat deportarea a încă aproximativ 500 000 de polonezi civili cu scopul de a coloniza în locul lor familii germane.

Deportații polonezi au fost transferați parte în Germania și în zonele ocupate de hitleriști și constrînși să muncească în condiții de sclavie, alții au fost deportați în diverse regiuni ale Poloniei și în zonele răsăritene ocupate de germani, iar cei rămași au fost duși în condiții neomenești în lagăre de muncă organizate de SS ori transferați în Germania în vederea „regermanizării".

Inculpatul a săvîrșit aceste acte în temeiul însărcinării speciale din decembrie 1939, prin care șeful poliției de siguranță din Berlin îi acorda dreptul de a acționa în vederea „evacuării" civiilor.

Asemenea crime împotriva omenirii inculpatul a săvîrșit și în Iugoslavia, participînd în 1941 la deportarea a 14 000 de civili sloveni pentru a așeza în locul lor familii germane.

În timpul celui de-al doilea război mondial, Adolf Eichmann a organizat totodată deportarea a zeci de mii de țigani, săvîrșind și prin aceasta crime împotriva omenirii.

Și, în sfîrșit, inculpatul Eichmann a fost acuzat de apartenența la diverse organizații hitleriste, declarate criminale.

După citirea rechizitoriului, în timpul căruia inculpatul s-a menținut într-o atitudine rigidă, parcă conștient că prin aparatele de televiziune milioane și milioane de ochi erau fixați asupra sa, președintele Landau se adresă inculpatului cu întrebarea :

— Ați înțeles sensul rechzitoriului ?

— Da, răspunse sec Eichmann.

După o îndelungată discuție provocată de apărătorul Servatius prin invocarea de excepții procedurale, care au fost respinse de instanța de judecată, președintele îl interogă pe Eichmann cu privire la fiecare cap de acuzare.

Răspunsul a fost de 15 ori același, invariabil, pronunțat mecanic, cu buzele crispate.

— Vă declarați vinovat ori nevinovat ?

— În sensul acuzării, nevinovat [3].

Cine a fost Adolf Eichmann ?

Să întrerupem aici firul desfășurării procesului pentru a ne informa mai îndeaproape asupra persoanei lui Adolf Eichmann, care se declara atît de invariabil „nevinovat" în fața judecătorilor săi.

Iată ce scrie el în autobiografia sa, păstrată în statul său de serviciu din organizația SS :

„M-am născut la Solingen (Renania) în 1906. La Linz pe Dunăre, unde tatăl meu avea un post la Compania de cale ferată și electricitate, am frecventat școala comunală, apoi timp de patru ani școala primară superioară și am intrat la școala profesională de electrotehnică, unde am rămas doi ani.

În 1925—1927 am fost impiegat la serviciul de vînzări al Societății anonime austriece de construcții electrice. Am părăsit acest post din inițiativa mea proprie, cînd am primit oferta de angajare ca reprezentant pentru Austria al societății „Vacum-Oil". Pînă la sfîrșitul lunii iulie 1933 am lucrat pentru această societate în Austria superioară, la Salzburg și în Tirolul de nord. În această perioadă am fost concediat din cauza apartenenței mele la Partidul național-socialist. Consulul german din Linz mi-a confirmat acest fapt într-o scrisoare, a cărei copie se află anexată la dosarul meu.

După ce am fost timp de 5 ani membru al Frontului austro-german (organizație de luptă antimarxistă), am intrat în Partidul național-socialist austriac la 1 aprilie 1932, avînd carnetul nr. 889 895. În aceeași perioadă am început să fac parte din SS, obținînd carnetul nr. 45 326. Am depus jurămîntul în 1932 cu prilejul inspecției trupelor SS din Austria superioară de către Reichsführerul SS.

În august 1933 am fost trimis în tabăra din Lechfeld pentru instruirea mea militară din ordinul lui Bolleck, gauleiter al partidului în Austria superioară. La 29 septembrie 1933 am primit ordinul de a intra în statul-major de coordonare SS, iar după dizolvarea acestuia, la 29 ianuarie 1934, am fost trimis la Direcția oficiului central al serviciului de siguranță (SD), unde îmi exercit și în prezent funcțiile".

Semnat, *Adolf Eichmann*
Hauptscharführer

Documentul datează din 19 iulie 1937[1].

Exterminarea totală a evreilor constituia o parte componentă a planurilor hitleriste de dominare a lumii, de subjugare a popoarelor, de exterminare fizică a ființelor umane considerate de „rasă inferioară". Este neîndoielnic că, dacă ar fi avut timp, hitleriștii ar fi pus în aplicare în totul planurile lor criminale față de toate popoarele subjugate. Bilanțul imens de pierderi umane și materiale suferite de toate țările cotropite pînă la terminarea războiului conturează și proporțiile crimelor și jafurilor la care s-ar fi ajuns dacă nazismul n-ar fi fost strivit.

Dintre căpeteniile celui de-al treilea Reich trași la răspundere înaintea lui Eichmann, nici unul nu a fost mai strîns legat de elaborarea și de traducerea în viață a „soluției finale a problemei evreiești" ca acesta din urmă.

Este adevărat că persoana căreia Hitler i-a încredințat soluționarea problemei evreiești era Göring, judecat la timpul său de către Tribunalul militar internațional de la Nürnberg. Dar Göring s-a ocupat îndeosebi de jefuirea evreilor, cedînd celelalte aspecte ale activității altor foruri naziste.

Tribunalul internațional militar de la Nürnberg l-a judecat și pe Kaltenbrunner, succesorul lui Heydrich — „călăul", care în anii 1942—1943 a fost șeful Oficiului central al siguranței Reichului.

Numeroase alte căpetenii naziste au fost judecate în anii de după 1945. Dar, oricît de importante au fost funcțiile lor, acestea nu priveau decît unele aspecte ale „soluției finale".

Funcțiile exercitate de Eichmann îl fixează într-o poziție-cheie între hotărîrile supreme privind soarta evreilor și traducerea lor în viață. Eichmann era și inițiatorul unei anumite tactici, care dirija operația în toate detaliile sale, avînd și concepția strategică a operației în ansamblu.

Departamentul IV B 4 din Oficiul central al siguranței Reichului, condus de Eichmann, nu se ocupa numai de deportări. În cadrul său exista în primul rînd un serviciu al afacerilor evreiești unde problema era tratată în liniile ei generale, apoi exista serviciul care se ocupa de evacuări, serviciul pentru confiscarea „bunurilor dușmanilor statului" și serviciul care avea în competența sa problemele „pierderii" cetățeniei germane a acestor „dușmani" în vederea transformării lor în apatrizi [5]. Problemele cetățeniei se puneau și în cazul evreilor cetățeni ai altor state, sub aspectul înlăturării dificultăților juridice legate de deportările cetățenilor aparținînd acestor state.

Antisemitismul, ca parte integrantă a politicii nazismului, a fost de la început, ca și în alte epoci istorice, un mijloc de diversiune, de canalizare a nemulțumirilor maselor populare și de mascare a adevăratelor cauze care generau nemulțumirile în societate : dominația exploatatorilor și mizeria crescîndă a celor exploatați.

Problema evreiască a fost abordată de căpeteniile Reichului hitlerist, sub aspectul unei „soluții radicale", imediat după anexarea Austriei din martie 1938. Realizarea acestei soluții a fost întreprinsă de șeful poliției de siguranță a statului, Heydrich, care era investit și cu conducerea serviciului de siguranță a partidului (SD), serviciu care funcționa în cadrul organizației SS. Începînd din 1936, de cînd Himmler era șeful întregii poliții germane, Heydrich avea în cadrul SD-ului o secție specială pentru problemele evreiești. Pe atunci Eichmann nu făcea parte încă din acest serviciu.

După anexarea Austriei, Eichmann a fost însărcinat cu organizarea și cu conducerea la Viena a activității unui „centru pentru emigrarea evreilor". Acest centru s-a dovedit foarte eficient în realizarea planurilor hitleriste.

Un pas hotărîtor spre „soluția radicală" a fost făcut în noiembrie 1938, luîndu-se ca pretext atentatul tînărului evreu Grynspan împotriva unui consilier al ambasadei germane din Paris, von Rath ; Göring a fost însărcinat de Hitler „să rezolve problema evreiască pe deplin, într-un mod ori altul". Cu prilejul unei conferințe interministeriale în noiembrie 1938, care avusese loc îndată după pogromul organizat de naziști pe teritoriul întregului Reich ca ripostă

la atentatul de la Paris, problema evreilor a fost din nou supusă unei discuții ample.

La această conferință, Göring, responsabilul pentru planul economic hitlerist, arătînd că rezolvarea problemei evreiești are grave implicații economice, insista ca primă măsură asupra exproprierii, adică jefuirii evreilor, ceea ce s-a și adoptat de îndată. Alți participanți la conferință au insistat asupra luării de diverse măsuri vexatorii, care de asemenea au fost puse în aplicare. Dar cuvîntul hotărîtor l-a avut Heydrich, folosindu-se implicit de experiența lui Eichmann din Austria : el susținea că este necesar ca evreii să dispară din Reich.

Peste puțin timp i s-a încredințat această sarcină lui Heydrich.

Amenințarea cu exterminarea evreilor a fost formulată de Hitler în fața lumii întregi în cuvîntarea sa din Reichstagul german la 30 ianuarie 1939.

După instituirea protectoratului (pe teritoriul Cehoslovaciei cotropite), Eichmann a primit sarcina să organizeze și la Praga un „Oficiu central pentru soluționarea problemei evreiești în Boemia și Moravia", cu același scop ca și la Viena ; acest oficiu se deosebea totuși de cel de la Viena prin metodele deosebit de brutale, aplicate chiar de la început.

În septembrie 1939 Eichmann obține în Oficiul central al siguranței Reichului din Berlin postul de șef al serviciului pentru problemele evreiești. Sosirea lui Eichmann la Berlin coincidea cu reorganizarea și cu unificarea tuturor forțelor de poliție din Reich sub coordonarea Oficiului central al siguranței Reichului, în care Gestapoul devine departamentul IV ; în acest departament se încadrează și serviciul condus de Eichmann.

Cotropirea Poloniei de către armatele germane a determinat o cotitură radicală și în problema evreiască. La 6 octombrie 1939 Hitler a pronunțat în Reichstag o cuvîntare în care definea politica sa în regiunile cotropite drept o politică de regrupare și de deportare a populației, în scopul de a libera teritoriul pentru populația de neam germanic. Himmler a fost numit comisar al Reichului pentru consolidarea entității populației germane. Hitler a anunțat totodată că se va întreprinde „reorganizarea și

sistematizarea problemei evreieşti, în colaborare şi cu alte state interesate".

Obiectivul următor, ţinut deocamdată în cel mai deplin secret, a fost formulat apoi de Heydrich: un număr cît mai mare de evrei trebuiau deportaţi în teritoriile anexate la Reich, în regiunile poloneze, unde cu două luni mai tîrziu a fost înfiinţat guvernămîntul general nazist condus de Hans Franck. Pe acest teritoriu evreii trebuiau concentraţi într-un număr limitat de centre, în ghetouri, păzite cu cea mai mare stricteţe. De acum înainte, la reuniunile organizate la nivel central în legătură cu exterminarea evreilor, îl găsim mereu prezent pe Eichmann, ca principal organizator şi realizator al acţiunilor prevăzute.

În martie 1940, ca urmare a protestelor lui Franck, care se plîngea de dezordinile provocate pe teritoriul guvernămîntului general din cauza afluenţei unui număr atît de mare de evrei, Göring a oprit pînă la noi ordine deportările în guvernămîntul general. Decretul lui Göring a fost discutat la Berlin în cadrul unei conferinţe, la care au participat toţi responsabilii politicii economice a Reichului. Autorităţile oraşului Lodz, „decretat" oraş german, în faţa imposibilităţii de a deporta evreii în guvernămîntul general, au căzut de acord să creeze un ghetou în oraşul lor. Astfel a fost înfiinţat în Lodz în aprilie 1940 un ghetou, care a servit apoi ca model pentru celelalte, la organizarea cărora a participat în modul cel mai activ Adolf Eichmann.

În martie 1941 Hitler a ordonat comandanţilor săi militari ca îndată după invadarea U.R.S.S. să extermine pe comisarii politici ai Armatei Roşii, pe evrei şi pe cei suspectaţi de activitate comunistă. Totodată, Himmler a primit împuterniciri speciale nelimitate pentru a suprima din rîndul populaţiei sovietice toate persoanele considerate „dăunătoare intereselor germane". În acest scop au fost organizate „grupe de acţiuni" ale poliţiei de siguranţă, strîns legate de unităţile armatei. Aceste grupe aveau, printre alte sarcini, şi pe aceea de a masacra toată populaţia evreiască.

Un raport al lui Heydrich din 27 februarie 1942 conţinea următoarele: „Dată fiind atitudinea duşmănoasă şi criminală a evreilor, se procedează la eliminarea lor în

modul cel mai radical posibil", iar într-o scrisoare a lui Himmler din 28 iulie 1942 se arată că „teritoriile ocupate în Răsărit vor fi făcute libere de evrei („judenfrei"). Führerul mi-a încredinţat executarea acestei sarcini importante şi nimeni nu-mi va mai putea lua această răspundere. Nu voi tolera nici cel mai mic amestec".

O parte a evreilor din Europa, aceea care trăia în cadrul frontierelor statului sovietic, era destinată deci de Hitler masacrării. Putea fi această soluţie aplicată şi altor colectivităţi evreieşti din Europa? Fără îndoială că da, spuneau căpeteniile naziste.

Printr-un decret din 31 iulie 1941, Göring i-a încredinţat lui Heydrich pregătirea soluţionării „globale şi finale" a problemei evreieşti.

În curînd, operaţiile întreprinse de Oficiul central al siguranţei Reichului au demonstrat ce se înţelegea prin soluţionarea „globală şi finală" a problemei evreieşti. În octombrie 1941 20 000 de evrei din Reich au fost deportaţi în ghetoul din Lodz şi acolo exterminaţi. În noiembrie alţi 50 000 au fost deportaţi din Reich la Riga şi la Minsk, unde fură masacraţi de „grupele de acţiune". Potrivit declaraţiilor lui Wisliceny, unul din subordonaţii lui Eichmann, acesta afirmase că iniţiativa deportărilor amintite îi aparţinea lui. Şi, ca recompensă, Eichmann obţinu cel mai înalt grad al carierei sale, cel de „Obersturmbannführer SS", echivalent cu gradul de locotenent-colonel.

În acelaşi timp s-a pus şi problema de a se găsi o tehnică nouă pentru exterminarea în masă a evreilor. Hitleriştii trebuiau să ţină seama de reacţiile pe care le-au provocat masacrele organizate pe teritoriile ocupate în U.R.S.S. S-a luat astfel hotărîrea de a se crea camere de gazare, la înfiinţarea cărora a avut un rol important şi Eichmann. Tot din iniţiativa sa a fost înfiinţată „Grupa 1005", cu misiunea de a face să dispară urmele materiale ale crimelor, cadavrele evreilor masacraţi.

Pe la sfîrşitul anului 1941 se punea în faţa autorităţilor naziste problema elaborării în cadrul unei conferinţe a acţiunilor coordonate şi de mare amploare în vederea soluţionării „finale" a problemei evreieşti.

Convocatorul pentru această conferinţă, care a avut loc la 20 ianuarie 1942 la Wansee, lîngă Berlin, a fost re-

Copii evrei într-un orfelinat din ghetoul de la Varşovia în 1942.

Cadavrele copiilor din fotografia anterioară, în 1943
(după „Paris-Match" din 22 aprilie 1961).

dactat de Eichmann și semnat de Heydrich. La conferință au participat reprezentanți ai tuturor ministerelor și departamentelor interesate.

Heydrich a făcut un bilanț al măsurilor luate pînă atunci în vederea „eliminării" populației evreiești din „spațiul vital" al Germaniei hitleriste. Întrucît, din cauza condițiilor de război, emigrarea evreilor se lovea de dificultăți deosebite, arăta Heydrich, pentru circa 11 000 000 de evrei rămași în viață în Europa se impunea perspectiva unei soluții finale prin transferarea lor în teritoriile din Răsărit, unde vor fi constrînși să lucreze.

În procesul-verbal al conferinței de la Wannsee se arată apoi, într-un limbaj tipic nazist, că evreii „vor fi organizați în mari formații de muncă și separați după sex. Evreii apți de muncă vor fi constrînși în aceste regiuni la executarea unor lucrări de terasament pentru șosele. Trebuie să ne așteptăm în mod firesc la o selecție naturală prin deces a unei importante părți din acest efectiv. Elementul mai puternic, care se va menține în viață, va trebui, în consecință, considerat și tratat ca rezistent, fiind productul unei selecții naturale. Punerea în libertate a unor astfel de indivizi ar prezenta pericolul formării unui nucleu al noii reconstruiri evreiești (să ne amintim de precedentele istorice). În perspectiva soluției finale, hotărîrile de la Nürnberg trebuie să constituie elementul fundamental...[6] (hotărîrile de la Nürnberg la care se face referire sînt legile rasiale antisemite, care au constituit fundalul juridic al acțiunilor de exterminare).

În încheierea discuțiilor de la Wannsee, alți participanți „au subliniat necesitatea de a se întreprinde imediat și pe loc toate pregătirile în vederea soluției finale, tratînd toată chestiunea cu prudență pentru a evita orice alarmism în rîndul populației...".

Problema deportării evreilor din statele-satelite ale Germaniei hitleriste a întîmpinat în continuare și dificultăți de ordin juridic, din cauza apartenenței acestor evrei la alte state. La conferința de la Wannsee, Heydrich n-a vorbit prea mult despre această problemă, iar rezolvarea ei a fost încredințată „experților" din serviciul lui Eichmann și reprezentanților săi din străinătate.

Începînd din primăvara anului 1943 și pînă la sfîrșitul războiului, în rîndul căpeteniilor hitleriste au apărut diverse alte variante ale atitudinii față de evrei. La un moment dat, pînă și Himmler înclina spre reducerea mortalității în rîndul evreilor deportați, pentru a-i putea utiliza în măsură mai mare ca mînă de lucru în economia de război hitleristă.

Dar Eichmann, răspunzător în ultimă instanță pentru aducerea la îndeplinire a politicii hitleriste față de populația evreiască, și-a menținut neschimbată atitudinea pînă la sfîrșitul războiului. În scurt timp s-au organizat cele 30 principale lagăre de concentrare și de exterminare, care aveau menirea să lichideze milioanele de evrei sortiți morții și o dată cu ei sute și sute de mii de ruși, cehi, polonezi, francezi și deportați din alte țări cotropite[7].

Pentru a ilustra rolul lui Eichmann în angrenajul lugubru al mașinăriei hitleriste de genocid, cităm unul din numeroasele documente care în procesul de la Ierusalim au constituit probe irefutabile cu privire la vinovăția lui Eichmann. Documentul este în legătură cu deportarea evreilor din Franța ocupată.

Documentul XXVC — 184

Oficiul central al
siguranței Reichului

Reichsführer SS
Serviciul de siguranță

Telegrama din 9 decembrie 1942
Nr. 33719
Berlin 225 377 9-12-1942 1830 TESS
Șefului poliției, Paris
Secret

Obiect : eliberarea de certificate pentru evreii deportați
Cu referire la : raportul telegrafic din 18-11-1942 — 30211

Eliberarea din partea serviciilor competente sau de către conducerile lagărelor de certificate atestînd depor-

tarea evreilor și timpul deținerii lor în lagărele de concentrare nu trebuie autorizată din principiu. Dacă, totuși, ar fi necesar în unele cazuri deosebite (moștenire sau altele), poliția franceză va putea da toate informațiile necesare.

Pentru a evita ca să se poată profita de astfel de informații în scopuri de propagandă cu privire la atrocități, este oportun a nu se vorbi despre deportarea evreilor. Este preferabil a se scrie pur și simplu că evreul în cauză este în prezent absent de la domiciliul său obișnuit și că nu se cunoaște reședința sa actuală.

RSHA BIN IV B A KLA 3233/41 KL CO (1085)

p.o. (semnat) *Eichmann*
SS — Ostubaf 7

Capturarea într-o țară îndepărtată

Înainte de a ne întoarce în sala așezămîntului cultural municipal din Ierusalim unde se desfășura procesul lui Eichmann, va trebui să răspundem la întrebarea: cum a ajuns inculpatul în fața judecătorilor statului Israel la începutul anului 1961 ?

După prăbușirea Germaniei naziste, Eichmann a reușit să fugă și să se ascundă în diverse țări. Sustrăgîndu-se timp de cincisprezece ani urmăririi poliției federale germane și a celei aliate, care de altfel s-au dovedit mult prea puțin insistente și eficace pentru un individ cu experiența lui Eichmann, el a fost capturat în seara zilei de 12 mai 1960 de un grup de agenți secreți ai statului Israel în orașul Buenos Aires, capitala Argentinei, într-o stație periferică a unei linii de autobuz. Agenții l-au transportat într-o vilă anume pregătită, iar de aici mai departe pe bordul unui avion cvadrimotor israelian, sosit la Buenos Aires într-o cursă inaugurală [8].

Mărturii zguduitoare

Și iată-ne din nou în sala de ședințe.

Începe interogarea martorilor.

Primul martor este comisarul de poliție israelian Bar-Shalom, care dă relații cu privire la proveniența documentelor utilizate în cursul anchetei împotriva lui Eichmann; ele au fost găsite în cea mai mare parte în arhivele Ministerului de Externe nazist.

Urmează apoi comisarul Avnet Less, care l-a interogat pe inculpat în cursul cercetărilor efectuate la poliția din Ierusalim. Declarația lui Eichmann a fost înregistrată pe benzi de magnetofon, ascultată de instanța de judecată în această fază a procesului.

Deși Eichmann încercase încă în timpul cercetărilor de la poliție să-și atenueze vinovăția, mărturiile sale au fost relevante, indicînd rolul pe care l-a jucat în săvîrșirea crimelor de care era acuzat.

Iată cîteva pasaje din lunga declarație a lui Eichmann, înregistrată pe benzi de magnetofon [9].

„...Și pentru Himmler problema evreiască figura printre manevrele de diversiune considerate utile pentru a distrage atenția de la alte dificultăți... După începerea războiului ruso-german... m-a convocat Heydrich; eu m-am prezentat în fața sa, iar el îmi zise: «Führerul a ordonat distrugerea fizică a evreilor»".

Eichmann relatează apoi că a fost trimis de Heydrich la Lublin, pe teritoriul Poloniei ocupate, unde în cursul vizitei „...am ajuns la un fel de pădure... era o stradă care trecea pe aici, o stradă poloneză... Fuseseră construite aici căsuțe de lemn, două sau trei, nu-mi amintesc exact... Mi se explică cum au fost astupate toate crăpăturile, cum a fost totul închis ermetic... Apoi mai era un motor, era tocmai în acțiune; gazul intra în baracă și evreii care se aflau acolo au fost asfixiați... Era ceva groaznic. Eu nu am un temperament atît de rezistent; un asemenea lucru mă copleși... În acest fel mi-am îndeplinit ordinul primit; m-am reîntors la Berlin și am făcut un raport despre cele ce am văzut șefului poliției de siguranță, lui Müller... Și lui Heydrich...".

Cu alt prilej, fiind trimis în Warthegau din Polonia, Eichmann a văzut un camion încărcat cu evrei uciși, dezbrăcați la piele. „...Camionul a ajuns la un șanț lung, obloanele se dădură la o parte și cadavrele se rostogoliră în șanț; parcă erau încă vii, membrele erau încă atît de flexibile... erau aruncați în șanț; aici era un civil — îl văd și acum! — care smulgea dinții cu niște clești... și atunci am privit, m-am urcat în mașină și am plecat fără să mai scot o vorbă... Din acel moment am rămas în mașină fără să mai spun un cuvînt șoferului. Eram sfîrșit... Îmi amintesc un alt caz: un medic în halat alb îmi spuse să mă uit printr-o ferestruică cînd evreii se aflau închiși în camion pentru a fi gazați. Dar am refuzat: nu pot, nu pot să spun nimic, dar nimic... Astfel m-am întors la Berlin. Am făcut o relatare concisă a faptelor lui Müller, șeful meu. I-am spus aceleași lucruri pe care vi le-am spus adineauri: «E teribil, e infernal! Nu vreau!»".

Neputînd nega fapte îndeobște cunoscute, Eichmann încerca să-și diminueze vinovăția, susținînd că l-au impresionat grozăviile văzute în călătoriile sale de inspecție.

La întrebarea pusă de comisarul anchetator dacă a făcut cumva vreun raport scris în acest sens, Eichmann a fost nevoit să răspundă negativ.

În același fel relatează Eichmann în depoziția sa și despre celelalte inspecții făcute la Minsk, la Lvov, la Auschwitz, la Treblinka, încercînd să creeze impresia că n-a avut nici un rol activ în exterminarea a milioane de vieți omenești.

La întrebarea de ce a fost invitat la conferința de la Wannsee dacă avea funcții de un nivel atît de subordonat, Eichmann răspunse:

„Dar, domnule comisar, eu trebuia să scriu invitațiile! Eu trebuia, de asemenea, să-i dau lui Heydrich datele principale pentru referatul său... Trebuia să-i dau aceste date, fiindcă mi-au fost cerute...".

Iată-l deci pe șeful unui serviciu dintre cele mai importante din conducerea supremă a poliției naziste transformîndu-se subit într-un simplu scrib, care nu făcea altceva decît completa niște invitații nevinovate...

La întrebarea anchetatorului, Eichmann răspunse categoric că n-a avut nimic de-a face cu masacrarea

evreilor. Comisarul îl întrebă în continuare: „Totuși convoaiele destinate exterminării au fost alcătuite de dv., oamenii destinați masacrului au fost încredințați dv., da ori ba?"

Vocea lui Eichmann (tremurînd, nesigur):

„...Da, într-o măsură oarecare, domnule comisar; în măsura în care primisem ordinul de a proceda la deportări... (mai liniștit). Dar nu toți acei care fuseseră deportați au fost uciși! Eu nu știam de loc cine va fi asasinat și cine nu; altfel nu s-ar fi găsit în viață la sfîrșitul războiului 2 400 000 de evrei".

Amintindu-i că această împrejurare nu constituie un merit al său, ci al puterilor aliate care au zdrobit Germania hitleristă, comisarul îi răspunse lui Eichmann că în cazul cînd războiul ar fi continuat e foarte probabil că nici unul din cele 2 400 000 n-ar mai fi rămas în viață, fiindcă planul naziștilor era tocmai exterminarea totală a evreilor din Europa.

Eichmann: „Dar n-a fost planul meu, domnule comisar, n-am avut nimic de-a face cu acest plan!".

Vocea comisarului: „Ba da, în mod sigur ați avut ceva de-a face cu acest plan!".

Eichmann: „...Da, sînt, desigur, vinovat de complicitate, e perfect clar! Sînt, desigur, vinovat pentru colaborarea mea; aceasta e foarte clar, da. În acest sens nu vreau întru nimic să mă sustrag de sub răspundere, domnule comisar. Aș fi cu totul ilogic dacă aș încerca s-o fac; fiindcă din punct de vedere juridic sînt, firește, vinovat de complicitate și de colaborare. Da, o văd singur, sînt de acord!".

La sfîrșitul interogatoriului, comisarul puse lui Eichmann următoarea întrebare:

„Ați considerat că poporul german va supraviețui numai dacă vor fi exterminați toți evreii din Europa?"

Vocea lui Eichmann: „Dacă pe atunci mi s-ar fi spus: «Tatăl tău e un trădător, trebuie ucis!» aș fi făcut-o... Pentru mine nu avea importanță ce sarcină mi se încredința!".

Iată deci că Eichmann încerca din nou să se prezinte în postura unui simplu executant.

În continuare au fost audiați de Tribunalul din Ierusalim alți 37 de martori, în marea lor majoritate victime ale inculpatului, rămași în viață în pofida suferințelor groaznice prin care trecuseră în timpul dominației hitleriste.

O mare parte a martorilor au fost prin lagărele de exterminare organizate de Eichmann și subordonații săi. Ei au relatat tribunalului suferințele îndurate. Unii dintre ei l-au văzut pe Eichmann participînd personal la acțiuni de exterminare.

Deosebit de semnificative au fost mărturiile care se refereau la aspecte din activitatea personală a lui Eichmann. În cursul ascultării martorilor, reprezentanții procuraturii au prezentat și numeroase documente privind activitatea criminală a lui Eichmann.

Iată în acest sens un document din 1941. Spre sfîrșitul acestui an, acțiunile partizanilor din Iugoslavia au neliniștit serios comandamentul trupelor naziste. Autoritățile militare, atribuind dificultățile ivite populației evreiești, propuseră izolarea a 8 000 de evrei pe o insulă situată în mijlocul Dunării. Dar Ministerul de Externe german se opuse : „Ar trebui să cerem acordul autorităților române; e mai bine să se găsească o altă modalitate de a scăpa de acești evrei". În continuare se arată în documentul semnat de Rademacher, înalt funcționar din Ministerul de Externe german : „Părerea lui Eichmann este că nu e posibilă deportarea acestor evrei în teritoriul guvernămîntului general ori în Rusia sau în restul Germaniei. Eichmann propune să fie împușcați pe loc".

Prezentîndu-se documentul inculpatului Eichmann, acesta a declarat :

„Ei... da... Probabil așa este... Da, văd bine... Da, desigur, e foarte clar. Pe atunci a fost unul care probabil mi-a spus : Nu avem altă alegere, trebuie împușcați... Da, evident, așa este ; trebuie să mai spun, pentru ca să fiu mai bine înțeles, deși probabil e inutil, că nu eu am fost acela care am dat ordinul de împușcare ; nu, n-a fost inițiativa mea ; mă ocupam de problemă pur și simplu pe cale administrativă obișnuită ; răspunsul meu nu era decît o referire la răspunsul superiorilor mei : este necesar a-i împușca pe evrei".

Unul din martori a fost pastorul protestant Heinrich Gruber, care a ajutat timp de mai mulți ani pe evreii din Germania. L-a cunoscut personal pe Eichmann.

„Mi-a făcut o impresie stranie — a declarat Gruber — și rog pe inculpat să nu se supere, fiindcă am venit aici fără ură și fără dorință de răzbunare ; dar trebuie să spun că mi-a făcut impresia unui bloc de gheață, unui bloc de marmură, nimic din ceea ce îi spuneam nu l-a putut mișca vreodată. Nu eram singurul care aveam această impresie, fiindcă persoana și numele lui Eichmann deveniseră un simbol, un simbol trist. În ochii noștri nu era un soldat, ci un mercenar ; un om care după ce îmbrăca uniforma se dezbrăca de orice dorință de a raționa și de orice formă de conștiință".

Martorul a povestit apoi viața sa de deținut în diverse lagăre de concentrare naziste ; despre lagărul „politic" din Sachsenhausen, unde se împrieteni cu cunoscutul pastor pacifist Niemöller, și despre cel din Dachau, în care a fost internat cu alți 700 de clerici.

Întrebat despre convoaiele de deținuți destinați camerelor de gazare, Gruber arăta : „Nu văzusem în viața mea ceva asemănător ; la Sachsenhausen, de exemplu. Fiecare din aceste convoaie număra circa 300 de persoane destinate camerelor de gazare. Apoi familiile lor primeau un aviz, anunțînd că ruda lor «a decedat în pofida îngrijirilor medicale atente»".

În legătură cu experiențele medicale ce se efectuau pe ființe umane în lagărul de la Dachau, Gruber a declarat : „Mulți din prietenii și colegii mei au fost folosiți la aceste experiențe ; li se injectau diverși bacili, se făceau diverse experiențe cu flegmoni, cu privire la paludism ori probe cu apa rece sau experiențe sub diferite presiuni ; erau introduși sub clopote de sticlă în care se pompa aer, ori se extrăgea aerul... «Pacienții» erau persoane inapte de muncă, folosite drept cobai... Experiențele de acest gen la Dachau le făcea un anume doctor Rauscher...".

Numeroasele documente atestă sadismul așa-ziselor experiențe medicale naziste, practicate în lagărele de concentrare și pe prizonieri de război ; în lagărul de femei de la Ravensbrück se experimentau gangrenele gazoase, grefe osoase, cît timp poate trăi un om alimentat numai

cu apă sărată ; pentru anumite experiențe anatomice universitare „se livrau" curent capete de „comisari politici evrei" ; pielea deținuților era de asemenea foarte căutată, iar la Dachau în 1942 au fost folosite 200 de persoane pentru experiențe în camere de decompresiune. Lista este mult prea lungă pentru a putea fi enunțate grozăviile acestor experiențe „științifice" [10].

Alte documente prezentate la proces privesc activitatea lui Eichmann și a reprezentantului său, Richter, în România.

Într-un raport al lui Richter, acesta se referă la convorbirile sale cu vicepremierul român Mihai Antonescu, informîndu-l pe Eichmann că Antonescu e de acord să împiedice emigrarea evreilor în Palestina ; el vorbește apoi despre dezastrul suferit de vasul „Struma", care a plecat din România cu 700 de evrei la bord. Richter scrie că în urma intervenției sale s-a interzis vasului de a părăsi România, dar că autoritățile românești au permis totuși vasului să plece pentru a transporta pe cei 700 de evrei în Orientul Apropiat. Însă, la intervenția serviciului lui Eichmann, autoritățile turcești au interzis vasului „Struma" intrarea în portul Istanbul și vasul a trebuit să facă cale întoarsă spre România. Pe drumul de întoarcere, vasul s-a scufundat în Marea Neagră, torpilat de nemți, iar pasagerii au pierit.

Iată un alt document privind activitatea lui Eichmann în România :

Documentul Yad Vashem 14

Șeful poliției de siguranță și al SD
Berlin SW, 11, 3 martie 1943
Prinz — Albertstrasse 8
Secret

Ministerul de Externe

În atenția consilierului de legație
von Hahn, Berlin, Rauchstrasse 11

Obiect : emigrarea evreilor în Palestina din țările balcanice
Referire : nici una

Conform unor informații sigure care trebuie să rămînă secrete, funcționari evrei români, prin reprezentantul lor de la Istanbul, duc tratative cu Turcia pentru a obține vize de tranzit turce pentru un grup de 1 000 de copii evrei, însoțiți de 100 de evrei români, care intenționează să emigreze în Palestina cu colaborarea Companiei „Wagons-lits", pe cale terestră, prin Bulgaria și Turcia.

Sînteți rugat dacă e posibil să împiedicați emigrarea proiectată.

P.o. (semnat) *Eichmann* [11]

În fața tribunalului se citește apoi declarația dată în 1946 de Dieter Wisliceny, reprezentantul lui Eichmann în Slovacia și în alte țări.

Acesta declarase că Eichmann era inspiratorul politicii antisemite în Slovacia și fixa guvernului-marionetă din Slovacia condițiile deportării evreilor. „Eichmann a cerut — se citește în declarația lui Wisliceny — 300 de mărci pentru fiecare evreu deportat, adică guvernul slovac trebuia să plătească Reichului 300 de mărci pentru fiecare evreu pe care naziștii îl vor deporta și probabil această sumă a fost mărită la 500 de mărci".

Eichmann a sosit apoi personal la Bratislava, unde a avut convorbiri cu primul ministru al guvernului-marionetă, Bela Tuka, și cu ministrul de interne, March, cerîndu-le să încredințeze nemților deportarea evreilor din Slovacia și asigurîndu-i că deportații vor fi tratați cu mănuși. „Le spuse că a dispus evacuarea populației ucrainene și poloneze din anumite localități din apropiere de Lublin pentru a face loc evreilor slovaci, germani și din alte țări ; aici evreii vor putea circula liberi și vor avea mari posibilități de a munci pentru industria de război instalată în această regiune... Tuka luă act de această declarație și a subliniat în răspunsul său dorința ca evreii să fie tratați omenește ; aceasta a fost textual fraza pe care a folosit-o. Eichmann îi făcu atunci o promisiune formală".

Catastrofa începu de îndată, declara Wisliceny în continuare ; trenurile plecară către camerele de gazare și tezaurul nazist se îngrășă cu milioanele de mărci plătite de guvernul slovac pentru acest serviciu „frumos". Tuka a

sesizat că lucrurile nu merg conform promisiunilor și ceru explicații. Gestapoul răspunse mai întîi evaziv, pe urmă s-a hotărît să declare că slovacii nu mai au dreptul să se intereseze de soarta evreilor, fiindcă, prin efectul legilor germane privind naționalitatea, deportații își pierduseră automat cetățenia. Eichmann respinse de altfel și o propunere slovacă de a permite unei comisii vizitarea deportaților.

Soarta evreilor din Ungaria și din Transilvania ocupată

Tratamentul pe care evreii din Ungaria și de pe teritoriul Transilvaniei ocupate îl avuseră din partea naziștilor a constituit la procesul de la Ierusalim un capitol aparte. Cu prilejul dezbaterilor privind deportările acestora, a ieșit la iveală, în plină lumină, corupția cercurilor naziste, corupție care, în alte ocazii și în alte țări, era mai mascată, mai acoperită de spoiala de „onoare aeriană", cu care se făleau militariștii de stil prusac. Bonzii naziști, care în fața loviturilor armatelor aliate pe diverse fronturi, și mai ales ale armatei sovietice, precum și sub presiunea crescîndă a mișcării de rezistență din țările subjugate, își vedeau apropiindu-se sfîrșitul inevitabil, vindeau pentru sume fabuloase, plătite în dolari și în alte valute, unor grupuri de evrei bogați, „dreptul" de a fugi de pe teritoriile ocupate, urmînd ca masa mare a evreilor, care nu puteau plăti, să ia drumul camerelor de gazare, al spînzurătorilor, al suferințelor și torturilor [12].

Unul din martorii audiați era fostul industriaș evreu Pinhas Freudiger. Acesta a făcut parte dintr-o familie care posedase în Ungaria numeroase întreprinderi de armament și alte materiale pentru nevoile armatei ungare. Freudiger avea legături strînse cu organele Ministerului de Interne, cu forțele armatei și poliției. Iată ce declară Freudiger în legătură cu ocuparea Ungariei de către armata nazistă și instaurarea regimului fascist extremist al lui Szálasi :

„În această zi primisem un telefon la ora șase dimineața de la un înalt funcționar din poliția maghiară : mi-a telefonat să-mi comunice că armata germană a trecut frontiera în timpul nopții... A doua zi, luni 20 martie, am sunat la poliție și mi s-a răspuns că va trebui să fac tot ce mi se va ordona de către nemți... (Freudiger făcea parte din Consiliul evreiesc din Ungaria, care colabora cu autoritățile maghiare și germane)... Într-o zi, după o reuniune, am rămas singur cu Dieter Wisliceny (reprezentantul lui Eichmann în Ungaria în perioada aceea). Închise ușa și-mi spuse să iau loc. În genere, noi evreii nu aveam permisiunea de a ședea în fața sa, rămîneam mereu respectuoși în picioare, dar de această dată m-a invitat să șed.

„V-am adus o scrisoare, citiți-o", îmi zise. Am citit-o ; era o scrisoare de la rabinul Weissmandel, scrisă în ebraică... Era de fapt o scrisoare de recomandare pentru Wisliceny.

Acesta mă întrebă :

— Ați citit-o ?

— Da.

— Ați înțeles-o ?

— Da.

— Înapoiați-mi-o !

I-am restituit-o...

Apoi mă întrebă : „Ce-mi propuneți ?".

Am răspuns : „Vă stau la dispoziție".

Și el : „De banii care vă vin din străinătate n-am avut nevoie pînă azi".

Atunci i-am spus : „N-am avut nevoie ori nu aveți nevoie ?" Voiam să știu dacă era o afacere oficială ori o tranzacție privată a lui (fraza nu era prea clară, dar cel căruia i se adresa îi înțelese sensul).

— Nu vă privește, răspunse el.

Apoi după sosirea lui Eichmann la Budapesta, Freudiger a fost obligat să plătească 220 000 de dolari lui Hermann Krumey, adjutantul lui Eichmann, în schimbul „bunăvoinței" comandamentului special operativ. Krumey a reușit să obțină de la Eichmann ca unii evrei bogați privilegiați să fie scutiți de măsuri represive. În același timp au fost deportați 600 000 de evrei din Ungaria și din Transilvania ocupată.

Freudiger a relatat apoi în fața tribunalului istoria emoționantă a unei cărți poștale primite de la o familie deportată : „Cartea poștală fusese aruncată din trenul în mers ; cineva a găsit-o lîngă terasament și mi-a trimis-o, dar cînd am primit această carte poștală, reprezentînd fotografia copiilor acestei familii deportate, copiii fuseseră deja asasinați...".

Freudiger arătă apoi că și în sînul guvernului Horthy din Ungaria începu să se manifeste o oarecare opoziție față de deportări. La un moment dat, Horthy a oprit un tren cu deportați care trebuia să pornească spre Polonia. 1 500 de persoane urmau să fie salvate. Dar Eichmann a intervenit de îndată.

„Noi, cei din consiliul evreiesc — a relevat Freudiger în continuare —, care obținusem ceva de la Horthy, am fost convocați la ora 10 dimineața de Hunsche, unul din adjutanții lui Eichmann. Mai întîi ne adresă cîteva cuvinte, apoi ne-a spus că este chemat urgent în biroul său; astfel am așteptat o oră, două ; eram nervoși... Pierzînd răbdarea, m-am dus la Hunsche :

— Ce vreți de la noi ?

— Mai așteptați puțin, răspunse. Am mai așteptat o oră... în sfîrșit spre ora 14 ne-a chemat în biroul său pentru a vorbi de lucruri vagi și generale, de exemplu despre sistemul nostru de organizare a pompelor funebre ; apoi ne-a trimis din nou în anticameră pentru a aștepta în continuare. Se făcu ora 18. M-am dus la el și i-am spus :

— Știți că din cauza camuflajului nu putem circula după ora 20 ?

— Nu vă preocupați de asta, răspunse el, o să vă trimitem acasă cu escortă...

Apoi la ora 19 a avut o convorbire telefonică, în urma căreia ne-a spus : «Bine, puteți pleca», și noi ne-am întors la casele noastre...

Noaptea am aflat că în lagărul de concentrare pentru evrei de la Kistorcsa sosise un detașament de SS-iști, un grup special comandat de căpitanul Franz Novak (un alt adjutant al lui Eichmann) cu 30 de camioane : au înlăturat paza maghiară a lagărului și au ridicat pe toți evreii care făcuseră parte din convoiul care din ordinul lui Horthy rămăsese pe loc. I-au urcat în camioane și au pornit cu toată viteza... I-au îmbarcat apoi într-un tren și i-au dirijat spre frontieră... Pe noi Hunsche ne-a reținut pînă a primit confirmarea telefonică că trenul cu deportați trecuse frontiera și nici un ordin al lui Horthy nu-l mai putea întoarce...".

Un alt martor, originar din Budapesta, Avraham Gordon, avea 17 ani cînd Ungaria a fost invadată de naziști. Ca și alți elevi evrei, el a fost „rechiziționat" pentru muncă obligatorie și dus să excaveze un tunel pentru militarii germani sub o colină din Buda. Tinerii lucrau în apropierea unei vile unde locuia Eichmann. Un tînăr evreu de șaisprezece ani din grupa sa, Salomon, originar dintr-un sat din Rutenia, a fost acuzat de șoferul lui Eichmann și de unul din adjutanții săi că ar fi luat cîteva cireșe din parcul vilei. Deși sărmanul băiat nega cu desperare, el a fost închis într-un șopron, unde Eichmann în persoană îl ucise în bătăi în cursul cercetărilor.

Opinia unui psiholog

Unul din martorii audiați a fost Gustav Gilbert, președintele serviciului psihologic al Universității din Brooklyn (New York), care fusese examinatorul psihologic al marilor criminali de război judecați la Nürnberg de Tribunalul militar internațional. Cu prilejul procesului Eichmann, Gilbert a expus pentru prima dată în mod public unele opinii privind psihologia căpeteniilor naziste.

Întrebat de procurorul general Hausner ce efect avusese asupra căpeteniilor naziste depoziția lui Rudolf Hoess, fostul comandant al lagărului de la Auschwitz, care a organizat asasinarea a 2 500 000 de oameni în acest lagăr, Gilbert arăta :

„Aceasta a fost una din problemele psihologice principale ale procesului ; cînd relatările răscolitoare ale martorilor, vizionarea filmelor documentare și alte probe au relevat grozăviile din lagărele de exterminare, unii din inculpați s-au comportat ca și cum ar fi fost surprinși ; și eu mă străduiam totdeauna să aflu în ce măsură această

surpriză era autentică... Îmi amintesc, de exemplu, atitudinea lui Hans Frank (fostul guvernator general pe teritoriul ocupat al Poloniei, unde au avut loc cele mai înfiorătoare masacre)... Frank îmi zise : «Căpitane Gilbert, puteți să vă imaginați că un om poate ședea liniștit și să spună fără să clipească : eu am asasinat 2 500 000 de oameni, femei și copii ?» (Frank se referea la depoziția lui Hoess) și îmi amintesc că a adăugat : «Lumea va vorbi despre aceasta mii de ani !»".

Declarația moralizatoare a lui Hans Frank avea ca scop, conform tacticii adoptate de toți criminalii naziști, de a arunca toată răspunderea pe alții, de a arunca o umbră de îndoială asupra crimelor pe care el personal le-a ordonat să fie săvîrșite.

Și mai caracteristică a fost reacția lui Keitel, fostul feldmareșal, șeful cartierului general al armatei hitleriste, „militarul pur sînge" de tip prusac. Martorul Gilbert arătă în continuare că l-a vizitat pe Keitel în celula sa după ce acesta vizionase filmele documentare despre lagărele de exterminare proiectate la procesul de la Nürnberg. Keitel îi spuse : „Dacă aș fi știut că acești porci spurcați din SS fac asemenea lucruri, n-aș mai fi permis fiului meu să facă parte din SS ! Aș fi preferat să-l ucid cu mîinile mele !".

Gilbert a relatat apoi că reacția lui Göring a fost alta : el a încercat să susțină că totul nu este decît propagandă. „E adevărat — îi spuse Göring martorului — că SS-ul era un grup de apași și desigur că au comis și unele atrocități, dar toată chestia nu este atît de importantă cum ar vrea să facă unii să se creadă... De altfel, din punct de vedere tehnic este imposibil să ucizi 2 500 000 în timpul cît a fost Hoess comandant la Auschwitz...".

După această declarație a lui Göring, spunea în continuare martorul Gilbert, am trimis un bilețel lui Hoess, cerîndu-i să dea explicații privind declarația făcută în fața Tribunalului militar internațional. Răspunsul lui Hoess mi-a parvenit peste două zile, la 24 aprilie 1946.

Iată ce scria Hoess (martorul citește scrisoarea) : „Trenurile cu evrei destinați exterminării soseau pe o linie ferată creată în mod special, ale cărei șine ajungeau pînă în vecinătatea imediată a instalațiilor de exterminare.

Aceste trenuri erau anunțate prin telegrame de unitatea de expediere comandată de locotenent-colonelul Adolf Eichmann din Oficiul central al siguranței Reichului și primeau fiecare o cifră și un semn distinctiv pentru a nu se crea confuzii cu alte convoaie de prizonieri. Fiecare telegramă privind aceste convoaie (destinate exterminării) avea următorul text : «În conformitate cu ordinele date... Tratament special». Trenurile erau compuse din vagoane închise în mod ermetic și cuprindeau fiecare aproximativ 2 000 de persoane. Cum soseau trenurile la peronul despre care am amintit mai sus, feroviarii și membrii escortei trebuiau să se îndepărteze. Rămînea numai comandantul convoiului pentru a efectua predarea către autoritățile lagărului pînă se făcea numărătoarea. După numărătoarea și verificarea cifrelor — nu erau liste nominale, ajungea dacă numărul corespundea cu cel anunțat — toți deportații trebuiau să înainteze către doi medici de serviciu de la SS ; și astfel se separau cei apți de cei neapți pentru muncă. În general 25 era procentul stabilit apt. Cei apți erau imediat trimiși în interiorul lagărului pentru a-și schimba îmbrăcămintea și a fi sistematizați. Toate bagajele rămîneau pe peron și erau duse, după plecarea celor neapți, într-un depozit special, unde erau clasificate și împărțite. Cei neapți de muncă erau separați după sex și vîrstă : bărbați, femei, copii, și erau expediați spre cea mai apropiată instalație de exterminare, care în acel moment era liberă. Aceia care nu puteau umbla și femeile cu copii mici erau transportați la destinație cu camionul. Abia sosiți, toți trebuiau să se dezbrace complet în anumite locuri special amenajate, pentru a crea impresia că vor face o baie de curățenie. Unitățile permanente de deținuți care lucrau în aceste instalații (și care locuiau aici, fără să aibă vreun contact cu ceilalți deținuți din lagăr) ajutau pe cei nou sosiți la dezbrăcat și-i zoreau pe cei care ezitau, spunînd că ceilalți nu trebuiau lăsați să aștepte. Și se mai spunea ca să fie atenți unde își lasă îmbrăcămintea, fiindcă după aceia vor trebui să vină să le ia îndată ce vor fi făcut duș. Toate acestea pentru a evita orice panică care s-ar fi putut naște. După dezbrăcare, deținuții erau trimiși în sala vecină, adică direct în camera de gazare... În momentul cînd toți membrii

convoiului se găseau în interiorul acestor camere de gazare, ușile se închideau ermetic și gazul era introdus printr-o deschizătură specială. Era gazul Zyklon B, adică acid cianhidric concentrat, și avea un efect destul de rapid, adică intra în acțiune îndată după ce venea în contact cu aerul. Acest gaz era pompat în sală și procesul dura între 5 și 15 minute, în funcție de condiții atmosferice și de numărul persoanelor introduse în camera de gazare. Pînă la urmă nu se mai constata nici o mișcare. Peste circa 30 minute după ce gazul fusese introdus, ușile se deschideau și începea căratul afară al cadavrelor pentru a fi duse la cuptorul-crematoriu. În timpul acestor ani nu am aflat despre nici un caz ca o persoană să fi ieșit vie din camera de gazare. Apoi, după scoaterea cadavrelor se tăia părul femeilor, se smulgeau inelele și dinții de aur de către deținuții dentiști care făceau parte din acel grup special... În ce privește numărul total, poate fi întrebat Eichmann, singurul funcționar al SS care putea să țină evidența listelor deportaților destinați exterminării din ordinul șefului SS... Eichmann mi-a comunicat această cifră de 2 500 000 cînd a fost invitat în aprilie 1945 ca să-și facă raportul la șeful SS... semnat: Rudolf Hoess..." (Hoess pare a se făli în această scrisoare cu organizarea „perfectă" a exterminării, datorită căreia a fost asigurat ritmul necesar prevăzut).

„Hoess era un om care răspundea la întrebări automat, faptul uciderii a 2 500 000 de oameni în lagărul său nu i-a provocat nici un sentiment, nici o reacție — relata în continuare martorul Gilbert. — El reda faptele fără emoție, fără să încerce să arunce vina pe alții; în mod spontan el l-a amintit de mai multe ori pe Eichmann ca pe un personaj central în acțiunea de exterminare a evreilor"[13].

Tribunalul l-a ascultat apoi ca martor pe Joel Brandt, fostul conducător al Oficiului palestinian din Budapesta, care a relatat despre tratativele sale cu Eichmann la Budapesta în mai 1944, cînd Eichmann i-a oferit lui Brandt spre vînzare viața a 1 000 000 de evrei în schimbul a 10 000 de camioane noi, pe care Brandt urma să le obțină de la aliații anglo-saxoni. Brandt a plecat în Orientul

Apropiat, dar a fost arestat de autoritățile engleze, care respinseră propunerea lui Eichmann.

Evreii din Ungaria au fost deportați în continuare pentru exterminare: deportările au fost reluate chiar a doua zi după plecarea lui Brandt spre Orientul Apropiat.

Cuvîntul apărării și sentința

La 20 iulie 1961, după trei luni de desfășurare a procesului, avocatul Servatius a început interogarea inculpatului în calitate de martor. Eichmann a încercat în cursul acestui interogatoriu să-și mențină linia pe care o adoptase de la început, cînd s-a declarat nevinovat, afirmînd că n-a activat decît ca executant al unor ordine date de superiorii săi ierarhici.

Aceeași linie a adoptat-o Eichmann și în continuare, cînd a fost interogat de către procurorul general și de către membrii completului de judecată. El afirma, printre altele, că ar fi cerut superiorilor săi chiar să-l schimbe din funcție, deoarece n-ar mai fi suportat ideea de a contribui la asasinările în masă. Întrebat dacă a făcut vreo cerere scrisă în acest sens, Eichmann n-a putut răspunde afirmativ.

Apărătorul lui Eichmann, avocatul Servatius, și-a început pledoaria în ședința din 14 august 1961, reiterînd argumentele prin care naziștii traduși în fața judecății au încercat și mai încearcă și în zilele noastre să scape de răspunderea pentru faptele lor îngrozitoare.

Servatius a susținut, printre altele, că nu se pot formula învinuiri împotriva foștilor membri ai unor organizații naziste, declarate criminale, numai pe baza apartenenței lor la aceste organizații; urmărirea unor asemenea grupe sau organizații ar fi contrară principiilor de drept; autoritățile israeliene n-ar fi competente să judece fapte comise împotriva cetățenilor altor state; deportarea polonezilor și slovacilor ar fi reprezentat un simplu schimb de populație și, ca atare, nu ar constitui fapte penale. El

a susținut de asemenea că Eichmann nu putea fi acuzat de crime de război, deoarece statul Israel (înființat în 1948) nu s-a aflat în stare de război între 1939 și 1945. Avocatul a afirmat apoi că în timpul activității lui Eichmann nu a existat un popor evreu organizat într-un stat național și, ca atare, nu se puteau înfăptui infracțiuni împotriva acestuia; dispozițiile împotriva evreilor au fost date de alte persoane și Eichmann ar fi fost doar un simplu executant; și în alte timpuri au existat omoruri în masă pentru care n-a fost nimeni tras la răspundere.

În concluzie, Servatius a cerut încetarea procesului penal împotriva clientului său[14].

Evident, susținerile apărării nu puteau duce la înlăturarea răspunderii lui Eichmann pentru crimele comise sau chiar la justificarea acestora în fața opiniei publice mondiale.

Sentința în procesul lui Adolf Eichmann a fost pronunțată la 11 decembrie 1961.

Tribunalul a reținut vinovăția lui Eichmann pentru toate cele 15 capete de acuzare și l-a condamnat la moarte.

În legătură cu susținerile lui Eichmann de a nu fi fost decît un executant al ordinelor superiorilor, în sentință s-a arătat că cel ce a participat la săvîrșirea de crime de asemenea proporții trebuie să fie sancționat cu cea mai aspră pedeapsă prevăzută de lege; nici un ordin emanat de la superiori nu poate constitui o circumstanță atenuantă. Acționînd astfel, inculpatul s-a identificat cu ordinele primite, executînd cu zel și convingere directivele criminale[15].

După pronunțarea sentinței, avocatul Servatius a luat din nou cuvîntul, declarînd că Eichmann ar fi un țap ispășitor și că nu trebuia condamnat la moarte.

În ultimul său cuvînt, Adolf Eichmann a încercat din nou să arunce toată vina pentru asasinatele în masă asupra vîrfurilor conducerii naziste; vina sa n-ar consta decît în respectarea ordinelor primite. El, Eichmann, ar fi victima cercurilor conducătoare; personal n-a săvîrșit nici un omor, ci, dimpotrivă, a urmărit „realizarea de valori etice" și este convins că trebuie să răspundă pentru alții.

Împotriva sentinței primei instanțe, condamnatul a declarat recurs, care a fost dezbătut la Tribunalul Suprem din Ierusalim între 21 și 29 martie 1962. În cursul dezbaterilor au fost reiterate apărările de la instanța de fond.

Recursul lui Eichmann a fost respins. După rămînerea definitivă a condamnării la moarte, sentința a fost executată prin spînzurare.

NOTE

1. „Processo al Terzo Reich", Editori Riuniti, Roma, 1962, p. 13.
2. „Dossier Eichmann", Editori Riuniti, Roma, 1961, p. 209—229.
3. „Processo al Terzo Reich", p. 12.
4. „Dossier Eichmann", p. 57—58.
5. Ibidem, p. 61.
6. Ibidem, p. 68—73.
7. Ibidem, p. 201.
8. Cu privire la depistarea și capturarea lui Adolf Eichmann, vezi *Simon Wiesenthal*. „Asasinii printre noi", Editura politică, București, 1969, p. 94—140.
9. „Processo al Terzo Reich", p. 19 și urm.
10. *William L. Shirer*. „Le Troisieme Reich des origines à la chute", tome II, Ed. Stock, Paris, 1960, p. 461 și urm.
11. „Processo al Terzo Reich", p. 187.
12. Ibidem, p. 354 și urm.
13. Ibidem, p. 370 și urm.
14. *Friedrich Karl Kaul*. „Der Fall Eichmann", Das Neue Berlin, 1963, p. 314 și urm.
15. *Friedrich Karl Kaul*, op. cit., p. 322 și urm.

Cuprins